

Vätsärin erämaan hoito- ja käyttösuunnitelma

Översättning: Cajsa Rudbacka-Lax
Kansikuva: Tapio Tynys

© Metsähallitus 2008

ISSN 1796-2943
SBN 978-952-446-608-0 (pdf)

Vätsärin erämaan hoito- ja käyttösuunnitelma

METSÄHALLITUS

KUVAILULEHTI

JULKAISIJA	Metsähallitus	JULKAISUAIKA	2008
TOIMEKSIANTAJA	Metsähallitus	HYVÄKSYMISPÄIVÄMÄÄRÄ	22.10.2007
LUOTTAMUKSELLISUUS	Julkinen	DIAARINUMERO	4384/623/2003
SUOJELUALUETYYPPI/ SUOJELUOHJELMA	Erämaa-alue		
ALUEEN NIMI	Vätsärin erämaa-alue		
NATURA 2000 -ALUEEN NIMI JA KOODI	Vätsärin erämaa FI 1300204		
ALUEYKSIKKÖ	Lapin luontopalvelut		
TEKIJÄ(T)	Metsähallitus		
JULKAISUN NIMI	Vätsärin erämaan hoito- ja käyttösuunnitelma		
TIIVISTELMÄ	Erämaalain (62/1991) mukaisesti Metsähallitus on laatinut Vätsärin erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelman, jolla pyritään alueen erämaaluonteen säilyttämiseen, luontaiselinkeinojen ja saamelaiskulttuurin turvaamiseen sekä luonnon monipuolisen käytön ja sen edellytysten kehittämiseen. Erämaa-alueen hoidon ja käytön seurantaan esitetään pysyviksi tarkoitettujen päätösten sijaan pysyvää prosessia. Tämä tarkoittaa sitä, että suunnitelma tulee tarkistaa 10–15 vuoden välein tai useamminkin, ja tämän tarkistuksen tulee tapahtua osallistavan suunnittelun periaatteella. Kuitenkin suunnitelman päälinjat – kuten esimerkiksi vyöhykkeistäminen ja siihen perustuva maankäytön ohjaus – on tarkoitettu mahdollisimman pysyviksi päätöksiksi. Vätsärin erämaa-alue on Suomen viidenneksi suurin lakisääteinen erämaa-alue, pinta-alaltaan lähes 156 000 ha. Vätsäri on suhteellisen vaikeasti tavoitettava alue. Syynä alueen syrjäisyyteen ovat ennen kaikkea Inarijärvi pitkin vuonoineen, Norjan ja Venäjän rajat, vaikeahko maasto sekä tiettömyys. Vätsärin erämaan ydin kuuluu mäntymetsäalueeseen. Erämaan eteläosan, Kessin, männiköistä on poistettu suurimmat puut 1920-luvun poimintahakkuissa. Suunnitelman Metsätalous-luvun kohtaa, joka koskee puustoa sekä sen hoitoa ja käyttöä, ympäristöministeriö ei vahvistanut sellaisenaan, vaan tekstin korvaa hoito- ja käyttösuunnitelman päivitysliitteen uusi esitys. Esityksessä linjataan, että Vätsärin erämaa-alueelta ei hakata eikä myydä puuta metsäteollisuuden tarpeisiin. Kotitarvepuuta voidaan myydä suunnitelman linjausten mukaisesti alueen asukkaille ja mökkiläisille. Vätsäri ei ole asumaton kaira. Vätsärin erämaa-alueen sisällä, pääosin siellä olevilla yksityismailla, on pitkälti toista sataa asuinrakennusta. Yksityismaat eivät kuulu erämaa-alueeseen. Suurin osa rakennuksista on kausiluonteisessa käytössä. Alueen suurimmat paliskunnat ovat Paatsjoki ja Vätsäri. Muddusjärven paliskunnan kaakkoisosaa kuuluu erämaahan, samoin kaistale Näätämon paliskuntaa. Kotitarve- ja ammattikalastus keskittyy Inarijärvelle. Talviaikana kalastetaan myös sisämaan järvillä. Metsästys keskittyy Inarijärven rantamaihin. Vätsärin alueelta pyydetään lähinnä metsoa, riekkoa ja hirveä. Virkistyskäyttäjät ja luontomatkailijat liikkuvat pääosin Inarijärvellä ja sen rantamaissa tukeutuen yksityisiin kämppeihin ja Metsähallituksen huoltamiin tupiin. Vaeltajia on vähän; yleensä he kulkevat Paatsjoen tien päästä Sevettijärvelle. Suunnitelma on saatavissa kokonaisuudessaan saamenkielisenä.		
AVAINSANAT	erämaa-alueet, porotalous, kalastus		
MUUT TIEDOT	Suunnitelman on kirjoittanut Tapio Tynys.		
SARJAN NIMI JA NUMERO	Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja C 41		
ISSN	1796-2943	ISBN (PDF)	978-952-446-608-0
SIVUMÄÄRÄ	143 s.	KIELI	suomi
KUSTANTAJA	Metsähallitus	PAINOPAIKKA	
JAKAJA	Metsähallitus, luontopalvelut	HINTA	

GOVVIDANSIIDU

ALMMUSTUHTTI	Meahciráddehus	ALMMUSTUHTTINÁIGI	2008
DOAIMANADDI	Meahciráddehus	DOHKKEHANBEAIVEMEARRI	22.10.2007
LUHTOLAŠVUOHTA	Almmolaš	DIÁRANUMMIR	4384/623/2003
SUODJANGUOVLO-TIIPA/SUODJALAN-PROGRÁMMA	Meahcceguovlu		
GUOVLLU NAMMA	Váhčira meahcceguovlu		
NATURA 2000 -GUOVLLU NAMMA JA KODA	Váhčira meahcceguovlu FI 1300204		
GUOVLOOVTTADAT	Lappi luonddubálvalusat		
DAHKKI(T)	Meahciráddehus		
ALMMUSTUHTTIMA NAMMA	Váhčira meahcceguovllu dikšun- ja geavahanplána		
ČOAHKKÁIGEASSU	Meahcceguovlolága (62/1991) mielde Meahciráddehus lea dahkan Váhčira meahcceguovllu dikšun- ja geavahanplána, mainna geahččalit sealluhit guovllu meahcceguovloiešlági, dorrvastit luondduealáhuseid ja dorrvastit sámekultuvrra ja ovdidit luonddu mánggabealat anu ja dan vejolašvuođaid. Meahcceguovllu dikšuma ja geavaheami čuovvuma várás árvaluvvo bissovaš proseassa bissovažžan oaivilduvvon mearráduseid sadjái. Dát oaivilda dan, ahte plána galgá sáhttit dárkkistit 10–15 jagi gaskkaid dahje dávjjitge, ja dát dárkkisteapmi galgá dāhpāhuvvat oassálasti plánema prinsihpa vuodul. Goittotge plána váldoprinsihpat leat oaivilduvvon nu bissovaš mearrádussan go vejolaš. Váhčira meahcceguovlu lea Suoma viđadin stuorámus lágasmearriduvvon meahcceguovlu, man viidodat lea lagabui 156 000 hektára. Váhčira meahcceguovlui lea viehka váttis beassat. Sivvan dasa, ahte dat lea nu boaittobealde lea vuosttažettiin Anárjávri guhkes vuonaidisguin, Norgga ja Ruošša rájít, váttislágan eatnamat ja geainnuhisvuohta. Váhčira meahcceguovlu gullá buorre muddui beahcevuovdeavádahkii. Meahcceguovllu máttageahčen, Kessis, beahcevuvddiin leat 1920-logus čuhppojuvvon eret stuorámus muorat ng. čuokkildančuohppamiin. Muoradahkii ja dan dikšumii ja geavaheapmái guoskevaš vuovdedoallu -logu čuoggá birasministeriija ii nannen dan hámis, muhto teavstta sadjái boahť dikšun- ja geavahanplána beivenčuvvosa odđa árvalus. Árvalusas buktojuvvo ovdan ahte Váhčira meahcceguovllus ii čuhppojuvvo iige vuovdojuvvo muorra vuovdeindustriija dárbbuide. Ruovttudárbomuora sáhtta vuovdit plána vuodđoprinsihpaid mielde guovllu ássiide ja bárttastalliide. Váhčira meahcceguovlu ii leat buiga meahcci. Meahcceguovllus leat mealgat badjel čuohte ássanvistti. Priváhtaeatnamat eai gula meahcceguovlui. Eatnašat visttiin leat áigodatanus. Guovllu stuorámus bálgosat leat Báhcaveadji ja Váhčir. Muttošjávrris bálgosa nuortamáttageahči gullá meahcceguovlui, seammágo sneaida Njávđáma bálgosis. Ruovttudárbo- ja ámmátguolástus dāhpāhuvvá eanaš Anárjávrris. Dálvvi áigge guolástit maiddái siseatnama jávrriin. Meahcebevvdut váldoguovllut leat Anárjávrris gāddeeatnamiin. Váhčira guovllus bivdet vuosttažettiin čuvččáid, rievssahiid ja ealggaid. Lustageavaheaddjit ja luonddumáttkkáláččat johtalit eanaš Anárjávrris birrasiin ja dan gāddeeatnamiin nu, ahte geavahit dárbbu mielde priváhtagámppaid ja Meahciráddehusa fuolahat stobuid. Vándardeaddjit leat uhccán; dābálaččat sii johtet Báhcaveaji geainnu geažis Čeavetjávra. Plána lea ollásit fidnemis sámegillii.		
ČOAVDDASÁNIT	meahcceguovlu, boazodoallu, guolástus		
EARÁ DIEDUT	Plána lea čállán Tapio Tynys.		
RÁIDDU NAMMA JA NUMMIR	Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja C 41 Meahciráddehusa luonddusuodjalanprentosat. Ráidu C 41		
ISSN	1796-2943	ISBN (PDF)	978-952-446-608-0
SIIDOLOHKU	143 s.	GIELLA	suomagielat
GOASTTIDEADDJI	Meahciráddehus	PRENTENBÁIKI	
JUOHKKI	Meahciráddehus, Luonddubálvalusat	HADDI	

VALDÄLEMSIJÐO

OLGOSADELEIJEE	Meccihaldättäs	OLGOSADELEMÄIGI	2008
TOOIMÄNADELEIJEE	Meccihaldättäs	TUHHIITTEMPEIVI	22.10.2007
LUÄTTÄMUŠLÄŠVUOTÄ	Almos	DIAARINUMMEER	4384/623/2003
SUOJÄLEMKUÄVLUTIIPPÄ/ SUOJÄLEMOHJELM	Meccikuávu		
KUÄVLU NOMMÄ	Vääččir meccikuávu		
NATURA 2000 -KUÄVLU NOMMÄ JÄ KOODI	Vääččir meccikuávu FI 1300204		
KUÄVLUOHTÄDÄH	Laapi luándupalvâlusah		
RÄHTEE(H)	Meccihaldättäs		
OLGOSADALDUV NOMMÄ	Vääččir meccikuávu hoittám- já kevttimvuávám		
ČUÄKÄNKIÄSU	Meccikuávlulaavâ (62/1991) mield lii Meccihaldättäs ráhtám Vääččir meccikuávu hoittám- já kevttimvuávám, moin viggoo kuávu mecciluándu siäilutmân, luánduiälättäsâi já sâmikulttuur tuurvâstmân sehe luándu maangâpiäläsâš kevttim já tom iävtui oodvedmân. Meccikuávu hoittám já kevttim čuávumân iävtuttuvoo pisovâžžân uáivildum miärádâsâi sajan pisovâš prooses. Taat uáivild tom, et vuávám kalga tärhistid 10–15 iivij kooská tâi tävjibehtuv já taat tärhistem kalga tábáhtuđ uásálistee vuávám prinsiippáin. Kuittâg vuávám vâldulinjááh – tegu ovdâmerkkân stielâstittem já toos vuáđuduvvee eennâmkevttim stivrim – láá uáivildum nuuvt pisovâžžân miärádâssân, ko máhđuláš. Vääččir meccikuávu lii Suomâ viđâdin stuárráamus lahâasâtlâš meccikuávu, viđoduvâstis peeleeš masa 156 000 hehtaarid. Vääččir lii kuávu, moos lii vááđduh olleed. Suijân kuávu tuárisvuotân láá iänááš Aanaarjävri kuhes vuonâidiskuin, Taažâ já Ruošâ rääjih, váduhis enâmeh sehe maadijttisvuotâ. Vääččir meccikuávu kuávdáš kulá pecivyevdikuávlun. Meccikuávu máddááuási, ”Kessi”, pecivuovdijn láá čuoppum stuárráamusah peesih 1920-lovo nuurrâmčuoppâmijn. Muorâi já toi hoittám sehe kevttim kyeskee vuávám meccituálu-lovo saje pirâsministeriö ij nanodâm nuhtân, pic teeöstâ sajan lii pieijum hoittám- já kevttimvuávám peividehlahtos uđđâ iävtuttâs. Iävtuttâsâst linjejuvoo, et Vääččir meccikuávlust iä čuoppuu iäge vuobduu muorah mecci-ráhtulâšvuodâ tárboid. Puáldimmuorâid puáhtâ vyebdiđ vuávám linjáámij miäldásávt kuávu ässeid já tuuváášasseid. Vääččir ij lah ävđin kuávu. Vääččir meccikuávu siskiibel, iänáážin kuávu ovtâskâsenâmijn láá pyereest nubečuátân aassâmviâsuh. Ovtâskâsenâmeh iä kuulâ meccikuávlun. Stuárráamus uási aassâmviâsuin láá ihepajeluándusâš kiävtust. Kuávu stuárráamusah palgâseh láá Paččvei já Vääččir. Mudusjävri palgâs maadânuorttii uási kulá Vääččir meccikuávlun, siämmáa ko pittâ Njiävdâm palgâsist-uv. Päikkitárbu- já áámmátkuálâstus tábáhtuvá Aanaarjäävrist. Tälviv pivdojeh meiddei mecci-jäävrih. Meccipivdo tábáhtuvá Aanaarjäävri riddoenâmijn. Vääččir kuávlust pivdojeh iänáážin pecilodeh, riävskáh já soorvah. Astoääigikevtteeh já luándumádháliih joteh iänáážin Aanaarjäävrist já ton riddoenâmijn tuurvâst-máin ovtâskâs kâmppeid já Meccihaldättäs huolâtem tuuvijd. Vandârdeijeeh láá uccáá; táválávt sij joteh Paččvei luoddâkeejist Čevetjäävrân. Vuávám lii finniimist ollásávt sâmikielân.		
ČOOVDÄSÄÄNIH	meccikuávu, kuálâstus, puásuituálu		
ERES TIÄĐUH	Vuávám lii čáállám Tapio Tynys.		
RÄÄIDU NOMMÄ JÄ NUMMEER	Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja C 41 Meahciráđdehusa luonddusuodjalanprentosat. Ráidu C 41		
ISSN	1796-2943	ISBN (PDF)	978-952-446-608-0
SIJÐOMEERI	143 s.	KIELÄ	suomagielat
KUÄSTIDEIJEE	Meccihaldättäs	TEDDILEMSAJE	
JYEHHEE	Meccihaldättäs, luándupalvâlusah	HADDE	

VUÄNÖSGA'ZEÄT

ČÖÖÐTEEI	Meä'cchalltös	ČÖÖÐTEMPEI'VV	2008
TUÄIMMU'VDDI	Meä'cchalltös	PRIMMÄMPEI'VV	22.10.2007
NA'DDJEMVUÖTT	Äälmiläž	DIAARNÄÄMAR	4384/623/2003
SUÖ'JJEEMSLAAJJ/ SUÖ'JJEEMPROGRAMM	Pöðstaijännamvu'vdd		
VUU'D NÖMM	Väccâr pöðstaijännam		
NATURA 2000 -VUU'D NÖMM DA KOODD	Väccâr pöðstaijännam FI 1300204		
VU'VDDÖÖUTILÄÄKK	Sää'mjännam luätkääzzkōōzz		
TUEJEEI	Meä'cchalltös		
ČÖÖÐTÖÖZZ NÖMM	Väccâr pöðstaijännam häidd- da ää'nneemplaan		
VUÄNÖS	Pöðstaijännamläa'jj (62/1991) mie'lddsânji Meä'cchalltös lij raajjâm Väccâr pöðstaijännamvuu'd häidd- da ää'nneemplaan, koin k'ïöččlōōđât vuu'd pöðstaijännamluând sei'ltummu'sše, luäđjie'llemvue'jj da sää'mkulttuur tuä'rjjeem da luäđ ree'ggesvuōđ ää'nneem da tōn öudltōōzzi ooudâsviikkmō'sše. Pöðstaijännamvuu'd da ää'nneem k'ïöččâmvuâkka uu'det alttōōzz pöðššâmnallšem toolkav tu'mmjōōzzi sâjja pöðšši proseezz. Tät juu'rtad tōn, što plaan älgg ta'rk'k'eed 10–15 ee'jj kōōskin le'be tääu'jab da tän ta'rk'k'umuš älgg šōōđdâd vuä'ssōōttâm plaan vuäđjuuridin. Kuuitōs plaan vääžnmōšliinj – hä't mâka puäkknjâ'ttmōš da tōōzz vuäđduum mäddâä'nneem ooldšumuš – lij ju'rddum eža pöðššinallšem tu'mmjōšsân. Väccâr pöðstaijännamvu'vdd lij Lää'ddjännam viidmōšsân šōōrmōs lää'k'k'šiotōōđzz mie'lddsaz Pöðstaijännamvuv'dd, vu'vddoolâž šōrgg 156 000 hehtaar. Väccâr lij tä'mmet vai'g gäab vue'ttem vu'vdd. Vaikkteeijen čärrvuō'tte liä Aanarjäu'rr ku'k'es vuōneežvui'm, Taarr da Ruōčč raai, rää'ppes jännam da čuâggastemvuōtt. Väccâr pöðstaijännam čäa'd kooll pie'ccmeä'ccvoudda. Pöðstaijännam saujjbeä'l Kessi, pie'ccvōōžžin liä čuōppum šuu'rmōs muōrr 1920-läägg čuōpptōōggin. Muōrr da tōn hääid da ää'nmōōžž kuōskki plaan meä'cctääll- läägg ceälkkmuužž pirrōsministeria ij staannâm nu'tt, leša teekst ko'rvvad häidd- da ää'nneemplaan pei'vvtumōhtōōđzz ođđ čuä'jtōs. Čuä'jtōōžžâst linjjeet, što Väccâr pöðstaijännamvu'vdd jeät čuōppu jeät'ka kaauppsukku muōrid meä'ccindustrii taarbid. Kuätt'tarbbmuōrid vuei'tet kaaupšed plaan linjjeem mie'lddsânji vuu'd aazzjid da k'eämpneek'k'id. Väccâr i'lla jälstek'âni äärrai meä'cc. Väccâr pöðstaijännamvuu'd se'st, tä'ben äärrai privat-määddin liä nu'bb čue'd jäälstempōōrt. Privatmäädd jiä kullu pöðstaijännamvoudda. Jäänaš pōōrtin liä ee'jjpoodd mie'lddsâ ää'nmōōžžâst. Vuu'd suu'rmōš paalgâskää'dd liä Paaččjokk da Väccâr. Muddusjääu'r paalgâskää'dd oo'bddnee'k'k'bie'll kooll pöðstaijännma, seämma kōōskaž Njauddâm paalgâskää'ddest. Kuätt'tarbb- da ämmatkue'llšeellmōš kōōskkää'tt Aanarjääu'rest. Tä'lvvâi'ggen kue'lšee'let še sii'sk'jännam jääu'rin. Mie'cstummuš kōōskkää'tt Aanarjääu'r reddjännmid. Väccâr vuu'dest šee'led čuhččlää'ddid, reeppaid da sōōrvid. Virkkōōvvâmōō'nni da luätmä'ttkla likkee jäänaš Aanarjääu'rest da tōn reddjännmin privat da meä'cchalltōōzz k'eämpid. Joo'tti liä ooccanj; jäänaš sij jo'tte Paaččjoogg čuōkku k'ee'jjest Čevetjaurra. Plaan lij vuäž^3^amnalla ceelaivuōdštes sää'm k'ïöllsen.		
LOKSÄÄ'NN	pöðstaijännamvu'dd, puäž3tääll, kue'llšeellmōš		
JEE'RES TEÄ'Ð	Plaan lij k'ee'rjtam Tapio Tynys.		
SLAAJJ NÖMM DA NÄÄMAR	Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja C 41 Meahciráđđehusa luonddusuodjalanprentosat. Ráidu C 41		
ISSN	1796-2943	ISBN (PDP)	978-952-446-608-0
SEIDDMIE'RR	143 s.	K'ïÖLL	suomagielat
TEÄ'GGU'VDDI	Meä'cchalltös	TEÄDDPÄIK'K'	
JUE'K'K'I	Meä'cchalltös, luätkäässkōs	HÄ'DD	

PRESENTATIONSBLAD

UTGIVARE	Forststyrelsen	UTGIVNINGSDATUM	2008
UPPDRAKSGIVARE	Forststyrelsen	DATUM FÖR GODKÄNNANDE	22.10.2007
SEKRETESSGRAD	Offentlig	DIARIENUMMER	4384/623/2003
TYP AV SKYDD SOMRÅDE/SKYDDSPROGRAM	Ödemarksområde		
OMRÅDETS NAMN	Ödemarksområdet Vätsäri		
NATURA 2000 -OMRÅDETS NAMN OCH KOD	Vätsäri ödemark FI 1300204		
REGIONENHET	Lapplands naturtjänster		
FÖRFATTARE	Forststyrelsen		
PUBLIKATION	Skötsel- och användningsplan för ödemarksområdet Vätsäri		
SAMMANDRAG	Forststyrelsen har i enlighet med ödemarkslagen (62/1991) gjort upp en skötsel- och användningsplan för ödemarksområdet Vätsäri, med vilken syftet är att bevara områdets karaktär av ödemark, trygga naturnäringarna och den samiska kulturen samt utveckla en mångsidig användning av naturen och förutsättningarna för detta. För uppföljningen av skötseln och användningen av ödemarksområdet föreslås en varaktig process i stället för beslut som är avsedda att vara permanenta. Detta innebär att planen bör ses över med 10–15 års mellanrum eller oftare och att denna översyn bör ske enligt principen för deltagande planering. Huvudlinjerna i planen – t.ex. indelningen i zoner och den styrning av markanvändningen som baserar sig på den – är ändå avsedda att utgöra så permanenta beslut som möjligt. Vätsäri ödemarksområde är Finlands femte största lagstadgade ödemarksområde med en areal på nästan 156 000 ha. Vätsäri är ett område som är relativt svårt att nå. Orsaken till att området är så perifert är framför allt Enare träsk med sina långa fjordar, norska och ryska gränserna, den svårframkomliga terrängen samt avsaknaden av vägar. Kärnan i Vätsäri ödemark hör till barrskogsområdet. I tallskogarna i ödemarkens södra del, Kessi, har de största träden avlägsnats genom plockhuggning på 1920-talet. Miljöministeriet fastställde inte den punkt i planens skogsbrukskapitel som gäller trädbeståndet samt värden och användningen av det som sådan, utan texten ersätts av ett nytt förslag till uppdateringsbilaga till skötsel- och användningsplanen. Enligt linjerna i förslaget ska virke inte avverkas för att säljas för skogsindustrins behov i Vätsäri ödemarksområde. Husbehovsvirke kan enligt linjerna i planen säljas till invånare och stugägare i området. Vätsäri är inte en obebodd obygd. Inom Vätsäri ödemarksområde, i huvudsak på de privatägda markerna inom området, finns långt över hundra bostadsbyggnader. De privatägda markerna hör inte till ödemarksområdet. Största delen av byggnaderna är i säsongbetonad användning. De största renbeteslagen i området är Paatsjoki och Vätsäri. Sydöstra delen av Muddusjärvi renbeteslag hör till ödemarken, likaså en bit av Näättäms renbeteslag. Husbehovs- och yrkesfisket är koncentrerat till Enare träsk. Vintertid fiskas det också i sjöarna inne i området. Jakten är koncentrerad till strandmarkerna runt Enare träsk. I Vätsäri jagas i första hand tjäder, ripa och älg. De som använder området för rekreation och naturturisterna rör sig i huvudsak på Enare träsk och dess strandmarker och stöder sig på privata stugor och de stugor som underhålls av Forststyrelsen. Vandrarna är få till antalet: oftast rör de sig från ändan av Paatsjokivägen till Sevettijärvi. Planen finns också i sin helhet på samiska.		
NYCKELORD	ödemarksområde, renskötsel, fiske		
ANDRA UPPGIFTER	Skötsel- och användningsplanen har skrivits av Tapio Tynys.		
SERIENS NAMN OCH NUMMER	Metsähallituksen luonnon-suojelujulkaisuja. Sarja C 41		
ISSN	1796-2943	ISBN (PDF)	978-952-446-608-0
SIDANTAL	143 s.	SPRÅK	finska
FÖRLAG	Forststyrelsen	TRYCKERI	
DISTRIBUTION	Forststyrelsen, naturtjänster	PRIS	

Esipuhe

Suunnittelu alkoi erämaa-aluetta kuvaavien perusselvitysten laatimisella vuonna 1994. Työ on sen jälkeen keskeytynyt kahteen otteeseen, ensin noin vuodeksi Ylä-Lapin luontokartoituksen valmistelun takia, ja sitten puoleksi vuodeksi tekijän vuorotteluvapaan vuoksi. Myös suunnitelman laatijan tekemä tutkimus Vätsärin erämaan metsien kehitys – jonka tuloksia esitetään myös tässä työssä – vei huomattavasti aikaa.

Ensimmäinen suunnitelmaluonnos valmistui maaliskuussa 1998. Sitä muutettiin tai täydennettiin sen jälkeen kolmeen kertaan: ensin lausuntokierroksen jälkeen, sitten ympäristöministeriön pyynnöstä ja kolmannen kerran saamelaiskäräjien esitysten seurauksena. Pitkä valmistelu-aika on toivottavasti ollut kuitenkin eduksi. Ainakin eri eturyhmillä on ollut aikaa tutustua työn perustana oleviin perusselvityksiin ja sittemmin myös suunnitelmaluonnokseen.

Paikallisia toiveita ja ajatuksia kartoitettiin suunnitelman laatimisvaiheessa kyläkokouksissa, neuvotteluissa paliskuntien kanssa ja myös epävirallisissa tapaamisissa. Toiveista ehkä keskeisimmät olivat vanhojen oikeuksien säilyminen ja uusien rajoitusten välttäminen. Partakkolaiset toivat vahvasti esiin kalastustukikohtien tarpeen ja luontomatkailun kehittämisedellytysten turvaamisen. Sevettijärvellä toiveet olivat osittain ristiriitaisia. Kylätoimikunta esitti, että Metsähallitus rakentaisi reittejä ja kämppiä Vätsärin ylängölle luontomatkailun tueksi. Paliskunta vastusti tällaisia hankkeita. Nellimiläiset eivät esittäneet suunnitelman laatimisvaiheessa yhdessä laadittua kannanottoa. Eri kannanottoja ja niiden vaikutusta suunnitelmaan on kuvattu tarkemmin osiossa suunnitelman ympäristövaikutuksista.

Kyläkokouksia on pidetty Sevettijärvellä, Partakossa ja Nellimissä. Työn alkaessa suunnitteluprosessi esiteltiin em. kylissä toukokuussa 1994. Sevettijärvellä esittely tehtiin kahteen kertaan, ensin kylätoimikunnan, toisen kerran kolttien kyläkokouksen järjestämässä tilaisuudessa. Alueen luontoa ja käyttöä kuvaavien perusselvitysten ja alustavan suunnitelman valmistuttua niitä esiteltiin kyseessä olevissa kylissä huhtikuussa 1997. Näiden kokousten perusteella tehtiin muutoksia muun muassa vyöhykkeistämiseen. Parannettu versio lähetettiin marras-joulukuussa 1997 tutustuttavaksi edellä mainittujen kylien kylätoimikunnille, Inarin neuvottelukunnan jäsenille, asianosaisille neljälle paliskunnalle, kolttien kyläkokoukselle ja saamelaiskäräjille sekä myös ympäristöministeriöön. Suunnitelmaluonnos oli joulukuussa 1997 esillä Inarin neuvottelukunnassa, mutta se ei halunnut ottaa asiaan kantaa ennen kyläkokouksia. Ne pidettiin Sevettijärvellä, Partakossa ja Nellimissä tammikuussa 1998. Suunnitelman laatijan vuorotteluvapaan takia asia tuli uudelleen neuvottelukunnan käsiteltäväksi vasta vuoden lopulla, joulukuussa 1998. Neuvottelukunta tiukensi käyttöoikeuksien luovutusta koskevaa ohjeistusta, mutta ei muuttanut luonnosta muilta osin.

Keskitalvella 1999 suunnitelmasta pyydettiin lausunnot edustavilta paikallisilta, maakunnallisilta ja kansallisilta tahoilta. Lausunnot olivat pääsääntöisesti myönteisiä. Niissä suunnitelmaa kuvattiin yleisesti hyvin tehdyksi ja perusteelliseksi. Kritiikkiäkin tuli: Se kohdistui pääasiallisesti suunnitelman hakkuu- ja luontomatkailuesityksiin.

Kritiikin takia suunnitelmassa esitettyä luonnonmukaisen metsänhoidon aluetta pienennettiin noin puoleen. Erämaan vyöhykejakoja muutettiin vastaavasti. Inarin neuvottelukunta hyväksyi nämä ja eräät muut pienehköt muutokset kokouksessaan kesäkuussa 1999. Neuvottelukunnassa on kolme edustajaa Inarin kunnasta ja kolme saamelaiskäräjien edustajaa, joista yksi on kolttasaamelainen.

Suunnitelma ei tullut kuitenkaan vielä valmiiksi, sillä syksyllä 1999 ympäristöministeriö pyysi, että suunnitelmaan tulisi liittää arvio sen ympäristövaikutuksista. Ministeriö oli kiinnostunut erityisesti suunnitelman vaikutuksista saamelaiden asemaan ja mahdollisuuksiin harjoittaa kulttuuriinsa liittyvää poronhoitoa.

Saamelaiskäräjien osallistumisesta erämaasuunnitteluun ja osallistumisesta työtä ohjaavaan prosessiin käytiin neuvottelu talvella 1997. Sovittiin, että suunnitelman laatija informoi jatkuvasti saamelaiskäräjiä työn aikana. Näin onkin tehty. Kokouksessa päätettiin myös, että Metsähallitus neuvottelee – kuten laki saamelaiskäräjistä (974/1995) edellyttää – saamelaiskäräjien kanssa vielä erikseen suunnitelmasta ennen sen lähettämistä ympäristöministeriön vahvistettavaksi. Kyseinen neuvottelu käytiin Rovaniemellä 21.6.2000. Metsähallitus neuvotteli suunnitelmaluonnoksesta myös kolttaneuvoston kanssa. Tämä tapahtui 30.10.2000. Mainitut neuvottelut muuttivat vielä olennaisesti suunnitelmaa. Muutoksista huomattavimmat koskivat saamelaisten perusoikeuksia – jota koskevat kansalliset linjaukset liitettiin suunnitelmaan – ja luontomatkailua. Sen harjoittamisen mahdollisuus poistettiin nyt myös Metsähallitukselta. Inarin neuvottelukunnalla ei ollut enää huomauttamista tehtyihin muutoksiin joulukuussa 2000.

Metsähallituksen sisällä suunnitelmaa on käsitelty ns. erämaatiimissä. Siihen on kuulunut suunnitelman laatijan ohella aluejohtaja, luontopalveluyksikön päällikkö ja Enontekiön erämaasuunnittelija.

Suunnitelma on pyritty laatimaan siten, että se kattaisi kaikki erämaan käyttömuodot ja alueen erämaaluonteeseen vaikuttavat tekijät. Suunnitelma on myös yritetty kirjoittaa tavalliselle ihmiselle siten, että hän saisi kuvan erämaasta ja sen käytöstä sekä käytön vaikutuksista nyt ja tulevaisuudessa. – Olisi ehkä voitu tehdä toisinkin. Erämaalaki edellyttää ainoastaan metsien käsittelyn suunnitelmaa ja ohjeistusta käyttöoikeuksien luovuttamisesta. Erämaalaki ei säädä yksityiskohtaisesti muista käyttömuodoista, kuten esimerkiksi poronhoidosta, metsästyksestä, kalastuksesta, retkeilystä, maastoliikenteestä, veneilystä jne. Tavoitteita se toki asettaa niillekin.

Suunnitelmassa on 11 pääosaa. Johdanto-osassa esitellään Suomen lain mukaista erämaakäsitettä, tarkastellaan Vätsäriä erämaana sekä selvitetään hoito- ja käyttösuunnitelman merkitystä. Toinen pääkappale, Erämaalain tavoitteet ja keskeiset säädökset, esittää erämaalain keskeisen sisällön. Kolmannessa pääkohdassa selvitetään Metsähallituksen mahdollisuuksia vaikuttaa erämaan käyttöön ja käytön ohjaukseen.

Neljäs osa on laaja. Siinä kuvataan eri maankäyttömuotojen historiaa, nykyistä laajuutta, laatua ja merkitystä sekä ympäristövaikutuksia. Tekstissä selvitetään myös kutakin maankäyttömuotoa ohjaava keskeinen lainsäädäntö ja käyttömuodon suhde erämaalakiin. Nämä taustatiedot ovat toimineet lähtökohtina **suunnitelman esityksille** ja **suosituksille**. Tekstissä ehdotetaan erämaan jakamista neljään eri vyöhykkeeseen. Jako perustuu nykyiseen erämaisyyden asteeseen, nykyiseen käyttöön ja tietenkin myös erämaalain tarkoituksiin.

Esityksiin on otettu vain sellaiset asiat, jotka ovat Metsähallituksen päätettävissä ja kuuluvat Metsähallituksen tehtäviin liittyen joko Metsähallituksen omaan erämaan käyttöön tai muiden käyttäjien ohjaukseen. Esitykset tuovat toteutuessaan muutoksia erämaan hoitoon, käyttöön tai suojeluun, tai sitten ne pyrkivät säilyttämään olemassa olevan tilanteen. Itsestäänselvyydet on jätetty pois. Esimerkiksi metsästystä käsitellessä ei esitetä, että ”Metsähallitus valvoo metsästystä”. Kuitenkin jotkin asiat, joita halutaan erityisesti painottaa, on otettu mukaan, vaikka ne saattavat olla jo etenemässä muutenkin. **Suunnitelman suositukset** pitävät sisällään esityksiä, jotka eivät ole Metsähallituksen päätettävissä, esimerkiksi lainsäädännön muutoksia. Suositukset on siten tarkoitettu ensi sijassa poliitikoille, hallintoviranomaisille ja eri eturyhmille.

Suunnitelman viides, kuudes ja seitsemäs osa käsittelevät liikennettä ja liikkumista erämaassa, käyttöoikeuksien luovutusta ja yksityismaita; kaikki asioita, jotka vaikuttavat olennaisesti erämaan käyttöön.

Suunnitelman Luonnonsuojelu-osassa tarkastellaan erämaan luontoarvoja, erämaan asemaa suojelussa, luonnon tilaa muuttaneita tekijöitä ja luonnon tilan seuranta. Osaan kuuluu myös juridinen tarkastelu. Sen jälkeen tehdään eräitä sekä lajien että elinympäristöjen suojeluun tähtäviä esityksiä ja suosituksia.

Suunnitelman taloudellista merkitystä kuvaavassa osassa selvitetään esitettyjen toimien aiheuttamat **lisäkustannukset** Metsähallitukselle, erityisesti seuraavien kymmenen vuoden aikana.

Viimeistä edellisessä osassa esitetään erämaan hoidon ja käytön seurantaan – toisin kuin aiemmissa suunnitelmissa – **pysyvää prosessia** pysyviksi tarkoitettujen päätösten sijaan. Tämä tarkoittaa sitä, että suunnitelmaa on voitava tarkistaa 10–15 vuoden välein tai useamminkin, ja tämän tarkistuksen tulee tapahtua osallistavan suunnittelun periaatteella. Kuitenkin suunnitelman päälinjat – kuten esimerkiksi vyöhykkeistäminen ja siihen perustuva maankäytön ohjaus sekä luonnonmukaisesti hoidettavan metsäalueen rajausta – on tarkoitettu mahdollisimman pysyviksi päätöksiksi.

Suunnitelman viimeisessä osiossa arvioidaan vielä suunnitelman ympäristövaikutuksia. Koska ympäristöministeriön pyyntö tämän osion laatimisesta tuli vasta lausuntokierroksen jälkeen, lausunnonantajat eivät ole saamelaiskäräjiä ja koltaneuvostoa lukuun ottamatta voineet perehtyä arvioon.

Metsähallitus lähetti suunnitelman ympäristöministeriöön vahvistettavaksi tammikuussa 2001 ja täydensi ympäristöministeriön pyynnöstä suunnitelmaa Natura-arviolla 2.10.2002. Tämän jälkeen Metsähallitus pyysi saamelaiskäräjien arvion suunnitelman vaikutuksista saamelaiskulttuuriin. Saamelaiskäräjien arvio (Liite 4) saapui 15.6.2006 ja se toimitettiin ympäristöministeriöön liitettäväksi suunnitelmaan. Metsähallitus laati suunnitelmaan päivitysliitteen (Liite 2), joka lähetettiin ympäristöministeriöön 20.3.2007.

Ympäristöministeriö vahvisti Vätsärin hoito- ja käyttösuunnitelman 22.10.2007 vahvistuskirjeessä (Liite 1) mainituin poikkeuksin ja huomautuksin sellaisena, kuin se ilmenee ja koostuu oheisesta suunnitelmasta ja suunnitelman päivitysliitteestä (Liite 2).

Suunnitelmaan on lisätty sen vahvistamisen jälkeen ympäristöministeriön vahvistuskirjeen (Liite 1) perusteella suunnitelman toimeenpanossa huomioon otettavat seikat (Liite 3).

Sisällys

1 Johdanto	17
1.1 Suomen lain mukainen erämaakäsite	17
1.2 Vätsäri erämaana	18
1.3 Hoito- ja käyttösuunnitelma	20
2 Erämaalain tavoitteet ja keskeiset säädökset	21
3 Metsähallitus erämaalain toteuttajana	23
4 Suunnitelman esitykset ja suositukset	26
4.1 Vyöhykkeistäminen	26
4.1.1 Ensimmäinen vyöhyke	26
4.1.2 Toinen vyöhyke	26
4.1.3 Kolmas vyöhyke	28
4.1.4 Neljäs vyöhyke	28
4.2 Kalavesien hoito ja kalastus	28
4.2.1 Taustaa	28
4.2.2 Suunnitelman esitys	31
4.3 Riista ja sen hoito sekä metsästys	31
4.3.1 Taustaa	31
4.3.2 Suunnitelman esitys	34
4.4 Keräily	35
4.4.1 Taustaa	35
4.4.2 Suunnitelman esitys	35
4.5 Porotalous	36
4.5.1 Taustaa	36
4.5.2 Suunnitelman esitykset	41
4.6 Puusto ja sen hoito sekä käyttö	42
4.6.1 Taustaa	42
4.6.2 Suunnitelman esitys	48
4.7 Kotitarvepuun otto ja puun myynti yksityisille	54
4.7.1 Taustaa	54
4.7.2 Suunnitelman esitys	55
4.8 Kaivostoiminta	55
4.8.1 Taustaa	55
4.8.2 Suunnitelman esitys	59
4.9 Maa-ainesten otto	59
4.9.1 Taustaa	59
4.9.2 Suunnitelman esitys	59
4.10 Virkistyskäyttö ja luontomatkailu	60
4.10.1 Taustaa	60
4.10.2 Suunnitelman esitys	62
5 Liikenne ja liikkuminen	63
5.1 Taustaa	63
5.1.1 Inarijärvi säätelee liikkumista	63
5.1.2 Kulkuneuvot	64
5.1.3 Liikkumista helpottavat rakenteet	64
5.1.4 Liikkuminen ja erämaalain tavoitteet	64
5.1.5 Kulkuyhteyksiä ja liikkumista ohjaavat säädökset	65

5.1.6	Maantiet.....	65
5.1.7	Vesialueiden kulkuväylät ja kulkuoikeudet	66
5.1.8	Maastoliikenne	66
5.1.9	Ilmailu	67
5.1.10	Jokamiehenoikeudet.....	67
5.2	Suunnitelman esitys	67
5.3	Suunnitelman suositus.....	68
6	Käyttöoikeuksien vuokraus ja luovutus	69
6.1	Taustaa	69
6.2	Suunnitelman esitys	70
7	Yksityismaat	71
7.1	Suunnitelman esitys	71
8	Luonnonsuojelu	72
8.1	Vätsärin erämaan asema luonnonsuojelussa	72
8.2	Luontoa muuttaneet tekijät.....	73
8.3	Luonnon tilan seuranta	79
8.4	Luonnonsuojelu ja erämaalaki	80
8.5	Luonnonsuojeluki suhteessa erämaalakiin, poronhoitolakiin ja palolakiin.....	81
8.6	Suunnitelman esitykset.....	82
8.6.1	Elinympäristöjen suojelu.....	82
8.6.2	Lajien suojelu	83
8.7	Suunnitelman suositukset.....	84
9	Suunnitelman taloudellisten vaikutusten tarkastelua.....	85
10	Erämaan käytön ohjaus tulevaisuudessa	86
11	Arviointia suunnitelman ympäristövaikutuksista	87
11.1	Miksi arviointi?	87
11.2	Arvioinnin lähtökohdat	87
11.3	Vätsärin erämaan hoito- ja käyttösuunnitelman ympäristövaikutukset	89
11.3.1	Vyöhykejako	89
11.3.2	Kalavesien hoito ja kalastus	90
11.3.3	Riista ja sen hoito sekä metsästys.....	91
11.3.4	Keräily	92
11.3.5	Porotalous.....	93
11.3.6	Puusto ja sen hoito sekä käyttö	95
11.3.7	Kotitarvepuun otto ja puun myynti yksityisille	97
11.3.8	Kaivostoiminta	98
11.3.9	Maa-ainesten otto	99
11.3.10	Virkistyskäyttö ja luontomatkailu	99
11.3.11	Liikenne ja liikkuminen	103
11.3.12	Käyttöoikeuksien vuokraus ja luovutus	104
11.3.13	Yksityismaat.....	106
11.3.14	Luonnonsuojelu.....	107
11.3.15	Suunnitelman taloudellisten vaikutusten tarkastelua	109
11.3.16	Erämaan käytön ohjaus tulevaisuudessa	109

11.4 Vätsärin erämaa osana Natura 2000 -verkostoa.....	110
11.4.1 Luontotyytit ja lajit, joiden perusteella alue on otettu Natura 2000 - verkostoon.....	110
11.4.2 Suunnitelman vaikutukset	113
Liitteet	121
Liite 1 Ympäristöministeriön vahvistuskirje.....	121
Liite 2 Suunnitelman päivitysliite	126
Liite 3 Ympäristöministeriön vahvistuskirjeen huomautukset ja suunnitelmaan niiden perusteella sisällytetyt muutokset	128
Liite 4 Saamelaiskäräjien arvio suunnitelman vaikutuksista saamelaiskulttuuriin.....	131

1 Johdanto

1.1 Suomen lain mukainen erämaakäsite

Kansainvälisesti erämaat määritellään alueiksi, jotka ovat laajoja, syrjäisiä, tietttömiä, lähes asumattomia ja varsin luonnontilaisia. Määritelmä sopii eräin varauksin Suomenkin erämaihin. Suomen erämaat ovat kuitenkin olleet ja ovat edelleen ihmisten käytössä. Siksi ne eivät ole täysin luonnontilaisia, täysin asumattomia eivätkä myöskään kovin syrjäisiä. Nykyiset maastoajoneuvot mahdollistavat lähes ympärivuotisen pääsyn erämaihin.

Laajat tiettömät kairat, joita nykyisin sanotaan erämaiksi, ovat aikojen kuluessa muokanneet pohjoisen ihmisiä sekä heidän ajatteluaan ja elämänmuotoaan. Muokkauksen lopputulos – saamelaiskulttuuri ja pohjoinen suomalaiskulttuuri – elää voimakkaana ilmeten ”pohjoisina” arvoina ja asenteina, vaikkakin kulttuurin ulkoiset muodot ovat pysyvän asutuksen ja teknistymisen myötä olennaisesti muuttuneet.

Erämaat vaikuttavat vahvasti pohjoiseen elämään, ja toiselta puolen ihmisten moninaiset toimet säteilevät erämaihin päin. Tämä kaksisuuntainen yhteys on pohjoisen elämänmuodon perusta.

Erämaiden rajat eivät ole rajoja paikallisille ihmisille. He eivät välttämättä edes tiedä, missä rajat kulkevat, koska poronhoito, metsästys ja kalastus ovat mahdollisia molemmiin puolin rajaa. Yleensä luontokin on samanlaista. Harvaan asutussa pohjoisessa erämaita ei voidakaan pitää erillisinä saarekkeina, vaan ne ovat osia laajemmista erämaisista alueista. Niillä kullakin on oma asutus- ja elinkeinohistoriansa, joka näkyy myös tämän päivän käyttäjissä ja käyttömuodoissa. Vielä enemmän tämä näkökulma on määräävänä näiden alueiden maankäytön ohjauksessa. Erämaalaki perustuu tähän lähtökohtaan.

Suomalaisen erämaakäsitteen juuret ovat pyyntikulttuurissa. Erämaiksi on sanottu laajoja takamaita, jonne tehtiin usean päivän, viikon tai jopa kuukausien pituisia kalastus- ja metsästysmatkoja aikoina, jolloin pyynti antoi olennaisen osan toimeentulosta.

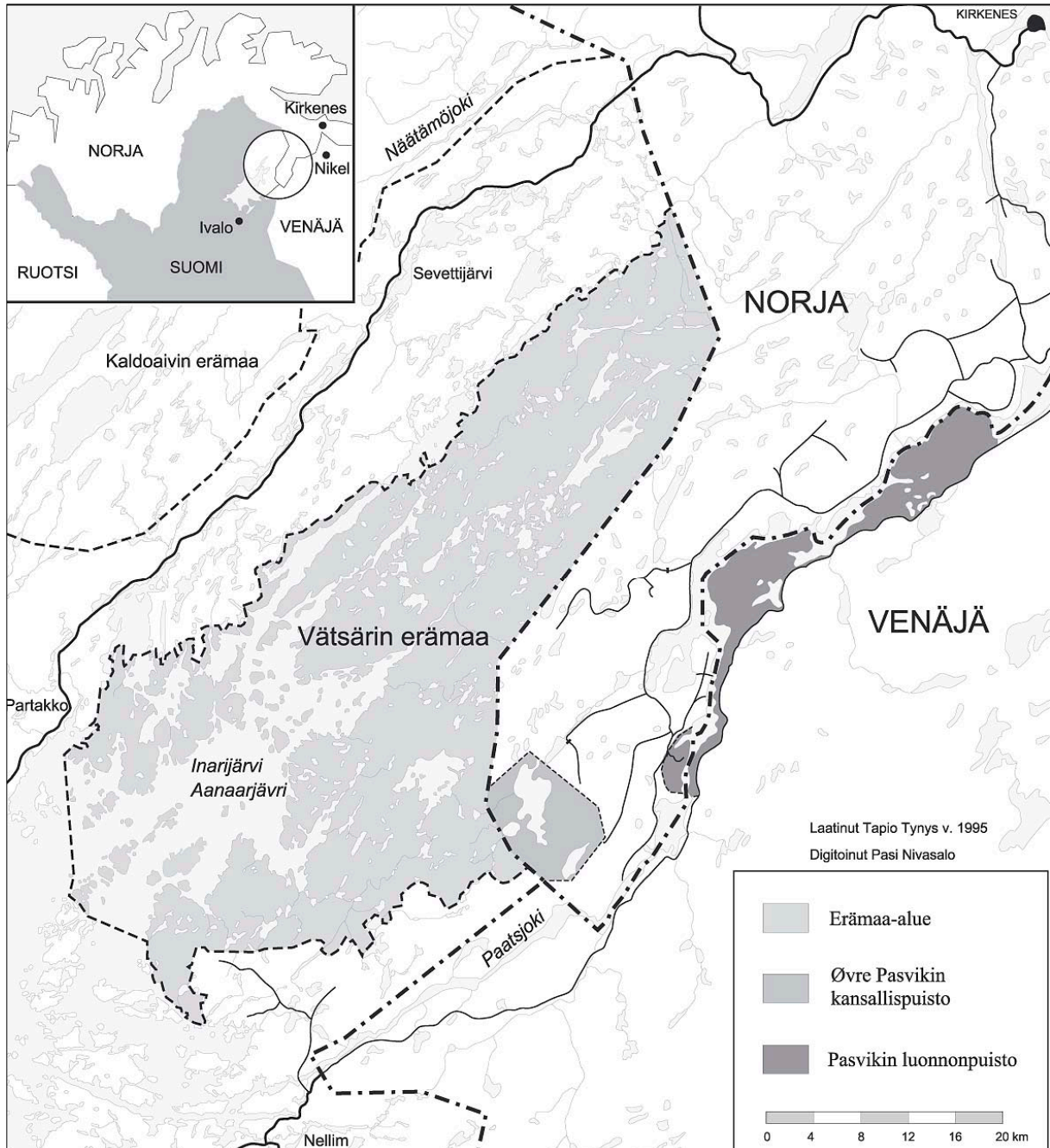
Saamen kielessä ei ole sanaa *erämaa*. Erityisesti metsä- ja porosaamelaiset ovat asuneet ainakin osan vuodesta metsissä ja tuntureilla, vaihtaen asuinpaikkaa riistan, kalantulon ja laidunten mukaan, ilman pysyvämpää kiinteää asuinpaikkaa.

Erämaiseta alueet eivät noudata valtakunnan rajoja. Tähän on monta syytä. Alueiden luonto on samantapaista molemmiin puolin rajaa. Alueiden asutus- ja kulttuurihistoria on yhtenevä. Rajat ovat varsin nuoria ilmiöitä, ja paikalliset asukkaat ovat perinteisesti ylittäneet ne varsin vapaasti. On myös huomattava, että kaikki Suomen laajat erämaiseta alueet ovat saamelaisalueella.

Kun erämaalakia valmisteltiin erämaakomiteassa 1980- ja 1990-lukujen vaihteessa, erämaista muodostettiin alueita, jotka eivät ole luonnonsuojelualueita, mutta eivät myöskään vapaan talous-toiminnan alueita. Erämaita ei varattu vain alkuperäisen luonnon säilyttämiseksi tai jonkin yksittäisen käyttömuodon harjoittamiseen, vaan monikäyttöalueiksi, joilla luonnonsuojelunäkökohdat ovat korostetusti esillä.

1.2 Vätsäri erämaana

Vätsäri on kooltaan keskikokoinen. Sen pinta-ala on noin 155 000 ha. Syynä alueen syrjäisyyteen ovat ennen kaikkea Inarijärvi pitkine vuonoineen, Norjan ja Venäjän rajat, vaikeahko maasto sekä tietenkin tietttömyys (kuva 1).

Kuva 1. Vätsärin erämaa sijaitsee Inarijärven ja valtakunnan rajojen välissä. © Metsähallitus, Ylä-Lapin luonnonhoitoalue 1996.

Inarijärvi sulkee kaksi kertaa vuoden kierrossa tien erämaahan – ensin alkukesällä, jolloin se sulassa pysähdyttää kulun noin kuukaudeksi, ja sitten uudelleen alkutalvella, kun sen selät eivät ole vielä jäätyneet. Alkukesän eristyisyys antaa palaaville muuttolinnoille melko täydellisen pesimärauhan. Mutta vaikuttaa järvi toisinkin päin. Keskipäivällä se tarjoaa hyvän veneväylän erämaahan, ja kevättalvella on helppo ajaa kelkalla sen ylitse kairaan.

Vaikka erämaa on tietön, tulevat tiet sen laitaan kaikilta muilta suunnilta paitsi ”järveltä”, kuten inarilaiset suurjärveään kutsuvat. Valtiolliset rajat estävät kuitenkin pääsyn erämaahan. Venäjän raja on täysin suljettu. Norjan rajalla on yksi luvallinen ylityspaikka Piilolassa, erämaan keskikohdilla.

Erämaan ydin kuuluu mäntymetsäalueeseen. Mäntymetsän ja melko tasaisen pinnanmuodostuksen takia erämaan sisäosa on maisemakuvaltaan suljettu ja kätkevä. Avaruutta tuovat ainoastaan lukuisat järvet ja lammet sekä suot ja louhikot. Nekin ovat kuitenkin yleensä pieniä. Vastakohtana sisämaan sulkeutuneisuudelle ovat sitten Inarijärvi pelottavan laajoine selkineen ja erämaan koillisosa, joka on lähes puutonta, kallioista ylänköä.

Kessin, erämaan eteläosan, männiköistä on poistettu suurimmat puut 1920-luvun poimintahakkuissa. Hakkuun vaikutus näkyy yhä. 1920-luvulla alkoi myös metsäpalojen torjunta, ja se on estänyt siitä lähtien metsän luontaista kehityskulkua. Porokarja on jo vuosikymmenien ajan käyttänyt metsien pohja-, kenttä- ja pensaskerroksen lajeja ravintonaan. Inarijärvi on säännöstelty. Kaikista näistä syistä Vätsärin erämaa ei ole luonnontilainen. Erämainen se silti on, eikä tavallinen kulkija yleensä edes huomaa ihmisen aiheuttamia luonnontilan muutoksia.

Vätsärin erämaa ei ole asumaton. Erämaassa on pitkälti toista sataa asuinrakennusta. Suurin osa niistä on kausiluonteisessa käytössä, mutta on joukossa joitakin pysyvästikin asuttuja. Asumusten suuri määrä johtuu siitä, että erämaan sisällä on noin sata yksityistilaa rakennuksineen. Yksityismaat, joiden pinta-ala oli 4 409 ha vuonna 1994, eivät kuulu erämaahan. Erämaassa on myös noin viisikymmentä asuinrakennusta valtion maalla. Ne ovat kolttien kalapirttejä, poromiesten kämppiä, luontaiselinkeinoitukikohtia, rajavartioston kämppiä, Metsähallituksen kämppiä ja eräitä muita.

Erämaa on kauttaaltaan porotalouden käytössä. Suurimmat paliskunnat ovat Paatsjoki ja Vätsäri. Muddusjärven paliskunnan kaakkoisosaa jää erämaan sisään ja samoin kaistale Näätämon paliskuntaa.

Kotitarve- ja ammattikalastus keskittyy Inarijärvelle. Talviaikana kalastetaan myös sisämaan järvillä. Virkistyskalastajat liikkuvat Inarijärven ohella Vätsärin ylängöllä kevättalvella ja kesällä.

Metsästys on tavallista Inarijärven rantamaissa, mutta vähäisempää muualla ja lähes olematonta Vätsärin ylängöllä. Pyynnin kohteena ovat tavallisesti metso, riekko ja hirvi.

Luontomatkailijat liikkuvat yleensä Inarijärvellä ja sen rantamaissa tukeutuen yksityisiin kämppiin sekä Metsähallituksen autio- ja vuokratupiin. Vaeltajia on vähän; yleensä he kulkevat Paatsjoen tien päästä Sevettijärvelle.

1.3 Hoito- ja käyttösuunnitelma

Erämaalain (62/1991) mukaan erämaa-alueet ovat Metsähallituksen hoidossa ja hallinnassa. Edelleen laissa säädetään, että ”erämaa-alueen hoidossa ja käytössä on noudatettava hoito- ja käyttösuunnitelmaa, jonka laatii Metsähallitus ja vahvistaa ympäristöministeriö”.

Lain yksityiskohtaisissa perusteluissa kerrotaan suunnitelman merkityksestä: ”Suunnitelmassa on tarkoitus selostaa toimet erämaa-alueen käytön edistämiseksi ja ohjaamiseksi sekä myös alueella sallittavat rakennustyöt. Alue voitaisiin suunnitelmassa myös jakaa käytön kannalta eri osiin. Suunnitelmassa ei olisi alueen käyttäjiä koskevia määräyksiä, vaan se koskisi pelkästään suunniteltuja viranomaisten toimia.”

Perusteluissa kerrotaan myös vahvistamismenettely: ”Vahvistava viranomainen voi vahvistaa hoito- ja käyttösuunnitelman sellaisenaan tai jättää sen joko kokonaan tai joltain osin vahvistamatta, jolloin suunnitelma palautetaan uudestaan valmisteltavaksi. Vahvistava viranomainen ei voi muuttaa suunnitelmaa. Oikaisuluonteiset korjaukset ovat mahdollisia.”

2 Erämaalain tavoitteet ja keskeiset säädökset

Erämaalain ensimmäisessä pykälässä todetaan erämaa-alueiden olemassaolon perusta. Siinä todetaan, että erämaa-alueet on perustettu

- alueiden erämaaluonteen säilyttämiseksi
- saamelaiskulttuurin turvaamiseksi
- luontaiselinkeinojen turvaamiseksi
- luonnon monipuolisen käytön ja sen edellytysten kehittämiseksi.

Tavoite ”erämaaluonteen säilyttäminen” vastaa osittain kansainvälisen *wilderness*-käsitteen odotuksia; toisin sanoen sitä, että erämaat säilytetään tietöminä, asumattomina ja luonnontilaisina. Lain keskeiset säädökset – kielto rakentaa pysyviä teitä sekä maan myynti- ja vuokrauskielto – on tehty turvaamaan tätä tavoitetta.

Mitä tulee tavoitteeseen saamelaiskulttuurin turvaamisesta, erämaalaki ei anna mitään erityismääräyksiä siitä, miten tämä tulisi tehdä ja ottaa huomioon hoito- ja käyttösuunnitelmassa. Myöskään lain perusteluista ei löydy ohjeistusta asiasta. Saamelaiskulttuurin turvaamiseen liittyviä säädöksiä onkin etsittävä muusta lainsäädännöstä ja kansainvälisistä sopimuksista.

Vuoden 1995 perusoikeusuudistuksen perusteluissa on todettu, että saamelaiseen kulttuuriin kuuluvat heidän perinteiset elinkeinonsa, kuten poronhoito, kalastus ja metsästys. Perustuslakivaliokunnan mietinnössä (PeVM 25/1994 VP, 6–7) todetaan, että lainsäädännön tarkistamistyöhön on ryhdyttävä pikaisesti niissä tapauksissa, joissa ristiriitaa uusien perusoikeussäädösten kanssa voidaan epäillä olevan.

Saamelaiskäräjät toi esiin lausunnossaan, että hoito- ja käyttösuunnitelma ei turvaa saamelaisten perusoikeuksia. Jos suunnitelmassa on tällainen puute, se johtuu siitä, että erityislainsäädäntö ei ole ollut yhdenmukainen perusoikeusuudistuksen kanssa; suunnitelma ei voi kulkea lainsäädännön edellä.

Kansainvälisistä sopimuksista käytännössä suurin merkitys on YK:n yleiskokouksen vuonna 1976 hyväksymällä kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevalla yleissopimuksella (ns. KP-sopimuksella) sekä ILO:n alkuperäis- ja heimokansoja koskevalla sopimuksella.

Voidaan pitää yleisesti hyväksyttynä tulkintana, että saamelaisten perinteisten elinkeinojen harjoittaminen on osa heidän vähemmistökulttuuriaan, jota KP-sopimus suojaa. Oikeuskäytäntö on osoittanut, että KP-sopimuksen mukainen suoja ei kuitenkaan tarkoita muita käyttömuotoja pois-sulkevaa oikeutta. Sopimus edellyttää käyttömuotojen yhteensovittamista siten, että suojan piirissä oleva perinteinen elinkeino ei vaarannu.

ILO:n alkuperäis- ja heimokansoja koskevan yleisopimuksen no 169 ratifioinnin edellytykset ovat parhaillaan (syksy 2000) selvitettävänä oikeusministeriössä. Sopimus säätää alkuperäis- ja heimokansojen oikeuksista maahan, veteen ja luonnonvaroihin sekä perinteisiin elinkeinoihin.

Saamelaiskulttuurin ja luontaiselinkeinojen turvaaminen merkitsevät, että Suomen erämaat on tarkoitettu myös perinteiseen käyttöön. Laki turvaa metsästystä, kalastusta, keräilyä ja poronhoitoa uusilta, kilpailevilta maankäyttömuodoilta.

Lain neljäs tavoite, monipuolisen käytön edistäminen, antaa ymmärtää, että erämaita on tarkoitus käyttää monipuolisesti, ja että tätä pitää myös edistää. Lain yksityiskohtaisista perusteluista selviää, että tämä tavoite tarkoittaa lähinnä virkistyskäyttöä.

Yhteenvedona edellisestä on se, että Suomen erämaat on perustettu säilyttämään sekä luonnonarvoja että kulttuuriarvoja. Sana kulttuuri on tässä ymmärrettävä laajasti. Se pitää sisällään paitsi tietyn elämäntavan, myös tuohon elämäntapaan liittyviä taloudellisia arvoja ja toimia. Siten Suomen erämaat ovat sekä luonnonsuojelualueita että kulttuurin suojelualueita. Tämä ihmisen ja luonnon yhteyden tunnustaminen näkyy erämaiden rajauksessa. Niitä ei ole rajattu ahtaiden ”etäisyys tiestä” -kriteereiden mukaan, eikä niiltä ole edellytetty täydellistä asumattomuutta ja luonnontilaisuutta.

3 Metsähallitus erämaalain toteuttajana

”Erämaa-alueet ovat Metsähallituksen hallinnassa ja hoidossa.” Tämä erämaalain 10. § antaa ymmärtää, että Metsähallituksella olisi ehdoton sananvalta erämaa-alueiden hoitoon ja käyttöön. Näin ei kuitenkaan ole.

Erämaalaki on luonteeltaan yleislaki, ts. se ei säätele yksityiskohtaisesti erämaan eri käyttömuotoja. Siten erämaalakiin on sisällytetty vain muutamia käyttöä suoraan ohjaavia säädöksiä. Keskeisimmät ovat – kuten jo aiemmin on todettu – kiello rakentaa pysyviä teitä sekä valtionmaan myynti- ja vuokrauskielto (jossa siinäkin on poikkeuksia). Nämä säädökset on tehty erämaalunonteen säilyttämiseksi.

Erämaalain keskeinen piirre on myös se, että se ohjaa suoraan vain Metsähallitusta, mutta ei kajoa ihmisten perinteisiin oikeuksiin. Tämä ilmenee metsien käsittelyn tarkkana ohjauksena: Metsähallitus voi hakata metsiä vain ympäristöministeriön vahvistaman suunnitelman mukaan. Huomatava on, että vuoden 1997 metsälakia säädettäessä erämaat jätettiin sen ulkopuolelle. Erämaalaki on tiukka myös kaivostoiminnan suhteen määrätessään, että kaivospiirin perustaminen edellyttää valtioneuvoston lupaa.

Muita käyttömuotoja erämaalaki sen sijaan säätelee vain tavoitteellisella tasolla. Lain tavoitteet ”saamelaiskulttuurin turvaaminen” ja ”luontaiselinkeinojen turvaaminen” tarkoittavat sitä, että erämaa-alueet on perustettu poronhoidon, metsästyksen, kalastuksen ja keräilyn tukialueiksi. Laki korostaa vielä näitä toimintoja edellyttäessään, että näiden toimintojen harjoittajilla on mahdollisuus saada tukikohtia erämaasta. Erämaalaisissa ei kuitenkaan sanota sanallakaan, miten luontaiselinkeinoja tulisi harjoittaa, vaan ohjaus perustuu toimintojen omaan lainsäädäntöön, kuten poronhoitolakiin, metsästyslakiin ja kalastuslakiin. Saamelaiskulttuurin turvaamista tukee myös laki saamelaiskäräjistä (974/1995), joka asettaa viranomaisille neuvotteluvetoisuuden mm. asioissa, jotka koskevat ”– erämaa-alueiden hoitoa, käyttöä, vuokrausta ja luovutusta”.

Laajasti käsitettynä kulttuuri ymmärretään niin, että sillä on myös taloudellinen ulottuvuus. Erämaalaisissa on tätä näkökulmaa. Saamelaiskulttuuria pyritään turvaamaan niin, että luontaiselinkeinot, jotka muodostavat saamelaiskulttuurin aineellisen perustan, on asetettu parempaan asemaan kuin kilpailevat maankäyttömuodot. Erämaalaki estää käytännössä tietyt maankäyttömuodot, joko tienrakentamiskiellon tai maan luovuttamiskiellon kautta.

Metsähallituksen tehtävänä on turvata saamelaiskulttuurin aineellista perustaa eli poronhoitoa, metsästystä, kalastusta ja keräilyä. Tämän saavuttamiseksi suunnitelma sisältää erilaisia turvaamistoimia. Turvaamistoimet ovat luonteeltaan välillisiä, käytännössä useimmiten rajoituksia luontaiselinkeinojen kanssa kilpaileville maankäyttömuodoille. Suorat turvaamistoimet, jollaisina voitaisiin pitää esimerkiksi porotalouden kehittämisohjelmaa ja vastaavia, eivät kuulu Metsähallituksen tehtäviin, eikä niitä yleensä Metsähallitukselta odotetakaan.

Metsähallitus ei yleensä voi asettaa luontaiselinkeinojen harjoittajia eriarvoiseen asemaan etnisin perustein, koska eri maankäyttömuotoja ohjaava lainsäädäntö ei tunne tällaisia perusteita siitä huolimatta, että yleisellä tasolla – esimerkiksi Suomen perustuslaissa – tunnustetaan saamelaisten oikeus harjoittaa kulttuuriaan. Kulttuuriin katsotaan tällöin kuuluvan elinkeinot: metsästyks, kalastus, keräily ja poronhoito.

Kolttalaki antaa kolttasaamelaisille muita suurempia etuuksia. Kolttalain taustalla ovat kuitenkin paremminkin historialliset kuin etniset tekijät. Kun Suomi menetti Petsamon Neuvostoliitolle, Suomen valtio katsoi velvollisuudekseen taata Petsamosta evakkoon joutuneille kolttasaamelaisille entisenlaiset etuudet uudessa maassa.

Erämaalaki mainitsee tavoitteekseen vielä ”erämaiden monipuolisen käytön ja sen edellytysten kehittämisen”. Lain perusteluista selviää, että tavoite tarkoittaa ensi sijassa virkistyskäytön ja retkeilyn edellytysten kehittämistä. Tehtävä on luonteeltaan yhteiskunnallinen.

Kuten edellä on jo todettu, Metsähallitus ohjaa tiettyjä erämaan käyttömuotoja, mutta moni toiminta on jonkin muun viranomaisen ohjauksessa. Metsähallitukselle yksinomaisesti tai keskeisesti kuuluvia tehtäviä ovat

- 1) luonnon tilan ja sen muutosten seuranta ja siitä kertominen (esimerkiksi käynnissä oleva Ylä-Lapin luontokartoitus)
- 2) erämaan käytön ja sen muutosten seuranta sekä siitä kertominen
- 3) hakkuut ja muu puuston käsittely suunnitelman mukaisesti
- 4) kalastuksen ohjaus (kalastusasiain neuvottelukunnan ohjaamana)
- 5) muiden käyttäjien ohjaus Metsähallitukselle kuuluvissa tehtävissä; esimerkiksi poltto- ja tarvepuun myynti, metsästyslupien myynti, maastoliikenteen ohjaus ja urien merkintä sekä kunnossapito
- 6) ohjaustehtävä luontaiselinkeinojen tukikohtien sijoittamisessa suunnitelman mukaisesti
- 7) luontaiselinkeinolain ja kolttalain asettamat tehtävät
- 8) luonnonsuojelutehtävät
- 9) luontomatkailun kehittäminen
- 10) virkistyskäytön tukirakenteiden perustaminen ja ylläpito
- 11) opastus ja valvonta
- 12) maan vaihto ja kauppa; ts. Metsähallitus pyrkii hankkimaan erämaan sisällä olevia yksityismaita hallintaansa vapaaehtoisin maanvaihdoin tai kaupoin
- 13) kaivoslain valvonta kultavaltautusten osalta kauppa- ja teollisuusministeriön kaivos-tarkastajan kanssa sovitulla tavalla (em. yleisesti; Vätsärin erämaassa ei ole kultavaltauksia).

Metsähallituksen tehtävät on määritelty laissa Metsähallituksesta (1169/1993).

Metsähallituksen ohjauksen ulkopuolelle jää useita erämaahan vaikuttavia käyttömuotoja ja toimintoja, joko osittain tai kokonaan. Kullakin niistä on omat säädöksensä ja hallinto-viranomaisensa. Koska mikään toiminto ei kuitenkaan ole irrallinen ja riippumaton muista käyttömuodoista, Metsähallitus on yleensä tavalla tai toisella mukana vaikuttamassa seuraaviinkin toimintoihin:

- 1) porotalous ja poronhoito
- 2) palo- ja pelastuspalvelu (sis. mm. metsäpalojen sammutuksen)
- 3) inarilaisten harjoittama metsästys
- 4) kaavoitus
- 5) vesiliikenne ja sen rakenteet, mm. väylämerkit
- 6) ilmailu (esimerkiksi helikopterien laskeutumisluvat)
- 7) kaivoslain mukaisten varausten, valtausten ja kaivospiirien myöntäminen
- 8) rajavartiointi.

Suomen lait ja Suomen hyväksymät kansainväliset sopimukset ovat voimassa myös erämaassa. Yleistä merkitystä on esimerkiksi ns. Rion sopimuksella, joka velvoittaa kestävään luonnon käyttöön. Sopimus velvoittaa myös luonnon käytössä ja sen ohjauksessa ottamaan huomioon sekä taloudelliset, sosiaaliset että ekologiset seikat.

4 Suunnitelman esitykset ja suositukset

4.1 Vyöhykkeistäminen

Vyöhykkeistämisen tarkoituksena on sovittaa yhteen erämaalain tavoitteet. Erämaalakihan edellyttää sekä alueen erämaaluonteen säilyttämistä että saamelaiskulttuurin ja luontaiselinkeinojen turvaamista ja vielä lisäksi monipuolisen käytön kehittämistä. Koska kaikki tavoitteet on vaikea saavuttaa samalla alueella, suunnitelmassa esitetään erämaan jakoa neljään eri vyöhykkeeseen. Jako kuvaa tavoitteiden painottumista. Yhtä ääripäätä edustavat alueet, joilla erämaaluonteen säilyttäminen on aivan keskeistä. Toista ääripäätä edustavilla alueilla erilaisten retkeilyn tukirakenteiden teko on mahdollista, ja tulevaisuudessa ehkä tarpeellistakin.

Raja eri vyöhykkeiden välillä (kuva 2) on paremminkin liukuva kuin täsmällinen. Vyöhykkeistämisen tarkoitus on ohjata ensi sijassa Metsähallituksen omaa maankäyttöä, esimerkiksi hakkuiden suuntautumista ja retkeilyn tukipalveluiden rakentamista. Vyöhykkeet eivät vaikuta paikallisten ihmisten perinteisiin oikeuksiin, kuten metsästyksen ja kalastukseen.

Vyöhykkeistä riippumatta erämaalain kolme ensimmäistä tavoitetta – erämaaluonteen säilyttäminen, saamelaiskulttuurin turvaaminen ja luontaiselinkeinojen turvaaminen – ovat keskeisiä tavoitteita koko erämaassa. Niin kuin edellä on jo todettu, on kysymys painotuksista. Monipuolisen käytön ja sen edellytysten kehittäminen saa sijansa em. tavoitteiden rinnalla lähinnä vain vyöhykkeillä yksi ja kaksi, ja muualla vain erittäin hyvin perustellusti.

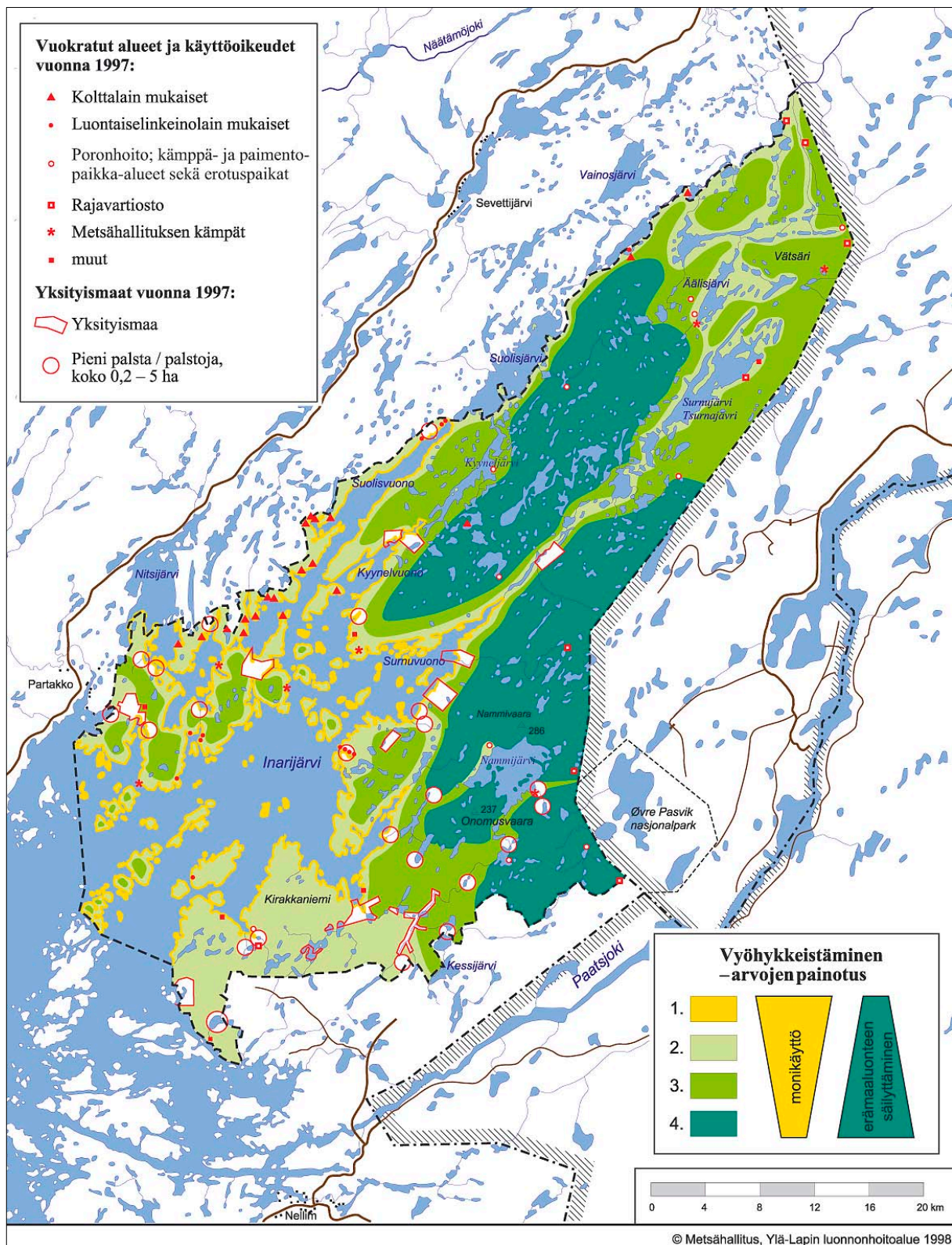
4.1.1 Ensimmäinen vyöhyke

Tämä on se alue, jolle kalastus eri muodoissaan ja virkistyskäyttö pääasiassa keskittyvät. Käytännössä alue tarkoittaa Inarijärven rantaa noin puolen kilometrin etäisyydellä vesirajasta. Inarijärven säännöstely vähentää vyöhykkeen luonnontilaisuutta ja samalla myös erämaisyyden astetta, vaikka säännöstelyä ei välttämättä juuri huomaakaan keskikesällä, jolloin alueen käyttö on suurinta. Ranta-alueella on huomattavasti yksityismaita ja niillä rakennuksia. Myös alueella olevat kolttien kalapirtit ja luontaiselinkeinotukikohdat sijaitsevat yleensä Inarijärven rannassa. Inarijärvi on katavasti merikartoitettu ja väylät on merkitty viitoin, kummelein ja linjatauluin. Siten järvi ympäristöineen on helpohkosti saavutettavissa niin kesällä kuin talvella. Kalastajia on ympärivuotisesti. Avoimessa ympäristössä äänet kuuluvat ja ihmiset näkyvät kaukaa.

4.1.2 Toinen vyöhyke

Toinen vyöhyke on edellistä erämaisempi, usein siihen välittömästi liittyvä alue, jossa on myös monipuolista käyttöä. Vesillä liikkujat tulevat kuitenkin harvemmin näin kauas rannasta, elleivät ole hilloja keräämässä tai metsällä. Ihmisten jäljet käyvät vähäisemmiksi ja ihmisten havaitseminen puuston takia vaikeammaksi kuin ensimmäisellä vyöhykkeellä. Vyöhykkeellä on huomattavasti yksityismaita ja osa niistä on intensiivisessä käytössä.

Tähän vyöhykkeeseen kuuluvat ranta-alueiden ohella Vätsärin ylängön suosituimmat virkistyskalastusalueet sekä aikanaan poimintahakatut Sammakkonien, Kirakkaniemen ja Majavaselän alueet. Ne muodostavat suunnitelman luonnonmukaisesti hoidettavan metsäalueen. Alue sijaitsee pysyvien teiden lähipiirissä.

Kuva 2. Vätsäriin erämaan vyöhykkeet. Kartassa myös yksityismaat ja vuokratut alueet sekä käyttöoikeudet.

4.1.3 Kolmas vyöhyke

Kolmas vyöhyke on huomattavan erämaista aluetta, ainakin mitä tulee saavutettavuuteen, asutukseen ja mahdollisuuteen nähdä tai kuulla ihmisiä. Ihmisen tuoreita jälkiä näkyy vähän.

Nammijärven lounaispuolinen alue on hakattu kuitenkin lähes kauttaaltaan 1920-luvulla. Kannot eivät ole vielä täysin lahonneet. Koska hakkuussa poistettiin suurimmat ja vanhimmat puut, aihkeja, keloja ja maapuuta on selkeästi vähemmän kuin neljännellä vyöhykkeellä. Vyöhykkeellä on lukuisia kämpänraunioita. Yksityismaita on jonkin verran, ja niistä osa on hakattu 10–20 vuotta sitten.

Myös Vätsärin ylänkö kuuluu syrjäisyydestään huolimatta pääosin tähän vyöhykkeeseen. Perusteena ovat ilmansaasteet ja niiden happamoittava vaikutus. Petsenga Nikelin sulaton piiput näkyvät ylängölle. Maasto on avointa. Avoimuus johtuu maaston korkeudesta ja 1960-luvun tunturimittarituhosta sekä sitä seuranneesta voimakkaasta laiduntamisesta, joka on estänyt koivikoiden uudistumisen. Ylängöllä on retkeilijöitä ja kalastajia varsinkin kevättalvella ja kesällä.

Suurimpien saarten sisäosat on myös luettu kolmanteen vyöhykkeeseen. Ne edustavat usein kasvillisuudeltaan erämaan luonnontilaisinta osaa. Helpohko saavutettavuus sekä ranta-alueiden käyttö kalastukseen ja virkistykseen estävät niiden luokittelun erämaisimpään vyöhykkeeseen.

4.1.4 Neljäs vyöhyke

Neljäs vyöhyke on erämaan syrjäisintä, vaikeimmin saavutettavaa ja luonnontilaisinta osaa. Vaikea saavutettavuus johtuu myös valtakunnan rajasta ja poikkisuuntaisista vesistöistä. Norjan puoleinen tiestö ulottuu vyöhykkeen lähelle, mutta rajamääräykset ovat estäneet rajan yli kulkua.

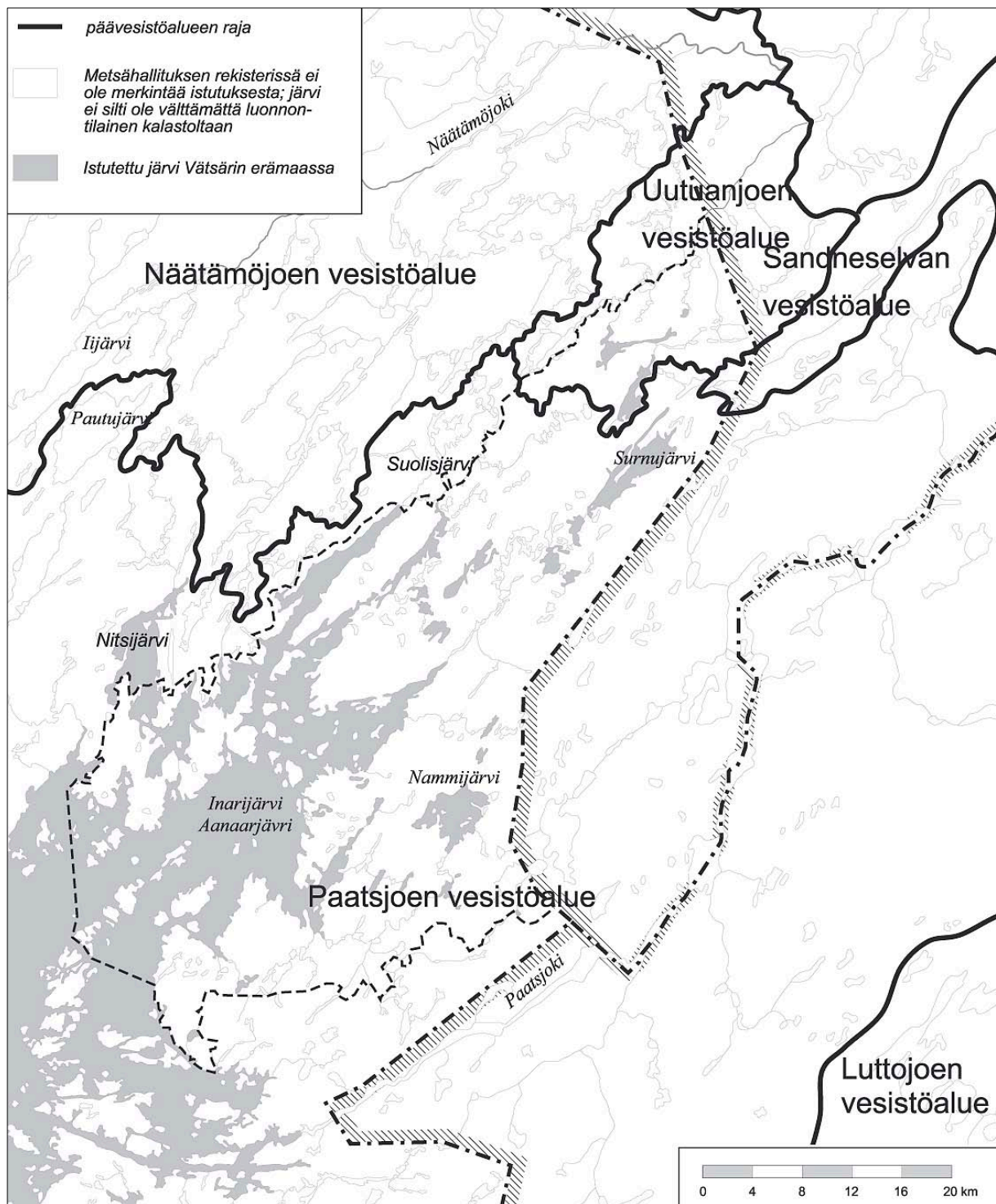
Porotalous on keskeinen käyttömuoto täälläkin. Kotitarvekalastajia alueella liikkuu talvella jonkin verran, kesällä hyvin vähän. Etäisyys rajoittaa metsästystäkin. Virkistyskäyttö on vähäistä, ja peitteinen maasto kätkee kulkijansa. Vyöhykkeellä on vain muutama kämpä, ja ne ovat yhtä kolttien kalapirttiä lukuun ottamatta paliskuntien tai rajavartiolaitoksen käytössä. Merkittyjä reittejä ei ole.

4.2 Kalavesien hoito ja kalastus

4.2.1 Taustaa

Vätsärin erämaan vedet kuuluvat kolmeen päävesistöalueeseen (kuva 3). Suurin niistä on Paatsjoen vesistöalue, ts. Inarijärvi ja siihen laskevat vedet. Uutuanjoen vesistö, joka laskee Munkelvan kautta Barentsinmereen, jää puolittain erämaan sisään. Sandneselvan vesistöstä vain latvaosa kuuuu Suomeen.

Vedet ovat puhtaita, kirkkaita, kylmiä ja niukkatuottoisia. Vähäinen tuottokyky on suorassa yhteydessä pohjoiseen sijaintiin ja ilmastoon. Vedet ovat jäässä enimmän osan vuotta, ja siten tuotanto – esimerkiksi kalojen kasvu – ajoittuu vain pariin, kolmeen kesäkuukauteen. Alueelle ja erityisesti sen pohjoispuoliskolle on tyypillistä karujen lompoloiden, lampien ja pikkujärvien tavan määrä.

Kuva 3. Päävesistöalueet ja Metsähallituksen tiedossa olevat istutetut järvet. Huom! Kalanistutusten tarkastelu koskee vain Vätsärin erämaata. Sen ulkopuolisia istutusvesiä ei ole merkitty karttaan. © Metsähallitus, Ylä-Lapin luonnonhoitoalue 1996.

Erämaan vedet ovat Inarijärveä lukuun ottamatta rakentamattomia. Säännöstely nosti Inarijärveä ja muutti Inarijärven luontaista vedenpinnan vaihtelun rytmiä. Näiden syiden takia järven kalantuotanto väheni olennaisesti. Haittaa on korvattu velvoiteistutuksilla. Vätsärin ylängöllä Petsamon nikkelisulaton laskeuma uhkaa happamoittaa järviä ja lampia. Muuten erämaa-alueen vedet ovat kuitenkin melko luonnontilaisia.

Luontaisina kalalajeina erämaassa esiintyvät siika lukuisine eri muotoineen, harjus, taimen, isonieriä eli rautu, pikkunieriä eli paltsarautu, hauki, ahven, made, mutu, kolmipiikki ja kymmenpiikki. Istutusten tuloksena Inarijärvestä esiintyvät lisäksi harmaanieriä, järvilohi ja planktonsiika. Muikku on kotiutunut järveen vahingossa, muualla Paatsjoen vesistössä tehdystä istutuksesta.

Kalavesiä on hoidettu istutuksin ja pyyntiä säännöstelemällä. Lähes kaikkiin erämaan vesiin on istutettu kalanpoikasia. Nämä istutukset ovat olleet osittain onnistuneita, osittain epäonnistuneita. Ainakin uusien siikamuotojen istutukset ovat muuttaneet joidenkin vesien ekologiaa.

Kotitarvekalastus on aina ollut tärkeää alueen asukkaille. Pyynti kohdistuu ennen kaikkea siikaan. Sekä sulan veden aikana että talvella tärkeimpänä menetelmänä on verkkopyynti. Kotitarvekalastusta harjoitetaan koko erämaan alueella. Ammattimainen, myyntiin tarkoitettun kalan pyynti lisääntyi huomattavan laajaksi Inarijärvellä 1980-luvun loppupuolella, mutta troolit hävisivät järveltä parissa vuodessa muikun lisääntymisen epäonnistuttua. Senkin jälkeen ammattikalastus on pysynyt vähäisenä, nyt siian alhaisen hinnan takia. Virkistyskalastus keskittyy Inarijärvelle, jossa pyyntitapana on moottoriuistelu. Toinen suosittu alue on Vätsärin ylänkö, sekä kevättalvella että kesällä.

Kalastus, niin kuin muutkin elämänmuodot, on kokenut suuria muutoksia erityisesti 1960-luvulta lähtien. Moottoriveneet ja -kelkat mahdollistavat pitkätkin pyyntimatkat. Pyyntivälineet ovat myös kehittyneet huomattavasti.

Kalastusta Inarissa, Enontekiöllä ja Utsjoella ohjaavat ensi sijassa kalastuslaki (286/1982) ja -asetus (1116/1982) sekä laki (1212/1997) ja asetus (1364/1997) kalastusasetuksen muuttamisesta. Mainituilla lain ja asetuksen muutoksilla Inari, Utsjoki ja Enontekiö saatettiin samojen säädösten alaisuuteen kuin muu maa. Uusien säädösten seurauksena kalastuskuntien asema on voimistunut, koska niillä on vahva edustus perustettujen, viranomaisina toimivien kalastusalueiden hallinnossa. Kolttsaamelaiset katsovat, että heidän asemansa on heikentynyt lainmuutoksen myötä, koska heillä ei ole edustajaa Inarin kalastusalueessa.

Valtionvesien kalastusta ja kalavesien hoitoa ohjaa Metsähallitus paikallisen kalatalous-neuvottelukunnan tukemana. Kantatiloilla on erityisperusteisia kalastusoikeuksia yksilöidyillä vesialueilla.

Erämaalaki ei sisällä kalastusta eikä kalavesien hoitoa ohjaavia säädöksiä. Erämaalain tavoite ”luontaiselinkeinojen turvaaminen” asettaa kuitenkin kalastuksen niiden käyttömuotojen joukkoon, joiden vuoksi erämaa on perustettu. Lain tavoitteesta ”erämaaluonteen säilyttäminen” voidaan myös vetää joitakin linjoja, jotka olisi otettava huomioon kalavesien hoidosta ja käytöstä päätettäessä.

4.2.2 Suunnitelman esitys

- 1) Erämaa-alueen millekään päävaluma-alueelle ei saa istuttaa sille vieraita kalalajeja tai -kantoja, jollei säännöstelypäätöksissä ole annettu siihen lupaa. Päävaluma-alueet ovat Paatsjoen vesistöalue, Uutuanjoen vesistöalue ja Sandneselvan vesistöalue.
- 2) Uutuanjoen valuma-alue jätetään kokonaan istutusten ulkopuolelle.
- 3) Ne erämaan vedet, joihin ei tiedetä istutetun kaloja, jätetään vastaisuudessa istutusten ulkopuolelle.
- 4) Poiketen siitä, mitä kohdissa 2 ja 3 on sanottu, istutuksia tulee voida tehdä, mikäli jonkin veden alkuperäinen kalakanta on ilmeisessä vaarassa hävitä. Näissä tapauksissa istutukset tulee tehdä joko siirtoistutuksin saman päävaluma-alueen kannoilla tai käyttäen haudonnassa saman päävaluma-alueen kalakannan mätää.

Perusteet edellä mainituille esityksille ovat kalatautien torjuminen, kalakantojen säilyttäminen geneettisesti puhtaina ja vieraiden lajien aiheuttamien ekologisten muutosten torjuminen.

4.3 Riista ja sen hoito sekä metsästys

4.3.1 Taustaa

Riista ja sen elinympäristöt sekä metsästys

Vätsärin erämaan pyydetyimmät riistalajit ovat metso, riekko, metsähanhi, hirvi ja karhu. Muita riistalajeja metsästetään vähän – joko sen takia, että ne ovat harvinaisia tai sitten sen takia, että metsästyksen tulos jää vähäiseksi erämaan syrjäisyyden takia. Esimerkiksi kettu ja näätä ovat varsin tavallisia, mutta niitä pyydetään vähän.

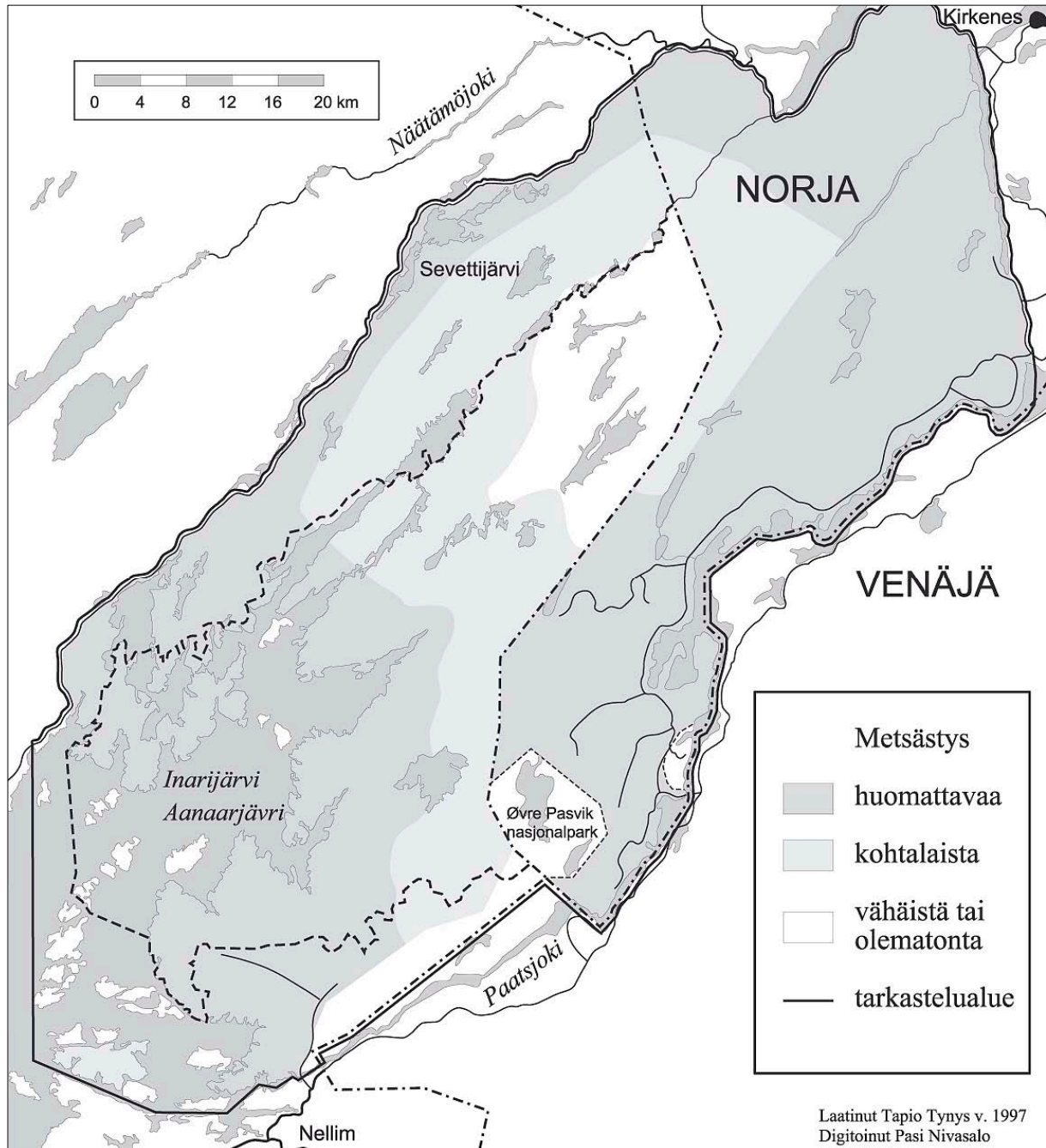
Erämaa elinympäristönä on suotuisa metsolle, joka viihtyy yhtenäisissä vanhoissa metsissä. Riekko on kovin harvalukuinen ilmeisesti siitä syystä, että koivikoita on varsin vähän ja varsinainen tunturikoivualue, Vätsärin ylänkö, on lähes autioitunut 1960-luvun tunturimittarituhon jälkeen. Metsähanhi kuuluu erämaan tyyppilajistoon, joskin se lienee harvinaistunut viime vuosina.

Hirvi ja karhu liikkuvat laajoilla alueilla, myös erämaan ulkopuolella. Norjan Paatsjokilaaksossa tehtyjen tutkimusten mukaan näiden eläinten kannat riippuvat toisistaan. Hirvikanta Norjan puolella moninkertaistui 1970-luvulla hakkuiden seurauksena. Hakkuualoille syntyneet taimikot paransivat talvilaitumia olennaisesti. Kanta romahti vuosina 1980–1981, ja on sen jälkeen pysynyt varsin tasaisena. Hirvitiheys Norjan puolella on kuitenkin edelleen moninkertainen Suomeen verrattuna. Venäjällä lisääntynyt pyynti on vähentänyt olennaisesti talvikantaa viime vuosina.

Erämaan karhukanta on pysynyt vahvana ja se on ehkä jopa kasvanut, vaikka erämaa on karhunpyyntialuetta. Karhukanta on yhteinen Norjan Paatsjokilaakson kanssa. Norjassa karhu on ollut rauhoitettu viime vuosina, ja siten Norjan alue tuottaa karhuja myös Suomen puolelle. Erämaan alueelta on ammuttu viime vuosina karhu suunnilleen joka toinen vuosi. Karhua metsästetään lähes koko alueella. Vain puuton Vätsärin ylänkö jää metsästyksen – myös karhunmetsästyksen – ulkopuolelle, koska siellä ei ole riistaa.

Talvinen hirvikanta on moninkertainen Norjan puolella Suomeen verrattuna. Tämä johtuu paitsi metsien rakenteesta, myös rajalla olevasta poroaidasta, joka estää hirvien vaellusta Suomen puolelle. Vaeltavat hirvet viettävät kesän Petsamossa Jäämeren rannikolla. Vätsärin erämaan hirvikanta on ilmeisesti melko paikallaan pysyvä, eikä sen määrässä ja rakenteessa liene tapahtunut juuri muutoksia viime vuosina. Hirvenmetsästyksessä keskittyy Kessiin, erämaan eteläosaan, ja Partakon lähialueille Inarijärven pohjoispuolelle. Muuallakin on toki hirviä, mutta saaliin poiskuljettaminen on niin vaikeaa kauempaa tiestä, että se estää käytännössä metsästyksen erämaan keskiosissa. Inarijärvin jäätyä rannoiltaan pahimmoilleen metsästyskauden aikana.

Arvio metsästyksen suhteellisesta määrästä Vätsarissä ja lähialueilla on esitetty kuvassa 4.

Kuva 4. Arvio metsästyksen suhteellisesta määrästä Vätsärin erämaassa ja sitä ympäröivillä alueilla Suomessa ja Norjassa. © Metsähallitus, Ylä-Lapin luonnonhoitoalue 1996.

Riistanhoito

Erämaan tietttömyyden takia riistanhoito on varsin vähäistä. Toisaalta esimerkiksi aktiiviseen riistan ruokintaan ei ole tarvettakaan, sillä edellä mainitut tärkeät riistalajit menestyvät ilman ihmistäkin.

Sammakkoniemessä on yksi metsästäjien perustama riistakolmio. Tieto kanalintukantojen kehityksestä ja pienpedoista perustuu tähän sekä muualla Inarin mäntymetsäalueella tehtyihin laskentoihin ja yleiseen havainnointiin. Yksi riistakolmio ei anna riittävää kuvaa erämaa-alueen riistakannoista. Niitä tarvitaan ainakin neljä, jos halutaan päästä hyvään alueelliseen tarkkuuteen. Karhujen liikkeitä havainnoidaan melko tarkasti, joskaan mitään säännöllistä seurantaa ei ole. Rajamiehet rekisteröivät karhujen kulkua yli rajan, ja poromiehet tarkkailevat karhuja jo elinkeinonsa takia. Norjalaiset tutkijat ovat selvittäneet myös Suomen puoleista karhukantaa ja sen metsästystä. Hirvilaskennat ovat keskeisin riistanhoidon työ.

Jokamiehen riistanhoitoa edustaa nuolukivien vieminen hirville. Useimmat metsästäjät vaikuttavat riistakantoihin myös pidättäytymällä metsästyksessä huonoina kanalintuvuosina.

Metsästyksen kestävyys

Metsästys on tarkasti säädeltyä ja ohjattua. Metsästyslaki turvaa riistalajeille rauhallisen lisääntymisajan, ja koska laki kieltää monet tehokkaat, aiemmin käytetyt metsästystavat, ei pyynti vaaranna riistakantoja. Hirven ja karhun pyynti on lisäksi kiintiöity, ja saaliskiintiöt seuraavat kantojen kehitystä. Myös Metsähallituksen lupamyynti on kiintiöity. Inarilaisten harjoittama kanalintujen metsästys on kiintiöimättä, mutta riistanhoitoyhdistys ohjaa sitä suosituksin saalis-kiintiöstä, ja Lapin riistanhoitopiiri lyhentää tarvittaessa metsästysaikaa.

Pyyntiä suurempi uhka riistalle on elinympäristöjen yksipuolistuminen ja köyhtyminen. Koivikot ja koivun osuus puustosta ovat molemmat vähentyneet dramaattisesti viime vuosikymmeninä. Metsäpalojen torjuminen johtaa vähitellen siihen, että aukot ja nuoret lehtipuuvaltaiset metsiköt häviävät erämaasta. Tästä kärsivät pitkällä aikavälillä ainakin riekko ja hirvi sekä näitä lajeja saaliinaan käyttävät pedot.

Metsästys on osa paikallista elämäntapaa ja kulttuuria. Suomi on kansainvälisillä sopimuksilla sitoutunut suojaamaan näitä arvoja, siinä missä riistaakin ja sen elinympäristöjä. Metsästyksellä on myös taloudellista merkitystä haja-asutusalueilla.

Ihmiset puuttuvat luonnon toimintaan eri tavoin ja aiheuttavat muutoksia lajien runsaussuhteissa. Metsästys on yksi tapa säädellä eri lajien kantoja – mikään riistalaji ei pääse runsastumaan niin paljon, että se muodostuisi uhaksi muille lajeille.

Erämaalaki ja metsästys

Erämaalaki ei sisällä säädöksiä, jotka suoraan ohjaisivat metsästystä tai riistanhoitoa. Erämaalaki ottaakin kantaa metsästykseseen vain tavoitteellisella tasolla. Lain tavoite ”luontaiselinkeinojen turvaaminen” sisältää myös metsästyksen. Voidaan myös ajatella, että paikallisen pyyntikulttuurin ja pyyntioikeuksien kunnioitus on osa alueen erämaaluonnetta, jonka säilyttämistä laki edellyttää.

Myös lain tavoite ”saamelaiskulttuurin turvaaminen” sisältää yleisellä tasolla kannanoton metsästyksen. Perustuslain mukaan saamelaisilla on oikeus kulttuurinsa harjoittamiseen. Kulttuuriin katsotaan kuuluvaksi poronhoidon, kalastuksen ja keräilyn ohella myös metsästys. Erämaalaki ja metsästyslaki eivät kuitenkaan sisällä mainintaa saamelaisten erityisasemasta.

4.3.2 Suunnitelman esitys

Riistanhoito

- 1) Metsähallitus perustaa erämaahan kolme uutta riistakolmiota. Yksi niistä sijoitetaan Kirakanniemeen, erämaan eteläosaan, jossa luonnonmukainen metsien käsittely on mahdollista. Toinen sijoitetaan luonnontilaisina säilyneiden (ja säilytettävien) puustojen alueelle Surnuvuonon laitaan, ei kuitenkaan rantamaihin vaan sisämaahan. Kolmas riistakolmio perustetaan Vironiemen–Kyynelniemen alueelle. Metsähallitus vastaa kolmioiden vuosittaisesta laskennasta ja raportoinnista.

Peruste: Laskennat palvelevat paitsi metsästyksen ohjausta, myös muiden kuin riistalajien kantojen seuranta. Laskennoilla on myös luonnonsuojelullinen tarkoitus. Erityisen tärkeää on selvittää metson esiintyminen ja kannan kehitys. Riistakolmiolaskennat antavat perustan kestäväälle metsästykselle. Tärkeää on myös selvittää, poikkeako Vätsärin erämaan yhtenäinen metsäalue riistan suhteen muusta Inarista, esimerkiksi talousmetsien alueesta.

- 2) Metsähallitus tukee tutkimusta, joka selvittää riistan esiintymistä eri elinympäristöissä ja elinympäristöjen muutosta.

Peruste: Metsähallitus on kartoittanut koko Ylä-Lapin alueen biotoopit ja niiden ominaisuudet. Kartoituksen tulokset kootaan paikkatietojärjestelmäksi. Kun riistakolmiot yhdistetään tähän tietojärjestelmään, voidaan selvittää riistan esiintymistä eri elinympäristöissä. Koska kartoitus tuottaa tiedot eri elinympäristöjen esiintymisestä ja osuudesta Ylä-Lapissa, on mahdollista päästä huomattavasti nykyisiä tarkempiin tietoihin riistakannoista ja niiden vaihteluista. Numeeriset paikkatiedot toimivat myös seurannan välineenä.

Metsästys

- 3) Metsästyslain mukaan kuntalaisilla on maksuton oikeus metsästä erämaassa. Muille Metsähallitus myy rajoitetusti ja kiintiöidysti metsästyslupia. Lupien määrästä vuosittain päätettäessä on noudatettava kestävä käytön periaatetta. Ekologisen kestävyuden ohella on tällöin otettava huomioon myös sosiaalisen ja taloudellisen kestävyuden vaatimukset.

Peruste: Lupametsästyksen ohjaus erämaissa on osa Metsähallituksen yhteiskunnallista ohjaustehtävää. Tässä tehtävässä on otettava korostetusti huomioon erämaiden erityisluonne ja sen mukaiset erämaalain tavoitteet: saamelaiskulttuurin turvaaminen ja luontaiselinkeinojen turvaaminen.

- 4) Yhdessä Inarin riistanhoitoyhdistyksen kanssa Metsähallitus kehittää lupametsästystä siten, että metsästyksen jalostusarvo kasvaa. Tämä tarkoittaa sitä, että lupametsästyksen pyritään liittämään paikallisia opastus- ja huoltopalveluita.

Peruste: Paikallistalous ja työllisyys. Muun muassa laki ja asetus Metsähallituksesta velvoittavat ottamaan nämä huomioon.

- 5) Metsähallitus selvittää yhdessä Inarin riistanhoitoyhdistyksen kanssa mahdollisuudet palauttaa euroopanmaja-alueelle.
- 6) Inarin riistanhoitoyhdistys ja Metsähallitus tiivistävät yhteistyötä Sør-Varangerin kunnan, Statskogen ja Svanhovdin ympäristökeskuksen kanssa.

Peruste: Toiminnot vaikuttavat yli rajan; yhteinen karhukanta ja osittain yhteinen hirvikanta.

4.4 Keräily

4.4.1 Taustaa

Hilla on Vätsärin erämaan tärkein marja. Sitä tullaan poimimaan kaukaakin, Ivalosta ja Inarin kirkonkylästä. Poiminta keskittyy Inarijärven ja Nitsijärven saariin ja rantamaihin. Sammakko-niemi, Kirakkaniemi, Kuoskerniemi, Puuniemi, Kettuniemi ja Pisterinniemi ovat suosittuja keräilyalueita. Ihmiset menevät näille alueille, koska niille pääsee veneellä, ja koska niillä on paljon soita ja yleensä myös hillaa. Inarijärven saarilla hilla kypsyy myöhemmin kuin mantereella, mikä pidentää keräilykautta. Hillan satoisuus vaihtelee siten, että joinakin vuosina sitä on enemmän saarilla, joinakin vuosina mantereella.

Keräily keskittyy parin, kolmen kilometrin etäisyydelle Inarijärven rantaviivasta ja mökkien lähiympäristöön. Sisämaa ja erityisesti Norjan rajan vastainen seutu ovat liian kaukana poimijoille. Erämaan koillisosa Surnujoesta pohjoiseen ei ole hillastusaluetta, koska siellä ei ole soita.

Muu marjastus on vähäisempää. Mökkiläiset kyllä keräävät mustikkaa ja puolukkaa ja ehkä variksenmarjaakin ympäristöstä, mutta Ivalosta tai Inarista saakka näiden marjojen poimintaan ei lähdetä Vätsärin erämaahan. Erämaassa ei olekaan kovin hyviä puolukkamaita. Puusto on liian peitteistä. Mustikka ja variksenmarja kyllä viihtyvät.

Sieniin pätee sama kuin mustikkaan ja puolukkaan. Niitä keräävät vain mökkiläiset lähiympäristöstään.

Keräilyn säätely

Keräily on Suomessa jokamiehenoikeus. Koska myös veneliikenne on vapaata, ei keräilylle ole käytännössä rajoituksia.

Laki luonnonvaraisten tuotteiden keräämisen rajoittamisesta eräissä tapauksissa (332/1955) antaa maa- ja metsätalousministeriölle mahdollisuuden rajoittaa poimintaa. Lain mukaan ”sellaisilla alueilla Lapin läänissä, joilla metsämarjojen tai muiden niihin verrattavien luonnonvaraisten tuotteiden keräilyllä valtion maalta on paikallisen väestön toimeentulon kannalta huomattava taloudellinen merkitys, voi maatalousministeriö, kun sanotun väestön etu sitä vaatii, päätöksellään kieltää muilta mainitun keräilyn”.

4.4.2 Suunnitelman esitys

Metsähallitus ei tee tässä suunnitelmassa esityksiä eikä suosituksia keräilyn ohjauksesta.

4.5 Porotalous

4.5.1 Taustaa

Poronpidosta poronhoitoon

Inarijärven itäpuolen alkuperäisväestö – inarinsaamelaiset – elivät pitkälle 1900-luvulle ennen kaikkea kalastuksesta, mutta myös pienimuotoisesta karjanpidosta ja metsästyksestä. Poro kuului olennaisena osana elämänmuotoon vetoeläimenä ja myöskin lihan ja taljan tuottajana. Kuitenkin on puhuttava paremminkin poronpidosta kuin poronhoidosta jonnekin 1930-luvulle saakka. Uts-jokinen porosaamelainen Aslak Panne oli tosin muuttanut perheineen ja karjoineen Vätsäriin jo vuonna 1878, mutta hänen sukunsa pysyi syystä tai toisesta vuosikymmeniä ainoana porosukuna.

Yhtenä tärkeänä syynä kanta-asukkaiden poronhoidon hitaaseen kasvuun saattaa olla se, että Norjan Varangin porosaamelaiset kävivät ja olivat tokkineen erämaassa jo 1800-luvulla; kuitenkin vain talviaikaan. Vielä 1930-luvulla ruijansaamelaiset hakivat vuosittain Paatsjoen aidasta noin 2 000 poroa, vaikka esivallat olivat määränneet rajasulun jo vuonna 1852. Rajaseutu eli omaa elämäänsä, johon kaukaiset päätökset säteilivät heikkoina ja silloinkin pitkän viiveen jälkeen.

Talvi- ja jatkosodan aikana poronhoito koki takaiskuja, ja 1930-luvulla alkanut voimakas kasvu pysähtyi noin kymmeneksi vuodeksi. Poromäärät alkoivat kasvaa jälleen 1950-luvulla. Porolaitumille ilmestyi samalla uusia käyttäjiä. Suonikylästä evakkoon lähteneet koltat sijoitettiin Sevetijärvelle, ja heidän laidunmaakseen tuli Koillis-Inari, muun muassa nykyisen Vätsärin erämaan koillisosa. Seutu oli ollut varsin vähäisellä laidunnuksella, ja jäkälämaat olivat hyvät. – Tavallaan ympyrä oli sulkeutunut; seutu oli ollut aiemmin Näätämon koltasiidan aluetta, mutta vuoden 1826 rajankäynti oli vienyt kylältä elämisen edellytykset jaettuaan sen kahtia.

Suurelta osin omavaraistaloudessa eläneet asukkaat olivat 1920- ja 1930-luvun suurissa savotoissa tulleet tekemisiin palkkatyön ja rahaan perustuvaan vaihtotalouden kanssa. Sota-aika ja evakkomatka etelään toivat lisää kosketuksia toisenlaiseen elämänmuotoon. Sodan jälkeen kesti kuitenkin vielä noin kaksikymmentä vuotta, ennen kuin omavaraistalous alkoi väistyä läntisen maailmankulttuurin rahatalouden tieltä. Erityisesti 1960- ja 1970-luku olivat suuren murroksen aikaa. Inarin takainen maa tuli läntisen maailman valtavirran sivuun ja pikkuhiljaa osaksi sitä. Näyttää kuitenkin siltä, että Inarin itäpuolen väestö omaksui kaikki muutokset suuremmalla viiveellä kuin muut inarilaiset. Syynä tähän voi olla syrjäisyys, mutta ehkä myös inarinsaamelaisten hiljaisen itsetietoiseksi ja perinteistä kiinnipitäväksi kuvattu luonne, joka vaimensi suurimmat kouhotukset.

Omavaraistaloudesta rahatalouteen

Poronhoidossa suuri murros alkoi 1960-luvulla ja saavutti täyden voimansa 1970-luvulla. Tuona aikana porosta, entisestä monikäyttöeläimestä, tuli ensisijaisesti lihaeläin ja poronhoidosta lihan-tuotantoa. Muut porosta saatavat tuotteet, kuten taljat, alkoivat menettää merkitystään. Teurastuksissa siirryttiin entisestä härkien teurastuksesta vasateurastukseen. Se kohdistuu ennen kaikkea urosvasoihin. Kesä tuotti lihan, talvella oli tärkeää viedä lisääntyvä pääoma hyväkuntoisena uuteen kesään. Tehdastekoisia vaatteita alkoi näkyä yhä useamman päällä. Moottorikelkka syrjäytti poron vetoeläimenä ja kelkkahaalari perinteisen peskin. Sukset jäivät vähitellen seinustalle.

Loislääkinnän, toisin sanoen porojen rokotuksen, tuloksena on tähän päivään mennessä päästy eroon kurmuista ja saivartajista, jotka aiemmin heikensivät porojen kuntoa ja vasomistulosta. Lisäruokinnalla porot saadaan paremmin pysymään koossa, ja tuotu heinä on aina ravinnonlisänäkin. Uusinta käyttöön omaksuttua tekniikkaa edustavat helikopterin ja matkapuhelimien käyttö porojen kokoamisessa.

Myös muutokset porotalouden hallinnossa ja lainsäädännössä muuttivat vanhaa elämisen mallia. Erityisesti porotilalaki, jonka tarkoituksena oli poromiesperheiden asumisolojen ja toimeentulon kohentaminen, vaikutti paljon. Valtio tuki poromiesperheitä metsäpalstoilla ja rakennusavustuksilla. Asumisolot paranivat olennaisesti. Valtion tuella oli kuitenkin omat ehtonsa. Metsään ei saanut rakentaa. Siten poromiesperheiden omakotitalot eivät nousseet vanhoille paikoilleen erämaahan vaan kyliin teiden, sähkölinjojen, vesijohtojen, viemäreiden, kauppojen, koulujen ja terveystalujen tuntumaan – Nellimiin, Kirakkajärvelle ja Partakkoon. Erämaatalot alkoivatkin tyhjetä 1970-luvulla. Samalla muuttui porojen paimennustapa. Kun aikaisemmin jokainen oli hoitanut omaa tokkaansa suksipelillä, nyt siirryttiin yhteispaimennukseen ja moottorikelkkojen käyttöön. Siten yhteiskunnan tuella oli varjopuolensakin. Vaikka elämä helpottui ja parani monella tavalla, sitouduttiin samalla rahatalouteen ja kulutukseen perustuvaan talousjärjestelmään. Siinä poromiehille jäi lihantuottajan osa. Kun aiemmin asuttiin porojen vieressä, nyt käydään päivisin töissä kaukana kotoa. Siinä tarvitaan autoja, kelkkoja, bensiiniä ja öljyä – ja ennen kaikkea rahaa.

Siirtyminen maailman sivusta osaksi sitä näkyy myös kansainvälisen politiikan ja markkinatalouden heijastuksina jokapäiväiseen elämään. Kun porot näihin vuosiin saakka on teurastettu paikan päällä, ne kuljetetaan nykyisin kuorma-autoilla kauas teurastettaviksi – joskus Norjaan, joskus lähes parinsadan kilometrin päähän Vuomaselkään, missä on säädösten mukainen vientiteurastamo. Kun vielä 1950-luvulla poromiehen pärjääminen oli omien käsien ja taitojen varassa, niin tämän päivän poromies lukee samana päivänä Rovaniemellä painetusta Lapin Kansasta, millaisia päätöksiä hänen toimeentulostaan on tehty edellisenä päivänä Brysselin neuvotteluissa.

Poromäärien ja poronomistuksen muutokset

Porotalouden hallinnossa Vätsärin erämaa kuuluu nykyisin neljään paliskuntaan. Niistä kaksi, Muddusjärven paliskunta ja Näätämon kolttapaliskunta, sijaitsevat pääosin erämaan ulkopuolella. Paatsjoen paliskunta on enimmiltään nykyisellä erämaa-alueella ja Vätsärin paliskunta noin puoleksi. Nämä kaksi paliskuntaa erkanivat toisistaan vuonna 1989. Syy jakoon oli taloudellinen: Vätsäristä tuli jaon myötä kolttapaliskunta, ja sen avustusosuus porotalouden rakenteisiin nousi kolttalain perusteella 100 %:in aiemmasta 60 %:sta. Paatsjoki oli tullut liian kalliiksi Vätsärielle. Käytännössä alueet toimivat jo ennen jakoa kahtena eri palkisena.

Uudet poronhoitomenetelmät ja -keinot ovat mahdollistaneet poromäärien kasvun. Poronhoidon luonteen mukaisesti on ollut katovuosiakin, erityisesti 1970-luvun alkupuolella ja myös vuonna 1996. Eloporojen määrä Vätsärin ja Paatsjoen paliskuntien alueella kävi alimmillaan noin tuhannessa eloporossa poronhoitovuonna 1973–74. Sen jälkeen määrä on noussut, erityisesti 1980-luvulla, ja vuosituhannen lopulla oltiin noin neljässä tuhannessa eloporossa. Eloporoilla tarkoitetaan teurastuksissa elämään jätettäviä poroja, sekä vassoja että aikuisia. Eloporo-käsitettä alettiin käyttää muutama vuosi sitten lukuporo-käsitteen tilalla kuvaamaan talven yli vietävän karjan määrää. Lukuporoilla tarkoitetaan erotuksessa luettuja, sekä teurastettuja että elämään jätettyjä vuotta vanhempia poroja. – Korkein sallittu eloporojen määrä edellä mainituissa kahdessa paliskunnassa on yhteensä 4 600.

Myös poronomistuksessa on tapahtunut muutoksia. Kun 1970-luvun alussa Vätsärin paliskunnassa – joka sisälsi silloin myös nykyisen Paatsjoen paliskunnan – omistajia oli vielä noin 130, heitä oli vuonna 1995 noin 70. Useimmilla, esimerkiksi lapsilla, on vain muutama poro; suuria karjoja on vain muutamilla.

Paatsjoen paliskunnan alkuperäisiä poromiessukuja ovat inarinsaamelaiset Sarret ja Vallet. Uudempiä huomattavia poronomistajia ovat Sallasta muuttaneet Hänniset. Vätsärin paliskuntaa on hallinnut Petsamon Suonjelista lähtemään joutunut Semenoffin suku, joka asettui Sevettijärven alueen Kirakkajärvelle vuonna 1949.

Porolaitumet

Porolaiduntien luonne erämaan eri osissa vaihtelee. **Vätsärin paliskunnan** osalle on tyypillistä jäkälämaiden yleisyys mäntymetsäalueella, soiden lähes täydellinen puuttuminen ja melko tuottamaton, kallioinen Vätsärin ylänkö. **Paatsjoen paliskunnan** osa erämaasta on yhtenäisten mäntymetsien aluetta. Maat ovat etupäässä tasaisia ja tuoreenpuoleisia. Jäkälämaita on vähänlaisesti. Soita esiintyy yleisesti, mutta ne ovat enimmäkseen karuja varpurameitä. **Muddusjärven paliskunnan** Puuniemi, Kettuniemi ja Pisterinniemi kuuluvat sijaintinsa takia paliskunnan talvilaidunalueeseen. Luonteeltaan niemet ovat paremminkin kesälaiduntien oloisia, sillä niemissä suot ja soistuneet männiköt vuorottelevat, ja koivikot kiertävät rantoja. Jäkälää on vain nimeksi, mutta ruohoja, heiniä ja lehtipuita sekä pensaita enemmän kuin muualla. Alueella onkin vähän poroja sekä talvella että kesällä. **Näätämön paliskuntaan** kuuluvat erämaasta vain Suolisjärven luoteisrannan karut männikkömäet ja muutamat lehtevät puronvarret. Ne kuuluvat paliskunnan talvilaidunalueeseen.

Talvilaiduntien tila on kartoitettu 1990-luvun puolivälissä osana poronhoitoalueen pohjoisosan porolaiduntien inventointia. Huomattava on, että RKTL:n inventointitulokset koskevat paliskuntia kokonaisuudessaan, eivätkä vain erämaan sisään jääviä alueita. Siten inventointitulokset Muddusjärven ja Näätämön osalta eivät ole erämaasta koskevia tuloksia. Sen sijaan Vätsärin ja Paatsjoen inventointitietoja voidaan pitää myös erämaasta koskevinä tietoina. Paatsjoen paliskunnan maa-alueesta noin kaksi kolmasosaa on erämaan sisällä, ja Vätsärin paliskunnasta noin puolet.

Inventoinnin mukaan Paatsjoen paliskunnassa poronjäkälien peittävyys kuivilla ja karuilla kasvupaikoilla on 57 % ja jäkälän pituus on 34 mm. Vastaavat luvut Vätsäriässä ovat 50 % ja 33 mm. Jäkälökköjen kasvu on parhaimmillaan silloin, kun jäkälän elävän osan pituus on 4–5 cm.

Koska Paatsjoella on selvästi vähemmän jäkäläkankaita kuin Vätsäriässä, poroa kohti laskettu jäkälän biomassan määrä jää Paatsjoella selvästi pienemmäksi kuin Vätsäriässä. Paatsjoella luku on noin 24 tonnia, Vätsäriässä lähes 61 tonnia. **Vätsäriässä onkin koko pohjoisen poronhoitoalueen ylivoimaisesti parhaat jäkälävarat. Myös Paatsjoella jäkälävarat ovat hyvät.** Jäkälökköjen tila on ehkä jopa hieman parempi kuin Vätsäriässä, mutta niiden niukkuus ja ohutlumisten törmien vähäisyyden aiheuttama huonompi käytettävyyks kääntävät tilanteen Vätsärin eduksi.

RKTL:n porotutkimusasema on inventoinut myös kesälaitumien tilaa. Vuonna 1999 valmistuneen tutkimuksen mukaan **Vätsärin paliskunnassa kesälaiduntien ja kesäravinnon määrä sekä maa-alaa että eloporoa kohti oli poronhoitoalueen pienin.** Paatsjoen paliskunnassa tilanne kesälaiduntien suhteen oli parempi, mutta jäi selvästi huonommaksi kuin etelä- ja keskiosissa poronhoitoaluetta.

RKTL:n mukaan voidaan olettaa, että **ainakin Vätsärin paliskunnassa kesälaitumet ovat selvästi rajoittavampi tekijä poronhoidossa kuin talvilaitumet.**

Vätsärin paliskunta noudattaa yleensä varsin selvää laidunkiertoa. Paliskunta on jaettu aidalla kahteen osaan. Laidunkierroita kulkee Suolisjärveltä Surnupäille. Porojen kokoaminen alkaa lokakuun alussa. Silloin porot ovat edellä mainittua aitausta vasten pyrkiessään lounaan jäkäläkankaille. Porot ohjataan Semenkurtaa aitaan, jossa teuraat erotetaan ja teurastetaan. Merkittömät vasat merkitään. Aidasta elotokka ohjataan talveksi aidan lounaispuolelle Vironiemeen ja Kyynelnieemeen. Kevättalvella paimennustokka käytetään vielä Vätsärin aidassa, jossa hirvaat leikataan ja vasojen korvat leikataan omistajan merkkiin. Tokka voidaan myös ratkoa, toisin sanoen jakaa omistajien mukaan tai muista syistä. Huhtikuussa porot päästetään kesäalueelle. Ne kulkevat Vätsärin ylängölle ja sieltä kesän tullessa Sevetijärvelle ja Näättämön jokivarren koivikoihin. Ylängölle jää kesäksi vain pari–kolmesataa poroa. Porot vasovat Vätsärin ylängöllä, ja siellä Äälisjärvellä tehdään ensimmäinen vasamerkintä. Toinen kesämerkitys tapahtuu Harrikuolpunassa Näättämön varrella (kuva 5).

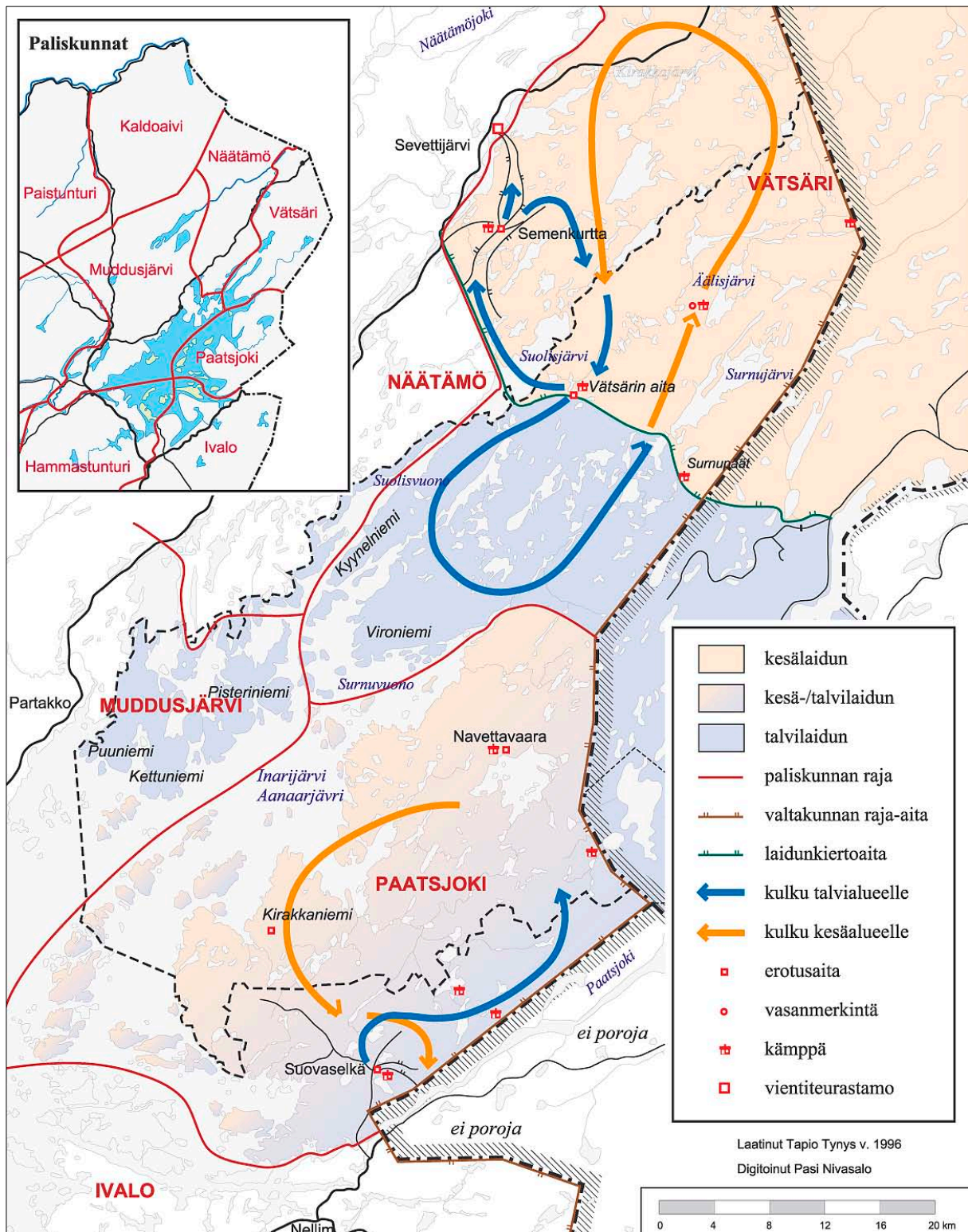
Paatsjoen paliskunta ei ole jakanut aluettaan laidunkierroaidalla. Poroja voikin tavata koko alueelta ympäri vuoden; maiden luonne on sellainen, että ei ole selväpiirteisiä talvi- tai kesäalueita. Sellainen ero kuitenkin on, että talviaikana pääosa poroista laiduntaa rajavyöhykkeellä Venäjän rajan tuntumassa, jossa laajimmat jäkäläkohat sijaitsevat. Pienempiä partteja on mäkimailla eri puolilla aluetta; ehkä vähiten kuitenkin Kirakkaniemessä, jossa suot ja tuoreehkot maat vallitsevat. Paljon työtä aiheuttavat porot, jotka pyrkivät Surnuvuonon ylitse Vironiemeen Vätsärin paliskunnan puolelle, koska ne on sieltä haettava ja lunastettava.

Porot ovat yhteispaimennuksessa, ja niitä paimennetaan talvella säännöllisellä heinäruokinnalla. Kevättalvella porot otetaan Suovaselän aitaan ja ratkotaan. Ne, jotka haluavat vasottaa aidassa, ottavat vaaminsa erilleen. Vasotusaidat ovat sijainneet Paatsjoen rantamaissa. Aitavasotuksen etuna on se, että vasat saadaan heti emänsä merkkiin. Haittana on laidunten kuluminen ja karhut, jotka hakeutuvat keväällä vasotusaidoille; alkukesällä 1994 havaittiin seitsemän eri karhun käyvän aidalla. Kesällä porot ovat vapaana ja paimentamatta. Porojen kokoaminen alkaa järvien jäädyttyä kantaviksi. Myös Paatsjoella helikopteri on otettu käyttöön porojen kokoamisessa. Lihanostajat haluavat teuraansa alkutalvesta, ja on se poronostajienkin etu, koska silloin porot ovat lihavimmillaan, ja jäkäläkohtia käyttävä elo pienenee talveksi. Mutta jos talven tulo viivästyy, liikkuminen tuottaa ongelmia. Kivinen maasto vaatii ajokelpoiseksi tullakseen kunnan lumikerroksen. Jos alkutalvi on lauha ja luminen, järvet ja erityisesti Inarijärven syvät vuonot voivat pysyä sulina joulukuulle saakka.

Erotus tapahtuu alkutalvesta tien päässä, Suovaselän aidassa. Samalla merkitään vasoja. Myyntiin menevät porot on kuljetettu viime vuosina myyntimääräysten täyttämiseksi joko Norjaan tai Vuomaselän vientiteurastamoon. Talven aikana poroja voidaan vielä käyttää Navettavaaran aidassa ratkomista ja vasanmerkkausta varten.

Kivikkoinen ja vaikeakulkuinen maasto vaikeuttaa poronhoitotyötä molemmissa paliskunnissa lumettomana aikana. Toisin kuin muissa palkisissa, täällä poromiehet eivät aja mönkijöillä tai maastomoottoripyörillä. Kesäisin porot saavatkin olla omissa oloissaan.

Vätsärin ja Paatsjoen paliskuntien välillä ei ole raja-aitaa. Norjan rajalla aita on ollut 1950-luvun lopulta asti, ja Venäjän rajalle aita rakennettiin kohta jatkosodan jälkeen. Länsipuolella on Inarijärvi saarineen, ja sinne on tietenkin ollut paha rakentaa aita. Erotuspaikkoja paliskunnilla on edellä mainittujen Suovaselän ja Semenkurtaa lisäksi Navettavaarassa, Kirakkaniemessä ja Aittajärvellä. Näitä aitoja käytetään vasamerkintöihin ja porojen ratkomiseen, ts. eri omistajien porojen erottamiseen toisistaan; harvemmin teurastuksiin. Muutama kämppä antaa yösiijaa tarvittaessa.

Kuva 5. Poronhoidon laidunkierto sekä rakennukset ja rakenteet Vätsäri erämaassa vuonna 1996. © Metsähallitus, Ylä-Lapin luonnonhoitoalue 1996.

Taloudelliset näkymät

Poronlihan tuottajahinta on polkenut melko paikallaan viimeiset 15 vuotta, pysytellen 25–30 markassa [4,2–5 €]. Samanaikaisesti poronhoidon kustannukset ovat jotakuinkin kaksinkertaistuneet. Kun ne olivat 1980-luvun alkupuolella noin 100 markkaa [16,80 €] poroa kohti vuodessa, oltiin vuonna 1996 lähellä kahta sataa markkaa [33,60 €].

Monien poromiesperheiden taloudellinen asema onkin vaikea.

Poronhoito ja erämaalaki

Erämaalaki tukee poronhoitoa. Tuki ilmenee erämaalain tavoitteista: Erämaalain keskeinen tarkoitus on turvata luontaiselinkeinojen asema. Lisäksi erämaalaki antaa mahdollisuuden poronhoidon tarvitsemien käyttöoikeuksien luovuttamiseen. Kuitenkaan erämaalaki ei sisällä poronhoitoa yksityiskohtaisesti ohjaavia säädöksiä. Ne ovat poronhoitolaissa.

Erämaat ovat laidunmaita. Erämaalaki ei kuitenkaan säädä laidunten käytöstä kuin tavoitteellisella tasolla. ”Luontaiselinkeinojen turvaamisella” voidaan ymmärtää sitä, että laidunten kunto tulee säilyttää hyvänä pitkällä tähtäimellä; toisin sanoen kestävän käytön periaatetta. Poronhoitolaissa laidunten kestävää käyttöä ohjataan eloporojen enimmäismäärällä. Poronhoitolain mukaan ”paliskunnan eloporojen enimmäismäärää määritessään maa- ja metsätalousministeriön on kiinnitettävä huomiota siihen, että talvikautena paliskunnan alueella laidunnettavien porojen määrä ei ylitä **paliskunnan talvilaitumien kestävää käyttöä**”.

Vätsärin erämaan talvilaidunten tila on hyvä, ainakin verrattuna muihin Pohjois-Lapin paliskuntiin, mutta kesälaitumien tila on huono tai korkeintaan kohtalainen, kuten edellä on todettu. Talvinen lisäruokinta ja rokotukset ovat mahdollistaneet entistä suurempien poromäärien viemisen yli talven, ja kesälaidunten tila on saamassa siten entistä suuremman merkityksen.

Erämaalain tavoitteena on myös alueen erämaaluonteen säilyttäminen. Kuten edellisistä kappaleista ilmenee, ”erämaaluonne” ei kuitenkaan tarkoita luonnontilaa. Erämaalaki hyväksyy porotalouden ympäristövaikutukset, kunhan esimerkiksi laiduntaminen tapahtuu kestäväällä pohjalla. Jäkäläköt ja muut porojen ravintokasvit tulevat siten olemaan jatkuvasti käytössä. Poroaidat, kämpät ja muut porotalouden rakenteet kuuluvat erämaahan, ja poromiehet voivat liikkua erämaassa maastoajoneuvoilla kesällä ja talvella, ja he voivat ottaa sieltä polttopuunsa.

Jossain määrin ristiriitainen on erämaalain kanta suurpetoihin. Lain tavoite ”erämaaluonteen säilyttäminen” pitää sisällään ajatuksen, että erämaassa on susia, karhuja, ahmoja ja kotkia. Tavoite ”luontaiselinkeinojen turvaaminen” merkitsee kuitenkin, että petojen määrä ei voi olla kovin suuri, sillä poronhoidon edut on sovitettava yhteen suurpetojen esiintymisen kanssa. Käytännössä asiaa ohjaamaan on laadittu valtakunnallinen peto-ohjelma, jossa määritellään petokantojen tavoitesuuruudet eri osissa Suomea. Valtio maksaa korvausta petojen tappamista poroista. Suden ja karhun kantoja säädellään metsästyksellä.

4.5.2 Suunnitelman esitykset

Poronhoidon ohjaus ei kuulu Metsähallitukselle. Siksi Metsähallitus ei tee tässä suunnitelmassa esityksiä.

4.6 Puusto ja sen hoito sekä käyttö

[Huom! Muutokset suunnitelmaan ks. liitteet 1, 2 ja 3.]

4.6.1 Taustaa

Luvun otsikko on Puusto ja sen hoito sekä käyttö eikä Metsien käsittely sen takia, että metsä on muutakin kuin puustoa. Metsään kuuluvat myös pohjakerros, kenttäkerros ja pensaskerros. Hakkuut, joista tässä puhutaan, vaikuttavat suoraan vain puustoon. Välillisesti hakkuut tietenkin vaikuttavat koko metsäkasvillisuuteen. Mutta koska siihen vaikuttavat myös muut käyttömuodot ja muut ihmisen toimet, otsikko on rajattu puustoon. Puuston ikäkään ei ole sama kuin metsän ikä. Erämaa lienee ollut metsän peitossa jo lähes 10 000 vuotta, joskin kulot ovat ajoittain saattaneet kasvillisuuden kehityksen melko alkupisteeseen. Erämaan vanhimmat puut sen sijaan ovat ilmeisesti alle 400-vuotisia.

Puustojen kehitys 1800-luvun lopulta 1990-luvulle

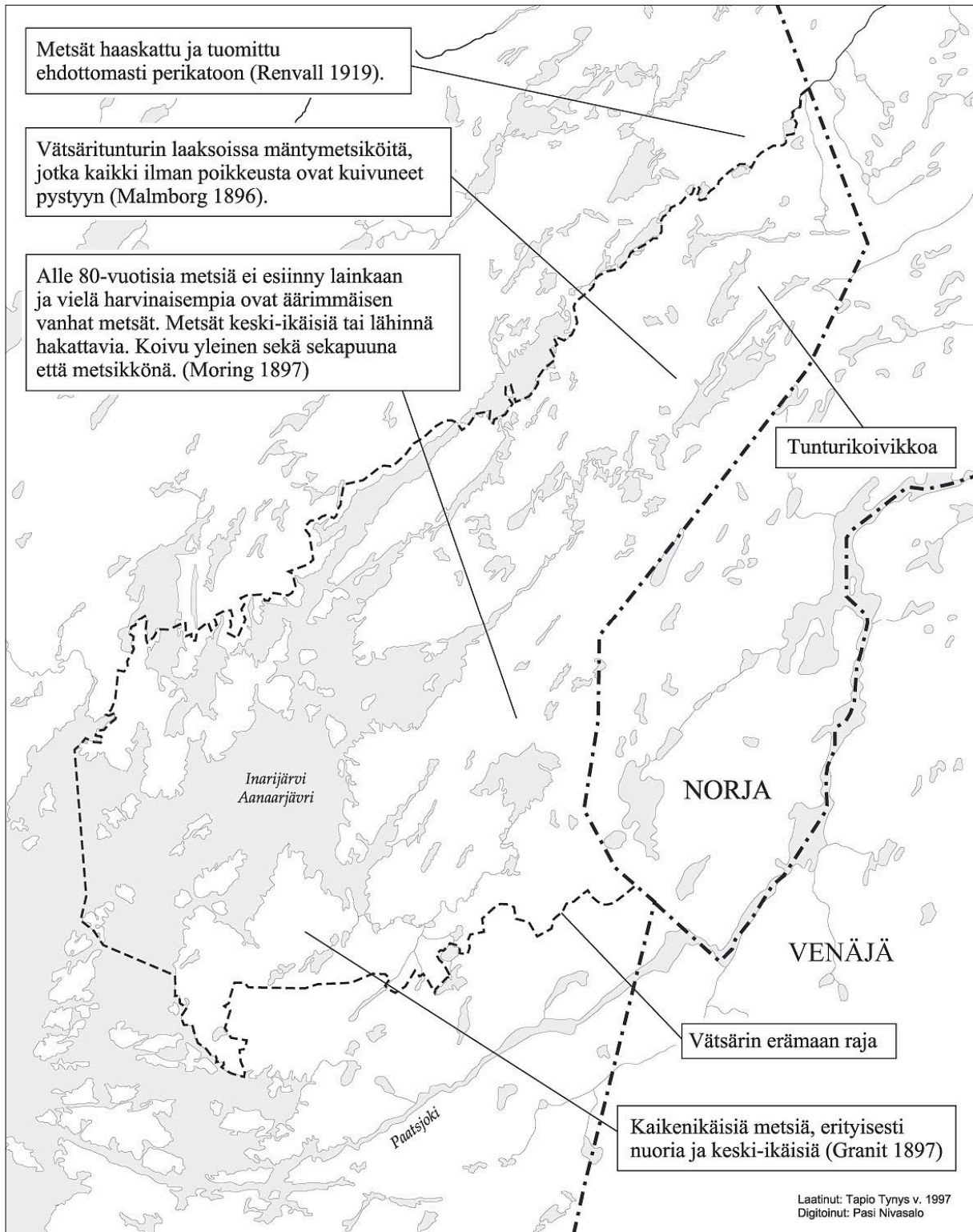
Vätsärin erämaan puustojen kehitys tunnetaan varsin hyvin noin sadan vuoden ajalta. Metsähallitus on tuona aikana kartoittanut puustot neljään kertaan. Inventoinneissa on keskitytty maapohjien ja niillä kasvavien puustojen kuvaukseen. Tiedot metsän pensas- ja kenttäkerrosten muutoksista ovat vähäisiä. Pohjakerroksen tila ja sen muutokset tunnetaan paremmin laiduninventointien ansiosta.

Erämaan puustot ovat muuttuneet huomattavasti viimeisten sadan vuoden aikana. 1800-luvun lopussa, jolloin Metsähallitus ensimmäisen kerran kartoitti alueen maat ja metsät, metsäkonduktöörit kohtasivat keski-ikäisiä tai hakkuukypsiä puustoja (kuva 6). Nuoret männiköt lähes puuttuivat erämaan pohjoisosista, ja vanhat metsät olivat ”vieläkin harvinaisempia”. Koivua esiintyi sekä puhtaina metsiköinä että yleisenä sekapuuna.

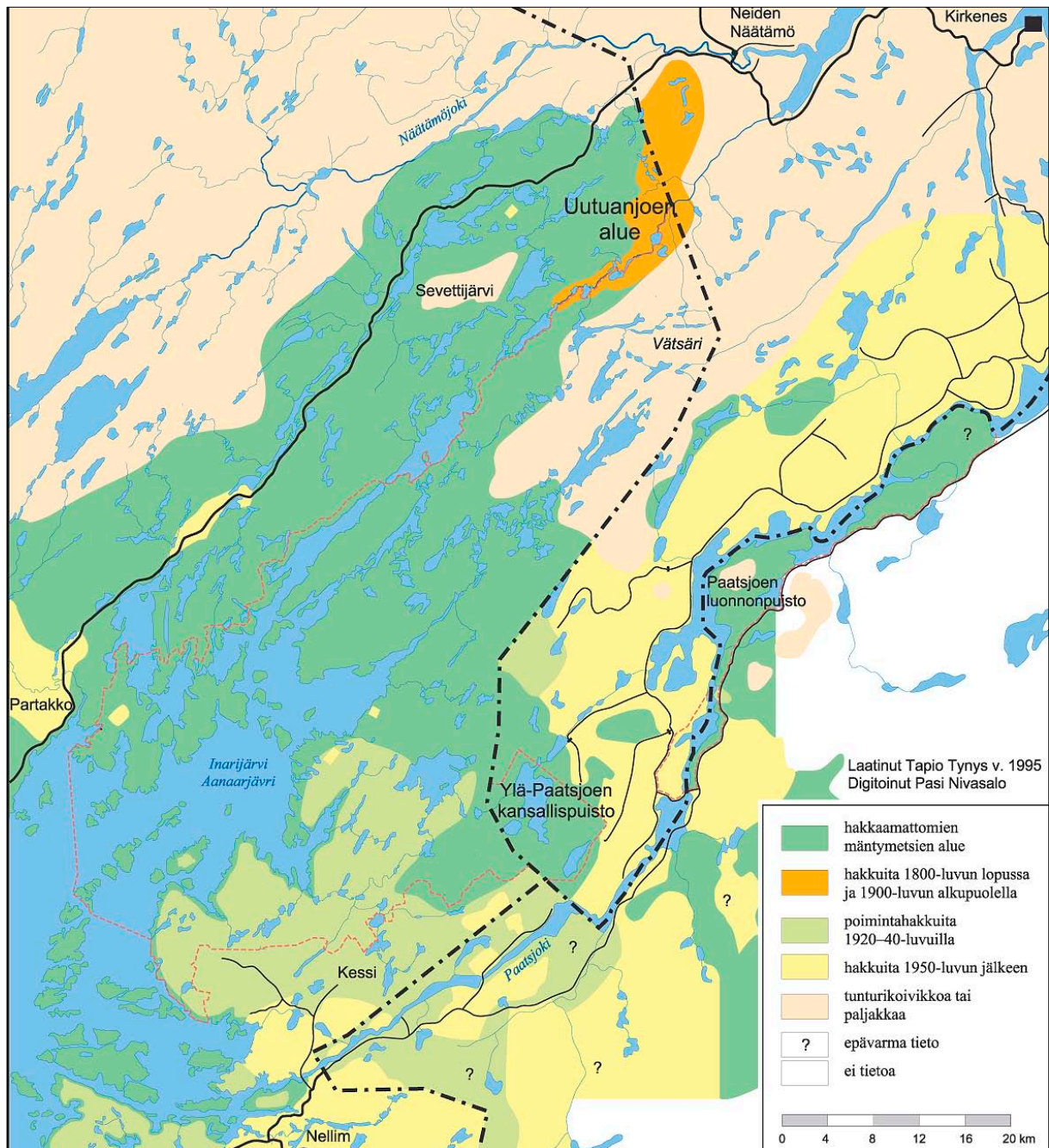
Männyn uudistuminen oli vähäistä erämaan pohjoisosissa ja ehkä keskiosissakin 1800-luvun loppupuolella ja 1900-luvun alussa. Kylmät kesät olivat tavallisia. Tilanne muuttui 1920-luvulla. Hyvin lämmin ilmastojakso, jota kesti 1940-luvulle, johti voimakkaaseen männyn uudistumiseen. Sen seurauksena siellä, missä metsä oli harvaa, puiden alle nousi nuorennosta. Harvinta metsä oli erämaan pohjoisosassa. Siellä oli kasvutilaa nuorennokselle ja sinne sitä paljon syntyikin. Männiköt alkoivat täyttyä ja edetä pohjoiseen. Yhtenäisten mäntymetsien vyöhyke eteni pohjoiseen noin 15 km. Lämpökauden vaikutus näkyy tänä päivänä kaksi- tai useampijaksoisina puustoina: Ylinnä on harvassa aihkeja; niiden välissä on 5–7-metristä männikköä ja sen aukkopaikoissa usein vielä taimia, jotka ovat peräisin 1940-luvulta tai myöhemmiltä ajankohdilta. – Männyn metsänrajalla on ollut 1930-luvun jälkeen kolme hyvää uudistumisajanjaksoa: 1945–1947, 1960–1961, 1972–1974 ja kohtalainen myös 1986–1987.

Laajat poimintahakkuut Kessissä 1920-luvulla (kuva 7) edesauttoivat männyn uudistumista. Syntyi kasvutilaa taimille. Poimintahakkuu jätti metsät peitteellisiksi, mutta männiköiden sisäinen rakenne muuttui olennaisesti, kun metsästä poistettiin suurimmat ja vanhimmat puut. Vaikutus näkyy yhä tänäkin päivänä. Kessissä kelot ja suuret maapuut ovat harvinaisempia kuin erämaan keski- ja pohjoisosissa.

Ihmisen vaikutus metsiin voimistui muutenkin 1920-luvulla. Metsäpaloja alettiin torjua tehokkaasti (kuva 15, s. 74). Palontorjunta on estänyt nuorten ikäluokkien syntymistä, ja erityisen suuri vaikutus on ollut koivulle, joka pioneeripuuna tarvitsee valoa ja aukeaa. Mäntyä biologisesti lyhytikäisempi koivu alkoi väistyä männyn tieltä.

Kuva 6. Metsien tila 1800-luvun lopussa Inarijärven itäpuolella. Lähde: Tynys, T. 1998: Vätsärin erämaan metsien kehitys. – Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 88. Metsähallitus, Vantaa. © Metsähallitus, Ylä-Lapin luonnonhoitoalue 1997.

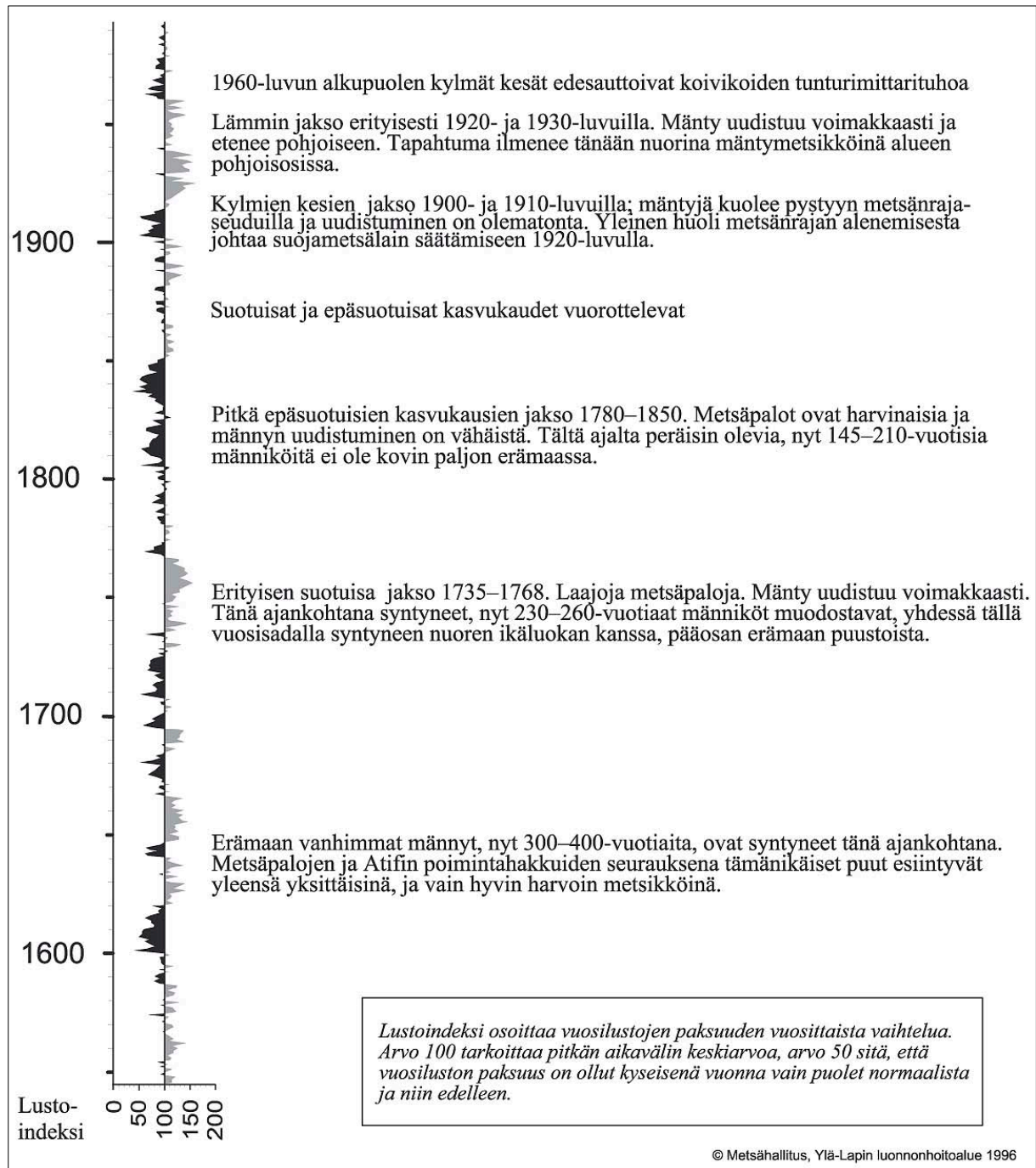

Kuva 7. Vätsäriin erämaassa ja sen ympäristössä suoritettavat hakkuut. Tilanne vuonna 1995. Lähde: Tynys, T. 1998: Vätsäriin erämaan metsien kehitys. – Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 88. Metsähallitus, Vantaa. © Metsähallitus, Ylä-Lapin luonnonhoitoalue 1996.

Hyvin tuhoisa koivun kannalta oli 1960-luvun tunturimittarien massaesiintymä. Tunturimittarin toukat söivät koivikot paljaaksi laajoilta alueilta, niin Vätsäriin ylängön tunturikoivualueella kuin mäntymetsäalueellakin. Koivut ovat elpyneet huonosti. Elpymistä vaikeutti kasvava porokarja, joka söi monin paikoin uudet vesat. Norjan Paatsjokilaakson mittausten perusteella voidaan arvioida, että noin 80 % koivuista tuhoutui. Ikävintä on, että koivun väheneminen näyttää jatkuvan uudistumisedellytysten puutteessa. Kuva 17 (s. 79) kertoo koivun voimakkaasta vähenemisestä.

Nykyiset metsät

Nykyisten männiköiden valtapuut ovat syntyneet, erityisesti erämaan keski- ja pohjoisosissa, pääasiassa 1700-luvun puolivälissä. Silloin vallitsi pitkä lämmin ilmastovaihe. Metsäpalot olivat tavallisia ja laajoja. Lämmin ilmastojakso ja kulot loivat hyvät edellytykset metsien uudistumiselle (kuva 8).

Kuva 8. Ilmaston vaihtelun ilmeneminen Vätsärin erämaan metsissä. Lähde: Tynys, T. 1998: Vätsärin erämaan metsien kehitys. – Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 88. Metsähallitus, Vantaa. Vuosilustoindeksin lähde: Timonen, M. 1996: Lapin metsien kasvun vaihtelu viimeisen 500 vuoden aikana. – Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 589. Gummerus, Jyväskylä.

Kessissä, erämaan eteläosassa, uudistuminen on ollut melko säännöllistä, mutta täälläkin yli 200-vuotiset männyt muodostavat tavallisimmin valtapuuston. Se on saanut varttua melko rauhassa kuloilta. Niitä on ollut varsin vähän ainakin 1860-luvun jälkeen. – Metsähallitus on kirjannut metsäpalot 1860-luvulta alkaen. Sen jälkeen on palanut laajasti vain erämaan koillisosassa, Suolisjärven reitin tienoilla.

Metsäpalojen torjunnan, poimintahakkuiden ja laidunnuksen seurauksena erämaan metsät eivät ole luonnontilaisia. Luonnontilaisinta on erämaan keski- ja pohjoisosassa, jonne hakkuut eivät ulottuneet. Metsäpalojen torjunnan merkitystä luonnontilaisuuteen on vaikea arvioida. Ilmeisesti se on ollut suuri. Vallitsevan käsityksen mukaan luonnontilainen boreaalinen metsä muodostuu eri-ikäisten metsiköiden mosaiikista, aukeista paloaloista suosaarekkeiden ikimetsiin. Vätsärin erämaa ei ole tällainen. Se on melko homogeeninen mäntyalue, jossa muut puulajit ovat väistyviä.

Erämaan metsät voidaan jakaa kolmeen vyöhykkeeseen (kuva 9). Eteläisimpänä, Kessissä, on melko sulkeutuneiden ja kohtuullisen säännöllisesti uudistuvien männiköiden vyöhyke. Sen pohjoispuolisessa ”täyttyvien metsien vyöhykkeessä” uudistuminen riippuu suuresti lämpimien kesien ja kulojen yhteydestä, ja sattuman vaikutus metsän kehitykseen on suuri. Tällä hetkellä metsät ovat tihentymässä, mutta päinvastainenkin kehitys on mahdollinen. Kolmas vyöhyke, Vätsärin ylänkö, edustaa tunturikoivuvyöhykettä, joka kuitenkin eri syistä on tällä hetkellä lähes paljas ja pysynee sellaisena pitkään.

Petsamon Nikkelin saasteet eivät ainakaan vielä ole muuttaneet metsiä, joskin lieviä vaurioita on todettavissa erämaan itä laidassa. Metsien erämaisyyden aste on silti korkea tiettyä ansiosta – ainakin suomalaisen mittapuun mukaan.

Kiista Kessin hakkuista – alkusysäys erämaiden muodostamiselle

Vätsärin erämaalla on erityisasema erämaiden joukossa. Keskustelu erämaiden säilyttämisestä kiihtyi vuonna 1987, kun Paatsjoen silta valmistui, ja Metsähallitus aikoi aloittaa hakkuut Kessissä. Silta oli rakennettu kompensationsa Urho Kekkosen kansallispuiston perustamisen aiheuttamista työpaikkamenetyksistä. Kiista hakkuiden oikeutuksesta johti siihen, että valtioneuvosto asetti 30.12.1987 komitean selvittämään Lapin erämaita eri käyttömuotojen kannalta ja laatimaan ehdotuksia tarvittavasta lainsäädännöstä.

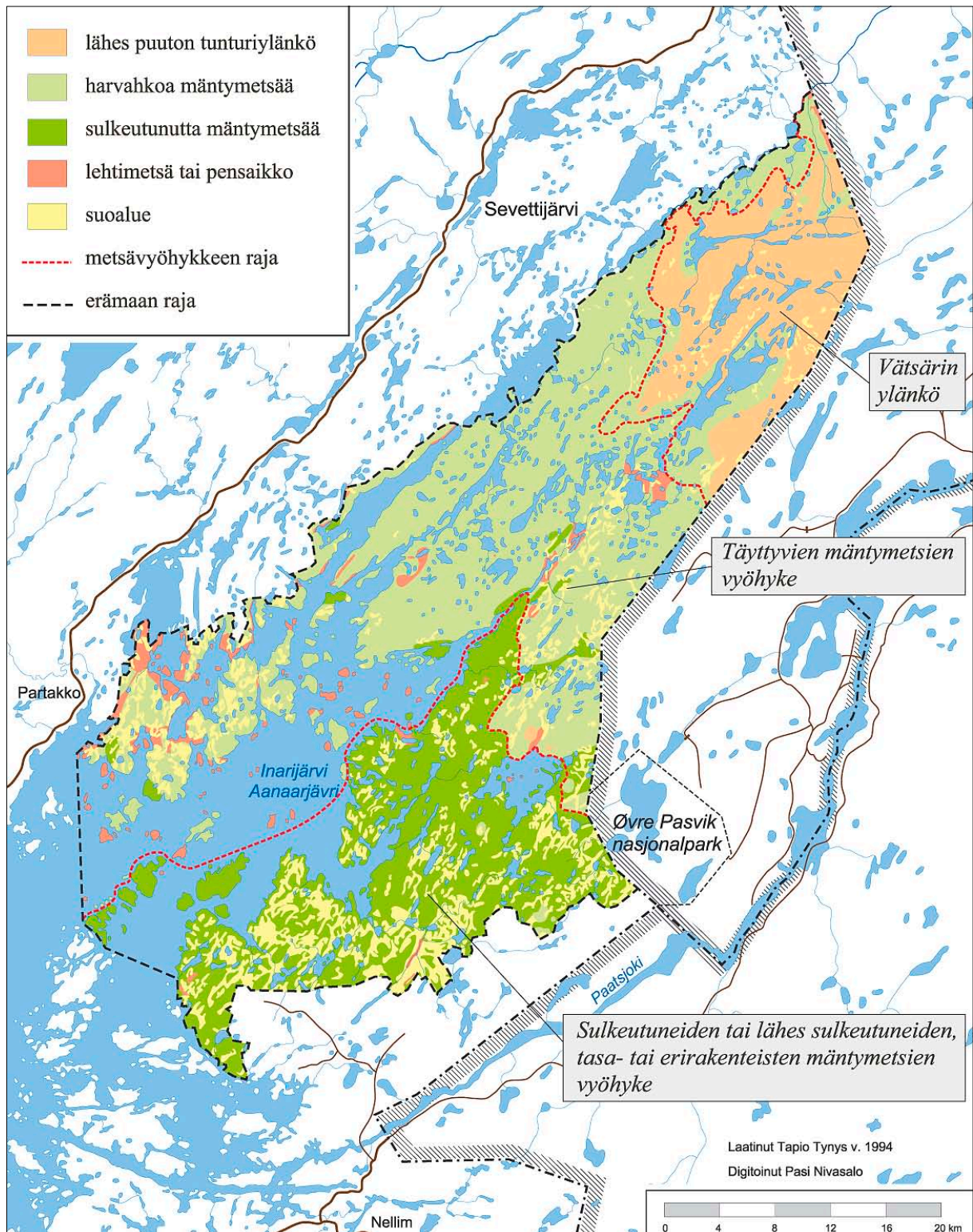
Komitean työ johti 12 erämaa-alueen muodostamiseen vuonna 1991. Vätsärin erämaan eteläraja määrättiin siten, että Kessin eteläosa jäi talousmetsäalueeksi, ja Kessin pohjoisosa erämaaksi. Erämaakomitea esitti pohjoisosaa ”luonnonmukaisena säilytettäväksi alueeksi”, jossa varovainen metsän käsittely olisi mahdollista.

Metsän käsittelyn säätely

Erämaalain mukaan ”erämaa-alueiden metsät säilytetään luonnontilaisina tai niissä harjoitetaan luonnonmukaista metsänhoitoa. Metsähallitus laatii erämaa-alueiden luonnonmukaisesti hoidettavien metsien käsittelyohjeet, jotka otetaan huomioon alueen hoito- ja käyttösuunnitelmaa laadittaessa”.

Erämaalaki ei anna määrällisiä tai laadullisia perusteita jaolle luonnontilaisiin ja luonnonmukaisesti hoidettaviin metsiin. Myöskään erämaalain yksityiskohtaisissa perusteluissa ei kerrota, miten rajausta tulisi tehdä, vaan todetaan ainoastaan, että ”erämaa-alueiden säilyttämiseksi siirretään osa metsämaasta pois metsätaloustalokäytöstä”. Myöhemmin kerrotaan, että erämaa-alueiden eri osat määrätään hoito- ja käyttösuunnitelmassa.

Metsähallitus on laatinut erämaalain edellyttämät luonnonmukaisesti hoidettavien metsien käsittelyohjeet (Metsähallitus Tmh. 1317/330/92). Niissä säädetään mahdollisista hakkuutavoista, hakkuiden määrästä ja rajautumisesta, puunkorjuusta sekä metsäluonnon suojelemisesta.

Kuva 9. Vätsärin erämaan metsävyöhykkeet ja metsänkuva 1990-luvun puolivälissä. Lähde: Tynys, T. 1998: Vätsärin erämaan metsien kehitys. – Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 88. Metsähallitus, Vantaa. © Metsähallitus, Ylä-Lapin luonnonhoitoalue 1995.

Jako luonnontilaisiin ja hoidettaviin metsiin esitetään tässä suunnitelmassa. Jako perustuu erämaakomitean esitykseen ja puuston luonnontilaisuuteen. Hoidettavaksi esitettävän metsäalueen puusto ei ole luonnontilaista 1920-luvun lopun hakkuiden seurauksena.

Erämaalaki sekä sen edellyttämä hoito- ja käyttösuunnitelma ohjaavat metsien käsittelyä. Ylintä päätösvaltaa käyttää ympäristöministeriö, joka vahvistaa hoito- ja käyttösuunnitelman.

Uutta metsälakia (1093/1996) sovelletaan erämaa-alueilla vain metsälain 12 §:n 1. momentin osalta. Kyseinen momentti kuuluu seuraavasti:

Valtioneuvosto voi määrätä suojametsäalueeksi alueet, joilla metsän säilyminen on tarpeen metsärajan alenemisen estämiseksi. Suojametsäalueella metsää tulee hoitaa ja käyttää erityistä varovaisuutta noudattaen ja siten, ettei toimenpiteillä aiheuteta metsärajan alenemista. Valtioneuvosto voi antaa tarpeellisia yleisiä määräyksiä metsän hoitamisesta ja käyttämisestä suojametsäalueella. Ennen suojametsäaluetta koskevan valtioneuvoston päätöksen antamista on kuultava maanomistajia, asianomaista kuntaa ja muita viranomaisia. Lisäksi on neuvoteltava saamelaiskäräjien kanssa saamelaiskäräjistä annetussa laissa (974/1995) tarkoitetulla tavalla.

Uusi suojametsäalueen raja kulkee – kuten entinenkin – erämaan keskiosan poikki. Tässä suunnitelmassa esitettävä ”luonnonmukaisesti hoidettavien metsien alue” jää suojametsäalueen eteläpuolelle. Siten metsälaki ei säädä sen metsien käsittelystä mitään.

Poronhoitolaissa (848/1990) Pohjois-Lappi on osoitettu erityisesti poronhoitoa varten tarkoitettuihin alueisiin. Lain mukaan ”tällä alueella olevaa maata ei saa käyttää sillä tavoin, että siitä aiheutuu huomattavaa haittaa poronhoidolle. Maan luovuttaminen tai vuokraaminen tällä alueella saa tapahtua vain sillä ehdolla, että maanomistajalla tai vuokramiehellä ei ole oikeutta saada korvausta porojen aiheuttamista vahingoista”. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että paliskunta tai sen osa, tokkakunta, voi osallistua ja vaikuttaa metsän käsittelyn suunnitteluun, ja että se voi tehdä sen riittävän aikaisessa vaiheessa. Samansuuntainen säädös on myös YK:n kansalais- ja poliittisten oikeuksien sopimuksen 27. artikla, jonka mukaan vähemmistöihin kuuluvilla on oikeus harjoittaa omaa kulttuuriaan. Artikla suojaa saamelaisten poromiesten oikeuksia.

4.6.2 Suunnitelman esitys

Puuston käsittelyn tavoitteet ja rajoitukset

Puuston käsittelyllä on taloudellisia, sosiaalisia ja ekologisia tavoitteita.

Hakkuut antavat työtä ja tuloja metsureille, urakoitsijoille ja puuta jalostavalle teollisuudelle sekä verotuloja kunnalle ja valtiolle. Paikallisesti näiden tulojen merkitys on suuri, ja niillä on iso merkitys erityisesti Nellimin kylän ja kyläläisten elämään.

Puuston käsittelyn ekologisena tavoitteena on luoda erämaahan metsänkehityksen alkuvaiheita. Erityisesti ne ovat tarpeen erämaassa harvinaistuvalla koivulla ja sen seuralaislajeilla. Koivu vaatii pioneeripuuna avointa alaa. Poltettavat alat luovat elintilaa kuloista riippuvaisille lajeille. Tulella on keskeinen merkitys metsien luontaisessa kehityksessä. Noin 70 vuotta jatkunut palontorjunta on olennaisesti muuttanut metsien rakennetta. Nyt esitettävät toimet palauttavat pieneltä osin tulen ekosysteemin toimintaan.

Pitkällä tähtäimellä tulen palauttaminen luontoon vaatii tässä esitettyä laajempaa suunnitelmaa, jonkinlaista metsäpalostrategiaa. Strategian luominen edellyttää poliittisia päätöksiä, ehkä lain-säädännön muutoksiakin. Asia ei koske ainoastaan Vätsärin erämaata, vaan myös kaikkia muita metsäeräkaita ja ainakin laajoja kansallispuistoja. Ratkaisun laajakantoisuuden vuoksi sen laati-miseen on kytkettävä lukuisia poliittisia ja hallinnollisia tasoja sekä myös eräkaita käyttävät elin-keinot: ainakin ympäristöhallinto, palo- ja pelastustoimi, porotalous ja metsätalous.

Luonnonmukaisesti hoidettava metsäalue

Lähtökohtana luonnonmukaisesti hoidettavan metsäalueen rajaukselle oli erämaakomitean mietin-tö, jossa täksi alueeksi esitettiin jotakuinkin se alue, joka oli poimintahakattu 1929–1930. Kuoskerniemi ei kuitenkaan sisältynyt erämaakomitean esitykseen. Sen sijaan siihen sisältyi ai-emmin hakkaamaton Naamijoen takainen alue. Erämaakomitean esityksen yhteispinta-ala oli 18 159 ha.

Suunnitteluvaiheen aikana esitys tarkentui siten, että Naamijoen takainen aarnimetsäalue jätettiin pois, samoin kuin Kuoskerniemen tyvi. Toisaalta aluetta laajennettiin Sammakkoniemessä ja Kirakkaniemessä lähemmäksi Inarijärven rantaa. Näin tehden päädyttiin 16 200 ha:n suuruiseen alueeseen, mikä on 89 % erämaakomitean esityksestä.

Lausuntokierroksen jälkeen esitystä pienennettiin edelleen huomattavasti. Luonnonmukaisesti hoidettavan alueen pohjoisrajaksi esitetään nyt Kessijokea. Samalla alueen pinta-ala putoaa 9 270 ha:in eli noin puoleen erämaakomitean esityksestä. Syynä olennaiseen muutokseen olivat eräät kriittiset lausunnot (ks. osio Arviointia suunnitelman ympäristövaikutuksista). Erityisesti Paats-joen paliskunnan suhtautuminen hakkuisiin tiukkeni suunnitteluprosessin aikana. Myös ympäristöministeriön taholta annettiin ymmärtää, että sen olisi erittäin vaikea hyväksyä esitettyä rajausta. Ympäristöministeriön suhtautuminen näkyi myös siinä, että se sisällytti, Metsä-hallituksen kannasta poiketen, koko Vätsärin erämaan Suomen Natura 2000 -esitykseen, vaikka se jätti Hammastunturin erämaan luonnonmukaisesti hoidettavat alueet Natura-esityksen ulko-puolelle.

Luonnonmukaisesti hoidettavan alueen pinta-ala, 9 900 ha, on 6 % koko erämaan pinta-alasta. Erämaan metsistä luonnonmukaisesti hoidettavaan osaan kuuluu 9 %. Laskelmassa metsiin on luettu sekä metsä- että kitumaat. Taulukko 1 kuvaa tarkemmin luonnonmukaisesti hoidettavan alueen suhdetta koko erämaahan.

Taulukko 1. Luonnonmukaisesti hoidettavan alueen suhde koko Vätsärin erämaahan.

	Vätsärin erämaa ha	Luonnonmukaisesti hoidettava alue ha	%
Metsämaa	43 800 ha	5 700 ha	13 %
Kitumaa	38 600 ha	1 700 ha	4 %
Joutomaa	23 400 ha	1 900 ha	8 %
Vedet	49 700 ha	600 ha	1 %
Yhteensä	155 500 ha	9 900 ha	6 %

Hakkuut pitkällä tähtäimellä

Suunnitelma perustuu 30 vuoden kiertoon. Tämä tarkoittaa sitä, että hakkuut palaavat samalle alueelle noin 30 vuoden kuluttua edellisestä kerrasta.

Alue on jaettu kahteen osaan (kuva 10). Ensimmäisten 15 vuoden aikana hakataan Kirakkaniemen ja Majavaselän alueella, toisella jaksolla Sammakoniemessä. Sitten hakkuut palaavat noin 30 vuoden kuluttua niiden aloituksesta takaisin Kirakkaniemen ja Majavaselän alueelle. Tästä pääsäännöstä poiketen voidaan kuitenkin jo aikaisemminkin palata aiemmin hakatulle alueelle – esimerkiksi vähentämään siemenpuita taimikon päältä.

Hakkuiden sijoittuminen ja etenemisjärjestys määräytyivät ensi sijassa Paatsjoen paliskunnan kanssa käytyjen keskustelujen ja maastokäynnin perusteella. Hakkuut suunnataan ensin sammalvaltaisille alueille, joiden merkitys talvilaitumina on nykyisin vähäinen. Etenemisjärjestykseen vaikuttivat myös Kirakkaniemen hyvät kulutus- ja polttomahdollisuudet. Hakkuiden sijoittamisessa puuntuotannolliset kriteerit – esimerkiksi harvennusten ja ylispuuhakkuiden tarve – jätettiin selvästi vähemmälle huomiolle kuin varsinaisissa talousmetsissä.

Hakkuukierto johtaa siihen, että hakkuun jäljet keskittyvät mahdollisimman pienelle alueelle kerrallaan. Alueen erämaaluonteen säilyttämiseksi tämä on parempi ratkaisu kuin se, että hakkuut sijoittuisivat hajalleen ympäri aluetta. Luonnollisesti ratkaisu säästää myös kustannuksia. Porotaloudelle pitkä hakkuuväli on parempi kuin toistuvat hakkuut.

Suunnitelma lähtee noin 45 000 m³:n hakkuumäärästä 15-vuotiskaudella – eli 3 000 m³/v. Puuston kasvu luonnonmukaisesti hoidettavan alueen metsämaalla on noin 70 000 m³ vastaavana aikana, eli noin 4 700 m³/v. Siten puuston määrä tulee kasvamaan. Huomattava on, että elävän puumäärän lisääntyminen jäänee kuitenkin pieneksi. Puustot ovat yleisesti noin 200-vuotisia. Tämän ikäisten metsien elävän puuston määrä ei enää juuri nouse, vaan puuston määrän lisäys tuleekin näkymään yleistyvinä maapuina ja keloina.

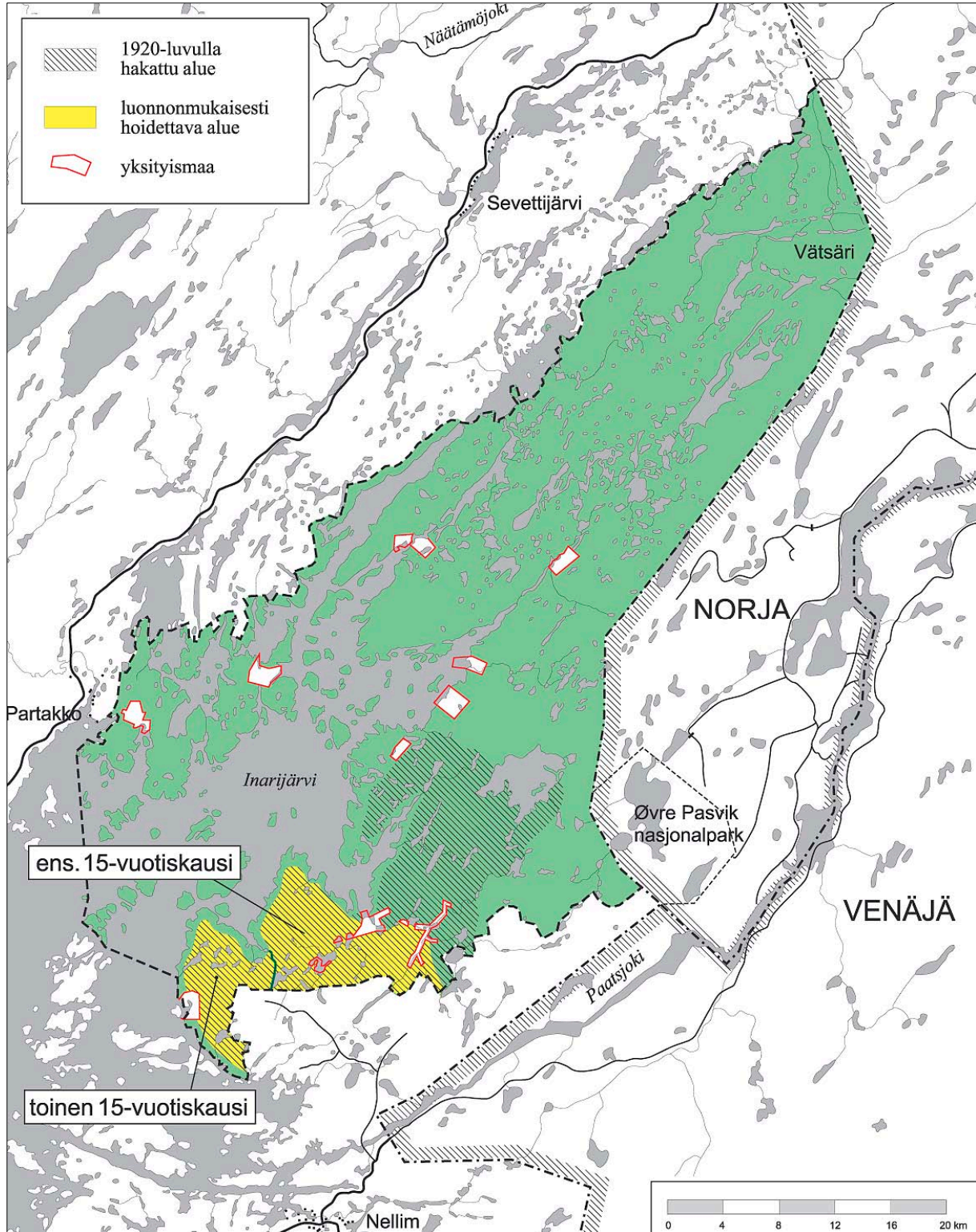
Ensimmäisen kauden hakkuut ja niiden vaikutukset

Ensimmäisen 15-vuotiskauden hakkuut keskittyvät Kirakkaniemeen ja Majavaselkään (kuva 11). Kirakkaniemen mäntykankaat ovat kauttaaltaan varpu-sammal pohjaisia. Rämeet ja vähäpuustoiset nevarämeet ympäröivät kovan maan selkiä ja saarekkeita. Soiden yleisyyden ja kankaiden sammaleisuuden takia alue on Paatsjoen paliskunnan selvää kesälaidun aluetta. Männiköiden ikä on yleisesti noin 200 vuotta. Iäkkäitä aihkeja ja keloja on vähän, sillä suurimmat ja vanhimmat männyt sekä kelot on viety pois 1920-luvun poimintahakkuissa. Puusto on paikoin hyvinkin runsasta, kuten Fadderjärven länsipuolella; paikoin harvahkoa. Nuorta mäntyä on noussut poimintahakkuissa syntyneisiin aukkoihin.

Kirakkaniemessä osa alueesta hakataan ryhmittäiseen siemenpuuasentoon. Hakattavan alueen sisälle jätetään hakkaamattomia osia painanteisiin ja niiden ympäristöön. Hakattu alue poltetaan, ja kulon annetaan edetä myös hakkuualan sisäisiin metsiköihin ja hakkuualueen reunoille. Suunnitelma lähtee siitä, että polttaminen tapahtuu lounaistuulen aikana. Tämä tuulensuunta on tavallinen kesällä. Kuva 12, joka on osasuurennos kuvasta 11, esittää hakkuiden rajautumisen periaatteen sekä hakattavan ja pystyyn poltettavan alan suhteen. Mainittu käsittely koskee alueita a ja b.

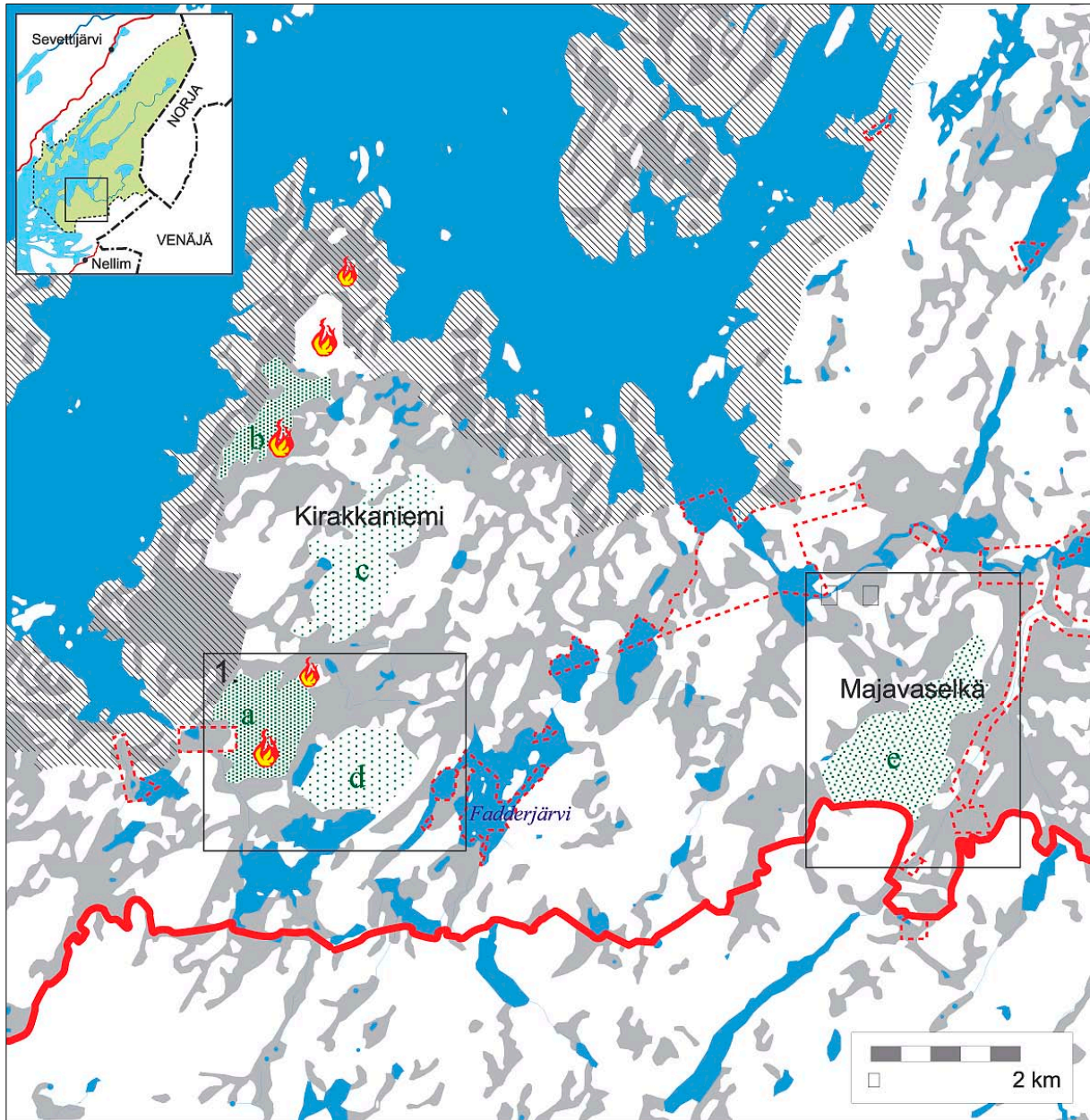
Alue c Kirakkaniemessä hakataan pienialaisesti uudistaen. Alueella on taimiryhmiä siellä täältä. Hakkuu saa siten ylispuuhakkuun luonteen. Noin 3/4 alueesta jätetään koskemattomaksi.

Fadderjärven länsipuolinen ”maa” (alue d) on sulkeutunutta männikköä. Hakkuutapana on siemenpuuhakkuu pieninä aloina. Kuva 12 esittää hakkuualojen periaatteellisen rajautumisen. Pienaukot voivat olla muodoltaan hyvinkin erilaisia pitkulaisista pyöreisiin, mutta etäisyys reuna-metsästä ei saa olla missään yli 60 m. Noin kolmasosa käsiteltävän alan pinta-alasta hakataan lo-pun jäädessä koskemattomaksi. Aihkeja, keloja, koivuja ja maapuita jätetään pienaukkoihin.

Kuva 10. Esitys hakkuukierrosta Vätsärin erämaan luonnonmukaisesti hoidettavalla metsäalueella. © Metsähallitus, Ylä-Lapin luonnonhoitoalue 1997.

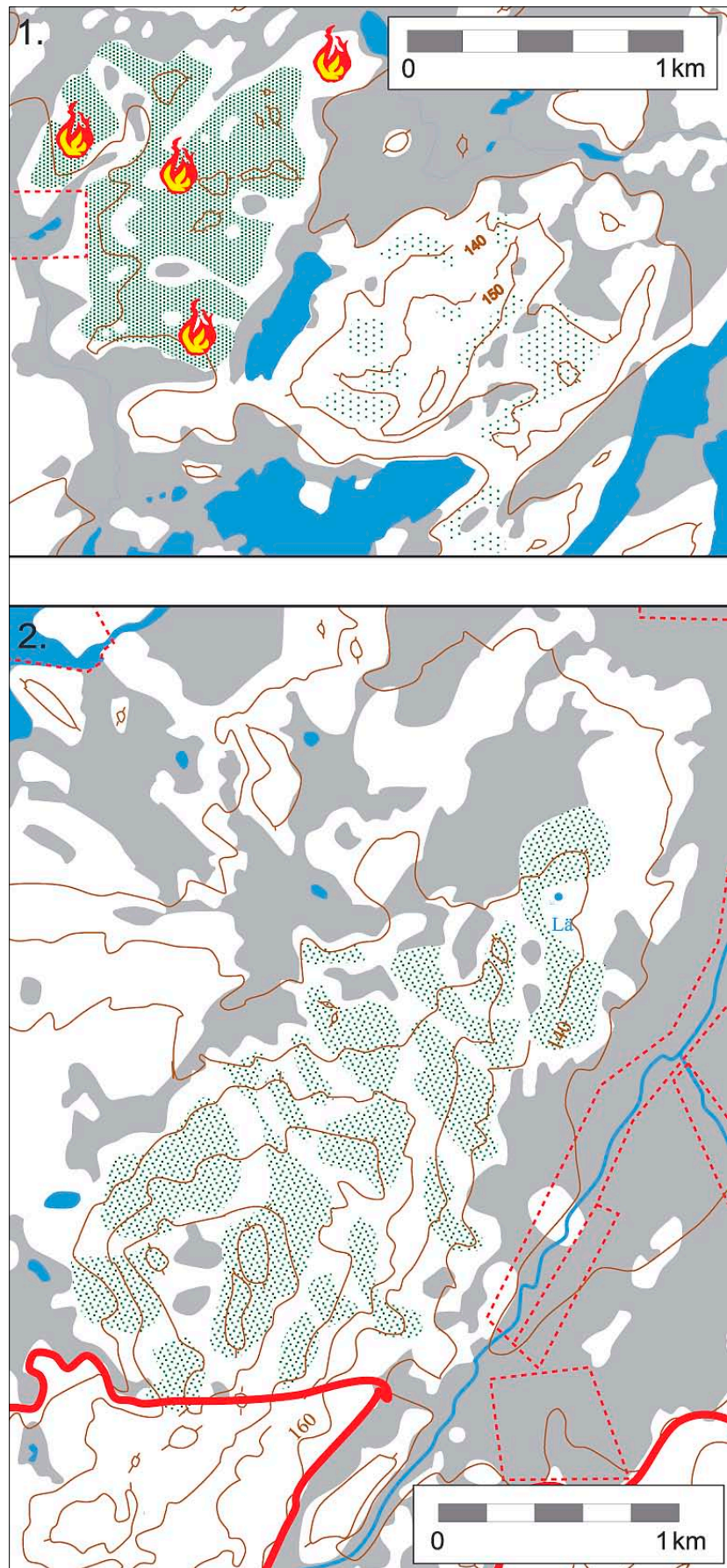
Majavaselässä männikkö (alue e) on rakenteeltaan ryhmittäistä ja paikoin tiheää. Metsä on täälläkin varpu-sammal pohjaista. Vanhojen mäntyjen lomassa kasvaa nuorten ja keski-ikäisten mäntyjen ryhmiä. Hakkuussa ryhmittäinen rakenne säilytetään – eli hakkuun jälkeen metsässä on edelleen kaikenikäistä puustoa, mutta harvemmassa kuin ennen. Hakattavien osien väliin jätetään täysin koskemattomia osia noin neljäsosa pinta-alasta.

© Metsähallitus, Ylä-Lapin luonnonhoitoalue 1999

kangas, metsämaa	pystymetsän poltto
räme, nevaräme	ryhmittäinen siemenpuuhakkuu ja poltto
vesi	pienaukkohakkuu
yksityismaa	erirakenteisen metsän hakkuu
erämaan raja	hakkuiden ulkopuolelle pysyvästi jäävä alue

Kuva 11. Vätsärin erämaan metsien käsittely ensimmäisellä 15-vuotiskaudella. Kuvassa 12 suurennokset suoraan kulmioin rajatuista alueista.

Kuva 12. Hakuualueiden ja välialueiden suhde Vätsärin erämaan käsittely-alueilla. Kuva esittää periaatteen, ei lopullisia rajauksia.

Hakkuissa noudatetaan erämaametsien käsittelyohjetta. Metsän ikä- ja puulajirakenteen monipuolistamiseksi pääpaino on uudistushakkuilla. ”Ikärakenteen monipuolistaminen” tarkoittaa metsän nuorten kehitysvaiheiden lisäämistä erämaahan, jonka vallitseva puusto on nykyisin vanhahkoa tai vanhaa. ”Puulajirakenteen monipuolistaminen” merkitsee pioneeripuulajien – koivun, raidan, lepän, pihlajan ja haavan – suosimista männyn kustannuksella. Edellä mainittujen lehtipuiden nuoret yksilöt ovat nykyisin harvinaisia erämaassa. Uudistushakkuuvalinta mahdollistaa tulen yhdistämisen käsittelyyn, ja tuli puolestaan suosii pioneeripuulajeja. Porolaidunten tila paranee ainakin pitkällä aikavälillä, sillä tuli ja lisääntyvä valo parantavat jäkälän kilpailukykyä sammaliin verrattuna.

Yksityiskohtainen metsän käsittelyn suunnitelma – esimerkiksi käsiteltävien osien rajausta – tehdään tämän periaatesuunnitelman vahvistamisen jälkeen, ennen hakkuita. Tuolloin varmistetaan lopullisesti, että tärkeät luonto- ja monikäyttöarvot tulevat turvatuiksi tekemällä erillinen luontoarvojen selvitys. Erityistä huomiota kiinnitetään metson soidinpaiikkojen paikallistamiseen ja turvaamiseen. Hakkuu tehdään miestyönä syksyllä ja talvella. Puutavara ajetaan pois talviteitä käyttäen.

4.7 Kotitarvepuun otto ja puun myynti yksityisille

4.7.1 Taustaa

Kotitarvepuulla tarkoitetaan tässä polttopuuta, rakennuspuuta ja muuta tarvepuuta, esimerkiksi poroaitatolppia. Erämaasta otettavaa kotitarvepuuta käytetään ensisijaisesti kämppien lämmitykseen, mutta jonkin verran myös rakennusten, rakenteiden ja poroaitojen rakentamiseen. Käytön määrä on muutama sata kuutiota vuodessa. Kotitarvepuu otetaan yleensä mahdollisimman läheltä käyttöpaikkaa. Polttopuuna käytetään yleensä maapuuta ja koivua.

Erämaalaki ei rajoita kotitarvepuun käyttöä. Lain yksityiskohtaisissa perusteluissa todetaan: ”Poltto- ja kotitarvepuun ottoa ei ole liioin tarkoitus miltään osin muuttaa nykyisestäään.” Kohta on yhdenmukainen sille erämaalain pääperiaatteelle, että laki rajoittaa Metsähallituksen toimintaa, mutta ei suoraan vaikuta yksityisiin ihmisiin – ”ei ole tarkoitus rajoittaa nykyisiä nautinto-oikeuksia”. Huomattava on myös, että poromiehillä on jo poronhoitolain perusteella oikeus saada puuta: ”Poronhoitoa varten saadaan valtion metsistä ottaa ilman erityistä lupaa korvauksetta poltto- ja kotapuita tarvittavia puita. Poronhoitoa varten muutoin tarvittavia puita saadaan valtion metsistä ostaa käyvästä hinnasta sen viranomaisen osoituksen mukaan, jonka hallinnassa alue on.” Myös kolttalaki sisältää maksuttoman puunotto-oikeuden. Lähes koko Vätsärin erämaa kuuluu kolttaluonnon alueeseen.

Erämaalain tavoitteiden kannalta perinteinen puunotto ei ole kuitenkaan ollut kovin onnistunutta. Perinteinen puunotto lähtee siitä ajatuksesta, että puu on otettava ”metsänhoidollisesti”. Metsänhoitoviranomaiset ovat vuosikymmenien puheella ja hinnoittelulla juurruttaneet tämän periaatteen ihmisten tajuntaan. Siten ihmiset ovat oppineet käyttämään metsätaloudellisesti vähäarvoista maapuuta ja koivua (jolla aiemmin ei ollut metsätaloudellista arvoa). Tietenkin myös koivun hyvä polttoarvo ja maapuun kuivuus ovat aina olleet ihmisten tiedossa.

Erämaalaki asettaa käytännön uuteen valoon. Erämaan puilla ei yleensä ole metsätaloudellista arvoa, koska suuri osa metsistä jää joka tapauksessa hakkuiden ulkopuolelle. Maapuut ovat olennainen osa erämaan olemusta, keskeinen erämaan elementti, joten niitä tulisi säästää. Maapuun otolle on lisäksi tyypillistä, että ottoalue on laaja, koska maapuita on yleensä vähän paikassaan.

Koska koivikot ovat käyneet vähiin niin erämaassa kuin talousmetsissäkin, niitäkin tulee säästää. Näistä syistä on ollut tarve ohjeistaa uudelleen kotitarvepuun otto.

4.7.2 Suunnitelman esitys

- 1) Metsähallitus osoittaa hakkuupaikan mahdollisimman lähelle kämppää tai muuta käyttöpaikkaa, jotta ihmisten jäljet keskittyisivät kämppien lähiympäristöön ja muut alueet säilyisivät erämaisina.

Peruste: Erämaaluonteen säilyttäminen. Lyhyt kuljetusmatka säästää kustannuksia ja energiaa.

- 2) Metsähallitus ohjaa kotitarvepuun oton siten, että se kohdistuu ensi sijassa eläviin pystymäntyihin, joita otetaan keskitetysti, ei kuitenkaan aukkoa tehden.

Perusteet: Erämaaluonteen ja luonnon monimuotoisuuden säilyttäminen. Hyvä saatavuus – mäntyä on yllin kyllin; männyn maapuuta parempi polttoarvo.

- 3) Metsähallitus myy maapuuta enintään 1 km:n etäisyydeltä käyttöpaikasta ja koivua enintään 2 km:n etäisyydeltä käyttöpaikasta. Kuitenkin partakkolaiset voivat edelleen ottaa, osoituksen mukaan, molempia puutavaralajeja Puuniemestä ja Haapavuonon alueelta, maapuuta 3 km:n ja koivua 5 km:n säteellä Tsiuttajoen suusta.

Perusteet: Erämaaluonteen säilyttäminen, koivikoiden säästäminen.

- 4) Metsähallitus ohjaa hinnoittelulla puun käyttöä pystymäntyyn.

Perusteet: Erämaaluonteen säilyttäminen, koivikoiden säästäminen.

- 5) Mikäli em. esitykset ovat ristiriidassa kolttalain, poronhoitolain tai muun lainsäädännön kanssa, noudatetaan luonnollisesti lakia.

Peruste: Kolttalain (253/1995) mukaan ”koltta-alueella asuvalla koltalla on tällä alueella sijaitsevilla valtion maa- ja vesialueilla ilman eri korvausta oikeus: 1) käyttää omaa polttopuutarvetta varten valtion metsissä olevaa maapuuta ja kuivaa puuta, ei kuitenkaan rakennuspuuksi kelpaavaa puuta –”. Poronhoitolain (848/1990) mukaan ”poronhoitoa varten saadaan valtion metsistä ottaa ilman erityistä lupaa korvauksetta poltto- ja kotapuiksi tarvittavia puita”.

Esitys onkin tehty väärinkäsitysten torjumiseksi; voimassa oleva lainsäädäntö ohittaa aina suunnitelman esityksen, jos niiden välillä on ristiriitaa.

4.8 Kaivostoiminta

4.8.1 Taustaa

Vätsärin erämaassa ei ole kaivoksia eikä siten myöskään kaivospiirejä. Etsintätyötä kuitenkin tehdään jatkuvasti. Tästä osoituksena on irlantilaisen Conroy-yhtiön 100 ha:n suuruinen valtaus Suolisjärven itäpuolella. Conroy hakee timantteja. Sen valtaus on voimassa vuoden 1999 loppuun. Muita suurten yhtiöiden valtauksia ei nykyisin ole. Myös Inarissa tavalliset kultavaltaukset – tunnetuimpina Ivalojoen ja Lemmenjoen alueet – puuttuvat Vätsärin erämaasta.

Erämaan kallioperä – arvio malmipotentiaalista

Tämän suunnitelman taustana on perusselvitysosa, joka sisältää myös kuvauksen kallioperästä. Kuvauksen on laatinut geologi Mikko Honkamo Geologisesta tutkimuskeskuksesta. Honkamo kuvaa erämaan kallioperää: ”Vätsärin erämaa-alueella kallioperän mittavimmat kivilajiyksiköt ovat Vainospään–Kyyneljärven graniitti sekä useista erilaisista ja eri-ikäisistä kivilajeista koostuva graniittigneissikompleksi (kuva 13). Graniittigneissi ja sen yhteydessä esiintyvät kiillegneissit ja amfiboliitit ovat vallalla alueen etelä- ja itäosissa. Alueen luoteisreunalla kallioperä on pääasiassa Vainospään graniittia.”

Honkamo arvioi erämaan malminetsintää ja malmipotentiaalia seuraavasti:

Vätsärin alueella on ajoittain tehty jonkin verran malminetsintätöitä, koska alueen liuskejaksojen ja erityisesti niillä esiintyvien ultraemäksisten kivien on arveltu kuuluvan samaan kivilajiyksikköön kuin Petsamon nikkelimineralisaatioita sisältävät muodostumat. Tämänhetkisten käsitysten mukaan tällaista yhteyttä ei kuitenkaan ole. Kivilajiassosiaatioiltaan ja iältään Vätsärin erämaa-alueella olevat liuskejakso voidaan rinnastaa Itä-Suomen arkeisiin vihreäkivivyöhykkeisiin, joihin liittyy mm. kultamineralisaatioita. Muilta osin erämaa-alueen kallioperän malmipotentiaali on nykyisen tietämyksen perusteella varsin olematon.

Honkamon mainitsemista liuskejaksoista merkittävin on Surnujärven liuskejakso, joka ulottuu Norjan rajalta Surnujärven eteläpuolitse Isolle Rovijärvelle. (Huomattava on, että silloin kun Honkamo kirjoitti artikkelinsa – vuonna 1993 tai 1994 – oltiin vielä yleisesti siinä käsityksessä, että Suomessa ei ole timantteja.)

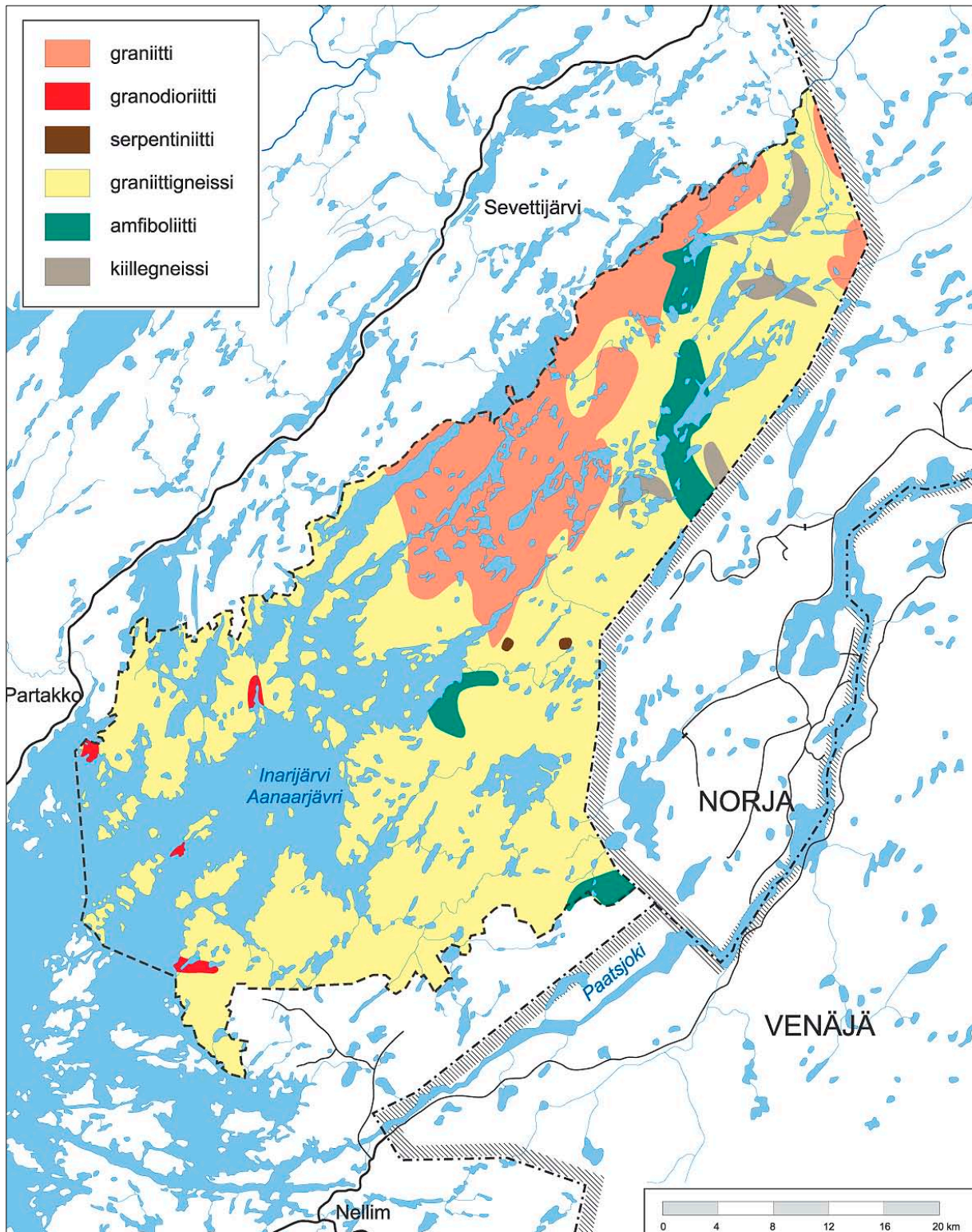
Kaivostoimintaa ohjaavia säädöksiä

Malmien ja muiden kaivoskivennäisten etsintää ohjaavat kaivoslaki ja -asetus. Muita kaivostoimintaan keskeisesti vaikuttavia säädöksiä ovat ainakin vesilaki ja laki ympäristövaikutusten arvioimisesta, erämaa-alueilla myös erämaalaki ja saamelaisalueella lisäksi laki saamelaiskäräjistä sekä YK:n kansalais- ja poliittisten oikeuksien sopimuksen 27. artikla.

Erämaalain 6. §:ssä määrätään, että ”kaivoslain (503/1965) mukaista kaivospiiriä ei saa määrätä erämaa-alueelle, ellei valtioneuvosto ole antanut siihen lupaa”. Lain yksityiskohtaisissa perusteluissa asia on sanottu tarkemmin:

Ehdotetun lain 4 §:ään sisältyvän alueen luovuttamiskiellon tarkoituksena on estää erämaa-alueiden säilyttämistä uhkaavat toimet. Tämä säännös ei kuitenkaan koske kaivoksen perustamista. Kaivos perustetaan kaivoslaissa säädetyssä järjestyksessä, eikä kaivoksen perustaminen edellytä ehdotetun lain 4 §:ssä tarkoitettua käyttöoikeuden luovutusta. Kaivostoiminnan aloittaminen muuttaa aina alueen erämaaluonteen. Tämän vuoksi ehdotetaan, että erämaa-alueilla ei kaivostoimintaa saisi aloittaa ilman valtioneuvoston lupaa. Pykälän mukaan kauppa- ja teollisuusministeriö ei saisi määrätä kaivoslain 4 luvussa tarkoitettua kaivospiiriä erämaa-alueelle, ellei siihen ole saatu valtioneuvoston lupaa.

Kaivoslain mukaisia valtauksia voidaan sitä vastoin tehdä erämaa-alueella. Esimerkiksi kaivoslain 12. §:n säännösten mukainen kullankaivu on erämaa-alueella mahdollista entiseen tapaan. Kullankaivun haittoja ehkäistään vakuusmaksuilla sekä koneellisessa kullankaivussa lisäksi vesilainsäädännön ja ympäristölupamenettelylain (735/1991) mukaisin keinoin.

Kuva 13. Vätsärin erämaan alueen kallioperä. Lähde: Geologian tutkimuskeskuksen tätä työtä varten laatima kartta, 1993. © Metsähallitus, Ylä-Lapin luonnonhoitoalue 1998.

Vain valtioneuvosto voi antaa luvan kaivoksen avaamiseen. Päätöksenteko-oikeus on nostettu korkeimmalle tasolle. Valtioneuvoston tehtävänä on arvioida toisaalta erämaan säilyttämisen arvo ja toisaalta ”maaperän rikkauksien” arvo. Malmien, timanttien ja muiden ”kaivoskivennäisten” etsiminen on kuitenkin sallittua kaikille Suomen ja EU:n kansalaisille ja yhtiöille. Koska valtausten saaminen on mahdollista, myös irtokullan hyödyntäminen on luvallista, koska maaperässä olevan kullan kaivuun ja huuhtomiseen riittää valtausoikeus. Valtaushan tarkoittaa normaali-tapauksessa vain etsintä- ja tutkimuslupaa, joka johtaa kaivospiirin muodostamiseen niissä harvoissa tapauksissa, jolloin malmia löytyy riittävästi. Irtokulta on poikkeus tästä yleissäännöstä.

Erämaalain yleisperusteluissa on arvio lain taloudellisista vaikutuksista. Arviossa selvitetään laajasti metsätalouden supistumisen vaikutukset, mutta vaikutuksista kaivostoiminnalle ei mainita sanallakaan. Tämä lienee tulkittavissa niin, että lainsäätäjä ei ole katsonut erämaalain millään lailla estävän taloudellisesti merkittävää kaivostoimintaa.

Laki saamelaiskäräjistä (974/1995) asettaa viranomaisille neuvotteluvälvoituksen suurissa asioissa. Lain 9. §:n mukaan ”viranomaiset neuvottelevat saamelaiskäräjien kanssa kaikista laajakantoisista ja merkittävistä toimenpiteistä, jotka voivat välittömästi ja erityisellä tavalla vaikuttaa saamelais-ten asemaan alkuperäiskansana ja jotka koskevat – – kaivoskivennäisten valtausta ja kaivospiirin perustamista tarkoittavia lupahakemuksia”. Lain sanoma on, että valtioneuvoston on kaivospiiriin lupaa harkitessaan neuvoteltava saamelaiskäräjien kanssa.

Edellisen kanssa yhdensuuntainen määräys on kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen 27. artikla. Artiklan mukaan kansallisiin, uskonnollisiin tai kielellisiin vähemmistöihin kuuluvilta henkilöiltä ei saa kieltää oikeutta yhdessä muiden ryhmänsä jäsenten kanssa nauttia omasta kulttuuristaan. Korkein hallinto-oikeus on tähän artiklaan perustuen palauttanut joidenkin suurten kaivosyhtiöiden valtaukset kauppa- ja teollisuusministeriölle uudelleen käsiteltäviksi sen jälkeen, kun eräät paliskunnat olivat valittaneet valtauksista. Korkein hallinto-oikeus katsoi, että ”artiklan tarkoittama kulttuuri-käsite kattaa myös poronhoidon, joka on saamelaiskulttuurin olennainen osa”. Sanottu sopimus on saatettu Suomessa voimaan 23.6.1975 annetulla lailla (107/1976) ja 30.1.1976 annetulla asetuksella (108/1976). Korkeimman hallinto-oikeuden mukaan ministeriön olisi ennen päätösten tekemistä pitänyt selvittää, mikä vaikutus valtauksilla tulisi olemaan saamelaisväestön poronhoidon harjoittamiseen.

Muilta osin kaivoskivennäisten etsintä ja hyödyntäminen erämaassa tapahtuvat kaivoslain ja -asetuksen sekä muiden asiaa säätevien lakien mukaan samalla lailla kuin muuallakin Suomessa.

Metsähallitus kaivoslain valvojana

Kaivoslain noudattamista valvoo kauppa- ja teollisuusministeriö. Metsähallitus hoitaa käytännössä monia valvontatehtäviä kauppa- ja teollisuusministeriön ohjeistamana. Tehtävä perustuu osin Metsähallituksen omaan haluun huolehtia hallinnassaan olevista alueista, toisaalta siihen, että kauppa- ja teollisuusministeriöllä ei ole riittävää kenttäorganisaatiota. Metsähallitus sekä kauppa- ja teollisuusministeriö ovat sopineet työnjaosta. Lisäksi kaivoslaki antaa maanhaltijalle tiettyjä oikeuksia, joita Metsähallitus käyttää.

Käytännössä Metsähallituksen tehtäviin sisältyvät **valtauksiin** liittyen

- vakuuksien määrittäminen (jotta valtausalueet tulevat ennallistettua valtausajan umpeuduttua) ja kaivun valvonta
- tilapäisen rakentamisen ohjaaminen ja valvonta
- valtausten kulku- ja huoltoyhteydet – luvat, ohjeistaminen ja valvonta
- polttopuun myynti.

Metsähallitus saa maanhaltijana valtauskorvauksen. Sen suuruus vuonna 1997 oli 60 mk [noin 10 €] /ha. Valtauskorvaus ei ole kattanut ohjauksesta ja valvonnasta Metsähallitukselle aiheutuneita menoja.

4.8.2 Suunnitelman esitys

Erämaalain mukaan erämaahan ei saa määrätä kaivospiiriä ilman valtioneuvoston lupaa. Koska laki nostaa päätöksentekooikeuden Metsähallituksen yläpuolelle, ei tässä suunnitelmassa ole asiaa koskevia esityksiä eikä suosituksia.

4.9 Maa-ainesten otto

4.9.1 Taustaa

Maa-aineksilla tarkoitetaan tässä kiviä, täytemaata, soraa, hiekkaa, savea, mutaa, turvetta ja kuntaa. Maa-ainesten ottoa säätelee maa-aineslaki (555/1981). Lain tarkoittamia maa-aineksia ovat kivet, sora, hiekka, savi ja multa. Erämaalaissa ei ole mitään säädöstä maa-ainesten otosta.

Maa-ainesten otto Vätsärin erämaasta on ollut ja on edelleen erittäin vähäistä. Joku rakentaja tarvitsee silloin tällöin muutaman ämpärillisen hiekkaa esimerkiksi pohjapilarien valuun; joku peittää kellarinsa turpeella. Mutta koska erämaahan ei rakenneta pysyviä teitä, harjut ja maaperä kokonaisuudessaankin säilyvät koskemattomina.

4.9.2 Suunnitelman esitys

- Metsähallitus voi edelleen myydä maa-aineksia erämaan sisällä tapahtuvan vähäisen rakentamisen tarpeisiin. Maa-ainekset tulee ottaa mahdollisimman läheltä käyttöpaikkaa, Metsähallituksen osoituksen mukaan.

Perusteet:

- 1) Erämaalain yksityiskohtaiset perustelut, joissa mainitaan, että erämaalailla ”ei ole tarkoitus heikentää nykyisiä nautintaoikeuksia”.
- 2) Erämaalain tarkoituksena on luontaiselinkeinojen turvaaminen sekä monipuolisen käytön ja sen edellytysten kehittäminen.
- 3) Maa-ainesten kuljettaminen erämaan ulkopuolelta kuluttaisi huomattavasti enemmän luonnonvaroja, energiaa ja rahaa kuin niiden ottaminen rakennuspaikan välittömästä läheisyydestä.

4.10 Virkistyskäyttö ja luontomatkailu

[Huom! Muutokset suunnitelmaan ks. liitteet 1, 2 ja 3.]

4.10.1 Taustaa

Virkistyskäytön eri muotoja ovat patikointi/vaellus, melonta, soutu, purjehdus, virkistyskalastus, virkistysmetsästys ja virkistyskeräily. Myös moottorivoimin tapahtuva liikkuminen, silloin kun sen avulla on tarkoitus päästä luontoon, on osa virkistyskäyttöä. Meno luontoon ja paluu sieltä tehdään lähes poikkeuksetta autolla, moottorikelkalla, moottoriveneellä tai lentokoneella.

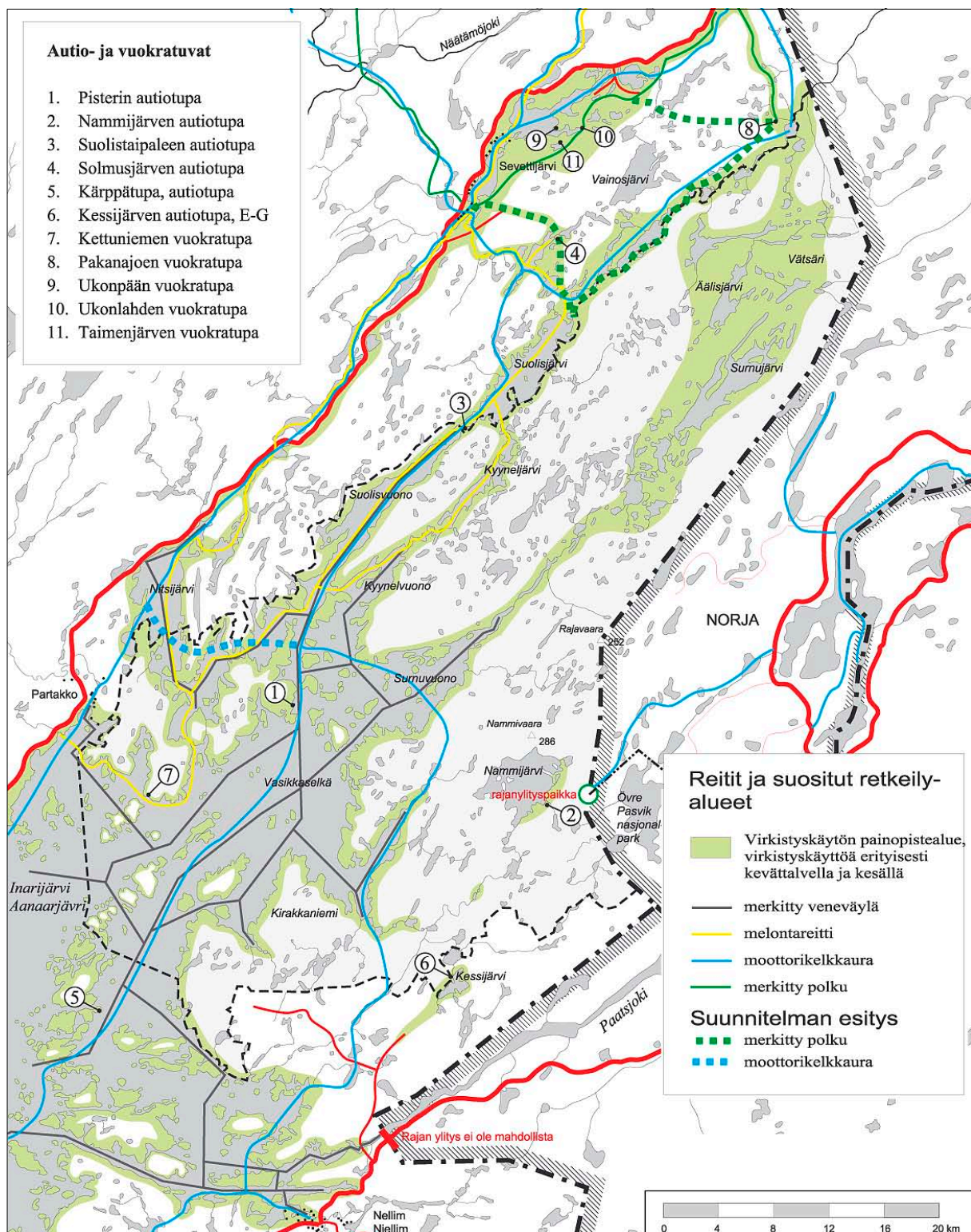
Kuva 14 esittää virkistyskäytön intensiteettiä ja tukirakenteita Vätsärin erämaassa. Kaksi aluetta, Inarijärvi ja Vätsärin ylänkö, nousevat suosiossa yli muiden. Lomailu painottuu ajallisesti kevättalveen ja keskikesään, ja virkistyskalastus on tärkein vetovoimatekijä. Erämaan metsäinen osa, Kessi ja sen koillispuolinen metsäalue, eivät houkuta suuria joukkoja ainakaan toistaiseksi.

Viime vuosina virkistykseen liittyvistä palveluista on alettu tehdä erilaisia myytäviä tuotteita, kuten opastus- ja ohjelmapalveluja luonnossa. Samalla on alettu puhua *luontomatkailusta*. Termillä tarkoitetaan kaikenlaista matkailua, joka liittyy läheisesti luontoon ja luonnon tarjoamiin elämyksiin. Sanan loppuosa *matkailu* viittaa selvästi liiketoimintaan. Kohdealueen ulkopuolelta tulevat ihmiset ostavat palveluja matkailuyrittäjiltä.

Luonnon *virkistyskäyttö* on käsitteenä laajempi. Sana pitää sisällään myös paikallisten ihmisten virkistäytymisen. Käsitteeseen ei myöskään liity välttämättä lainkaan liiketoimintaa. Erämaassa sana tarkoittaakin lähes samaa kuin retkeily. Usein se tapahtuu niin sanotulla jokamiehen-oikeudella.

Erämaalaki ei tunne sanaa *luontomatkailu* eikä myöskään sanaa *virkistyskäyttö*. Erämaalain perusteluista selviää kuitenkin, että erämaalain tarkoitus on edistää virkistyskäyttöä. Yleisperusteluissa sanotaan: ”Lapin luonnon tarjoamien retkeily- ja virkistysmahdollisuuksien turvaamiseksi ja kehittämiseksi sekä niiden matkailuvetovoiman säilyttämiseksi tarvitaan erämaita.” Kohta viittaa erämaalain 1. §:än, jossa todetaan, että ”erämaa-alueita perustetaan – luonnon monipuolisen käytön ja sen edellytysten kehittämiseksi”. Sama asia esitetään myös lain yksityiskohtaisissa perusteluissa: ”Erämaa-alueiden perustamisella pyritään myös kehittämään luonnon monipuolista käyttöä ja sen edellytyksiä kuten esimerkiksi alueiden retkeily- ja virkistyskäyttömahdollisuuksia ja metsien monipuolista käyttöä.” Eli lyhyesti sanottuna: On kehitettävä retkeilyn ja virkistyskäytön edellytyksiä.

Virkistyskäytön edellytysten kehittäminen erämaassa on Metsähallituksen tehtävä, koska muilla – esimerkiksi yksityisillä – ei ole siihen juuri mahdollisuuksia sen takia, että erämaalaki kieltää valtionmaan luovuttamisen yksityisille. Luontomatkailun ja siihen liittyvän liiketoiminnan ei sen sijaan katsota kuuluvan erämaihin, kuten lausunnot ja käydyt neuvottelut suunnitelmasta osoittivat (ks. osio ympäristövaikutusten arvioinnista). Myös virkistyskäytön ja retkeilyn edellytysten kehittämisessä on varmistettava, että eri toimilla ei vaaranneta alueen erämaaluonnetta eikä saamelaiskulttuurin ja luontaiselinkeinojen harjoittamista.

Kuva 14. Virkistyskäytön painopistealueet, reitit ja rakenteet Vätsärin erämaassa ja sen ympäristössä. © Metsähallitus, Ylä-Lapin luonnonhoitoalue 1996.

4.10.2 Suunnitelman esitys

- 1) Metsähallitus noudattaa virkistyskäytön kehittämisessä varovaisuutta ja ottaa huomioon erämaailain yleiset vaatimukset. Metsähallitus välttää kaikkea rakentamista erämaan 3. ja 4. vyöhykkeellä. Tämä linjaus on pysyvä, eikä sitä saa lieventää suunnitelman tarkistuksessa.
- 2) Nykyisten autio- ja vuokratupien käyttötarkoitus ei muutu. Edellytyksenä autiotupien jatkuvalle huollolle ja kunnossapidolle on, että valtio osoittaa siihen riittävästi varoja.
- 3) Merkityt kelkkaurat sekä veneily- ja melontareitit säilyvät. Metsähallitus viitoittaa Nitsijärven itäpuolelle yhteyden Ivalon–Sevettijärven kelkkauralta Inarin–Sevettijärven kelkkauralle.
- 4) Metsähallituksella on omassa käytössään – ensi sijassa valvonta- ja huoltotukikohtina, toissijaisesti Metsähallituksen vieraiden tai asiakkaiden käytössä – Vironiemen, Äälsijärven ja Rajapään kämpät. Näiden kämppien käyttötarkoitus säilytetään entisenä.
- 5) Virkistyskäytön kehittäminen on osa erämaan hoidon ja käytön seurantatehtävää. Siten edellä mainittuja kohtia 2–4 voidaan tarkistaa noin 10 vuoden kuluttua tai tarvittaessa aiemminkin. Virkistyskäytön kehittämisen on oltava paikallisesti ohjattua ja päätökset on valmisteltava prosessissa, jota sanotaan osallistavaksi suunnitteluksi.
- 6) Metsähallitus ratkaisee sille mahdollisesti siirtyvien, jo olemassa olevien kämppien käyttötarkoituksen tapauskohtaisesti. Vaihtoehtoja ovat: 1) Metsähallitus vuokraa tai luovuttaa kämpän luontaiselinkeinojen harjoittajille, puolustusvoimille tai rajavartiostolle. 2) Metsähallitus ottaa kämpän omaan työkäyttönsä.

5 Liikenne ja liikkuminen

[Huom! Muutokset suunnitelmaan ks. liitteet 1, 2 ja 3.]

5.1 Taustaa

Koska Vätsärin erämaassa asuu ympärivuotisesti vain muutama perhe, kaikki muut joutuvat tavalla tai toisella menemään erämaahan ja tulemaan sieltä pois. Tämä koskee kaikkia erämaan käyttäjiä, on käyttö sitten erämaan aineellisiin tai aineettomiin arvoihin perustuvaa. Erämaahan meno ja sieltä paluu tapahtuvat nykyisin lähes poikkeuksetta koneellisilla kulkuneuvoilla. Nekin, jotka liikkuvat erämaassa omin voimin kävellen, hiihtäen, soutaen tai meloen, tekevät alkumatkan autolla, veneellä tai lentokoneella.

Tavallisimmat erämaassa liikkujat ovat poromiehiä, kalastajia, metsästäjiä, keräilijöitä, virkistyjiä tai rajamiehiä. Suurin osa heistä tulee erämaan lähikylistä tai muualta Inarista. Osalla on oma tai yhteinen kämpä erämaassa.

5.1.1 Inarijärvi säätelee liikkumista

Liikkuminen erämaassa noudattaa ilmaston säätelemää vuosirytmää. Keskitalvella erämaassa on poromiehiä ja paikallisia mökkiläisiä kalanpyynnissä. Lähikylistäkin, Ivaloa myöten, tulee verkkomiehiä. Kevättä kohti virkistyskäyttäjien määrä kasvaa – tulee pilkkijöitä ja joku hiihtäjäkin ahkioineen.

Toukokuun kymmenennestä päivästä kesäkuun puoliväliin – aikana, jolloin muuttolinnut saapuvat ja aloittavat pesintänsä – erämaa lähes tyhjenee ihmisistä. Syynä on kulun vaikeus. Lumet sulavat toukokuun alkupuolella, eikä Inarijärven jäällekkään ole enää menemistä. Kelkkakeli päättyy. Keli-rikkoa kestää toista kuukautta, sillä vasta kesäkuun puolivälissä Inarijärvi purkaa jäät suurilta seililtään.

Juhannus aloittaa kesäloma- ja veneilykauden. Heinäkuu on virkistyskalastajien aikaa. Silloin on liikkujia erityisesti Inarijärvellä, mutta moni löytää tiensä myös Vätsärin ylängön harri- ja rautuvesille. Mäntymetsäalue sen sijaan pysyy hyvinkin rauhallisena, eikä siellä juuri tapaa ihmisiä. Vaeltajia on vähän. Yleensä he kulkevat Suovaselkään päättyvän metsätien päästä Sevettijärvelle. Hillanpoimijat tulevat heinäkuun lopulla, mutta hekin kulkevat Inarijärven rantamaissa ja saarilla, mistä hillaat saa kohtuullisin ponnistuksin veneeseen. Elo- ja syyskuu ovat taas hyvää kalastusaikaa. Yöt ovat jo pimeitä, eivätkä siit säiky verkkoja niin kuin keskikesän valoisina öinä. Mutta virkistyskalastajia ei enää syyskuussa näy. Syksy tuo metsästäjiä kairaan. Ensimmäiset tulevat jo elokuun lopulla hanhenpyyntiin, mutta useimmat kuitenkin vasta syys-lokakuussa, jolloin houkuttimena on metso. Hirvenpyynti on erämaassa vähäistä – ei hirvien puutteen, vaan vaikeiden pyyntiolosuhteiden takia.

Lokakuun puolivälissä toistuu sama ilmiö kuin alkukesällä, nyt päinvastaiseen suuntaan. Inarijärven lahdet vetävät jäähän estäen venekulun. Kun kelkalla kululle riittävä lumipeite tulee vasta marraskuun puolivälissä, on erämaa jälleen lähes tyhjä liikkujista kuukauden ajan. Ison Inarin selät jäätyvät joinakin vuosina kulkukelpoisiksi vasta joulun tienoilla.

Marras- ja varsinkin joulukuu ovat poromiesten sadonkorjuun aikaa. Muita liikkujia – joitakin mökkiläisiä tai verkkomiehiä lukuun ottamatta – ei silloin näy. Pimeys ja pakkanen pitävät ihmisiä sisätiloissa.

5.1.2 Kulkuneuvot

Moottorikelkka ja **moottorivene** ovat selvästi tavallisimmat kulkuneuvot. Ne ovat olleet sitä erityisesti 1960-luvulta saakka. Tuo vuosikymmen mullisti liikkumisen, niin kuin se mullisti monen muunkin asian Inarissa. **Mönkijöitä** eivät käytä edes poromiehet; erämaan louhikot ja puusto ovat osoittautuneet liian suuriksi vastuksiksi. **Lentokonetta** käyttävät lähinnä Vätsärin ylängölle menevät virkistyskalastajat, ja käyttö ajoittuu kesään. Viime vuosina poromiehet ovat alkaneet käyttää **helikopteria** porojen kokoamiseen, sekä alkutalven erotuksiin että keskikesän vasanmerkintään. **Autolla** erämaahan ei ole asiaa, tietä kun ei ole.

5.1.3 Liikkumista helpottavat rakenteet

Liikkumista helpottamaan Merenkulkulaitos on viitoittanut väylät Inarijärvelle. Tämä työ aloitettiin jo noin sata vuotta sitten, jolloin Suolijärven reitti oli valtaväylä Ruijaan. Samalta ajalta ovat peräisin ensimmäiset autiotuvat, mm. Suolistaipale ja Pisteri. Autiotuvat rakennettiin alun perin kulkijoiden turvaksi, ja samaa tehtävää ne edelleenkin palvelevat. Huonoja kelejä on vuoden mittaan yhtä paljon kuin hyviäkin. Metsähallitus on lisäksi viitoittanut muutaman kelkkauran erämaahan (kuva 14). Ne opastavat kulkua vaikeissa olosuhteissa, esimerkiksi tuiskuissa. Tuiskut häivyttävät hetkessä kaikki entiset kulkujäljet, ja silloin on ainakin tottumaton kulkija pulassa ilman viitoitusta. Kelkkaurien toisena tarkoituksena on koota kelkkaliikennettä, jotta kelkkailu häiritsisi mahdollisimman vähän poronhoitoa ja luontoa.

5.1.4 Liikkuminen ja erämaalain tavoitteet

Eri liikennemuotojen suhde erämaalain tarkoituksiin on osittain ristiriitainen. Moottorikelkan ja moottoriveneen käyttö on nykyisin välttämätöntä luontaiselinkeinojen harjoittamisessa. Erämaalain tarkoituksena on turvata luontaiselinkeinot. Ei voida ajatella poronhoitoa ilman moottorikelkkaa. Toisaalta moottorikelkkailusta on poromiehille harmiakin. Porot lähtevät helposti kulkemaan kelkkajälkeä pois alueelta. Porojen häiritseminen vasomisaikana voi johtaa ennenaikaisiin synnytyksiin ja poronhoidon kustannusten lisääntymiseen.

Ei voida myöskään ajatella kalastusta ilman moottorikelkkaa ja moottorivenettä. Moottoriveneen käyttö on myös edellytys keräilylle, ja metsästyskin olisi olennaisesti vähäisempää ilman sitä. Myös virkistyskäyttö ja luontomatkailu sen osana perustuvat lähes täysin siihen, että halutulle alueelle mennään ja sieltä palataan moottorikulkuneuvoilla. Lyhyesti: Erämaan käyttö luontaiselinkeinojen harjoittamiseen ja virkistykseen on nykyisin – kun yhteiskunta on ohjannut asutuksen pois erämaasta – lähes täysin koneellisen kulkemisen varassa. Työpaikat, koulut, sairaalat, sähköjohdot, viemärit – koko yhteiskunnan infrastruktuuri – on rakennettu teiden varsille. Jopa poromiehet on porotilailailla ohjattu pois erämaista. Porotiloja ei saanut perustaa erämaihin, entisille asuinsijoille, vaan ne tuli rakentaa teiden tuntumaan. Poromiehet käyvät päivittäin työssä kotoaan melkein niin kuin muutkin työntekijät; kämppien ansiosta voidaan kuitenkin yhä viipyä useitakin päiviä metsässä.

Toisella puolella vaakakupissa on tietenkin alueen erämaaluonteen säilyttäminen. Erämaaluonne vähenee, mitä enemmän erämaassa on ihmisen jälkiä ja ääniä. Koska moottorikelkkailu ja veneily keskittyvät kuitenkin selvästi tietyille väylille, haitat erämaaluonteelle ovat pysyneet vähäisinä.

Veneen jälki häipyy hetkessä vedestä, ja moottorikelkkauran lumi sulaa kesällä. Lentokone ei jätä jälkeä ilmaan, eikä myöskään helikopteri. Haitat ovat sitten lyhytaikaisia ja ajoittaisia, ja ne keskittyvät rajatuille alueille suurimman osan erämaasta pysyessä erämaisena. Rauhallisin on Norjan rajan vastainen mäntymetsäalue. Lähes koko vuoden erämaa on edelleen hiljainen kaira.

Liikkumisen haitta luonnolle on vähäinen. Luonnon herkimpänä aikana, pesimä kautena, erämaa on lähes tyhjä ihmisistä. Talvella, jolloin moottorikelkka mahdollistaa pääsyn joka puolelle, erämaassa on varsin vähän elämää – muuttolinnut ovat etelässä, ja lumi suojaa kasvillisuutta ja pieniä eläimiä. Lieneekin niin, että maastoliikenne häiritsee enemmän ihmisiä kuin luontoa. Eläimet eivät joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta osaa pelätä moottoriajoneuvoja; seikka, joka ilmenee esimerkiksi metsästyslaissa. Metsästyslaki kieltää koneellisen kulkuneuvon käytön metsästyksessä.

5.1.5 Kulkuyhteyksiä ja liikkumista ohjaavat säädökset

Kulkuyhteyksiä ja liikkumista ohjaavia säädöksiä löytyy ainakin erämaalaista (62/1991), vesilaista (264/1961), laista yksityisistä teistä (358/1962), kiinteistöjen muodostamislaista (554/1995), maastoliikennelaista (1710/1995) ja ilmailulaista (281/1995) sekä niihin liittyvistä asetuksista.

5.1.6 Maantiet

Erämaalain ehkä merkittävin säädös on lain 5. §:ssä: ”Erämaa-alueille ei saa rakentaa pysyviä teitä.” Säädös turvaa erämaalain päätarkoituksen, alueen erämaaluonteen säilyttämisen. Pysyvällä tiellä tarkoitetaan kaikkina vuodenaikoina ajokelpoista tietä. Tämä selviää lain yksityiskohtaisista perusteluista, joissa todetaan myös, että ”se [kielto] ei siten estäisi niin sanottujen talviteiden rakentamista”. Talviteitä onkin tarkoitus käyttää muun muassa puiden kuljettamiseen niiltä erämaa-alueilta, joilla harjoitetaan luonnonmukaista metsätaloutta. Tällaisia metsiä on lähinnä Hammas-tunturin ja Vätsärin erämaa-alueilla.

Pääsädös ei ole ehdoton pysyvienkään teiden suhteen. 2. momentissa on poikkeussäädös: ”Valtioneuvosto voi kuitenkin antaa luvan sellaisen pysyvän tien rakentamiseen, jolla on yleisen edun tai luontaiselinkeinojen harjoittamisen kannalta huomattava merkitys.” Eli koko maan kannalta tärkeän tien tai luontaiselinkeinoille tärkeän tien rakentaminen on mahdollista, jos valtioneuvosto niin päättää.

Saman pykälän 3. momentti liittyy säädöksen voimaantuloon: ”Edellä 1 momentissa tarkoitettu kielto ei koske tietä, joka rakennetaan ennen tämän lain voimaantuloa saadun oikeuden perusteella.” Erämaalain yksityiskohtaiset perustelut selvittävät momentin merkitystä. Rakentamiskielto ei koske tien rakentamista silloin, kun

erämaa-alueen rajojen sisäpuolella olevalla yksityisellä tilalla on lakiin perustuva kulkuoikeus valtion omistaman maan halki, käytännössä useimmiten joko jakolain (604/1951) mukainen tierasite tai yksityisistä teistä annetun lain (358/1962) mukainen tieoikeus. Jos kysymyksessä olisi sellainen saavutettu oikeus, joka on syntynyt ennen ehdotetun lain voimaantuloa, ei olisi asianmukaista, että tähän oikeuteen perustuva tien rakentaminen kiellettäisiin. Jos alueen erämaaluonne kärsisi siitä, että tällaiseen oikeuteen perustuva tie rakennettaisiin, valtioneuvosto voisi ehdotetun lain 8 §:n nojalla määrätä edellytyksin antaa luvan tietä varten perustetun rasite- tai käyttöoikeuden lunastamiseen.

Edellä mainittu 8. § säättää seuraavasti:

Valtioneuvosto voi antaa luvan yksityistä tietä varten perustetun rasiteoikeuden tai käyttöoikeuden lunastamiseen, jos erämaa-alueella on oikeuden käyttämiseksi vireillä sellaisen pysyvän tien rakentamista koskeva hanke, josta on haittaa alueen erämaaluonteeseen säilyttämiselle. Jos erämaa-alueen sisällä olevalle yksityiselle alueelle ei rasiteoikeuden tai käyttöoikeuden lunastamisen vuoksi voida järjestää tyydyttävää kulkuyhteyttä ja tästä aiheutuu omistajalle huomattavaa haittaa, valtio on velvollinen omistajan vaatimuksesta lunastamaan alueen.

Edellä kuvattu pykälä tarkoittaa sitä, että jos Metsähallitus aikoo estää vanhaan tieoikeuteen perustuvan tien rakentamisen, se joutuisi hakemaan valtioneuvostolta lupaa tieoikeuden ja tilan lunastamiseen. Tienrakentaja sen sijaan voisi aloittaa tienrakentamisen ilman lupaa. Käytännössä tällaista tilannetta ei ilmeisestikään voi tulla eteen Vätsärin erämaassa, sillä yksityisillä ”niitypalstoilla” on vain metrin levyinen tierasite kantatilalle valtionmaan halki. Metrin levyinen tieoikeus ei mahdollistane pysyvän tien rakentamista.

5.1.7 Vesialueiden kulkuväylät ja kulkuoikeudet

Erämaalaki ei sisällä säädöksiä vesialueiden kulkuyhteyksistä eikä vesillä liikkumisesta. Nämä säädökset löytyvät **vesilaista**. Vätsärin erämaassa vesilain säädökset tulevat kysymykseen erityisesti Inarijärvellä. Inarijärvellä on vesilain mukaisia, vesioikeuden määrittämiä yleisiä kulkuväyliä. Niiden ylläpidosta vastaa Merenkululaitos. Yleiset kulkuväylät on merkitty viitoin, kummelein, linjatauluin ja muilla merimerkeillä maastoon ja merikartalle.

Vesilain mukaan ”jokaisella on oikeus, välttämättä tarpeetonta häiriön aiheuttamista, kulkea vesistössä, missä se on avoinna. Vesistö katsotaan avoimeksi, jos sitä laillisen oikeuden perusteella ei ole suljettu. Mitä edellä on sanottu kulkemisesta vesistössä, koskee vastaavasti kulkemista jäällä”. Esitetty vesilain kohta tarkoittaa käytännössä sitä, että liikkuminen esimerkiksi moottoriveneellä on kaikille vapaata. Koska vapaa kulkuoikeus koskee myös jääpeitteisiä alueita, jokainen on myös oikeutettu liikkumaan moottorikelkalla tai muilla kulkuneuvoilla erämaan järvillä. Käytännössä talvinen oikeus rajoittuu Inarijärveen, sillä muut järvet ovat erämaan ”sisäjärvä”, joihin ei pääse ylittämättä maa-alueita.

5.1.8 Maastoliikenne

Maastoliikennelaki säättää kulkemisesta moottorikelkkailureiteillä ja maastossa, teiden ja vesistöjen ulkopuolella. Maastoliikenne on joitakin poikkeuksia (esimerkiksi poro- ja rajamiehet työsään) lukuun ottamatta luvanvaraista. Luvista päättää maan omistaja eli Vätsärin erämaassa Metsähallitus. Maastoliikennelain tarkoituksena on ehkäistä haittoja, joita luonnolle tai muulle ympäristölle, luontaiselinkeinoille, yleiselle virkistyskäytölle tai muulle yleiselle edulle taikka yksityiselle edulle aiheutuu moottorikäyttöisten ajoneuvojen käyttämisestä maastossa ja moottorikelkkailureiteillä, sekä edistää liikenneturvallisuutta. Erämaalaissa ei ole maastoliikennettä koskevia säädöksiä.

Vätsärin erämaassa ei ole maastoliikennelain mukaisia **moottorikelkkailureittejä**. Moottorikelkkailureitit ovat tieliikennelain 2. §:ssä määriteltyjä teitä, joilla on ”yleinen oikeus ajaa moottorikelkalla maastosta merkitsemällä erotetulla reitillä lumipeitteen aikaan”. Maastoliikennelain mukaan ”erämaa-alueelle voidaan perustaa moottorikelkkailureitti päättämällä siitä alueen hoito- ja käyttösuunnitelmassa”.

Metsähallitus on ohjannut erämaan maastoliikennettä merkitsemällä sinne niin sanottuja moottorikelkkauria (kuva 14). Näillä urilla kulkemiseen muut kuin kuntalaiset joutuvat hankkimaan maksullisen luvan. He eivät saa poiketa uralta muualla kuin jääpeitteisillä alueilla.

Metsähallitus on myös myöntänyt virkistyskalastajille kulkulupia Inarijärveltä Surnujärvelle osoitettua reittiä pitkin. Norjaan menevät ja sieltä tulevat ovat saaneet kulkuluvan Kuoskervuonon ja Piilolan väliselle yhteydelle. Jotkut lähikylien matkailuyrittäjät ovat saaneet alueellisen tai muuten osoitetun kausiluvan ohjattuun luontomatkailuun.

Myös inarilaiset tarvitsevat maastoliikenneluvan, mutta heille se on ollut maksuton. Inarilaisille Metsähallitus on eduskunnan tahdon mukaisesti antanut pitkäaikaisia, koko kunnan alueen kattavia maastoliikennelupia. Esimerkiksi Vätsärin erämaa-alueella ei ole alueellisia tai ajallisia rajoituksia talviaikana. Kesäaikaisia maastoliikennelupia Metsähallitus ei ole myöntänyt erämaan alueelle.

Inarilaisten maksuttomat luvat perustuvat asetukseen Metsähallituksesta (30.12.1993). Asetuksen mukaan maksuttomiin palveluihin kuuluu muun muassa ”paikallisen väestön oikeus käyttää Metsähallituksen hallinnassa olevaa aluetta maastoliikennelain (670/1991) mukaisesti maastoliikenteeseen”.

5.1.9 Ilmailu

Ilmailua koskevat säädökset löytyvät **ilmailulaista**. Ilma-alusten noususta ja laskeutumisesta säädetään muun muassa seuraavaa: ”Ilma-aluksen lentoonlähtöön ja laskuun saa Ilmailulaitoksen antamien määräysten mukaisesti tilapäisesti käyttää avointa vesialuetta sekä alueen omistajan tai haltijan suostumuksella muuta maa- tai vesialuetta, vaikka aluetta ei ole sellaiseen tarkoitukseen erityisesti järjestetty.” Metsähallituksessa edellä mainittua ilmailulain kohtaa on tulkittu siten, että lentokoneet voivat laskeutua erämaan järville ja nousta niiltä ilman Metsähallituksen lupaa, mutta helikopterin laskeutuminen maalle on luvanvaraista eräin poikkeuksin (esimerkiksi rajavartioston lennot).

Erämaalaissa ei ole ilmailua koskevia säädöksiä.

5.1.10 Jokamiehen oikeudet

Jokamiehen oikeudet ovat voimassa erämaa-alueella. Siten kaikilla on oikeus liikkua omin voimin erämaassa ilman aika- tai aluerajoituksia. Myös tilapäinen majoittuminen laavussa tai teltassa kuuluu jokamiehen oikeuksiin.

5.2 Suunnitelman esitys

- 1) Metsähallitus ei perusta erämaahan maastoliikennelain mukaisia moottorikelkkailureittejä. Erämaa-alueella jo olemassa olevat moottorikelkkaurat säilytetään.

Peruste: Metsähallitus katsoo, että maastoliikennelain mukainen moottorikelkkareitti on yleiseen ja pysyvään tiehen rinnastettava kulkuväylä, jota ei saa perustaa erämaalain mukaan ilman valtioneuvoston lupaa.

- 2) Metsähallitus myöntää kesäaikaisia maastoliikennelupia erämaa-alueelle vain poikkeuksellisesti ja painavista syistä.

Peruste: Erämaaluonteen säilyttäminen.

- 3) Suunnitelma ei aiheuta muutoksia talviajan maastoliikennelupien myöntämiseen.

Peruste: Erämaan monipuolisen käytön edistäminen.

- 4) Metsähallitus viitoittaa yhteysuran Ivalo–Sevettijärvi-reitiltä Inari–Sevettijärvi-reitille. Yhteysura tulee Nitsijärven itäpuolelle. Yhteysura ei ole maastoliikennelain mukainen kelkka-reitti, niin kuin eivät ole muutenkaan käytössä olevat kelkkaurat.

Peruste: Mainitut kaksi reittiä ovat yhdensuuntaisia ja kulkevat lähekkäin. Yhteysura vähentää turhaa ajoa. Energia-, aika- ja kustannussäästöt.

- 5) Mikäli erämaahan aiotaan jatkossa rakentaa tai sieltä poistaa kelkkauria tai muita reittejä, niistä on päätettävä osallistavan suunnittelun menettelyllä paikallisesti ohjattuna. Urien rakentaminen tai poistaminen on osa erämaan hoidon ja käytön seurantatehtävää.

Peruste: Pysyvä päätöksentekoprosessi on parempi kuin pysyviksi aiotut päätökset. Vyöhykkeistämisen on se työkalu, joka auttaa sovittamaan yhteen erämaalain erilaiset tavoitteet.

5.3 Suunnitelman suositus

- Kyyneljärvelle ja Suolisjärvelle ei tule tehdä veneilyä helpottavia väylämerkintöjä (kummeleita tai muita merimerkkejä) eikä niistä myöskään tule julkaista merikarttoja syvyys- ym. tietoi-neen. Suolistaipaleen venerataa ei saa muuttaa siten, että se mahdollistaisi nykyistä suurempi-en veneiden vetämisen kannaksen yli.

Peruste: Erämaaluonteen säilyttäminen. Mainittujen järvien tuntemattomuus ja karikkoisuus estä-vät suurten ja nopeiden veneiden käyttöä.

6 Käyttöoikeuksien vuokraus ja luovutus

6.1 Taustaa

Vätsärin erämaa-alueella on noin 50 vuokra-aluetta tai sellaista muuta aluetta, jonka käyttöoikeuden valtio on luovuttanut. Näistä suurimman ryhmän muodostavat kolttalain mukaiset kalapirttialueet, joita on 15 kpl. Luontaiselinkeinolain mukaisia tukikohta-alueita on 13 kpl. Poronhoitolain mukaisia sopimuksia on kymmenkunta – pääasiassa erotuspaikkoja kämppineen, mutta myös paimentopaikkoja ja poroaita-alueita. Rajavartiostolla on vajaa kymmenen vuokra-aluetta, useimmat niistä kämppiä varten. Metsähallituksella on omassa käytössään kolme kämppää. Edellisten lisäksi on kolme pysyvää asuntotonttia ja yksi tutkimuskäyttöön vuokrattu alue. Kartassa vyöhykkeistä on osoitettu ne alueet, joilla on asuinrakennus – eli käytännössä lähes kaikki vuokra- tai käyttöoikeusalueet.

Erämaan sisällä oleville noin sadalle yksityistilalle on normaalisti metrin levyinen kulkuoikeus (rasite) valtionmaalla. Yleisesti nämä rasitteet ovat yksilöimättä; toisin sanoen maanmittaus-toimituksissa on vahvistettu rasitteiden olemassaolo, mutta polkujen sijaintia ei ole merkitty karttoille. Joillakin tiloilla on myös laituripaikkaoikeus. Sellaisia rasitteita, jotka mahdollistaisivat ympärivuotisesti liikennöitävän tien rakentamisen, ei ole.

Valtionmaan ja käyttöoikeuksien luovuttamisesta on säädetty erämaalain 4. §:n 1. momentissa. Siinä sanotaan: ”Erämaa-alueeseen kuuluvaa valtion omistamaa maa-aluetta tai siihen kohdistuvaa käyttöoikeutta ei saa luovuttaa eikä antaa vuokralle ilman valtioneuvoston lupaa.” 2. momentissa todetaan poikkeukset pääsääntöön: ”Lupaa ei kuitenkaan tarvita käyttöoikeuden luovuttamiseen porotalouden, kalastuksen, metsästyksen tai keräilyn tarpeisiin 7 §:ssä mainitun hoito- ja käyttösuunnitelman mukaisesti eikä alueen luovuttamiseen sellaista hanketta varten, joka on tarpeen puolustusvalmiuden tai rajavartiolaitoksen toiminnan kannalta.” Pykälän 3. momentti sanoo, että ”maa-alueen tai siihen kohdistuvan käyttöoikeuden luovuttamiseen ja vuokraamiseen sovelletaan muutoin, mitä oikeudesta luovuttaa valtion maaomaisuutta ja tuloa tuottavia oikeuksia annettussa laissa (687/1978) säädetään”.

Erämaalain yksityiskohtaiset perusteet selvittävät edelleen asiaa. Luovuttamiskiellon tarkoituksena on turvata erämaalain keskeisin tavoite eli erämaan säilyminen erämana. Säännös tekee sen käytännössä estämällä yksityisen rakentamisen, esimerkiksi lomakeskusten rakentamisen. Ei voi rakentaa, jos ei ole maata, mihin rakentaa. Säännös ei kuitenkaan ole ehdoton. Valtioneuvosto voi luovuttaa käyttöoikeuden, jos suunnitellulla hankkeella on yleisen edun kannalta huomattava merkitys. Perusteluissa todetaan myös, että säännös ei koske vesialueiden käyttöoikeuksia.

Koska erämaalain tarkoituksena on myös luontaiselinkeinojen turvaaminen ja monipuolisen käytön kehittäminen, on pykälän 2. momentissa poikkeussäännös 1. momentin luovutuskiellosta. Valtioneuvoston lupaa ei tarvita, jos alue tai sen käyttöoikeus luovutetaan porotalouden, kalastuksen, metsästyksen tai keräilyn tarpeisiin. Alueen luovutus tulee kuitenkin kysymykseen vain hoito- ja käyttösuunnitelman mukaisesti. Säädos ei aseta muita ehtoa luovuttamiselle kuin luovutetun alueen käyttötarkoituksen ja Metsähallituksen ohjauksen. Koska säädos on väljä, Metsähallitus joutuu sitä soveltaessaan hakemaan tukea erämaalain yleisistä tavoitteista ja muusta lain-säädännöstä.

Perusteluissa todetaan vielä, että alueen tai sen käyttöoikeuden luovuttaminen on mahdollista ilman valtioneuvoston lupaa rajavartiolaitoksen ja puolustusvoimien tarpeisiin. Säännös legitimoit olemassa olevat rajavartioston vuokra-alueet samalla lailla kuin 2. momentin poikkeussäännös turvaa olemassa olevat kolttalain, luontaiselinkeinolain ja porotilalain mukaiset vuokra-alueet ja käyttöoikeusalueet.

Käyttöoikeus tarkoittaa käytännössä yleensä oikeutta rakentaa valtionmaalle asuinrakennus; mutta se voi olla myös esimerkiksi laiturioikeus tai kulkuoikeus tai muu alueeseen kohdistuva oikeus. Erämaalain voimaantulo- ja siirtymäsäännöksissä on myös käyttöoikeuksiin liittyviä säädöksiä. Niissä todetaan: ”Erämaa-alueisiin tämän lain voimaantullessa kohdistuvat rasiteoikeudet ja niihin rinnastettavat käyttöoikeudet sekä vuokrasopimukset jäävät edelleen voimaan. Metsähallitus voi jatkaa sopimukseen perustuvien oikeuksien voimassaoloaikaa vahvistetun hoito- ja käyttösuunnitelman mukaisesti.”

6.2 Suunnitelman esitys

- 1) Metsähallitus voi luovuttaa käyttöoikeuksia poronhoidon tarpeisiin erämaa-alueella sijaitseville paliskunnille.
- 2) Erämaan ykkösvyöhykkeelle Metsähallitus voi luovuttaa käyttöoikeuksia kalastustarkoitukseen hakijalle, joka täyttää luontaiselinkeinojen rahoituslain (45/2000) asettamat edellytykset.
- 3) Kolttalain (253/1995) mukaan koltta-alueella asuvilla koltilla on ilman eri korvausta oikeus sijoittaa Metsähallituksen luvalla poro-, metsästys- ja kalapirttejä, kalakellareita ja varastosuojia tarvittaville paikoille. Luvan saa vain, jos asianomaisen rakennuksen sijoittamista on pidettävä koltan ja hänen perheensä toimeentulon tai luontaiselinkeinon harjoittamisen kannalta perusteltuna.
- 4) Metsähallitus voi vuokrata ammattimaiseen kalastukseen tukikohdan paikan Hiiriniemen kalakentältä tai erityisen painavista syistä muualta erämaan ykkösvyöhykkeeltä.
- 5) Käyttöoikeuksien luovuttaminen ei saa vaarantaa saamelaiden oikeutta harjoittaa kulttuuriaan.
- 6) Käyttöoikeussopimukset tehdään määräajaksi. Mikäli tukikohdan käyttötarkoitus muuttuu erämaalain vastaiseksi, Metsähallitus on oikeutettu purkamaan sopimuksen.
- 7) Metsähallitus jatkaa erämaassa voimassa olevia vuokrasopimuksia tarvittaessa edellyttäen kuitenkin, että vuokrattujen alueiden käyttötarkoitus ei muutu erämaalain vastaiseksi.
- 8) ”Koltta-alueella asuvalla koltalla on tällä alueella sijaitsevilla valtion maa- ja vesialueilla ilman eri korvausta oikeus pitää venevalkamia ja kalastusvälineiden kuivatuspaikkoja ilman erityistä lupaa.” [siteeraus kolttalaista]

7 Yksityismaat

Erämaan sisällä on noin sata yksityistilaa. Ne sijaitsevat noin 40 erillisessä lohossa, useimmat Inarijärven rannassa. Osa lohkoista (vanhoista kantatiloista) on säilynyt jakamattomina, osa on jakaantunut lukuisiin pieniin tontteihin.

Yksityismailla on satakunta asuinrakennusta saunoineen ja varastoineen. Asutus on pääasiassa kausiluonteista; vuosittainen käyttö vaihtelee muutaman päivän käynnistä lähes ympärivuotiseen asumiseen. Aukkaat käyttävät rakennuksiaan virkistykseen, kotitarvekalastukseen, metsästykseseen ja keräilyyn. Jotkut vuokraavat kämppiään luontomatkailijoille. Vilkkainta käyttö on kevättalvella, kesällä ja syksyllä. Alkukesällä 10.5.–20.6. ja alkutalvella 10.10.–20.11. erämaa hiljenee, koska kulku asunnoille on jää- ja lumiolosuhteiden takia vaikea. Myös keskitalvi on hiljaista aikaa. Aukkaat ovat pääasiassa Inarista, mutta huomattava on myös ei-paikallisten määrä – ja on omistajissa ulkomaalaisiakin.

Yksityismaiden omistajat vieraineen ovat huomattava erämaan käyttäjäjoukko. Niin kuin edellä on jo todettu, he käyttävät erämaan luontoa virkistykseen, kotitarvekalastukseen, keräilyyn ja jonkin verran myös metsästykseseen. Jotkut – yleensä paikalliset – asuvat huomattavan osan vuodesta erämaassa, koska elämä siellä tulee halvemmaksi kuin taajamissa. Korkean työttömyyden Inarissa tällä on iso merkitys. Asuminen ”näky” yleensä vain rakennusten välittömässä ympäristössä, muutaman sadan metrin säteellä asuinrakennuksesta.

Metsähallitus on hankkinut yksityistiloja valtiolle. Nämä alueet ovat samalla tulleet osaksi lakisääteistä erämaata. Erämaalaki säättää: ”Jos alue, joka ei ole valtion omistuksessa, mutta joka sijaitsee erämaa-alueen rajojen sisällä, siirtyy valtion omistukseen, se luetaan erämaa-alueeseen kuuluvaksi.” Valtion maanhankintaa on hoidettu vapaaehtoisin tilusvaihdoin ja rahalla. Tilojen arvo on määräytynyt rakennusoikeuden eli tilan rakennuspaikkojen määrän ja laadun mukaan. Ongelmana on ollut valtion tähän tarkoitukseen osoittaman rahan puute.

7.1 Suunnitelman esitys

- Metsähallitus jatkaa yksityismaiden hankkimista valtiolle vapaaehtoisin kaupun tai maanvaihdoin.

Perustelu: Yksityismaiden merkitys erämaalain tavoitteiden kannalta on kahtalainen: Toisaalta niille tuleva asutus vähentää alueen erämaaluonnetta, jonka säilyttäminen on lain keskeinen tavoite. Toisaalta rakennukset tarjoavat tukikohtia lain neljännen tavoitteen mukaiselle erämaan monipuoliselle käytölle. Tilojen sijainti erämaassa on hankinnan ratkaisevin kriteeri. Metsähallitus pyrkii hankkimaan valtiolle ensi sijassa erämaan ydinalueella ja sen läheisyydessä olevia yksityismaita. Sen sijaan ei ole kovin tärkeää yrittää hankkia tiloja jo rakennettuilta alueilta erämaan ykkösvyöhykkeeltä.

8 Luonnonsuojelu

Luonnonsuojelu ei ole luonnon käytöstä irrallinen ilmiö, vaan kaikkeen käyttöön liittyy myös suojelunäkökohta. Esimerkiksi kestävän käytön periaate kuuluu niin metsätalouden, porotalouden kuin pyynninkin periaatteisiin. Siten seuraavassa esiteltävät asiat ovat sellaisia erityistoimia ja -näkökohtia, jotka syystä tai toisesta eivät ole tulleet jo aiemmin esille.

8.1 Vätsärin erämaan asema luonnonsuojelussa

Vätsärin erämaa kuuluu pohjoisboreaaliseen metsäkasvillisuusvyöhykkeeseen, ja sen sisällä Metsä-Lapin kasvimaantieteelliseen alueeseen. Täällä vallitsevat mäntymetsät. Alue on Suomessa poikkeuksellisen hyvin suojeltu, ainakin jos ajatellaan vain puuston suojelua ja metsätaloutta. Yli puolet Metsä-Lapin puustoista on rauhoitettu. Myös kaivostoiminta, tienrakentaminen ja muu luontoa muuttava rakentaminen on estetty suurilla alueilla. Porotaloutta ja pyyntiä ohjaa kestävän käytön periaate.

Kansainvälisessä luonnonsuojelun tarkastelussa Vätsärin erämaan arvo on ennen kaikkea laajan, melko luonnontilaisen mäntymetsäalueen varassa (kuva 7, s. 44). Tämä alue on esimerkiksi olenaisesti laajempi kuin Norjan suurin luonnontilaisten metsien alue – joka on osa samaa kokonaisuutta, sijaiten rajan toisella puolella Ylä-Paatsjoen kansallispuistossa (Øvre Pasvik nasjonal park) ja sen pohjoispuolella. Tietysti myös alueen erämaisuus antaa sille erityisaseman Euroopassa. Venäläisiin erämaihin verrattuna Vätsäri on pieni. Kolmas alueen erityispiirre on Inarijärvi; se on Euroopan suurin järvi napapiirin pohjoispuolella. Inarijärven suojeluarvoa vähentää kuitenkin säännöstely. Paatsjoessa on seitsemän voimalaitosta; niistä neljä venäläisillä ja kolme norjalaisilla. Erämaan muut valuma-alueet, Uutuanjoen ja Sandnäsälvan valuma-alueet, ovat säilyneet täysin rakentamattomina.

Eläimistöltään Vätsärin erämaa on kolmen faunatyypin vaihtumisaluetta, kuten koko Pohjois-Lappi. Täällä kohtaavat eurooppalainen, siperialainen ja arktinen lajisto. Eurooppalaista lajistoa edustavat muun muassa näätä, metsäpäästäinen, leppälintu ja kirjosiippo. Siperialainen lajisto on vahva. Siihen kuuluvat esimerkiksi hirvi, kuukkeli, lapintiainen, mustaviklo, uivelo, hiiripöllö ja taviokuurna. Arktisen lajiston tavallisimpia edustajia ovat piekana, lapintiira ja riekko; puhtaat paljakan lajit ovat kuitenkin harvinaisia. Arktiset nisäkkäät, kuten naali ja tunturisopuli, puuttuvat.

Suoritetuissa kasvistokartoituksissa Vätsärin erämaasta ei ole löydetty uhanalaisia putkilokasveja eikä sanikkaisia. Käävät ja kääväkkäät tunnetaan toistaiseksi niin puutteellisesti, että on vaikea sanoa mitään varmaa niiden esiintymisestä, ja siksi tieto lajien uhanalaisuudestakin on epävarmalla pohjalla. Uhanalaisten lajien rekisteri tunsu kaksi esiintymää vuonna 1999.

Linnuista uhanalaisia ovat kotka ja tunturihaukka, jotka molemmat kuuluvat luokkaan vaarantuneet. Luokkaan silmälläpidettävät kuuluvat kaakkuri, kuikka, kalasääski, ampuhaukka, tuulihaukka ja punakuiri. Näistä punakuiri ja tuulihaukka ovat hyvin harvinaisia, eikä Vätsärin erämaa olekaan niiden varsinaista elinympäristöä. Ampuhaukka on tavallinen, ja ilmeisesti kalasääskikin esiintyy niin runsaana, kuin se ylimalkaan voi esiintyä näin pohjoisessa. Harvinainen se silti on. Kuikka on yleinen, kaakkuri harvinaisempi.

Ahma esiintyi erämaassa säännöllisesti vielä 1970-luvun alussa, mutta se pyydettiin sitten muutamassa vuodessa lähes loppuun. Nykyisin ahma on rauhoitettu. Sitä tavataan silloin tällöin, ei ehkä kuitenkaan pesivänä. Ahma kuuluu erittäin uhanalaisiin eläimiin. Susi on satunnainen vierailija. Karhulla sen sijaan on vahva kanta, joka on ehkä edelleen kasvamassa. Kanta on yhteinen Norjan ja Venäjän kanssa. Karhu on rauhoitettu Norjassa, ja ilmeisesti tästä johtuen kannan ydinalue on siellä siirtynyt erämaasta lähemmäksi asutusta ja parempia ruokamaita. Ilves ei kuulu erämaan vakituiseen lajistoon, mutta vierailee ajoittain alueella. Saukko ei ilmeisesti kuulu erämaan pysyvään lajistoon, vaikkakin sitä nähdään harvakseltaan. Metsäpeura joutui väistymään pyynnin ja poronhoidon tieltä 1800-luvulla, ja samoihin aikoihin (vuonna 1861) ammuttiin myös viimeinen majava Paatsjoelta, erämaan eteläpuolelta. Paikannimestä Majavajoki päätellen majava on esiintynyt aikanaan erämaassa.

Tiedot selkärangattomista eläimistä, kuten hyönteisistä ja hämähäkkieläimistä, ovat puutteelliset. Ilmeistä kuitenkin on, että erämaan alueella voi esiintyä muutama kuloalueista riippuvainen uhanalainen laji.

Erämaan siperialainen lintulajisto on eurooppalaisittain mielenkiintoinen. Siperialaiseen lajistoon kuuluvat muun muassa sellaiset erämaassa tavalliset tai melko tavalliset lajit kuten liro, mustaviklo, valkoviklo, kuukkeli, lapintiaainen, uivelo, hiiripöllö ja taviokuurna. Näiden lajien eurooppalaisesta kannasta huomattava osa pesii Suomessa, joten Suomella on niiden suojelussa erityisvastuu. Lajeihin ei kohdistu erämaassa mitään uhkaa.

Ympäristöministeriö on esittänyt Vätsärin erämaata Natura 2000 -kohteeksi. Kansallisena toteutuskeinona ympäristöministeriö mainitsee erämaalain sekä siihen perustuvan hoito- ja käyttösuunnitelman.

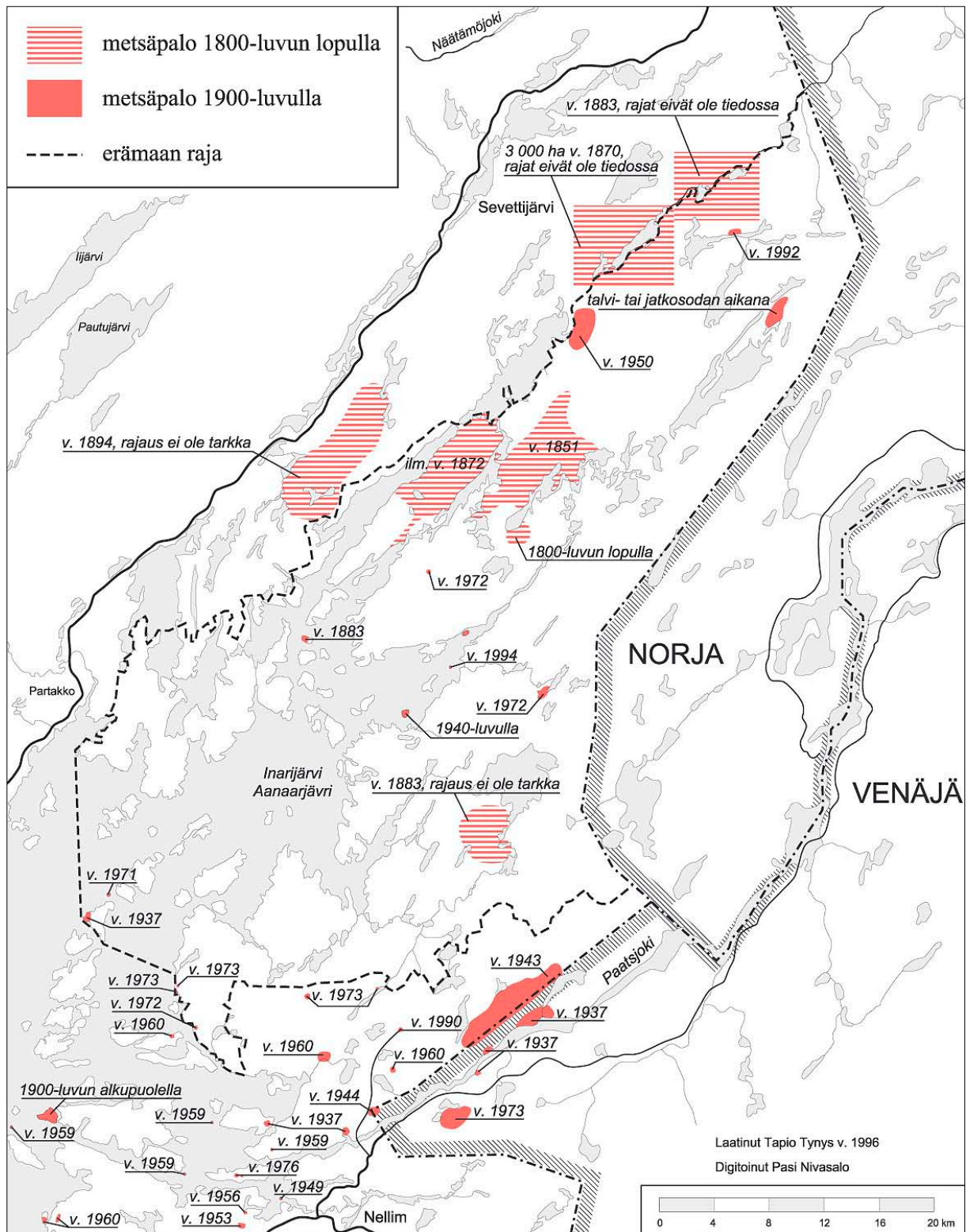
8.2 Luontoa muuttaneet tekijät

Vaikka Vätsärin erämaa on yhtäkkiä ajatellen varsin luonnontilainen, se on kuitenkin tosiasiaa aika kaukana siitä. Ihminen näkee sen, mitä on – mutta ei sitä, mikä puuttuu.

Erämaasta ovat puuttuneet metsäpalot jo noin 70 vuoden ajan sen takia, että ne on sammutettu alkuunsa 1920-luvulta alkaen (kuva 15). Jos ajatellaan, että metsät palavat luonnontilassa keskimäärin sadan vuoden välein, on Vätsäriä palanut aikanaan keskimäärin 1 000 ha/v. Luonto ei kuitenkaan kunnioita keskiarvoja. Välillä on kymmeniä vuosia ilman mainittavia kuloja, ja sitten vuotena tai parina saattaa palaa kymmeniä tuhansia hehtaareja. Kulot eivät myöskään ole esiintyneet tasaisesti alueella. Jokin kuiva mätyselkä on saattanut palaa aina muutaman kymmenen vuoden välein, kun taas jokin suon ympäröimä saareke on saattanut olla palamatta parikolmesataakin vuotta, jopa enemmänkin. **Metsäpalojen torjunta** lieneekin suurin luonnontilaisuutta muuttanut tekijä. Koska metsän luontainen kehitys on ollut jo pitkään ehkäistynä, erämaasta puuttuvat metsän luontaisen kehityksen kiertokulun alkuvaiheet.

Toinen suuri muutos tapahtui vuonna 1942, kun Inarijärveä alettiin säännöstellä. **Säännöstelyn** syynä oli nikkelimalmi ja sen jalostamiseksi rakennettu Kolosjoen sulatto Petsamossa. Malmin sulattamiseen tarvittiin valtavasti sähköä; kaksi sulatusuunia olivat valmistuessaan maailman suurimpia ja kaksi konverttoria Euroopan suurimpia. Sähkön hankkimiseksi Paatsjoen Jäniskoskeen rakennettiin voimalaitos, ja Inarijärveä alettiin säännöstellä Niskakoskeen rakennetulla padolla. Sulatto ehti toimia kuitenkin vain 16 kuukautta suomalaisten ohjaamana. Kun suomalaiset joutuivat lähtemään Petsamosta, saksalaiset yrittivät jatkaa kaivoksen ja sulaton toimintaa, mutta tämä vaihe kesti vain muutaman viikon. Sen jälkeen he joutuivat perääntymään etenevän puna-armeijan

alta. Lähtiessään saksalaiset tuhosivat sulaton räjäyttämällä 150 m korkean piipun sen päälle. He räjäyttivät myös padon ja voimalaitoksen perääntyessään syksyllä 1944. Räjäytyksen jälkeen Inarijärvi laski puolitoista metriä – jopa puoli metriä alemmaksi kuin säännöstelyä edeltäneessä normaalitilassa, koska Paatsjoen luusuaa oli syvennetty voimalaitostöissä.

Kuva 15. Tiedossa olevat metsäpalot Vätsärin erämaassa ja sen ympäristössä. Lähde: Tynys, T. 1998: Vätsärin erämaan metsien kehitys. – Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 88. Metsähallitus, Vantaa.
© Metsähallitus, Ylä-Lapin luonnonhoitoalue 1996.

Säännöstely alkoi uudestaan maaliskuussa 1948, nyt venäläisten toimesta. Nykyinen säännöstely perustuu Suomen, Neuvostoliiton ja Norjan väliseen 29.4.1959 tehtyyn sopimukseen. Järveä säännöstellään nykyisin Kaitakosken voimalaitoksella ja padolla. Ne sijaitsevat noin 6 km:n päässä rajalta Venäjän puolella.

Ennen säännöstelyä Inarijärven keskivedenkorkeus oli 118,07 m merenpinnan yläpuolella. Vedenpinta vaihteli siten, että järvi oli korkeimmillaan kevättulvan jälkeen heinäkuun alussa, ja laski sitten syksyn ja talven aikana noin 1,25 m. Matalimmillaan järvi oli vapun tienoilla. Säännöstely muutti ennen kaikkea vedenpinnan vaihtelun vuosirytmien. Järvi pysytetään nyt alkutalveen saakka korkealla, ja siten veden lasku ajoittuu kokonaan talveen, jolloin järvi on jäässä. Vedenpinnan vaihtelu sinänsä, keskimäärin 1,45 m, on ollut vain 0,2 m luonnontilaista suurempi. Järvi on kuitenkin noin puoli metriä korkeammalla kuin luonnontilaisena. Mitä tulee säännöstelyn alarajaan, järveä ei ole laskettu niin alas kuin säännöstelyehdot mahdollistaisivat. Luvanvarainen säännöstelyväli on 2,36 m.

Säännöstelyn haitat aiheutuvat luonnottomasta vuosirytmistä ja järven pinnan noususta. Säännöstely on vähentänyt rantavyöhykkeestä riippuvaista eliöstöä ja kalastoa, ehkä myös linnustoa. Vuotuinen kalansaalessa putosi säännöstelyä edeltävästä, arviolta noin 250 tonnista alle 100 tonniin. Pinnan nousu puolella metrillä kulutti rantoja ja hävitti rantakasvillisuutta. Vedenpinnan hienoinen nousu kohti syksyä estää kasvillisuuden synnyn rantavyöhykkeen yläosaan, ja lisäksi aallot kuluttavat lähes kasvitonta vesirajaa. Talviaikaisella vedenpinnan laskulla ei tutkimusten mukaan ehkä ole kovin suurta vaikutusta, koska tuottava vyöhyke on kirkasvetisessä Inarissa syvä, ja vain pieni osa siitä jäätyy.

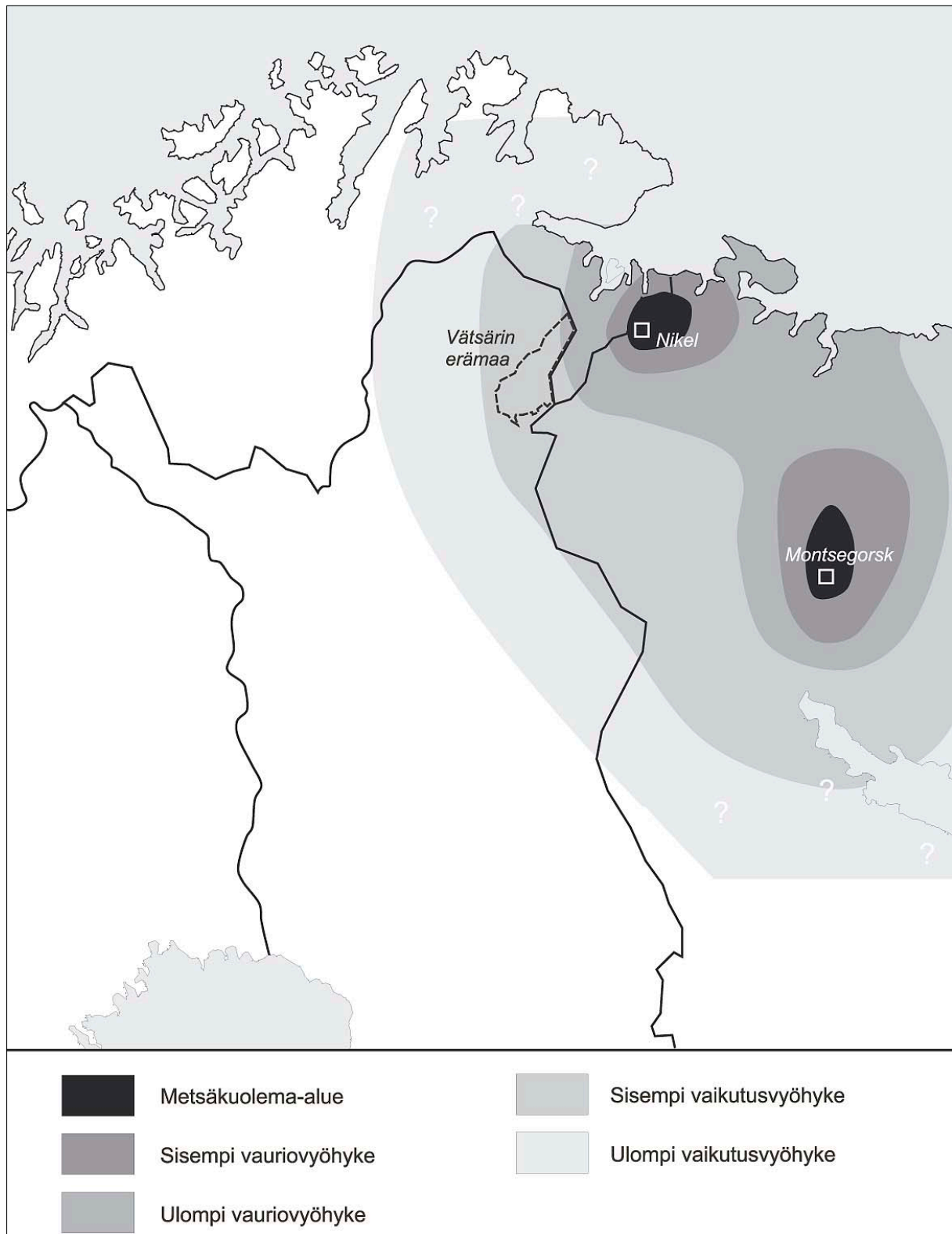
Säännöstelyn hyödyksi voimataloudelle on laskettu 25 miljoonaa markkaa [noin 4,2 milj. €] vuodessa. Venäjä ja Norja ovat maksaneet Suomelle korvausta säännöstelyn haitoista. Kalastoa on hoidettu velvoiteistutuksin.

Ilman epäpuhtaudet liittyvät säännöstelyyn, koska Paatsjoen voimalousrakentaminen aloitettiin Kolosjoen nikkelisulaton sähköntarpeen turvaamiseksi. Nikkelisulatto, nykyiseltä nimeltään Petschenga Nikel, ja sen läheinen Zapoljarnyin sulatto ovat selvästi suurimmat päästölähteet. Itä-Lapin metsävauriotutkimuksen mukaan Inarin itäisin osa, karu Vätsärin ylänkö, on Suomen Lapin alueista uhanalaisin. Ylänkö kuuluu ns. ulompaan, näkyvien vaurioiden alueeseen. Tällä vyöhykkeellä päästöjen vaikutukset ilmenevät muun muassa jäkälälajien runsaussuhteiden muutoksena ja männyn neulaskärkien kuolemana. Muu osa erämaata kuuluu sisempään, ei-näkyvien vaurioiden vyöhykkeeseen, jossa välitöntä uhkaa kasvillisuudelle ei ole. (kuva 16)

Vätsärin ylängön järvet ovat luontaisesti happamoitumisherkkiä, koska niiden valuma-alueet ovat pieniä, maaperä on karu ja ohut, ja kasvillisuus on niukkaa tunturikoivikoiden tuhouduttua tunturimittarituhon jälkeen 1960-luvun puolivälissä. Järvien puskurikyky, toisin sanoen kyky neutralisoida happoa tai emästä, on heikko. Siten järviä voi uhata pitkällä aikavälillä happamoituminen ja kuoleminen, jos happamoittava kuormitus pysyy nykyisellä tasolla. Kuormitus tulee pääasiassa Kuolan teollisuudesta. Inarijärven happamoitumiskehitys näyttää hidastuneen, ja viime vuosina sen puskurikyky on hienoisesti parantunut.

Kalanistutukset ovat tuoneet alueelle uusia kalalajeja (kuva 3, s. 29). Istutustenkin taustalla on Inarijärven säännöstely. Säännöstelyn haittojen kompensoimiseksi korkein hallinto-oikeus määräsi 27.11.1975 säännöstelyluvan haltijan istuttamaan kustannuksellaan maa- ja metsätalousministeriön hyväksymän suunnitelman mukaisesti Inarijärven eri kalojen poikasia. Korkein hallinto-oikeus vahvisti vastaavanlaisen päätöksen Inarijärven sivuvesistöihin 10.5.1984. Näiden päätösten mukaisesti vesi- ja ympäristöhallituksen tuli istuttaa Inarijärven vuosittain vähintään

100 000 vaelluskokoista järvalohta tai järvitaimenta, 250 000 yksikesäistä nieriää tai vastaavasta arvosta kookkaampia nieriöitä tai harmaanieriöitä ja 1 000 000 kesänvanhaa siikaa. Ympäristöhallinnon uudistuessa säännöstelylupa velvoitteineen siirrettiin 1.3.1995 maa- ja metsätalousministeriölle.

Kuva 16. Kuolan saastepäästöjen vaikutus Väsärin erämaahan. Lähde: Tikkanen, E. (toim.) 1995: Kuolan saastepäästöt Lapin metsien rasitteena. – Maa- ja metsätalousministeriö & Metsäntutkimuslaitos.

Velvoiteistutukset aloitettiin Inarijärveen vuonna 1976 ja sivuvesistöihin vuonna 1985. Koska oman vesistöalueen kalanpoikasia ei ollut riittävästi saatavissa alkuvuosina, kalanpoikasia tuotiin kalanviljelylaitoksista eri puolilta Suomea vuoteen 1986 saakka.

Istutusten seurauksena Inarijärvestä on neljä sille vierasta kalalajia: **järvilohi**, **harmaanieriä**, **planktonsiika** ja **muikku**. Lisäksi eri vesistöalueiden kalakannat ovat sekoittuneet. Vieraista kalalajeista kuitenkin vain muikku lisääntyy, sekin epäsäännöllisesti. Inarijärven muikku on kotoisin Inarin kalanviljelylaitoksen karkulaisista ja Törmäsen Alajärvestä, mihin sitä istutettiin 1960-luvulla. Muikkua ei koskaan tarkoitettu Inarijärveen. Sinne se kuitenkin tuli jokia pitkin, ja sen massaesiintymä mullisti koko kalastuksen ja kalastajien elämän muutamana vuonna 1980-luvun lopussa.

Kalanistutukset ovat aiheuttaneet muutoksia vesiluontoon. Näitä muutoksia ei tarkoin tunneta. Ainakin kalalajien luontainen kilpailu ravinnosta on vääristynyt ja kalalajien runsaussuhteet ovat muuttuneet. Myös saman lajin eri kannat ovat sekoittuneet.

Tulokaslajeja ovat myös **minkki** ja **piisami**. Piisamia on tavattu erämaassa ainakin Fadderjärvellä, Nitsijärvellä, Turvejärvellä ja Inarijärven Kauhalahdessa. Paatsjoessa, lähellä erämaata, se on tavallinen. Piisami on amerikkalainen laji, joka on tullut alueelle omin jaloin joko muualta Suomesta tai Venäjältä. Minkki, myös amerikkalainen laji, on peräisin Kuolasta, minne sitä tuotiin 1930-luvulla.

Kasvistossa ihmisten mukana tulleiden kulttuurilajien esiintyminen rajoittuu selkeästi vanhoihin ja nykyisiin asumakenttiin. Erämaassa on myös joitakin ihmisen mukanaan tuomia tai mukana kulkeutuneita kulttuurikasveja. Niiden esiintyminen rajoittuu kuitenkin hyvin selvärajaisesti asutuksen tuntumaan. Kuriositeettina mainittakoon, että eräs näistä tulokaslajeista, nimittäin etelä-amerikkalainen peruna, on koitunut monen muun lajin turvaksi ja suojaksi. Perunan viljelyn aloittaminen (Inarissa vuonna 1822) takasi entistä varmemman elannon, ja voi ainakin arvella, että ihmisten tarve pyytää nälkäänsä riistaa, esimerkiksi joutsenia ja muita vesilintuja kevätsulista, ei ollut perunan tulon jälkeen enää yhtä välttämätöntä kuin aiemmin.

Liiallinen **pyynti**, ilmeisesti yhdistyneenä poronhoidon laajentumiseen, aiheutti villipeuran häviämisen lajina. Majavan esiintymisestä erämaa-alueella ei ole täyttä varmuutta, mutta ainakin Paatsjoella se metsästettiin loppuun 1860-luvulla. Voimakas pyynti sai aikaan ahman suuren harvinaistumisen 1970-luvun alussa, jolloin se ei ollut vielä rauhoitettu. Myös susi on nykyisin vain satunnainen vierailija.

Myös **kiljuhanhi** on esiintynyt erämaassa. Vielä 1900-luvun alussa sen sanotaan olleen tavallimpi Pohjois-Lapissa kuin metsähanhen. Kiljuhanhen häviämisen syynä pidetään ensisijaisesti elinympäristöjen muutoksia sekä metsästystä kiljuhanhen muutto- ja talvehtimisalueilla Venäjällä ja Kazakstanissa.

Metsätalouden ympäristövaikutukset alkoivat ehkä jo 1600-luvulla Uutuanjoen laaksossa, jolloin sieltä alettiin ajaa puuta Jäämeren rannikon tarpeisiin. Voimakkainta hakkuu oli 1800-luvun loppupuolella ja 1900-luvun alussa (kuva 7, s. 44). Lähes koko alue hakattiin hävittäen. Jäämeren kulkijoiden aiheuttamat metsäpalot polttivat hakkuilta säästyneitä metsiköitä. Nykyisin alue kasvaa enimmiltään nuorta tai keski-ikäistä männikköä, jossa vanhat puut ovat melko vähissä.

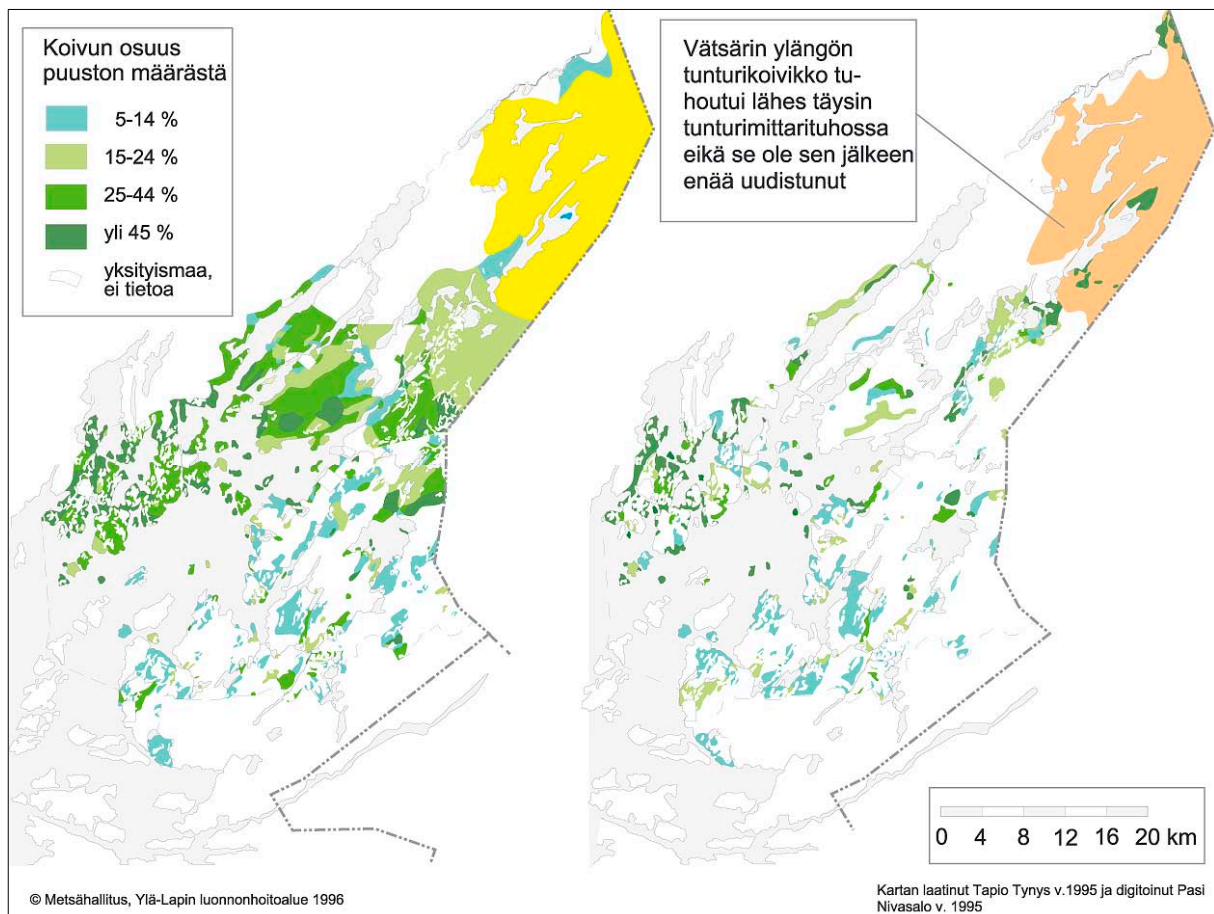
Koko erämaan eteläosa Nammijärven tasolta lounaaseen käsiteltiin poimintahakkuin 1920-luvun lopulla. Hakkuu jätti metsän peitteelliseksi ja tiettömäksi, mutta koska vanhimmat ja suurimmat puut otettiin talteen, metsän rakenne muuttui olennaisesti. Norjalaisen Korsmon mukaan kestää noin 150 vuotta, ennen kuin puusto saavuttaa poimintahakkuuta edeltävän rakenteen; siis vielä noin 80 vuotta. Hakkuun vaikutus näkyy nykyisin siten, että luonnontilaiselle puustolle tyypillisiä aiheja, keloja, kolopuita ja suuria maahan rojahtaneita puita on hakatulla alueella selvästi vähemmän kuin erämaan keski- ja pohjoisosissa. Vanha hakkuu näkyy myös kymmeninä jo pitkälle lahonneina kämpänraunioina Kessissä.

Kessijokea perattiin lievästi **uittoa** varten hakkuiden yhteydessä. Perkauksen vaikutus lienee ollut vähäinen.

Porotalouden ympäristövaikutukset tapahtuvat eri lailla kuin esimerkiksi metsätalouden ympäristövaikutukset. Kun jokin alue hakataan, muutos hakkuualueen luonnossa on äkillinen, suuri ja näkyvä, koska suurin osa metsän puustosta viedään pois. Hakkuu kohdistuu murto-osaan alueesta kerrallaan muun osan alueesta säilyessä koskemattomana ainakin seuraavaan hakkuukertaan. Laiduntaminen kohdistuu puolestaan pohja-, kenttä- ja pensaskerrokseen ja puuston nuoruusvaiheisiin. Laiduntamista tapahtuu koko alueella. Vuosittainen muutos luonnossa jää kuitenkin vähittäiseksi ja siksi vaikeasti havaittavaksi. Porot syövät jäkälistä latvat, mutta jäkälikkö jää.

Erämaalaki on tehty porotalouden turvaksi, ja siksi porotalouden ympäristövaikutukset ovat hyväksyttäviä niin kauan, kuin laiduntaminen on kestävä. Poronhoitolaissa laiduntamisen kestävyys vaatimus on sidottu talvilaitumien tilaan. Tämä perustuu siihen vanhaan käsitykseen, että talvilaitumien kantokyky on minimitekijä, joka sanelee porojen enimmäismäärän. Talvinen lisäruokinta ja loisrokotukset ovat kuitenkin muuttaneet tilannetta siten, että nykyisin on mahdollista elättää niin suurta porokarjaa, että kesälaidunten tila saattaa ainakin alueellisesti muuttua ratkaisevaksi.

Kesälaiduntaminen on vaikeuttanut esimerkiksi koivun ja muiden lehtipuiden uudistumista. Poronhoito lienee kuitenkin vain yksi tekijä tässä asiassa. Metsäpalojen tehokas sammuttaminen 1920-luvulta lähtien on omalta osaltaan johtanut samaan suuntaan. Koivu, pihlaja ja raita ovat pioneeripuulajeja, jotka leviävät siemenestä nopeasti paloaloille. Koska paloaloja ei ole syntynyt, on metsän luontainen kehityskulku ollut estyneenä jo noin 70 vuotta. Uusia lehtimetsiä ei ole syntynyt, ja sekametsissä koivu on joutunut väistymään sitä pitempi-ikäisen männyn tieltä. Erittäin suuri vaikutus metsänkuvaan oli myös 1960-luvun tunturimittarituholla. Tunturimittari tuhosi koivikot laajoilta alueilta, ja koivun määrä putosi ehkä noin neljännekseen aiemmasta, tuhoa edeltäneestä tilanteesta (kuva 17). Porot vaikeuttivat omalta osaltaan vesasyntyistä uudistumista; esimerkiksi Vätsärin ylänkö on pysynyt tuhon jälkeen lähes paljaana.

Kuva 17. Koivu on vähentynyt olennaisesti Vätsärin erämaassa 1960-luvun tunturimittarituhon jälkeen. Kuvissa tilanne ennen tuhoa ja sen jälkeen 1980-luvulla. Lähde: Tynys, T. 1998: Vätsärin erämaan metsien kehitys. – Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 88. Metsähallitus, Vantaa.

8.3 Luonnon tilan seuranta

Metsähallitus perustettiin vuonna 1859, ja siitä lähtien se on koonnut tietoa hallitsemistaan alueista. Palontorjunta oli tärkeimpiä tehtäviä ensimmäisinä vuosikymmeninä. Jokaisesta metsäpalosta laadittiin raportti. **Metsäpaloraportit** ovatkin vanhimpia erämaasta kirjoitettuja dokumentteja.

Metsähallitus aloitti erämaan ja sen puustojen kartoittamisen vuonna 1896. Ensimmäisen **metsäinventoinnin** jälkeen erämaan metsät on inventoitu useampaan kertaan. Metsien kehitys tiedetään siten varsin hyvin noin sadan vuoden ajalta. Esimerkiksi kuvan 17 koivun määrän muutosta havainnollistava kuvapari perustuu näihin tietoihin. Viimeistä vaihetta Metsähallituksen luonnonvarojen hallinnassa edustaa vuonna 1999 valmistunut **luontokartoitus**, jossa Ylä-Lapin erämaiden suojelualueiden muiden metsätalousalueen ulkopuolisten alueiden elinympäristöt kartoitettiin, ja luotiin paikkatietojärjestelmä.

Metsäntutkimuslaitos on mitannut erämaan metsiä 1920-luvulta saakka, osana **valtakunnan metsien inventointia**. Tämäkin työ jatkuu. Metsäntutkimuslaitos käyttää inventoinnissaan kestokoealoja. Niiltä on mahdollisuus seurata puuston ja kasvillisuuden muutoksia pitkällä aikavälillä.

Turun yliopiston Kevon tutkimusasema on tutkinut ja kartoittanut ansiokkaasti Inarin Lapin luontoa 1950-luvulta alkaen. Siten myös erämaassa esiintyvä putkilokasvi- ja saniaislaajisto tunnetaan varsin hyvin.

Lapin ympäristökeskus (aiemmin Lapin vesi- ja ympäristöpiiri) on tutkinut erämaan vesien laatua erityisesti vuodesta 1987 alkaen, jolloin happamoitumisen seurantaverkostoa laajennettiin Pohjois-Suomessa.

Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos on tutkinut alueen kalastoa ja porolaitumien tilaa. Vuonna 1996 valmistui tutkimus Pohjois-Lapin talvilaitumista ja vuonna 1999 tutkimus kesälaidunten tilasta.

Tiedot alueen linnustosta perustuvat pääasiassa paikkakunnan monilukuisen harrastajajoukon työhön. Toisen valtakunnallisen Atlas-kartoituksen valmistuttua vuonna 1999 voidaan jo puhua säännönmukaisesta seurannasta.

Norjalaiset ovat jo noin sadan vuoden ajan kartoittaneet rajan takaisen Paatsjokilaakson eläimistöä ja muutoksia siinä. Syynä suureen mielenkiintoon on se, että taiga ja taigalajisto ulottuvat Norjassa vain Paatsjokilaaksoon. Suurpetojen seuranta on ulottunut myös Suomen puolelle. Norjalaiset ovat myös selvittäneet eri ympäristövaikutuksia, esimerkiksi poimintahakkuiden vaikutusta linnustoon. Nykyisin luonnon tilan tutkimusta jatkaa Norjassa Svanhovdin ympäristökeskus.

8.4 Luonnonsuojelu ja erämaalaki

Erämaat eivät ole varsinaisia luonnonsuojelualueita. Niitä ei perustettu luonnonsuojelulailla, koska – niin kuin erämaalain yleisperusteluissa sanotaan – ”luonnonsuojelualueet eivät käytännössä tyydytä kaikkia erämaiden luontaistalouteen ja monipuoliseen käyttöön liittyviä tarpeita. Lisäksi on tarpeellista perustaa sellaisia alueita, jotka eivät ole normaalissa talouskäytössä, mutta jotka eivät liioin olisi niin tiukasti suojeltuja kuin luonnonsuojelulain (71/1923) [1096/1996] mukaiset suojelualueet”.

Tämä periaate näkyy erämaalain 2. §:ssä, joka esittää erämaalain soveltamisalan: ”Erämaa-alueiden säilyttämisessä ja käytössä on noudatettava, mitä tässä laissa sanotaan. Tämän lisäksi on alueiden säilyttämisessä ja käytössä noudatettava, mitä muualla laissa säädetään.” Erämaalain yksityiskohtaisissa perusteluissa pykälän merkitys kerrotaan seuraavasti:

Erämaa-alueiden luonnontilaisuuden säilyttämisen turvaksi ehdotetaan lakiin otettavaksi erämaa-alueeseen kuuluvan maa-alueen luovuttamiskielto, teiden rakentamiskielto sekä kaivospiirin määräämiskielto. Muuten alueita käytettäisiin pääasiassa kutakin toimintaa sääntelevän lainsäädännön mukaisesti. Niinpä esimerkiksi poronhoitoa, metsästystä, kalastusta ja maastoliikennettä säänneltäisiin niistä annetuin yleisin säännöksin. Poltto- ja kotitarvepuun käyttöä ei ole liioin tarkoitus miltään osin muuttaa nykyisestään. Myös luontaiselinkeinolakia (610/1984) ja kolttalakia (611/1984) sovellettaisiin edelleen erämaa-alueilla muuten kuin, että rakentaminen näiden lakien perusteella voitaisiin ohjata hoito- ja käyttösuunnitelmassa määrättyihin paikkoihin. Osa erämaa-alueiden metsistä säilytettäisiin luonnontilaisina, ja osassa niistä voitaisiin harjoittaa luonnonmukaista metsänhoitoa siten kuin hoito- ja käyttösuunnitelmassa tarkemmin osoitetaan.

Niin kuin edellisestä selviää, erämaalaki estää tietyt, voimakkaasti luontoa muuttavat toimet, mutta muuten erämaat ovat lainsäädännön suhteen samassa asemassa kuin niitä ympäröivätkin alueet.

Luonnonsuojelulaki uudistettiin vuonna 1996. Uusi laki (1096/1996) ei nosta erämaa-alueita erikseen esille. Sitä sovelletaan erämaassa niin kuin muillakin alueilla.

8.5 Luonnonsuojeluki suhteessa erämaalakiin, poronhoitolakiin ja palolakiin

Luonnonsuojelua ohjaa luonnonsuojelulaki (1096/1996). Lain tavoitteena on luonnon monimuotoisuuden ylläpitäminen, luonnonkauneuden ja maisema-arvojen vaaliminen sekä luonnonvarojen ja luonnonympäristön kestävä käytön tukeminen. Luonnonsuojelussa on tähdittävä **maamme luontotyyppien ja luonnonvaraisten eliölajien suotuisan suojelutason saavuttamiseen ja säilyttämiseen.**

Luontotyyppien suojelutaso on suotuisa, kun sen luontainen levinneisyys ja kokonaisala riittävät turvaamaan luontotyyppien säilymisen sekä sen ekosysteemin rakenteen ja toimivuuden pitkällä aikavälillä, ja luontotyyppille luonteenomaisten eliölajien suojelutaso on suotuisa. Eliölajien suojelutaso on suotuisa, kun laji pystyy pitkällä aikavälillä säilymään elinvoimaisena luontaisissa elinympäristöissään.

Vätsärin erämaan suojelutilannetta ja -tarvetta on tarkasteltava edellä mainituista lähtökohdista. Tässä tarkastelussa on otettava huomioon, että luonnonsuojelulaki lähtee **koko maan** luontotyyppien ja koko maan eliölajien suotuisasta suojelutasosta – ja vielä niin, että taloudelliset, sosiaaliset, sivistykselliset, alueelliset ja paikalliset näkökohdat otetaan huomioon. Merkityksellinen on myös käsite *pitkällä aikavälillä*.

Vätsärin erämaa kuuluu pohjoisboreaaliseen metsävyöhykkeeseen. Tämän vyöhykkeen metsät on parhaiten suojeltu Suomessa, ainakin jos ajatellaan vain puustoja ja niiden hakkuita. Tilanne muuttuu, kun muistetaan, että metsään sisältyvät myös pohja-, kenttä- ja pensaskerros sekä metsän kehityksen eri vaiheet. Metsäpalojen torjunta ja laiduntaminen ovat yhdessä muuttaneet pohjoisboreaalisia metsiä niin, että luonnontilaisia luontotyyppiejä ei käytännössä esiinny enää juuri lainkaan. Muutos on tapahtunut vähitellen, vuosikymmenien kuluessa, ja samoin vaatisi luonnontilan palauttaminen vuosikymmeniä.

Mäntymetsien, tunturikoivikoiden ja muiden luontotyyppien luonnontilaisuutta ei kuitenkaan voida edes edellyttää erämaassa, koska erämaalain keskeisenä tavoitteena on erämaaluonteen säilyttämisen ohella porotalouden turvaaminen. Vätsärin erämaa on tarkoitettu myös laidunmaaksi. Laidunten käytön on kuitenkin oltava kestäväällä pohjalla. Kestävä käyttö on määritelty poronhoitolaissa (848/1990): ”– – paliskunnan eloporojen enimmäismäärää määritessään maa- ja metsätalousministeriön on kiinnitettävä huomiota siihen, että talvikautena paliskunnan alueella laidunnettavien porojen määrä ei ylitä paliskunnan **talvilaitumien kestävää tuottokykyä**”. Erämaan talvilaitumet ovat varsin hyvässä kunnossa, ainakin verrattaessa niitä muihin Inarin merkki-piiriin paliskuntiin. Vätsärin paliskunnalla on Inarin parhaat talvilaitumet. Kesälaitumien tila on sen sijaan huono Vätsärin paliskunnassa.

Laki palo- ja pelastustoiminnasta (559/1975) on yksiselitteinen: ”Joka huomaa tai saa tietää palon syttyneen tai muun onnettomuuden tapahtuneen tai uhkaavan eikä voi heti sammuttaa paloa tai torjua vaaraa, on velvollinen viipymättä ilmoittamaan siitä vaarassa oleville, tekemään palo- tai onnettomuusilmoituksen sekä ryhtymään kykynsä mukaan sammutus- tai pelastustoimintaan” (lain 28. §). Paloviranomaisilla ei siten ole käytännössä juuri valinnanvaraa kulon syttyessä erämaassa: Kulot on sammutettava.

Palontorjunta ja laiduntaminen, varsinkin yhdistyneenä tunturimittarin massaesiintymiseen, vaikuttavat samaan suuntaan – johtaen ilmeisesti lehtipuuston ja siitä riippuvaisen lajiston jatkuvaan vähenemiseen. Ja mitä vähemmän lehtipuita on jäljellä, sitä kovempi laidunnuspaine niiden vesoihin kohdistuu. Kierre on vaikea katkaista, eikä sitä voitane tehdä pelkästään laidunkierroon järjestelyllä puuttumatta myös muihin lehtipuiden uudistumiseen vaikuttaviin tekijöihin. Tämän päivän lainsäädäntö ei kuitenkaan anna kovin suuria mahdollisuuksia muutoksiin. Kysymys ei ole vain ekologinen, vaan myös sosiaalinen ja taloudellinen. Se koskee ehkä koko Pohjois-Lappia, ei vain Vätsärin erämaata.

8.6 Suunnitelman esitykset

8.6.1 Elinympäristöjen suojelu

- 1) Metsähallitus seuraa erämaan luonnon tilaa ja sen muutoksia ja informoi tästä päättäjiä.

Peruste: Tämä on osa Metsähallituksen luonnonsuojelutehtävää. Erääksi tärkeäksi seurannan työvälineeksi on valmistumassa paikkatietojärjestelmä erämaan biotoopeista.

Arvioitu lisäkustannus ja työllisyysvaikutus Metsähallitukselle: Ei lisäkustannuksia eikä lisätöitä.

- 2) Metsähallitus pyrkii yhdistävään rooliin Vätsärin ylängön suojelussa. Vätsärin ylängöllä tarkoitetaan Uutuanjoen ja Sandneselvan vesistöalueita sekä Surnujärven vesistöaluetta (71.193), joka on osa Paatsjoen vesistöaluetta.

Perusteet: Aluetta uhkaavat Kuolan teollisuuden rikki- ja raskasmetallipäästöt, joiden vaikutusta voimakas laidunnus saattaa vahvistaa. Alueen koivikot tuhoutuivat tunturimittarituhossa 1960-luvun puolivälissä, ja laiduntaminen on estänyt koivikoiden uudistumista. Useat tutkimusorganisaatiot ovat jo selvittäneet alueen tilaa. Muun muassa Lapin ympäristökeskus ja Suomen ympäristökeskus ovat seuranneet alueen vesien laatua ja sen kehitystä. Metsäntutkimuslaitos on koordinoanut Itä-Lapin metsävauriotutkimusta, johon osallistui lukuisia tutkimusorganisaatioita. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos (RKTL) on selvittänyt talvilaidunten tilaa ja on nyt tekemässä vastaavaa selvitystä kesälaidunten tilasta. RKTL on myös tutkinut alueen kalastoa, samoin kuin Metsähallitus. Metsähallituksessa on valmistunut kartoitus alueen biotoopeista. Alueelta on siten jo olemassa paljon tutkimus- ja seurantatietoa, mutta tutkijoiden keskinäinen yhteys ja yhteys alueen käyttäjiin on ollut vähäistä.

- 3) Metsähallitus kulottaa hakkuualueita ja polttaa hakkuisiin liittyen myös pystymetsää.

Peruste: Monimuotoisuuden säilyttäminen.

Arvioitu lisäkustannus ja työllisyysvaikutus Metsähallitukselle: Lisäkustannus ja lisätyöpanos luonnonsuojelutoimelle 4 000 mk [noin 670 €] /v, 1 vko/v. Metsätalous maksaa oman osuutensa liiketoimintansa tuotoilla. Kustannukset luonnonsuojelun ja metsätalouden välillä jaetaan palaneen pystymetsän ja kulotusalan pinta-alan suhteessa. Kustannukset on laskettu 10 vuoden jakson keskimääräisinä vuosikustannuksina, vaikka ne käytännössä kohdistuvat 2–3 vuodelle.

8.6.2 Lajien suojelu

- 4) Metsähallitus laatii yhteistyössä tutkijoiden kanssa suunnitelman alueen kotkien ja tunturihaukkojen suojelemiseksi. Käytännön tehtäviä ovat mm. säännöllinen vuosittainen pesinnän valvonta ja pesimisen onnistumisen tarkistaminen sekä tarvittaessa toimenpiteet pesimisen turvaamiseksi.

Peruste: Uhanalaisten lajien suojelu. Vastuulajeja. Kotkan esiintyminen ja lisääntymistulos toimivat korvausperusteena porotaloudelle.

Arvioitu lisäkustannus ja työllisyysvaikutus: 10 000 mk [1 680 €] /v, 2 vkoa/v.

- 5) Metsähallitus kartoittaa kaakkureiden esiintymisen erämaassa.

Peruste: Kaakkuri, samoin kuin edellä mainitut kotka ja tunturihaukka, ovat lajeja, jotka Metsähallitus on valinnut vastuulajeikseen. Erityisesti Metsähallitus on vastuussa näiden lajien populaatioiden ja elinympäristöjen suotuisasta suojelutasosta. Vastuulajit esiintyvät kokonaan tai osin Metsähallituksen alueella.

Arvioitu lisäkustannus 10 vuoden jaksolle tasoitettuna 12 000 mk [2 020 €] /v, työllisyysvaikutus 6 kuukautta.

- 6) Metsähallitus osallistuu erämaan metso- ja riekkokantojen säännölliseen seurantaan. Kantojen kehitystä seurataan riistakolmiolaskennoilla. Metsähallitus perustaa erämaahan kolme uutta riistakolmiota, jotka se laskee ja raportoi vuosittain sekä kesällä että talvella. Ks. Riistanhoito.

Perusteet: Pyynnin ohjaus kestävän käytön periaatteella. Lajien esiintymisestä ja muutoksista siinä voidaan tehdä johtopäätöksiä ympäristön tilasta. Vertailutietoa metsätalousalueisiin.

Arvioitu kustannus- ja työllisyysvaikutus Metsähallitukselle: 20 000 mk [3 360 €] /v, 1 kk/v.

- 7) Metsähallitus kokoaa tietoa erämaassa esiintyvistä uhanalaisista lajeista ja niiden esiintymisestä sekä kantojen kehityksestä. Metsähallitus aloittaa tarvittaessa uhanalaisen lajin seurannan. Seuranta tarkoittaa lajin runsauden, levinneisyyden ja usein myös lisääntymisen rekisteröintiä tietyin aikavälein sekä elinympäristössä tapahtuvien muutosten selvittämistä.

Peruste: Uhanalaisten lajien suojelu.

Arvioitu kustannusvaikutus Metsähallitukselle: Ei lisätöitä eikä lisäkustannuksia.

Kaiken kaikkiaan esitykset merkitsevät Metsähallituksen luonnonsuojelutoimelle 46 000 markan [7 730 €] vuotuista lisäkustannusta. Tämä raha menee lähes kokonaan palkkoihin ja matkakustannuksiin. Tarvittava lisätyöpanos on 2,5 kuukautta vuotta kohti.

8.7 Suunnitelman suositukset

- 1) On tarkistettava lainsäädäntöä siten, että kulot voivat ainakin jossain määrin kuulua luonnonsuojelualueiden ja erämaiden luontaisiin prosesseihin. Tarkistuksen yhteydessä on selvitettävä esimerkiksi vastuusuhteet ja korvausvelvollisuudet odottamattomien vahinkojen tapahtuessa.

Perusteet: Luonnon monimuotoisuuden säilyttäminen.

- 2) On selvitettävä palontorjunnan, laiduntamisen ja luontaisten häiriöiden yhteisvaikutusta luonnon monimuotoisuuteen erämaissa ja suojelualueilla. On haettava uusia keinoja luonnon hoidon, käytön ja suojelun yhteensovittamiseksi.

Perusteet: Ekologiset syyt (monimuotoisuuden säilyttäminen), taloudelliset syyt (elinkeinojen turvaaminen) ja sosiaaliset syyt (elämäntapojen kunnioitus).

- 3) Metsähallitus pyrkii palkkaamaan luonnonsuojelutehtäviin paikallista väestöä.

Peruste: Sosiaalinen kestävyys.

9 Suunnitelman taloudellisten vaikutusten tarkastelua

Suunnitelmassa on pyritty sovittamaan yhteen ekologisen, sosiaalisen ja taloudellisen kestävyysvaatimukset. Koska erämaalain keskeisenä tavoitteena on erämaaluonteen säilyttäminen sekä saamelaiskulttuurin ja luontaiselinkeinojen turvaaminen, sosiaaliset ja ekologiset painotukset ovat suunnitelmassa taloudellisia painotuksia voimakkaampia.

Vaikka *erämaa-arvo* tuo ehkä monille ensiksi mieleen ekologisia arvoja, sisältyy käsitteeseen ainakin yhtä voimakas sosiaalinen osa: Ei ole erämaisuuksia, jos ei ole samanaikaisesti ihmisten asutusta seutuina. Koko käsite *erämaa* on orpo ilman ihmistä ja ihmisen jälkeä. Tämä paljastaa, että erämaa-arvot ovat sosiaalisia arvoja. Myöskin erämaalain tavoite turvata saamelaiskulttuuria ja luontaiselinkeinoja pitää sisällään ajatuksen tietystä elämäntavasta ja kulttuurista, jossa raha ei ole niin tärkeä tekijä kuin se on moderneissa länsimaaisissa yhteiskunnissa; että kaikkea ei voi eikä ole syytä mitata rahassa, vaan on muitakin arvoja. Suunnitelmassa onkin lähdetty siitä, että on tärkeämpää turvata alueen säilyminen erämaisena ja perinteisten maankäyttömuotojen käytössä kuin hakea sieltä uusia taloudellisia arvoja.

Edellä kuvatuista lähtökohdista voi jo päätellä, että suunnitelmalla ei ole olennaisia suoria talousvaikutuksia. Suunnitelma säilyttää nykyiset maankäyttömuodot, mutta ei tuo kovin paljon uutta. Koko maan talouteen suunnitelmalla ei myöskään ole suurtakaan merkitystä, koska maan kannalta tärkeät ratkaisut, esimerkiksi kaivostoiminnan ohjaus, on sisällytetty jo erämaalakiin.

Suunnitelman välittömät ja suorat taloudelliset vaikutukset kohdistuvat Metsähallitukseen, joka vastaa erämaan luonnon suojelusta sekä autiotupien ja reittien ylläpidosta. Nämä tehtävät maksetaan verovaroin, ja niihin osoitetaan rahat valtion vuosibudjetissa. Suunnitelma merkitsee yhteiskunnallisten tehtävien lisääntymistä, erityisesti luonnonsuojelussa.

Luonnonsuojelun **lisätehtävien** arvo on 46 000 mk [7 730 €] /v eli kaikkiaan 460 000 markkaa [77 300 €] seuraavien 10 vuoden aikana. Tarvittava lisätyöpanos on 2,5 kuukautta/vuosi. Lähes kaikki lisätehtävät ovat seurantatehtäviä, joten vuotuinen lisäkustannus on pysyvä.

Virkistyskäytön yhteiskunnallisten lisätehtävien arvo on 200 000 markkaa [33 600 €] seuraavien 10 vuoden aikana. Tästä summasta puolet, 100 000 markkaa [16 800 €], on kertaluonteinen kustannus sisältäen uusien kelkkaurien ja retkeilyreittien suunnittelun, raivauksen ja merkinnän sekä tarvikkeet. Ylläpitokustannukset ovat jatkuvia, vuosittain toistuvia. Niiden arvo noin 10 000 markkaa [1 680 €] vuodessa eli 100 000 markkaa [16 800 €] 10 vuoden aikana. Ylläpitokustannukset koostuvat muun muassa kelkkaurien merkitsemisestä. Esimerkiksi jäällä sijaitsevat kelkkaurat tulee viitoittaa alkutalvella ja purkaa vapun tienoilla. Esitettyjen lisätehtävien työllisyysvaikutus on noin 1 kuukausi vuosittain laskettuna 10 vuoden jaksolle.

Luonnonmukaisen metsänhoidon mahdollisuuden säilyttäminen ei tuo mitään uutta taloudellista arvoa, vaan paremminkin pienentää aiempia odotuksia.

On vaikea sanoa, mikä merkitys suunnitelmalla on pitkällä tähtäimellä aluetalouteen. Koska suunnitelma ohjaa virkistyskäyttöä ja sen sijoittumista, on tällä tietenkin joku merkitys pitkällä aikavälillä. Kaiken kaikkiaan suunnitelma ei ilmeisesti kuitenkaan muuta olennaisesti erämaa-alueeseen kohdistuvia välittömiä tuloja eikä myöskään menoja.

10 Erämaan käytön ohjaus tulevaisuudessa

Tänä päivänä on mahdotonta sanoa, millainen maailma on 10 vuoden, saati vielä pitemmän ajan kuluttua. Vain muutos on varma. Ihmisten arvot ja ajatukset muuttuvat. Elinkeinotkin muuttuvat: Joidenkin asema voi vahvistua ja toisten heikentyä, ja kaikissa elinkeinoissa tapahtuu sisäistä muutosta. Ihmisten tarpeet heijastuvat erämaahan ja aiheuttavat muutoksia erämaan käyttöön sekä sen eri ilmenemismuotoihin.

Myös luonnossa tapahtuu luontaisia ja ihmisen aiheuttamia muutoksia. Esimerkiksi tunturimittari-tuho toistuu erämaa-alueella melko säännöllisesti. Ilmansaasteet uhkaavat erityisesti Vätsärin ylängön happamoitumisherkkiä vesiä ja niiden eliöstöä. Pitkällä aikavälillä keskeiseksi kysymykseksi nousee, mikä merkitys metsäpalojen sammutuksella on erämaan luontoon ja sen monimuotoisuuteen.

Jatkuvasti tapahtuvien muutosten takia suunnitelmassa **ei yleensä esitetä pysyviä ratkaisuja**. Sen sijaan esitetään erämaan käyttöä ohjaavaa **prosessia pysyväksi toiminnaksi**. Voidaan olettaa, että nyt suunnitelmassa esitetyt keskeisetkin ratkaisut – kuten esimerkiksi metsien käsittely sekä luontomatkailun ja luontaiselinkeinojen tukikohtien tarve – tulee tarkistaa viimeistään 10–15 vuoden kuluttua. Tuossa ajassa monet nykyiset lait, jotka vaikuttavat erämaan käyttöön, tulevat muuttumaan. Lakien muuttuminen on todennäköistä – esimerkiksi luonnonsuojelulaki, rakennuslaki ja maastoliikennelaki ovat muuttuneet muutaman viimeisen vuoden aikana. Myös Natura 2000 -ohjelman vaikutukset ovat lopullisesti selviämättä.

Edellä mainittu pysyvä prosessi tarkoittaa sitä, että Metsähallitus tarkistaa suunnitelmaa **paikallisesti ohjattuna**. Tarkistaminen edellyttää eri intressiryhmien kuulemista sekä heidän toiveidensa ja huoliensa huomioimista eli osallistavaa suunnittelua. Keskeisiä osapuolia ovat muun muassa paliskunnat ja kolttien kyläkokous. Kunnallisella taholla tarkistusta ohjaa Metsähallituksen asettama Inarin kunnan yhteistyöryhmä.

11 Arviointia suunnitelman ympäristövaikutuksista

11.1 Miksi arviointi?

Erämaiden hoito- ja käyttösuunnitelmien laatiminen ei kuulu niihin hankkeisiin, joista ns. YVA-lain (Laki ympäristövaikutusten arviointimenettelystä 468/1994) perusteella tulee laatia ympäristövaikutusten arviointi. Lain 5. luvussa, joka käsittelee ”yleistä selvitysvelvollisuutta”, todetaan kuitenkin, että ”ympäristövaikutukset on selvitettävä ja arvioitava riittävässä määrin viranomaisen valmistellessa sellaisia suunnitelmia ja ohjelmia, joiden toteuttamisella saattaa olla merkittäviä ympäristövaikutuksia, mutta joihin ei sovelleta 2 luvun säännöksiä arviointimenettelystä”.

Arvioinnin laatiminen perustuu edellä olevaan lain 24. §:ään ja ympäristöministeriön pyyntöön. Ympäristöministeriön pyyntö tuli sen jälkeen, kun suunnitelmaluonnos oli jo käynyt lausunkierroksella.

Ympäristöministeriö ei pyytänyt vastaavaa arviointia vahvistaessaan Hammastunturin ja Kemihaaran erämaiden hoito- ja käyttösuunnitelmia. Pöyrisjärven erämaasuunnitelmasta ministeriö pyysi arviointia keväällä 1999. Ministeriö pyysi selvittämään, ”**kuinka Pöyrisjärven erämaalueen hoito- ja käyttösuunnitelma ja sen toimeenpano vaikuttaisi ympäristöön sekä saamelaiden asemaan ja mahdollisuuksiin harjoittaa kulttuuriinsa liittyvää poronhoitoa**”. Samassa yhteydessä se esitti, että vastaava arviointi tulisi laatia ja liittää myös Käsivarren ja Vätsärin erämaiden hoito- ja käyttösuunnitelmiin.

Kyse on siis ennen kaikkea suunnitelman kulttuurivaikutusten sekä sosiaalisten ja taloudellisten vaikutusten arvioimisesta ”riittävässä määrin”, kuten laki edellyttää.

11.2 Arvioinnin lähtökohdat

Arviointi on tehty seuraavista lähtökohdista:

- 1) Koska suunnitelman toimeksianto – erämaalaki – edellytti lopputuloksena **vain yhden vaihtoehdon esittämistä**, tässä esitetään ympäristöministeriön ohjeen mukaisesti (Ympäristöministeriö 1998), mihin suunnitelman esitykset perustuvat sekä tuodaan esiin niiden hyödyt ja haitat. Huomattava on, että työn alkaessa oli useita vaihtoehtoja. Niistä suunnitelman esitykset ovat vähitellen valikoituneet, muotoutuneet ja tarkentuneet erämaan käyttäjien kanssa käydyissä keskusteluissa.
- 2) Yleisenä arvioinnin lähtökohtana on se, että **ympäristövaikutuksia syntyy yleensä ainoastaan suunnitelman esityksistä ja suosituksista** – ts. asioista, joita suunnitelma muuttaa suunnittelua edeltäneestä tilanteesta. Siten jos jostakin erämaan käyttötavasta ei ole esitystä, ei suunnitelmalla ole siihen myöskään ympäristövaikutusta. Samoin jos erämaan käyttö on muuttumassa suunnitelmasta ja Metsähallituksesta riippumatta, ei muutoksen ympäristövaikutusta arvioida.

Metsähallituksella on erämaassa kolme roolia. Se voi olla

- a) suoraan vaikuttava toimija
- b) käyttöä ohjaava luvanmyöntäjä tai
- c) mielipidevaikuttaja, jolla ei ole päätösvaltaa.

Suoraan vaikuttava toimija Metsähallitus on hakkuissa sekä retkeilyn ja virkistyskäytön rakenteiden tekijänä. Muita erämaan käyttäjiä Metsähallitus ohjaa muun muassa maastoliikenteessä, kalastuksessa ja metsästyksessä. Käytännössä tämä tarkoittaa lähinnä ulkopaikkakuntalaisille myönnettäviä lupia ja niiden saannin ohjeistamista. Mielipidevaikuttajana Metsähallitus on halutessaan esimerkiksi laidunkysymyksissä ja ilmailun ohjauksessa.

- 3) On tärkeää huomata, että hoito- ja käyttösuunnitelma säätelee suoraan vain Metsähallituksen toimintaa. Tämä tarkoittaa muun muassa sitä, että Metsähallitus ei voi yleensä poiketa suunnitelman esityksistä ilman osiossa Suunnitelman seuranta mainittua käsittelyä. Metsähallitus ei voi myöskään ryhtyä sellaisiin hankkeisiin, joilla olisi olennaisia ympäristövaikutuksia, jos niitä ei ole sisällytetty suunnitelmaan.

Metsähallitukselle esitettiin suunnitelman laatimisen eri vaiheissa erilaisia toivomuksia. Osa niistä voitiin hyväksyä, osa ei. Se osa, joka hyväksyttiin, näkyy suunnitelman esityksissä. Se osa, jota ei hyväksytty, ei sen sijaan yleensä näy missään. Hylätyt esitykset ovat kuitenkin olennainen osa suunnitelman laatimisprosessia, ja ne kuvaavat osaltaan, miten mihinkin suunnitelman esitykseen on päädytty. Hylättyjen esitysten käsittely on ollut yhtä olennainen osa suunnitelman laatimista kuin varsinaiset suunnitelmaan päätyneet esityksetkin. Esimerkki asian merkityksestä on paikallaan: Sevetijärven kylätoimikunta esitti reittien ja kämppien rakentamista Vätsärin ylängölle. Vätsärin paliskunta vastusti esitystä. Tästä syystä – eli saamelaiskulttuurin ja luontaiselinkeinojen turvaamiseksi – ja myös alueen erämaaluonteen säilyttämiseksi Metsähallitus ei voinut suostua esityksiin.

Suunnitelmilta odotetaan yleensä konkreettisia hankkeita – kuten rakentamista, kaivamista, luonnonvarojen käytön hyödyntämistä tms. Erämaasuunnittelussa ei yleensä ole näin, vaan monesti tilanne on juuri päinvastoin. Eli mitä vähemmän Metsähallitus rakentaa, toimii ja kehittää, sitä paremmin erämaalain tarkoitukset toteutuvat. Tämä puoli – että ei ”kehitetä” – on saattanut jäädä lausunnonantajilta huomaamatta; hylätyt hankkeet kun eivät näy suunnitelman esityksissä.

Myös ne suunnitelman vaikutukset, jotka toteutuvat välillisesti, ilmenemättä suoraan suunnitelman esityksistä, ovat saattaneet jäädä huomaamatta. Esimerkiksi saamelaiskäräjät valitti lausunnossaan saamelaiskulttuuria turvaavien toimien puutetta. Niitä sisältyy kuitenkin runsaasti suunnitelmaan. Turvaamistoimet eivät kuitenkaan näy suoraan esimerkiksi saamelaisiin poromiehiin ja kalastajiin kohdistuvina esityksinä, vaan ne näkyvät rajoituksina kilpaileville maankäyttömuodoille.

- 4) Suunnitelmalla **voi joskus olla joskus ympäristövaikutus ilman esitystäkin**. Suunnitelma voi esimerkiksi tuoda esiin erämaasta uutta ja olennaista tietoa, joka vaikuttaa yleiseen mielipiteeseen, ja ohjaa siten päätöksentekijöitä.
- 5) Suunnitelman vaikutusta saamelaiskulttuuriin ja siihen liittyvään poronhoitoon tarkastellaan ensisijaisesti **Saamelaisten kestävä kehityksen ohjelmaan sekä saamelaiskäräjien ja paliskuntien lausuntoihin peilaten**. Muutoinkin suunnitelman esityksiä verrataan **lausuntoihin** ja työn aikana **saatuihin kannanottoihin**.

- 6) Arvioitavana on suunnitelmaluonnos sellaisena, kuin se on niiden muutosten jälkeen, joita lausuntokierros sekä neuvottelut saamelaiskäräjien ja kolttaneuvoston kanssa aiheuttivat. Muutokset olivat huomattavia. Niitä tuli muun muassa hakkuusuunnitelmaan ja sitä myöten myös vyöhykkeiden rajoihin. Alustavassa suunnitelmassa ollut esitys Metsähallituksen mahdollisuudesta kehittää luontomatkailun edellytyksiä poistettiin. Kaikki muutokset käsiteltiin ja hyväksyttiin lopuksi vielä Inarin yhteistyöryhmässä, jossa ovat edustettuna Inarin kunta ja saamelaiskäräjät.
- 7) Tavoiteltavat ympäristövaikutukset on mainittu erämaalaissa. Ne ovat:
- alueen erämaaluonteiden säilyttäminen
 - saamelaiskulttuurin turvaaminen
 - luontaiselinkeinojen turvaaminen
 - alueen monipuolien käytön ja sen edellytysten kehittäminen.

11.3 Vätsärin erämaan hoito- ja käyttösuunnitelman ympäristövaikutukset

11.3.1 Vyöhykejako

Suunnitelmassa esitetään erämaan jakamista neljään eri vyöhykkeeseen. Esitetty jako syntyi suunnitteluprosessin aikana. Ensimmäinen esitys lähti vain kahdesta vyöhykkeestä, mutta kyläkokouksissa tätä pidettiin liian jyrkkänä jakona. Jako neljään vyöhykkeeseen ei enää nostanut kritiikkiä, ja ilmeisesti sitä pidetään onnistuneena sekä paikallisesti että kansallisesti. Jaon hyväksyivät kaikki muut paitsi saamelaiskäräjät, ja sitä pidettiin yleisesti hyvin harkittuna. Kahdessa lausunnossa vyöhykkeiden rajoihin haluttiin muutosta.

Näistä toinen, Inarin luonnonystävät ry:n lausunto, voitiin suurelta osin ottaa huomioon, koska lausuntojen takia muutettu hakkuuesitys teki tarpeelliseksi muuttaa myös vyöhykerajoja. Sen sijaan Lapin tiepiirin lausunto, jossa esitettiin erämaan kaakkoisosan muuttamista nelosvyöhykkeestä alempaan luokkaan sen takia, että Nellimistä rakennetaan mahdollisesti uusi tie Norjan Nyrudiin, jätettiin huomioon ottamatta. Katsottiin, että vaikka tie rakennettaisiinkin lähelle erämaan rajaa, erämaan laita voi silti kuulua nelosvyöhykkeeseen, jossa suojelun aste on tiukin.

Jako vyöhykkeisiin **ohjaa erämaan käyttöä pitkällä aikavälillä**. Jako onkin tarkoitettu varsin **pysyväksi päätökseksi**. Vaikka suunnitelma ohjaa suoraan vain Metsähallituksen toimintaa, on sillä välillinen vaikutus myös erämaan luontoon ja kaikkiin erämaan käyttäjiin.

Esityksen konkreettisia ympäristövaikutuksia

- Esitys säilyttää nykytilan, eikä aiheuta sosiaalisia eikä kulttuurin harjoittamiseen liittyviä muutoksia.
- Erämaan ydinosa eli neljäs vyöhyke tulee säilymään hyvin erämaisena.
- Erämaan ydinosaan ei tule palvelurakenteita.
- Erämaan ydinosa säilyy lähes pelkästään luontaiselinkeinojen käytössä; tämä turvaa myös saamelaiskulttuuria.
- Mitä edellä on sanottu ydinalueesta, koskee hieman lievennettynä myös 2. ja 3. vyöhykettä.

- Monipuolisen käytön kehittäminen keskitetään 1. vyöhykkeelle. Esitys lähtee nykytilasta, jossa erämaan käyttö keskittyy hyvin selkeästi Inarijärvelle ja sen rantamaihin. Esimerkiksi asutus, yksityismaat, vuokra-alueet ja reitit sijoittuvat pääasiassa tälle vyöhykkeelle.
- Vyöhyke on pääasiassa vettä, joka ei ole laidunmaata. Siten monipuolinen käyttö ja sen kehittäminen keskittyvät alueelle, joka on vähiten tärkeä porotaloudelle.
- Monipuolinen käyttö sijoittuu lähimmäksi teitä ja muuta infrastruktuuria, millä on myönteisiä ekologisia, sosiaalisia ja taloudellisia ympäristövaikutuksia.
- Em. ympäristövaikutuksia ja tässä vielä mainitsemattomia ympäristömuutoksia esitellään tarkemmin ao. maankäyttömuodon kohdalla

11.3.2 Kalavesien hoito ja kalastus

Suunnitelman esitykset

- 1) Erämaa-alueen millekään päävaluma-alueelle ei saa istuttaa sille vieraita kalalajeja tai -kantoja, jollei säännöstelypäätöksissä ole annettu siihen lupaa. Päävaluma-alueet ovat Paatsjoen vesistöalue, Uutuanjoen vesistöalue ja Sandneselvan vesistöalue.
- 2) Uutuanjoen valuma-alue jätetään kokonaan istutusten ulkopuolelle.
- 3) Ne erämaan vedet, joihin ei tiedetä istutetun kaloja, jätetään vastaisuudessa istutusten ulkopuolelle.
- 4) Poiketen siitä, mitä kohdissa 2 ja 3 on sanottu, istutuksia tulee voida tehdä, mikäli jonkin veden alkuperäinen kalakanta on ilmeisessä vaarassa hävitä. Näissä tapauksissa istutukset tulee tehdä siirtoistutuksin saman päävaluma-alueen kannoilla tai käyttäen haudonnassa saman päävaluma-alueen kalakannan mätää.

Useimmat lausunnonantajat eivät kommentoineet esityksiä. Kommentoijista Inarin luonnonystävät ry, Suomen luonnonsuojeluliitto ry ja Lapin ympäristöpiiri ry pitivät esityksiä hyvinä, mutta korostivat lisäksi kalastusrajoitusten tarvetta. Inarin kalatalousneuvottelukunta ei nähnyt esityksissä huomautettavaa. Lapin TE-keskus/kalatalousyksikkö oli kriittisin. Se toi esiin mm., että ”karkeasta istutustoiminnasta on siirrytty 1990-luvulla tarkkaan järvi- ja vesistönosa-kohtaiseen täsmähoitoon”. Lausunnosta ei käy kuitenkaan ilmi, miten täsmähoito on ollut tähän saakka mahdollista, koska yksikkö esittää, että Metsähallituksella ja tulevalla kalastusalueella tulee olla **jatkossa** riittävät kalastusseurantatiedot.

Yksikkö esitti myös Sevettijärvelle perustetun kenttähautomon käyttömahdollisuutta erityisiä kantoja tuettaessa ja elvytettäessä. Tämä ajatus on sisällytetty 4. esitykseen.

Esitysten konkreettisia ympäristövaikutuksia

- erämaan kalakantojen geneettinen puhtaus ei tule uhatuksi ainakaan uusien istutusten takia
- erämaahan ei tule lisää vieraita kalalajeja
- kalasairauksien riski pienenee
- luonnontilaisina säilytettävien vesien arvo kalavesinä tulee ilmeisesti kasvamaan; tämä antaa toisaalta uusia taloudellisia mahdollisuuksia, mutta luo samalla luontomatkailun ohjaustehtävän, jotta saamelaiskulttuurin ja luontaiselinkeinojen asema säilyisi turvattuna.

11.3.3 Riista ja sen hoito sekä metsästys

Suunnitelman esitykset

- 1) Metsähallitus perustaa erämaahan kolme uutta riistakolmiota. Yksi niistä sijoitetaan Kirakanniemeen, erämaan eteläosaan, missä luonnonmukainen metsien käsittely on mahdollista. Toinen sijoitetaan luonnontilaisina säilyneiden (ja säilytettävien) puustojen alueelle Surnuvuonon laitaan – ei kuitenkaan rantamaihin, vaan sisämaahan. Kolmas riistakolmio perustetaan Vironiemen–Kyynelniemen alueelle. Metsähallitus vastaa kolmioiden vuosittaisesta laskennasta ja raportoinnista.
- 2) Metsähallitus tukee tutkimusta, joka selvittää riistan esiintymistä eri elinympäristöissä ja elinympäristöjen muutosta.
- 3) Metsästyslain mukaan kuntalaisilla on maksuton oikeus metsästä erämaassa. Muille Metsähallitus myy rajoitetusti ja kiintiöidysti metsästyslupia. Lupien määrästä vuosittain päätettäessä on noudatettava kestävän käytön periaatetta. Ekologisen kestävyys ohella on tällöin otettava huomioon myös sosiaalisen ja taloudellisen kestävyys vaatimukset.
- 4) Yhdessä Inarin riistanhoitoyhdistyksen kanssa Metsähallitus kehittää lupametsästystä siten, että metsästyksen jalostusarvo kasvaa. Tämä tarkoittaa sitä, että lupametsästyksen pyritään liittämään paikallisia opastus- ja huoltopalveluita.
- 5) Metsähallitus selvittää yhdessä Inarin riistanhoitoyhdistyksen kanssa mahdollisuudet palauttaa euroopanmajaava alueelle.
- 6) Metsähallitus ja Inarin riistanhoitoyhdistys tiivistävät yhteistyötä Sørvarangerin kunnan, Statskogin ja Svanhovdin ympäristökeskuksen kanssa.

Erämaalaki ei säätele riistaa ja sen hoitoa eikä metsästystä. Siksi suunnitelmaan ei ole sisällytetty muita kuin

- a) joitakin riistanhoitoon ja metsästyksen ohjaukseen liittyviä periaatteita sekä
- b) Metsähallituksen lupamyyntiä ohjaavia esityksiä.

Esitysten konkreettisia ympäristövaikutuksia

Erämaassa ei ollut suunnittelun alkaessa yhtään riistakolmiota. Metsähallitus perusti Kirakanniemen kolmion vuonna 1999 tämän, silloin vielä alustavan, suunnitelman esityksestä. Muut esitetyt kaksi riistakolmiota on vielä perustamatta. Esitys riistakolmioiden perustamisesta tähtää riistakantojen parempaan tuntemiseen. Tieto riistakannoista ja niiden kehityksestä muodostaa perustan ekologisesti kestäville metsästykselle.

Laskennoilla on myös luonnonsuojellullinen tarkoitus. Erityisen tärkeää on selvittää metson esiintymistä ja kannan kehitystä. Metsoa pidetään riistatutkimuksessa hyvänä metsäluonnon tilan indikaattorina. Tärkeää on myös selvittää, poikkeako Vätsärin erämaan yhtenäinen metsäalue riistan suhteen muusta Inarista, esimerkiksi talousmetsien alueesta. Kaiken kaikkiaan riistakolmioesityksellä on myönteinen ekologinen ympäristövaikutus.

Esitys tutkimuksen tukemisesta tähtää samoihin vaikutuksiin. Metsähallituksessa valmistuu vuoden 1999 loppuun mennessä luontokartoitus ja siihen liittyvä paikkatietojärjestelmä. Se antaa hyvät edellytykset tutkia riistan ja sen elinympäristöjen yhteyttä.

Metsähallitusta on arvosteltu Inarissa vuosina 1998–1999 metsölupien myynnistä jo ennen riistakolmiolaskentojen valmistumista, lupien liiallisesta määrästä, heikosta valvonnasta ja myös riistanhoitoyhdistyksen sivuuttamisesta. Metson lupametsästystä on pidetty varsinkin vuonna 1999 sekä sosiaalisesti että ekologisesti kestäättömänä.

Yleispiirteisellä esityksellä rajoitetusta ja kiintiöidystä lupien myynnistä on haluttu tuoda esiin se, että lupamyynnin tulee olla paikallisesti hyväksyttyä. Esityksellä on myös haluttu korostaa erämaiden erityisasemaa. Erämaalain kolme ensimmäistä tavoitetta – alueen erämaaluonteen säilyttäminen, saamelaiskulttuurin turvaaminen ja luontaiselinkeinojen turvaaminen – pitävät sisällään ajatuksen paikallisen eräkulttuurin kunnioittamisesta. Siten esimerkiksi lupamyynnin nopeaa lisäämistä on pidettävä sekä sosiaalisesti että kulttuurisesti kestäättömänä.

Metsähallitus ei voi yksin vastata metsästyksen ekologisesta kestävydestä. Siitä vastaavat ensi sijassa maa- ja metsätalousministeriö sekä Lapin riistanhoitopiiri. Niiden tehtävänä on päättää vuosittaisista rauhoituksista, metsästysajoista ja kiintiöistä. Metsästyksen ekologiseen kestävyteen voivat vaikuttaa myös inarilaiset metsästäjät, koska heillä on maksuton ja kiintiöimätön metsästysoikeus (hirven- ja karhunpyynti on kiintiöity). Arvioiden mukaan lupametsästyksen osuus saaliista on jäänyt viime vuosina alle 10 %:n.

Suunnitelman esitys metsästyslupien jalostamisesta siten, että niihin liitetään majoitus- ja opastuspalveluja, tuo paikkakunnalle pelkästään myönteisiä sosiaalisia ja taloudellisia vaikutuksia. Luvan ostajan kannalta asia voi olla päinvastainen, mutta erämaalain tarkoitusten voidaan katsoa edellyttävän paikallisesti ohjattua metsästystä.

Esitystä euroopanmajavan palauttamismahdollisuuden selvittämisestä on pidettävä ensi sijassa luonnonsuojelullisena tekona. Tosin on hyvä muistaa, että majava on ollut aikanaan erittäin tärkeä saamelaiskulttuurissa. Siten esityksellä voidaan nähdä olevan myös kulttuuriulottuvuus.

Esityksellä yhteistyön kehittämisestä Norjan viranomaisten ja organisaatioiden kanssa on ekologinen ympäristötavoite. Muun muassa karhukannat ja osittain myös hirvikannat ovat yhteisiä, ja siksi niitä pitäisi hoitaakin yhdessä.

11.3.4 Keräily

Suunnitelma ei sisällä keräilyyn kohdistuvia esityksiä eikä suosituksia. Siten **suunnitelmalla ei myöskään ole suoria ympäristövaikutuksia**. Myöskään välillisesti suunnitelma ei ilmeisesti vaikuta keräilyyn.

11.3.5 Porotalous

Poronhoidon ohjaus ei kuulu Metsähallitukselle, joten **suunnitelma ei sisällä poronhoitoon kohdistuvia suoria esityksiä.**

Suunnitelma ei esimerkiksi vaikuta poronomistukseen eikä sen jakautumiseen suomalaiseen ja saamelaiseen poronomistukseen. Suunnitelma ei myöskään rajoita millään lailla poronhoito-oikeutta, vaan koko erämaa säilyy edelleen laidunalueena. Paliskunnat voivat myöskin rakentaa tarpeellisiksi katsomiaan rakennuksia ja rakenteita entisen, suunnittelua edeltävän käytännön mukaisesti. Poronhoitolaki turvaa varsin vapaan polttopuun oton. Saman lain mukaan Metsähallitus maan haltijana ja vuokra-alueiden haltijat eivät voi saada korvauksia porojen aiheuttamista vahingoista. Maastoliikennelaki antaa poromiehille oikeuden käyttää maastoajoneuvoja poronhoitotöissä sekä kesällä että talvella.

Välillisesti suunnitelmalla on sen sijaan sekä ekologisia, sosiaalisia että taloudellisia ympäristövaikutuksia.

Suunnitelman teon jälkeen valmistunut tutkimus kesälaidunten tilasta vahvisti sen, mitä suunnitelman tekovaiheessa jo ounasteltiin. Erityisesti Vätsärin paliskunnan kesälaitumet ovat huonossa kunnossa, eikä kesälaiduntaminen ole ollut ekologisesti kestäväällä pohjalla. Suunnitelmassa esitetty huoli koivun uudistumisesta on osoittautunut aiheelliseksi. Lyhyellä aikavälillä tämän asian julkituonnilla on kielteinen vaikutus porotalouteen: Tieto rikkoo kuvaa ympäristöönsä kauniisti sopeutuneesta elinkeinosta. Pitkällä tähtäimellä ongelman esittämisellä on kuitenkin myönteinen vaikutus. Laidunten hyvä kunto on myös kannattavan porotalouden edellytys. Suunnitelma on siten omalta osaltaan – yhdessä muiden selvitysten kanssa – johtanut etsimään keinoja laidunten tilan parantamiseksi. Kysymys ei ole vain ekologinen, vaan myös sosiaalinen ja taloudellinen. Laidunten tilaa ei voida parantaa vain poroja vähentämällä, vaan samanaikaisesti täytyy järjestää mm. luopuvien poromiesten sosiaaliset ja taloudelliset olot.

Suunnitelma vaikuttaa välillisesti porotalouteen muihin maankäyttömuotoihin kohdistuvien esitysten kautta. Näitä vaikutuksia tarkastellaan yksityiskohtaisemmin ao. käyttömuotojen yhteydessä, ja tässä vain yhteenvedon tapaan. Vaikutukset ovat lyhyesti seuraavat.

Vyöhykkeistäminen

- Esitykset vyöhykkeistä pitävät erämaan kolmos- ja nelosvyöhykkeet lähes pelkästään luontaiselinkeinojen käytössä. Niistä merkittävin on poronhoito. Myös ykkös- ja kakkosvyöhykkeillä muiden käyttömuotojen vaikutus jää vähäiseksi. Koska vyöhykejako on tarkoitettu pysyväksi, se turvaa porotalouden edut pitkälle tulevaisuuteen.

Metsästys

- Metsästyslupien määrän sitominen kestäväan ekologiseen, sosiaaliseen ja taloudelliseen kehitykseen pitää kiintiön pienenä, joten mahdolliset häiriöt poronhoidolle jäävät vähäisiksi.
- Opastus- ja huoltopalvelujen liittäminen lupametsästyksen voi tarjota mahdollisuuksia lisäansioihin.

Hakkuuesitykset

- Lähinnä Paatsjoen paliskunnan toivomuksesta hakkuuesitystä on pienennetty noin puoleen erämaakomitean esityksestä. Hakkuiden etenemisjärjestys perustuu paliskunnan esitykseen. Hakkuut sijoittuvat enimmäkseen sammal-varpupeitteisille alueille, joiden merkitys laitumena on vähäinen. Hakkuisiin liittyvä kulutus ja pystymetsän poltto parantavat pitkällä tähtäimellä poron ravintokasvien tuotosta.

Virkistyskäytön ja luontomatkailun kehittäminen

- Päätös, jonka mukaan luontomatkailu ei kuulu erämaahan, turvaa sen, että alue säilyy porolaitumena, jossa on vain vähän häiriöitä.
- Varovaisuus retkeilyrakentamisessa ja muussa virkistyskäytön edellytysten kehittämisessä on porotalouden etujen mukaista.
- Esitys siitä, että virkistyskäytön ohjaamisen tulee olla paikallisesti ohjattua osallistavan suunnittelun periaatteella, takaa sen, että poromiehet voivat olla vaikuttamassa erämaa-alueen hoitoon nyt ja tulevaisuudessa.

Liikenne ja liikkuminen

- Esitys olla perustamatta moottorikelkkailureittejä erämaahan säilyttää poromiesten mahdollisuudet vaikuttaa erämaan maastoliikenteeseen.
- Nykyisten moottorikelkkaurien ylläpito helpottaa myös poromiesten liikkumista ja parantaa turvallisuutta. (Haittana on se, että porot saattavat juosta kelkan edellä pitkiäkin matkoja.)
- Esitys, jonka mukaan reittien ja urien rakentamisen/poistamisen täytyy tapahtua paikallisesti ohjattuna osallistavan suunnittelun periaatteella, antaa poromiehille mahdollisuuden vaikuttaa asiaan.
- Esitys, joka pääsääntöisesti estää kesäaikaisten maastoliikennelupien saannin, on porotalouden etujen mukainen.

Käyttöoikeuksien luovuttaminen

- Käyttöoikeuksien luovuttaminen muille kuin paliskunnille jäänee erittäin vähäiseksi. Tämä on porotalouden etujen mukaista.

Luonnonsuojelu

- Esitykset ja suositukset tähtäävät sellaiseen erämaa-alueen hoitoon, että erämaan luonto säilyy monimuotoisena ja myös tuottavana laidunmaana.

11.3.6 Puusto ja sen hoito sekä käyttö

Suunnitelmassa esitetään erämaalain mukainen luonnonmukaisesti hoidettavan metsäalueen rajausta ja hakkuukierro tällä alueella. Ensimmäisten 15 vuoden hakkuuesitys on yksilöity kartalle. Hakkuut tehdään miestyönä ja puut ajetaan pois talviteitä pitkin. Hakkuut eivät siten luo tieverkostoa erämaahan.

Hakkuuesitys perustuu erämaakomitean esitykseen ja sen pohjalta laadittuun erämaalakiin sekä lain perusteluihin. Lain mukaan ”erämaa-alueiden metsät säilytetään luonnontilaisina tai niissä harjoitetaan luonnonmukaista metsänhoitoa”. Lain perusteluissa todetaan, että jako em. alueisiin tulee tehdä hoito- ja käyttösuunnitelmassa. – Huomattakoon, että erämaakomitea, joka myös tutki metsätalouden ekologiaa, sosiaalisia ja taloudellisia vaikutuksia, päätyi esityksessään alueeseen, joka on noin kaksinkertainen tässä esitettyyn verrattuna.

Esityksen konkreettisia ympäristövaikutuksia

Hakkuuesitys kohdistuu alueelle, joka on hakattu 1920-luvun lopussa. Metsästä poimittiin tuolloin suurimmat ja parhaat puut, jotka olivat yleensä myös vanhimpia. Kelot käytettiin polttopuiksi ja uittorakenteisiin. Hakkuu muutti metsänrakennetta noin 150 vuodeksi, joten metsä ei tänä päivänä – 70 vuotta hakkuusta – ole palautunut luonnontilaansa. Siten ei voida puhua vanhan, luonnontilaisen metsän hakkuusta.

Suunnitelman pohjaksi luodut metsäselvitykset osoittivat, että erämaa-alueen metsät eivät ole enää luonnontilaisia, vaan ihminen on vaikuttanut niihin voimakkaasti jo noin 70 vuoden aikana mm. hakkaamalla, sammuttamalla metsäpalot alkuunsa ja laiduntamalla. Näistä syistä metsäalue on yksipuolistunut sekä ikä- että puulajirakenteeltaan. Ilman korjaavia toimenpiteitä koko metsäalue muuttuu vähitellen iäkkääksi puhtaaksi männiköksi.

Hakkuuesityksellä sekä siihen liittyvällä kulotuksella ja pystymetsän poltolla on tarkoitus palauttaa luonnon monimuotoisuutta – mm. nuoria ikäluokkia, koivua ja muita lehtipuita sekä kulo-alueiden lajistoa. **Siten hakkuulla ja siihen liittyvällä poltolla on positiivinen ekologinen ympäristövaikutus.**

Hakkuiden myönteisenä vaikutuksena on työllisyysvaikutus ja liiketaloudellinen voitto. Esitetty hakkuumäärä, noin 3 000 m³/v, merkitsee suoraan noin puoltatoista vakituista metsurityöpaikkaa sekä työt suunnittelussa, lähikuljetuksessa, autokuljetuksessa ja muissa töissä noin puolta mies-työvuotta. Välillisetkin työllisyysvaikutukset huomioiden hakkuuesitys merkitsee kolmesta neljään miestyövuotta, sillä hakkuilla on alkutuotannon muotona kerrannaisvaikutus. Suunnitelman hakkuuesitys merkitsee noin 300 000 markan [50 420 €] vuotuista kantorahatuloa.

Hakkuut ylläpitävät erämaan laitaa tulevaa tieverkostoa. Esimerkiksi Paatsjoen paliskunta hyötyy siitä, että Metsähallitus pitää hakkuiden aikana tien auki Suovaselän erotuspaikkaan.

Lausuntoja hakkuista

Useimmat lausunnonantajat eivät ottaneet erikseen kantaa hakkuisiin. Onkin katsottava, että hyväksyessään suunnitelman yleisesti ne ovat hyväksyneet myös suunnitelman hakkuesitykset.

Inarin kunta vaati lausunnossaan voimakkaasti hakkuiden toteuttamista.

Hakkuesitystä on myös arvioitu kriittisesti. Paatsjoen paliskunta, Lapin luonnonsuojelupiiri ry ja Suomen luonnonsuojeluliitto ry ovat vastustaneet niitä. Inarin luonnonystävät ry ja Arktinen keskus esittivät hakkuesityksen pienentämistä. Nellimin kylätoimikunta oli varauksellinen. Lapin ympäristökeskus esitti vielä harkintaa.

Saamelaiskäräjät ei lausunnossaan ottanut kantaa hakkuiden määrään, laatuun, sijoittumiseen eikä ajoittumiseen. Lausuntonsa yhteenvedossa se kuitenkin toteaa, että

Vätsärin erämaan hoito- ja käyttösuunnitelmassa ei ole otettu huomioon oikeusjärjestyksen kokonaisuutta saamelaisten osalta yleensä ja kolttasaamelaisten osalta erikseen kolttalueella sijaitsevalla erämaalla. Tästä puutteesta johtuen suunnitelma painottaa matkailua ja metsätaloutta koskevia seikkoja siten, että saamelaisten asema kulttuuriinsa kuuluvien elinkeinojen harjoittajina tulee tulevaisuudessa suunnitelman mukaisesti heikkenemään ristiriitaisesti perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteuttamistavoitteiden kanssa.

On totta, että hakkuesitys ja virkistyskäytön kehittäminen saavat paljon tilaa suunnitelmassa. Tämä johtuu siitä, että koko erämaakysymys on painottunut sekä kansallisesti että kansainvälisesti hakkuisiin – muun muassa erämaiden perustamiseen johtanut tapahtumasarja käynnistyi Kessistä, Vätsärin erämaan eteläosasta. Koska hoito- ja käyttösuunnitelman tehtävänä on ohjata nimenomaan Metsähallitusta ja sen toimintaa, on selvää, että metsätalous ja virkistyskäytön kehittäminen ovat suunnitelman olennaisimpia osia. Huomattava on myös, että erämaalaissa ja sen perusteluissa ei ole minkäänlaista mainintaa saamelaisten perusoikeuksista eikä ihmisoikeuksista. Se, että ne puuttuvat sekä laista että sen perusteluista, voi johtua joko siitä, että niitä ei haluttu mukaan, tai siitä, että teemat ovat tulleet ajankohtaisemmiksi vasta erämaalain säätämisen eli vuoden 1991 jälkeen.

Saamelaiskäräjien yleinen suhtautuminen hakkuisiin selviää Saamelaisten kestävän kehityksen ohjelmasta (jonka saamelaiskäräjät on valmistellut yhteistyössä ympäristöministeriön kanssa). Saamelaiskäräjien kanta on, että ”metsien puuvarantoja voidaan käyttää uusiutumiskyvyn rajoissa, paikallisesti ja korkeaan jalostusasteeseen pyrkien”.

Suunnitelman esitys täyttää hyvin ehdon ”uusiutumiskyvyn rajoissa”. Hakkuesitys on vain noin reilu puolet metsän kasvusta, eli luonnonmukaisesti hoidettavan metsäalueen sekä elävän että kuolleen puuston (maapuut, kelot) määrät tulevat kasvamaan. Vaatimus puun paikallisesta käytöstä on toteutunut viime vuosina sahatukkien, ratapuuaiheiden ja koivun osalta. Mäntykuitupuuta on kuljetettu Kemiin, missä se on jalostettu selluksi ja energiaksi. Saamelaiskäräjät ei selitä, mitä se tarkoittaa *korkealla jalostusasteella*. Metsähallituksen tulkinnan mukaan puun nykyistä käyttöä voidaan pitää pitkälle jalostettuna; esimerkiksi väheksytty sellu on välivaihe korkealaatuisiin paperituotteisiin. Sellun valmistuksessa yli puolet puusta (ligniini, kuori) käytetään energiantuotantoon kestäväällä ja ympäristöystävällisellä tavalla, joka ei lisää ilmakehän hiilidioksidikuormaa.

Paatsjoen paliskunnan suhtautuminen hakkuisiin vaihtui suunnitteluprosessin aikana vuosina 1995–1999. Tänä aikana paliskunnalla on ollut kolme eri poroisäntää. Kun suunnittelu aloitettiin, paliskunnalta kysyttiin, mikä olisi heidän kannaltaan paras etenemisjärjestys siitä lähtökohdasta, että luonnonmukaisesti hoidettava alue olisi sama kuin erämaakomitean esitys. Paliskunta esitti etenemistä järjestyksessä Kirakkaniemi–Sammakkoniemi ja sen jälkeen Kessijoen takaiset alueet, jos sinne olisi yleensä tarvetta mennä. Kirakkaniemen alue käytiin yhdessä (Metsähallituksen ja paliskunnan edustajat) tarkistamassa maastossa, ja todettiin, että sen metsät ovat pääasiassa sammal pohjaisia alueita, joiden merkitys talvilaitumena on vähäinen. Lausunnossaan suunnitelmasta Paatsjoen paliskunta vastusti kuitenkin hakkuita. Perusteluna oli se, että hakkuutoiminta paliskunnan eteläosassa ajaa poroja pohjoiseen ja edelleen Vätsärin paliskunnan alueelle. (Tilanne on tältä osin muuttumassa, koska Vironiemeen ollaan rakentamassa raja-aitaa.)

Paatsjoen paliskunnan porot kuuluvat 12 omistajalle. Heistä kahdeksan on saamelaista ja neljä suomalaista. Lisäksi paliskunnalla on muutamia poroja. Lukuporoja, joiden mukaan oikeudet ja velvollisuudet määräytyvät, on 1 325 kpl. Lukuporoista hieman yli puolet kuuluu saamelaisille poronmistajille ja hieman vajaa puolet suomalaisille poronmistajille (joista osalla on saamelaiset puoliset).

Vätsärin ja Näätämon paliskunnat ovat ns. kolttapaliskuntia, joissa poronmistus keskittyy selvästi kolttasaamelaisille. Muddusjärven paliskunta on ilmeisesti myös saamelaisenemmistöinen. Muddusjärven paliskunta ei vastustanut lausunnossaan hoito- ja käyttösuunnitelmaa eikä ottanut mitään kantaa hakkuisiin. Vätsärin ja Näätämon paliskunnat eivät antaneet lausuntoa. Vätsärin paliskunta osallistui kuitenkin aktiivisesti suunnitelman laadintaan.

11.3.7 Kotitarvepuun otto ja puun myynti yksityisille

Suunnitelman esitykset

- 1) Metsähallitus osoittaa hakkuupaikan mahdollisimman lähelle kämpppää tai muuta käyttöpaikkaa, jotta ihmisten jäljet keskittyisivät kämppien lähiympäristöön ja muut alueet säilyisivät erämaisina.
- 2) Metsähallitus ohjaa kotitarvepuun oton siten, että se kohdistuu ensi sijassa eläviin pystymäntyihin, joita otetaan keskitetysti, ei kuitenkaan aukkoa tehden.
- 3) Metsähallitus myy maapuuta enintään 1 km:n etäisyydeltä käyttöpaikasta ja koivua enintään 2 km:n kilometrin etäisyydeltä käyttöpaikalta. Kuitenkin partakkolaiset voivat edelleen ottaa, osoituksen mukaan, molempia puutavaralajeja Puuniemestä ja Haapavuonon alueelta, maapuuta 3 km:n ja koivua 5 km:n säteellä Tsiuttajoen suusta.
- 3) Metsähallitus ohjaa hinnoittelulla käyttöä mäntyyn.
- 4) Mikäli em. esitykset ovat ristiriidassa kolttalain, poronhoitolain tai muun lainsäädännön kanssa, noudatetaan luonnollisesti lakia.

Esitysten konkreettiset ympäristövaikutukset

Esityksen tärkeimpänä perusteena on alueen erämaaluonteen säilyttäminen. Ajatuksena on se, että mitä vähemmän ihmisen jälkiä alueella on, sitä erämaisempaa alue säilyy. Esitys säästää myös alueen koivikoita, jotka – kuten perusselvityksessä Vätsärin erämaan metsien kehitys on osoitettu – pääosin tuhoutuivat 1960-luvun tunturimittarituhossa, eivätkä ole sen jälkeen uudistuneet. Esitys turvaa siten pieneltä osalta alueen monimuotoisuuden säilymistä. Vain pieneltä osalta siksi, että erämaan koivikoiden tulevaisuus riippuu ennen kaikkea metsäpaloista ja kesälaiduntamisen voimakkuudesta sekä näiden kahden yhteisvaikutuksesta.

Esitys pyrkii muuttamaan paikallisia tapoja; toisin sanoen kulttuuria. Paikalliseen kulttuuriin on kuulunut se, että polttopuuna käytetään kuivaa maapuuta ja koivua, joita voidaan hakea kaukaakin. Maapuun etuna on ollut se, että sitä ei tarvitse kuivattaa, ja siksi sen käyttö on mahdollistanut ”kädestä suuhun elämisen”. Tuore pystymänty ei pala sen sijaan kuivattamatta.

Vanhan tavan muuttaminen saattaa olla vaikeaa, mutta siihen pyritään ekologisista ja esteettisistä syistä. Metsähallitus on itse osaltaan ollut luomassa perinteistä tapaa. Se on vuosikymmenien ajan ohjannut ihmisiä käyttämään maapuuta. Lähtökohta on ollut metsänhoidollinen: On parempi ottaa jo kuollut puu kuin vielä kasvava pystymänty, josta voi kehittyä tukkipuu. Valistuksen ja valvonnan tuloksena inarilaiset ovat oppineet jo pienestä pitäen metsänhoidolliseen ajatteluun.

Erämaalaki toi kuitenkin tullessaan uusia arvoja – mm. sen, että **maahan kaatuneella puulla on arvo sinänsä**; se on olennainen erämaan elementti. Koska erämaa-alueella ei pääsääntöisesti tulla harjoittamaan metsänhoitoa, ei tarvitse myöskään ajatella puiden kasvattamista tukkipuiksi. Puun arvo erämaassa ei johdu sen teknisestä laadusta eikä sen myyntiarvosta, vaan sen sijainnista, ulkonäöstä, iästä, koosta, koroista, koloista ja muista erityispiirteistä.

Vaikka esitys saattaa olla sosiaalisesti ja kulttuurisesti vaikea, on sillä kuitenkin **myönteinen taloudellinen vaikutus**. Ihmiset voivat nyt saada polttopuunsa kämppänsä läheltä, mistä sen korjuu ja kuljetus tulevat halvaksi.

11.3.8 Kaivostoiminta

Vätsärin erämaan hoito- ja käyttösuunnitelma ei vaikuta kaivoskivennäisten etsintään eikä kaivostoimintaan, joten **suunnitelmalla ei ole ympäristövaikutuksia**.

Inarin kunta esitti lausunnossaan, että ”suunnitelmassa tulisi varautua siihen, että alueelle tarvittaessa voidaan muodostaa kaivospiirejä ja aloittaa kaivostoiminta”. Kunta ei selitä, mitä ”varautuminen” voisi olla.

Erämaalain mukaan **kaivospiirin perustaminen edellyttää valtioneuvoston lupaa**. Siten, jos erämaasta joskus löytyy jotakin kannattavasti kaivettavaa tai louhittavaa, hanke ja sen ympäristövaikutukset tullaan käsittelemään korkeimmalla mahdollisella taholla.

11.3.9 Maa-ainesten otto

Suunnitelman esitys

- Metsähallitus voi edelleen myydä maa-aineksia erämaan sisällä tapahtuvan vähäisen rakentamisen tarpeisiin. Maa-aineet tulee ottaa mahdollisimman läheltä käyttöpaikkaa, Metsähallituksen osoituksen mukaan.

Esitys ei muuta vallitsevaa käytäntöä. **Suunnitelmalla ei ole siten ympäristövaikutuksia.**

11.3.10 Virkistyskäyttö ja luontomatkailu

Tätä osio muuttui huomattavasti lausuntokierroksen ja sen jälkeen käytyjen neuvottelujen (saamelaiskäräjät ja koltaneuvosto) jälkeen. Esimerkiksi jo otsikossa mainittu käsite *luontomatkailu* korvattiin lopullisessa suunnitelmassa neutraalimmalla käsitteellä *virkistyskäyttö*, joka ei sisällä välttämättä lainkaan yhteyttä liiketoimintaan.

Kritiikki kohdistui erityisesti luonnoksen siihen kohtaan, jossa Metsähallitukselle varattiin mahdollisuus rakentaa tulevaisuudessa vuokratupia erämaan ykkös- ja kakkosvyöhykkeelle. Vaikka mahdollisuus rakentamiseen oli alustavassa suunnitelmassa määrätty paikallisesti ohjattavaksi, ei tämä riittänyt esimerkiksi saamelaiskäräjille. Myös Paatsjoen paliskunta ilmoitti lausunnossaan vastustavansa sekä vuokratupien että ”isännöityjen vuokratupien” rakentamista. Lapin TE-keskuksen maaseutuosasto oli myös varauksellinen. Se korosti, että kaikessa rakentamisessa ja vuokrauksessa on kuultava paikallisia ihmisiä ja erityisesti luontaiselinkeinojen harjoittajia.

Suunnitelmaluonnokseen sisältyi myös suositus erämaalain muuttamisesta siten, että käyttöoikeuksien luovuttaminen luontomatkailun tarpeisiin olisi mahdollista hoito- ja käyttösuunnitelmassa osoitetulla tavalla.

Luonnoksen suositus oli tehty taloudellisesta näkökulmasta. Se pyrki parantamaan syrjäkyläin elinmahdollisuuksia. Käyttöoikeuksien luovutus oli luonnoksessa rajattu; rakentamisen luontomatkailun tarpeisiin tuli olla tarkkaan ohjeistettua ja rajattua. Erityisesti Partakossa katsottiin, että luontomatkailun kehittäminen ei ole mahdollista, jos yksityiset eivät voi saada erämaasta paikkaa, johon rakentaa tukikohtia. Katsottiin, että erämaalaki nykyisellään estää luontomatkailun kehittämisen ja että se heikentää syrjäkyläin toimeentulomahdollisuuksia. Partakkolaiset toivat esiin mm., että kalastajan matkassa liikkuva luontomatkailija voi tuoda selvästi enemmän rahaa kuin itse kala; että kalastus itsessään ei ole nykyisin kannattavaa kalan halvan hinnan takia, mutta yhdistettynä luontomatkailuun asiasta voisi tehdä kannattavan. Se edellyttäisi kuitenkin kattoa pään päälle erämaassa.

Suositus kohtasi kuitenkin niin paljon kritiikkiä ja varaumia (saamelaiskäräjät, koltaneuvosto, Arktinen keskus ja Lapin TE-keskus), että se jätettiin pois lopullisesta suunnitelmasta. Poisjättämistä helpotti se, että Metsähallituksessakaan ei oltu vakuuttuneita suosituksen tarpeellisuudesta.

Tehdyt muutokset tarkoittavat sitä, että Metsähallitus tai mikään muukaan taho ei tule kehittämään luontomatkailun edellytyksiä valtion mailla erämaassa. Lakisääteiseen erämaahan kuulumattomilla yksityismailla tämä on kuitenkin mahdollista.

Se, että luontomatkailun kehittämisen mahdollisuus oli varattu suunnitelmaluonnoksessa Metsähallitukselle, johtui siitä, että mikään muu yritys ei voi erämaalain mukaan saada erämaasta tuki-kohtaa tähän tarkoitukseen. Monet lausunnonantajat pelkäsivät kuitenkin ilmeisesti, että esitys johtaisi Metsähallituksen (ja sen Villi Pohjola -nimisen yksikön) monopoliin, eivätkä ne halunneet sitä. Esimerkiksi Nellimin kylätoimikunta vastasi: ”Metsähallituksen monopoliasema paikallisiin luontomatkailuyrittäjiin nähden on kohtuuton ja tulisi sen takia muuttaa.”

Vaikka luontomatkailun edellytyksiä ei kehitetäkään, suunnitelma jättää Metsähallitukselle mahdollisuuden kehittää retkeilyn ja muun jokamiehenoikeuksiin perustuvan virkistyskäytön edellytyksiä lähinnä erämaan ykkös- ja kakkosvyöhykkeelle. Huomattava on myös, että uusi porotalouden ja luontaiselinkeinojen rahoituslaki (45/2000) antaa mahdollisuuden käyttää luontaiselinkeinoitukikohtia matkailijoiden majoittamiseen, opastamiseen ja muuhun palvelutoimintaan silloin, kun se tapahtuu luontaiselinkeinojen harjoittamisen ohessa.

Konkreettisia ympäristövaikutuksia esityksittäin

1. esitys: Metsähallitus noudattaa virkistyskäytön, lähinnä retkeilyn, kehittämisessä varovaisuutta, ja ottaa huomioon erämaalain yleiset vaatimukset. Metsähallitus välttää kaikkea rakentamista erämaan 3. ja 4. vyöhykkeellä. Tämä linjaus on pysyvä, eikä sitä saa lieventää suunnitelman tarkistuksessa.

Ensimmäinen esitys on yleisperiaate virkistyskäytön kehittämisessä. Siinä mainittu **varovaisuusperiaate** on Rion sopimuksen mukainen. Esitystä on pidettävä **turvaamistoimena**, jonka tarkoituksena on estää nopeat, vaikeasti peruttavissa olevat muutokset, jotka saattaisivat muodostua uhkaksi alueen erämaaluonteelle, saamelaiskulttuurille ja luontaiselinkeinoille. Esityksen ekologiset, kulttuuriset ja sosiaaliset ympäristövaikutukset ovat siksi myönteisiä.

Esitys kaiken rakentamisen välttämisestä erämaan 3. ja 4. vyöhykkeellä on myös tehty alueen erämaaluonteen säilyttämiseksi sekä saamelaiskulttuurin ja luontaiselinkeinojen turvaamiseksi. Esitys kohdistuu vain Metsähallituksen omaan toimintaan, eikä estä siten esimerkiksi poronhoidossa tarpeellisten rakenteiden tekemistä.

Esitys jättää kuitenkin mahdollisuuden kehittää virkistyskäytön, lähinnä retkeilyn, edellytyksiä erämaan 1. ja 2. vyöhykkeellä, eivätkä 3. ja 4. vyöhykettä ole ehdottomasti poissuljettuja.

Esityksen kolmas lause sisältää aikaulottuvuuden: ”– **Tämä linjaus on pysyvä.**” Tällä voimakkaalla **turvaamistoimella** on haluttu estää ”hiipivä muutos”. Suunnitelmaa tarkistetaan aika ajoin, mutta alueen erämaaluonteen säilyttämiseksi, saamelaiskulttuurin turvaamiseksi ja luontaiselinkeinojen turvaamiseksi tietyt päätökset esitetään sementoitaviksi pitkäksi ajaksi eteenpäin.

2. esitys: Nykyisten autio- ja vuokratupien käyttötarkoitus ei muutu. Edellytyksenä autiotupien jatkuvalle huollolle ja kunnossapidolle on, että valtio osoittaa siihen riittävästi varoja.

Esitys sisältää kaksi ajatusta: Että ennen suunnitelmaa olemassa olleet autio- ja vuokratuvat säilyvät entisenlaisessa käytössään ja toiseksi, että yhteiskunta turvaa autiotupien huollossa ja ylläpidossa tarvittavan rahoituksen.

Esityksen alkuosa ei siten aiheuta ympäristövaikutuksia – tilanne säilyy ennallaan. Esityksen rahoituspuoli on ongelmallisempi. Autiotupien huoltoa rahoitetaan maa- ja metsätalousministeriön osoittamin varoin; mutta koska ympäristöministeriö vahvistaa hoito- ja käyttösuunnitelman, saat-
taa esitys jäädä vaille todellista merkitystä. Asia ei aiheudu Metsähallituksesta eikä ole Metsä-
hallituksen päätettävissä.

3. esitys: Merkityt kelkkaurat sekä veneily- ja melontareitit säilyvät. Metsähallitus viitoittaa Nitsi-
järven itäpuolelle yhteyden Ivalon–Sevettijärven kelkkauralta Inarin–Sevettijärven kelkkauralle.

Esityksen alkuosa sisältää ajatuksen vanhojen reittien säilymisestä. Säilyttäminen ei aiheuta
ympäristömuutoksia.

Esitys uudesta urasta on syntynyt paikkakuntalaisten toiveista. Se tulee muuttamaan hieman erä-
maan käyttöä. Uusi kelkkaura yhdistäisi kaksi nyt samansuuntaisena kulkevaa uraa. Toinen niistä
menee Inarijärven rantoja seuraillen Inarista Sevettijärvelle. Toinen kulkee samaan paikkaan Iva-
lostä seuraten Ivalojokea, Inarijärven selkiä ja Suolisvuonoa sekä maakannasta pitkin.

Uudella uralla on pääasiassa myönteinen ympäristövaikutus. Se kokoaa kelkkailua entisestään
urille ja lisää turvallisuutta. Yhteysura lyhentäisi kulkumatkoja, ja pienentäisi siten polttoaineen
kulutusta.

4. esitys: Metsähallituksella on omassa käytössään – ensi sijassa valvonta- ja huoltotukikohtina,
toissijaisesti Metsähallituksen vieraiden tai asiakkaiden käytössä – Vironniemen, Äälisjärven ja
Rajapään kämpät. Näiden kämppien käyttötarkoitus säilytetään entisenä.

Esitys säilyttää suunnitelman laadintaa edeltävän tilan, eikä sillä ole siten ympäristövaikutuksia.

5. esitys: Virkistyskäytön kehittäminen on osa erämaan hoidon ja käytön seurantatehtävää. Siten
edellä mainittuja kohtia 2–4 voidaan tarkistaa noin 10 vuoden kuluttua tai tarvittaessa aiemmin-
kin. Virkistyskäytön kehittämisen on oltava paikallisesti ohjattua, ja päätökset on valmisteltava
prosessissa, jota sanotaan osallistavaksi suunnitteluksi.

Esitys on erämaalain ja YVA-lain mukainen ottaessaan huomioon sosiaalisen ja kulttuurisen kes-
tävyuden vaatimukset. Sillä on selvästi positiivinen sosiaalinen ja kulttuurinen ympäristövaikutus.

6. esitys: Metsähallitus ratkaisee sille mahdollisesti siirtyvien, jo olemassa olevien kämppien
käyttötarkoituksen tapauskohtaisesti. Vaihtoehtoja ovat: 1) Metsähallitus vuokraa tai luovuttaa
kämpän luontaiselinkeinojen harjoittajille, puolustusvoimille tai rajavartiostolle. 2) Metsähallitus
ottaa kämpän omaan työkäyttöönsä.

Esityksessä ohjeistetaan Metsähallitukselle tulevien kämppien kohtaloa. On todennäköistä, että
tällaisia tapauksia tulee erittäin vähän. Esimerkiksi Rajavartiolaitos on jo luopunut useimmista
kämpistään. Metsähallitus on vuokrannut ne edelleen paliskunnille, tai ottanut kämpän oman käyt-
ttönsä tai muuttanut kämpän viralliseksi autiotuvaksi, kuten on tapahtunut Piilolalle. Jatkossa on
tarkoitus toimia jotakuinkin samoin.

Saamelaiskäräjät ja luontomatkailun kehittäminen

Saamelaiskäräjien ja kolttaneuvoston lausuntojen mukaan alkuperäinen suunnitelmaluonnos oli liian matkailukeskeinen, ja se olisi heikentänyt saamelaisten asemaa. Myöhemmin käydyissä neuvotteluissa ne toivat selvästi esiin, että ne eivät hyväksy uusia Metsähallituksen vuokratupia erämaahan. Suunnitelmaa muutettiin sitten niin, että vuokratupamahdollisuus poistui.

Edellisestä voisi päätellä, että mainittujen elimien kanta luontomatkailuun olisi selkeästi kielteinen. Näin ei kuitenkaan ole. Tämä ilmenee tutkittaessa **Saamelaisten kestävä kehityksen ohjelmaa**, jonka käräjät on valmistellut yhdessä ympäristöministeriön kanssa, ja joka on hyväksytty saamelaiskäräjien kokouksessa 28.3.1998, ja saamelaiskäräjien **lausuntoa Inarin kunnan matkailun kehittämisohjelmasta** vuosiksi 2000–2006. Lausunto on päivätty 30.6.1999.

Kestävän kehityksen ohjelmassa on muutamia konkreettisia matkailuun kohdistuvia kannanottoja. Ohjelman **taloudellisesti** kestävää käyttöä koskevassa osiossa todetaan, että

- – Suuriin ihmismääriin perustuva matkailu pysytetään nykyisillä alueillaan. Virkistyspalvelujen tarjonnasta valtionmaalla sovitaan tasavertaisina osapuolina valtion viranomaisen tai liikelaitoksen ja saamelaiskäräjien kesken ottaen huomioon saamelaisten kulttuuriin kuuluvien elinkeinojen harjoittaminen. Saamelaisia erityispiirteitä hyödyntävää pieniin ihmismääriin perustuvaa turismia kehitetään saamelaiselinkeinoja täydentävänä elinkeinona [alleviivaus lainaajan] hyödyntäen Itämeren Agenda 21 -työn osana tehtävää turismin kehittämistä.
- – Saamelaisten matkailutoimintaa kehitetään saamelaisten oman kulttuurin ja sen perinteisen osaamispääoman perustalta. Kiinnitetään huomiota korkealaatuiseen saamelaiseen matkailutoimintaan ja pyritään matkailun saamelaiseen tuotemerkkiin.

Hoito- ja käyttösuunnitelma on samansuuntainen ohjelman kanssa. Suunnitelma tähtää, kuten ohjelmakin, suuriin ihmismääriin perustuvan matkailun pysyttämiseen nykyisellä alueellaan erämaiden ulkopuolella.

Saamelaiskäräjien ja Metsähallituksen neuvotteluissa (kesäkuu 2000) tuli selvästi esiin, että saamelaiskäräjät ei halua erämaahan lisää kämppejä tai muita matkailun tukirakenteita, ei ainakaan Metsähallituksen hallitsemia. Kannanotto voidaan tulkita joko niin, että kestävä kehityksen ohjelmaan sisältyvä maininta ”– – turismia kehitetään saamelaiselinkeinoja täydentävänä elinkeinona” ei tarkoita erämaa-alueita, tai sitten niin, että jos tukirakenteita tehdään, niiden tulee olla saamelaisten hoidossa ja hallinnassa.

Saamelaisten kestävä kehityksen ohjelmassa esitetään, että saamelaiskäräjät ja liikelaitos Metsähallitus sopisivat tasavertaisina osapuolina virkistyspalvelujen tarjonnasta. Erämaalain mukaan erämaat ovat kuitenkin vain Metsähallituksen hallinnassa ja hoidossa. Erämaalaisissa sanotaan myös, että valtio ei saa luovuttaa maata ja siihen kuuluvaa käyttöoikeutta. Poikkeuksena ovat luontaiselinkeinojen tarpeet. Luontomatkailua erämaalaki ei tunnusta kuitenkaan luontaiselinkeinoksi. Näin ollen vaikka Metsähallituksella onkin neuvotteluvélvoite saamelaiskäräjien kanssa ja vaikka Metsähallitus ohjaa luontomatkailua paikallinen ja erityisesti saamelainen näkökulma huomioon ottaen, ei Metsähallitusta ja saamelaiskäräjiä kuitenkaan voida pitää juridisesti tasaveroisina. Tätä asiaa ei voida suunnitelmalla muuttaa.

Saamelaiskäräjien lausunnossa Inarin kunnan matkailun kehittämisohjelmasta vuosiksi 2000–2006 toistetaan edellä esitetyt kestävän kehityksen ohjelmaan sisältyvät ajatukset. Niiden lisäksi lausuntoon sisältyvät seuraavat esitykset:

- Jotta saamelaiskulttuuri ja matkailuelinkeino voidaan yhdistää mahdollisimman toimivaksi kokonaisuudeksi, on sitä kehitettävä saamelaisten omista lähtökohdista. Ne yrittäjät ja elinkeinonharjoittajat, jotka tuntevat ympäristönsä omakseen ja ovat itse osana tätä kulttuuria ja elämäntapaa, ovat parhaita asiantuntijoita palvelujen kehittämisessä.
- Lähtökohtana matkailun kehittämisessä tulee olla se, että saamelaisten perinteiset elinkeinot eivät joudu väistymään matkailun tieltä ja että niiden harjoittamisen edellytyksiä ei kavenneta. Matkailun kehittämisessä on otettava huomioon erityisesti se, että matkailun tulee olla ohjattua ja sen tulee perustua aitoon ja oikeaan informaatioon saamelaiskulttuurista.

Erämaan hoito- ja käyttösuunnitelma ei aseta esteitä em. esityksille, vaan on niiden kanssa yhden-suuntainen. Suunnitelma ei ole kuitenkaan mikään matkailun kehittämissuunnitelma, vaan paremminkin suunnitelma, jolla asetetaan rajoja matkailun kasvulle, ja suunnitelma, jolla ohjataan matkailua siten, että sen haitat mm. luontaiselinkeinoille jäisivät pieniksi. Suunnitelmassa esitetty ohjeistus on siten yhdenmukainen saamelaiskäräjien esitysten kanssa.

11.3.11 Liikenne ja liikkuminen

Konkreettisia ympäristövaikutuksia esityksittäin

1. esitys: Metsähallitus ei perusta erämaahan maastoliikennelain mukaisia moottorikelkkailureittejä. Erämaa-alueella jo olemassa olevat moottorikelkkaurat säilytetään.

Tämä esitys muuttui lausuntokierroksen jälkeen. Lausuntokierroksella käyneessä luonnoksessa esitykseen sisältyi maininta, että ”erämaa-alueella jo olemassa olevat moottorikelkkaurat voidaan kuitenkin tarvittaessa muuttaa reittitoimituksella maastoliikennelain (1710/1995) mukaisiksi moottorikelkkailureiteiksi”. Metsähallitus tarkisti kuitenkin kantaansa asiaan ja katsoo nyt, että maastoliikennelain mukainen moottorikelkkareitti on yleiseen ja pysyvään tiehen rinnastettava kulkuväylä, jota ei saa perustaa erämaalain mukaan ilman valtioneuvoston lupaa. Metsähallituksen tarkoituksena ei ole lisätä maastoliikennettä erämaassa, vaan tarkoituksena on pitää se kohtuullisena ja hallittuna. Tämän mahdollistaa parhaiten nykyinen käytäntö, jota muun muassa Ylä-Lapin paliskunnat tukevat.

Esitys säilyttää olemassa olevan tilan eikä aiheuta ympäristövaikutuksia.

2. esitys: Metsähallitus myöntää kesäaikaisia maastoliikennelupia erämaa-alueelle vain poikkeuksellisesti ja painavista syistä.

Esitys on erämaalain mukainen. Se säilyttää nykytilan, eikä aiheuta siten ympäristövaikutuksia. – Huomattava on, että esitys ei koske poromiehiä. Heillä on maastoliikennelain perusteella oikeus myös kesäaikaiseen maastoliikenteeseen ollessaan poronhoitotöissä.

3. esitys: Suunnitelma ei aiheuta muutoksia talviaajan maastoliikennelupien myöntämiseen.

Esitys säilyttää nykytilan, eikä aiheuta siten ympäristövaikutuksia.

4. esitys: Metsähallitus viitoittaa yhteysuran Ivalo–Sevettijärvi-reitiltä Inari–Sevettijärvi-reitille. Yhteysura tulee Nitsijärven itäpuolelle. Yhteysura ei ole maastoliikennelain mukainen kelkka-reitti, niin kuin eivät ole muutenkaan käytössä olevat kelkkaurat.

5. esitys: Mikäli erämaahan aiotaan jatkossa rakentaa tai sieltä poistaa kelkkauria tai -reittejä tai muita reittejä, niistä on päätettävä osallistavan suunnittelun menettelyllä paikallisesti ohjattuna. Urien ja reittien rakentaminen tai poistaminen on osa erämaan hoidon ja käytön seurantatehtävää.

Esitys on yhdenmukainen turvaamistoimi osiossa Virkistyskäyttö kuvatulle, seurantaan liittyvälle esitykselle. Esityksellä on myönteinen sosiaalinen ja kulttuurinen ympäristövaikutus.

Suunnitelman suositus

- Kyyneljärvelle ja Suolisjärvelle ei tule tehdä veneilyä helpottavia väylämerkintöjä (kummeleita tai muita merimerkkejä) eikä niistä myöskään tule julkaista merikarttoja syvyys- ym. tietoi-neen. Suolistaipaleen venerataa ei saa muuttaa siten, että se mahdollistaisi nykyistä suurempi-en veneiden vetämisen kannaksen yli.

Suositus pyrkii säilyttämään alueen erämaaluonteeseen.

11.3.12 Käyttöoikeuksien vuokraus ja luovutus

Metsähallitus on ohjannut tukikohtapaikkojen luovuttamista porotilalain, luontaiselinkeinolain tai kolttalain säädösten mukaisesti. Tässä tarkoituksessa esimerkiksi Inarijärvelle on laadittu yhdessä kunnan kanssa palstoitussuunnitelma, jossa kalastustukikohtien rakentaminen on ohjattu Hiiri-niemeen, Koutunkiin, Pääsaareen ja Kovasaareen.

Kun erämaalaki säädettiin vuonna 1991, myös siihen sisällytettiin mahdollisuus luovuttaa käyttö-oikeuksia luontaiselinkeinojen tarkoituksiin. Laki ei määrittele kuitenkaan millään lailla muita luovuttamisen ehtoja kuin sen, että käyttöoikeuksia voi saada vain luontaiselinkeinojen tarkoituk-siin, ja että asia on ohjeistettava hoito- ja käyttösuunnitelmassa.

Koska erämaalain säädös oli hyvin väljä, Metsähallituksen päätettäväksi jäi, mitä lainsäätäjä oli tarkoittanut. Onko tarkoitus nimenomaan tukea luontaiselinkeinojen tukikohtien rakentamista erämaahan, koska erämaalain yhtenä tavoitteena on luontaiselinkeinojen turvaaminen? Vai tarkoit-taako lain kohta kuitenkin päinvastaista, koska lainkohdan pääsääntö kielsi käyttöoikeuksien luo-vuttamisen, ja luovuttaminen luontaiselinkeinojen tarkoitukseen on vain poikkeus pääsääntöön?

Ensimmäisen suunnitelmaluonnoksen esitykset tehtiin lähtökohdasta, jonka mukaan erämaalain katsottiin laajentavan oikeutta saada kalastus- tai muu tukikohta erämaa-alueelta. Erityisesti Par-takon kylätoimikunta ajoi tällaisen mahdollisuuden varaamista.

Luonnoksen esitykset herättivät kuitenkin kritiikkiä lausunnonantajissa. Kun esitys myöhemmin käsiteltiin Inarin kunnan yhteistyöryhmässä, jossa ovat edustettuina kunnan ja saamelaiskäräjien nimeämät edustajat, kunnan edustaja suhtautui hyvin kriittisesti uusien kalastustukikohta-alueiden luovuttamiseen. Hän vastusti sitä katsoen, että asia on jo kertaalleen ratkaistu palstoitus-suunnitelmassa. Muutkaan yhteistyöryhmän jäsenet eivät olleet vaatimassa uusia tukikohdan paikkoja, jos nyt eivät juuri vastustaneetkaan niitä.

Uusi porotalouden ja luontaiselinkeinojen rahoituslaki, joka tuli voimaan vuonna 2000, kiristi käyttöoikeuksien luovuttamisen ehtoja. Koska myös saamelaiskäräjät suhtautui kriittisesti tukikohtien luovuttamiseen, varmistui, että alkuperäisiä esityksiä tuli vielä tarkistaa. Muutokset tehtiin, jotta esitykset olisivat yhdenmukaisia uuden porotalouden ja luontaiselinkeinojen rahoituslain sekä kolttalain kanssa. Haluttiin myös, että kolttalaissa mainitut etuudet todetaan kirjaimellisesti eikä vain viitata niihin. Saamelaiskäräjien esityksestä lisättiin kohta, jonka mukaan käyttöoikeuksien luovuttaminen ei saa vaarantaa saamelaisten oikeutta harjoittaa kulttuuriaan; toisin sanoen käyttöoikeuksien luovuttaminen ei saa vaarantaa saamelaisten harjoittamaa poronhoitoa, metsästystä, kalastusta eikä keräilyä.

Erämaalaki ei velvoita Metsähallitusta luovuttamaan alueeseen liittyvää käyttöoikeutta. Se vain antaa siihen mahdollisuuden – poikkeuksena pääsäännöstä, joka kieltää luovuttamisen. Siten Metsähallitus voi säädellä lupien määrää erämaalain tarkoitusten mukaan.

Konkreettisia ympäristövaikutuksia esityksittäin

- 1) Metsähallitus voi luovuttaa käyttöoikeuksia poronhoidon tarpeisiin erämaa-alueella sijaitseville paliskunnille.

Esitys säilyttää poronhoidon osalta nykyisen käytännön, minkä mukaan porotalouden tukikohta-alueita voidaan luovuttaa paliskunnille, mutta ei yksityisille poromiehille. Asia on kehittynyt tällaiseksi vuosien kuluessa paliskuntien ja paliskuntien yhdistyksen toivomuksesta.

Esitys ei aiheuta muutoksia suunnitelmaa edeltävään tilaan, joten ei ympäristövaikutuksia.

- 2) Erämaan ykkösvyöhykkeelle Metsähallitus voi luovuttaa käyttöoikeuksia kalastustarkoitukseen hakijalle, joka täyttää luontaiselinkeinojen rahoituslain (45/2000) asettamat edellytykset.

Esitys säilyttää suurin piirtein nykytilan. Vaikka erämaalain yhtenä tavoitteena on luontaiselinkeinojen turvaaminen, on kuitenkin katsottu, että käyttöoikeuksien saaminen kalastustarkoitukseen ei saa olla erämaassa helpompaa kuin muilla alueilla.

- 3) Kolttalain (253/1995) mukaan koltta-alueella asuvilla koltilla on ilman eri korvausta oikeus sijoittaa Metsähallituksen luvalla poro-, metsästys- ja kalapirttejä, kalakellareita ja varastuosioita tarvittaville paikoille. Luvan saa vain, jos asianomaisen rakennuksen sijoittamista on pidettävä koltan ja hänen perheensä toimeentulon tai luontaiselinkeinon harjoittamisen kannalta perusteltuna.

Esityksessä toistetaan vain kolttalain ohjeistus. Ei ympäristövaikutuksia.

- 4) Metsähallitus voi vuokrata ammattimaiseen kalastukseen tukikohdan paikan Hiiriniemen kalakentältä tai erityisen painavista syistä muualta erämaan ykkösvyöhykkeeltä.

Esityksellä on haluttu jättää ammattikalastajille mahdollisuus tukikohta-alueen saantiin. Hiiriniemen kalakenttä on nykyisin täysin varattu, mutta jos sieltä vapautuu kalakenttiä, niitä voidaan vuokrata edelleen ammattikalastajille. Alueen erämaaluonteen säilyttämiseksi oikeus on haluttu rajata Hiiriniemeen, ja muualle vain erityisen painavista syistä. Tämä tarkoittaa sitä, että tukikohta-alueiden lukumäärä ei kasva, tai se kasvaa vain erittäin vähän. Ei juuri ympäristövaikutuksia.

5) Käyttöoikeuksien luovuttaminen ei saa vaarantaa saamelaisten oikeutta harjoittaa kulttuuriaan.

Esitys turvaa alueen saamelaisten asemaa luontaiselinkeinojen harjoittajina.

6) Käyttöoikeussopimukset tehdään määräajaksi. Mikäli tukikohdan käyttötarkoitus muuttuu erämaalain vastaiseksi, Metsähallitus on oikeutettu purkamaan sopimuksen.

Esitys pyrkii turvaamaan sitä, että tukikohdan käyttömuoto säilyy poronhoitona tai kalastuksena. Erityisesti perimistapauksissa tukikohdan käyttötarkoitus muuttuisi helposti luontaiselinkeinon harjoittamisesta lomailuksi, jos se vain olisi mahdollista. Määräaikaisuus ja vaatimus käyttötarkoituksen säilymisestä samana on tehty estämään tällaista siirtymää.

Erityisesti Inarin kunta painotti lausunnossaan, että käyttöoikeuksien luovuttaminen ei saa johtaa pysyvän asutuksen syntyyn, ja sitä, että alueet palautuvat Metsähallitukselle, jos käyttötarkoitus muuttuu.

7) Metsähallitus jatkaa tarvittaessa erämaassa voimassa olevia vuokrasopimuksia edellyttäen kuitenkin, että vuokrattujen alueiden käyttötarkoitus ei muutu erämaalain vastaiseksi.

Esitys perustuu erämaalain voimaantulo- ja siirtymäsäännöksiin. Erämaassa ei ole nykyisin voimassa vuokrasopimuksia, jotka vaarantaisivat erämaalain tarkoituksia. Siksi Metsähallituksella ei ole syytä lähteä lopettamaan yksipuolisesti vuokrasopimuksia niiden tullessa uusittaviksi.

Esitys ei aiheuta uusia ympäristövaikutuksia.

8) Koltta-alueella asuvalla koltalla on tällä alueella sijaitsevilla valtion maa- ja vesialueilla ilman eri korvausta ja erityistä lupaa oikeus pitää venevalkamia ja kalastusvälineiden kuivatuspaikkoja.

Esitys on suora siteeraus kolttalaista. Esitys ei muuta vallitsevaa tilannetta.

11.3.13 Yksityismaat

Suunnitelman esitys

- Metsähallitus jatkaa yksityismaiden hankkimista valtiolle vapaaehtoisin kaupun tai maanvaihdon.

Yksityismaiden hankkiminen valtiolle on ympäristövaikutuksiltaan pääosin myönteinen asia. Se turvaa alueen erämaaluonnetta ja alueen sosiaalista kestävyyttä. Yksityismaat ovat kauppohen kautta vähitellen siirtyneet myös muiden kuin paikallisten ihmisten omistukseen. Uudet yksityismaiden mökkiläiset koetaan helposti uhkana ainakin niin kauan, kunnes heidät opitaan tuntemaan. Myöhempi suhtautuminen riippuu siitä, kunnioittavatko tulokkaat paikallisten ihmisten perinteisiä nautintoja (mm. kalavedet), omaisuutta ja tapoja.

11.3.14 Luonnonsuojelu

Suunnitelman esitykset

- 1) Metsähallitus seuraa erämaan luonnon tilaa ja sen muutoksia ja informoi tästä päättäjiä.
- 2) Metsähallitus pyrkii yhdistävään rooliin Vätsärin ylängön suojelussa. Vätsärin ylängöllä tarkoitetaan Uutuanjoen ja Sandneselvan vesistöalueita ja Surnujärven vesistöaluetta (71.193), joka on osa Paatsjoen vesistöaluetta.
- 3) Metsähallitus kulottaa hakkuualueita ja polttaa hakkuisiin liittyen myös pystymetsää.
- 4) Metsähallitus laatii yhteistyössä tutkijoiden kanssa suunnitelman alueen kotkien ja tunturihaukkojen suojelemiseksi. Käytännön tehtäviä ovat mm. säännöllinen vuosittainen pesinnän valvonta ja pesimisen onnistumisen tarkistaminen sekä tarvittaessa toimenpiteet pesimisen turvaamiseksi.
- 5) Metsähallitus kartoittaa kaakkureiden esiintymisen erämaassa.
- 6) Metsähallitus osallistuu erämaan metso- ja riekkokantojen säännölliseen seurantaan. Kantojen kehitystä seurataan riistakolmiolaskennoilla. Metsähallitus perustaa erämaahan kolme uutta riistakolmiota, jotka se laskee ja raportoi vuosittain, sekä kesällä että talvella. Ks. Riistanhoito.
- 7) Metsähallitus kokoaa tietoa erämaassa esiintyvistä uhanalaisista lajeista ja niiden esiintymisestä sekä kantojen kehityksestä. Metsähallitus aloittaa tarvittaessa uhanalaisen lajin seuran. Seuranta tarkoittaa lajin runsauden, levinneisyyden ja usein myös lisääntymisen rekisteröintiä tietyin aikavälein sekä elinympäristössä tapahtuvien muutosten selvittämistä.

Esitysten konkreettisia ympäristövaikutuksia

Nämä ovat esityksiä, joissa Metsähallitus on itse toimijana, ja jotka ovat siksi melko varmasti toteutettavissa, jos vain ympäristöministeriö rahoittaa hankkeita. Ainoastaan kohta 2, joka käsittelee Vätsärin ylängön suojelua, jää riippumaan olennaisesti muista yhteistyötahoista sekä niiden halusta ja mahdollisuuksista osallistua suojeluun.

Esitykset ovat ekologisilta ympäristövaikutuksiltaan positiivisia. Myös esitysten taloudellinen vaikutus on ainakin pitkällä aikavälillä positiivinen, sillä kun luonto voi hyvin, myös ihmiset voivat hyvin. Lisäksi esitykset tuovat työmahdollisuuksia.

Esitysten sosiaaliset ja kulttuuriset vaikutukset ovat vaikeammin arvioitavissa. Tiedot luonnon tilasta ja sen muutoksista eivät välttämättä tule miellyttämään; varsinkin jos osoittautuu, että jokin käyttömuoto – metsätalous, porotalous, metsästys, kalastus, retkeily tms. – on haitaksi luonnon monimuotoisuudelle tai luonnon tuottokyvyille. On myös todennäköistä, että ihmiset, jotka elävät jossain aivan muualla kuin erämaassa tai sen läheisyydessä, tulevat esiin vaatimuksineen, jos luonnon tilassa havaitaan jotain hälyttävää. Tämä saattaa aiheuttaa sosiaalisia paineita ja ehkä vaikeitakin ristiriitatilanteita, koska perinteisesti on opittu pitämään itse huolta omista asioista – jopa virheitäkin tehden, mutta muilta neuvoja kyselemättä.

Suunnitelman suositukset

- 1) On tarkistettava lainsäädäntöä siten, että kulot voivat ainakin jossain määrin kuulua luonnon-suojelualueiden ja erämaiden luontaisiin prosesseihin. Tarkistuksen yhteydessä on selvitettävä esimerkiksi vastuusuhteet ja korvausvelvollisuudet odottamattomien vahinkojen tapahtuessa.
- 2) On selvitettävä palontorjunnan, laiduntamisen ja luontaisten häiriöiden yhteisvaikutusta luonnon monimuotoisuuteen erämaissa ja suojelualueilla. On haettava uusia keinoja luonnon hoidon, käytön ja suojelun yhteensovittamiseksi.
- 3) Metsähallitus pyrkii palkkaamaan luonnonsuojelutehtäviin paikallista väestöä.

Suosituksat 1 ja 2 pohjautuvat perusselvityksissä esiin tulleseeseen havaintoon, jonka mukaan erämaaluonto on yksipuolistumassa metsäpalojen torjunnan ja ihmisen toiminnan tuloksena. Perusselvitykset osoittivat, että luonnon monimuotoisuus ei säily pelkästään luonnonvarojen käyttöä ohjaamalla, vaan on myös huolehdittava luonnon omien prosessien jatkuvuudesta.

Ensimmäisellä suosituksella on myönteisen ekologisen vaikutuksen ohella myös taloudellinen ja kulttuurinen ulottuvuus. Kulojen rajoitettukin salliminen aiheuttaa riskejä mm. porotaloudelle ja muulle erämaassa olevalle yksityisomaisuudelle. Jotta suositus lainsäädännön muutoksesta olisi hyväksyttävissä, tulisi siksi varautua myös vastuukysymysten selventämiseen ja vahingonkorvauksiin. Myös perinteisen kulttuurin kanssa suositus on ristiriitainen. Hallitsematonta tulta pidetään aina uhkana ja vähintäänkin haittana. Esimerkiksi palolaki lähtee siitä, että tulipalo-paikalle tulevan on ryhdyttävä välittömästi sammutukseen. Näin ollen suosituksen toteuttaminen lienee vaikeaa ja aikaa vievää.

Toisessa suosituksessa todetaan, että tietomme palontorjunnan, laiduntamisen ja luontaisten häiriöiden yhteisvaikutuksesta ovat vielä puutteellisia. Tarvitaan lisätutkimuksia sekä uusia keinoja suojelun, hoidon ja käytön yhteensovittamiseksi. Suosituksessa ei ole mitään kielteistä.

Kolmas suositus, jossa kehoitetaan Metsähallitusta palkkaamaan suojelutehtäviin paikallisia ihmisiä, sisältää pelkästään myönteisiä ympäristövaikutuksia. Sana luonnonsuojelu sisältää Inarissa positiivisesta yleismerkityksestään huolimatta negatiivisia uhkakuvia: Onko tarkoitus ajaa ihmiset täältä pois, viekö suojelu työpaikat, onko suojelu pelkästään ulkoa ohjattua, mitä tekee Natura 2000? Paikallisten ihmisten osallistuminen suojelutyöhön on helpompi hyväksyä ja jopa myönteistä. Se tuo työtä ja toimeentuloa alueelle. Paikallisiin ihmisiin voi vaikuttaa, ja heillä on yleensä samat tai osittain samat arvot kuin muillakin. Kun muutosehdotukset tulevat sisältä päin, ne on ehkä helpompi hyväksyä. Suositus on siten sosiaalisesti, kulttuurisesti ja taloudellisesti myönteinen.

11.3.15 Suunnitelman taloudellisten vaikutusten tarkastelua

Tässä kappaleessa ei ole mitään esityksiä, vaan siinä tarkastellaan pelkästään – niin kuin otsikoksen todetaan – aiemmin tehtyjen esitysten taloudellisia vaikutuksia eli kustannuksia Metsähallitukselle. Vaikka osiolla ei siten olekaan itsessään ympäristövaikutuksia, on tässä yhteydessä syytä tarkastella laajemmin suunnitelman taloudellista ulottuvuutta.

Hoito- ja käyttösuunnitelmien heikkoutena on ollut se, että vaikka ympäristöministeriö vahvistaa-kin ne, ei se kuitenkaan ole merkinnyt ministeriöiden (ympäristöministeriö sekä maa- ja metsätalousministeriö) taloudellista sitoutumista suunnitelmiin. Talous on elänyt omaa, suunnitelmista enemmän tai vähemmän irrallista elämäänsä. Metsähallitus on hakenut rahoitusta sekä retkeilyn että suojelun töihin vuosibudjettia laadittaessa, ja vaikka suunnitelmien hankkeet onkin sisällytetty osaksi budjettiesitystä, ei hankkeisiin kuitenkaan ole saatu välttämättä rahaa. Erityisesti retkeilyn kehittämisen rahat ovat olleet viime vuosina tiukassa. Siten suunnitelman taloudelliset tavoitteet saattavat jäädä toteutumatta.

11.3.16 Erämaan käytön ohjaus tulevaisuudessa

Suunnitelman esitys

- Jatkuvasti tapahtuvien muutosten takia suunnitelmassa ei yleensä esitetä pysyviä ratkaisuja. Sen sijaan esitetään erämaan käyttöä ohjaavaa prosessia pysyväksi toiminnaksi. Voidaan olettaa, että suunnitelmassa nyt esitetyt keskeisetkin ratkaisut – kuten esimerkiksi metsien käsittely, virkistyskäytön kehittäminen ja luontaiselinkeinojen tukikohtien tarve – tulee tarkistaa viimeistään 10–15 vuoden kuluttua. Tuossa ajassa monet nykyiset lait, jotka vaikuttavat erämaan käyttöön, tulevat muuttumaan. Lakien muuttuminen on todennäköistä – esimerkiksi luonnon-suojelulaki, rakennuslaki ja maastoliikennelaki ovat muuttuneet muutaman viimeisen vuoden aikana. Natura 2000 -ohjelman vaikutukset ovat lopullisesti selviämättä.

Edellä mainittu pysyvä prosessi tarkoittaa sitä, että Metsähallitus tarkistaa suunnitelmaa paikallisesti ohjattuna. Tarkistaminen edellyttää eri intressiryhmien kuulemista sekä heidän toiveidensa ja huoliensa huomioimista (osallistavaa suunnittelua). Kunnallisella taholla tarkistusta ohjaa Metsähallituksen asettama Inarin kunnan yhteistyöryhmä.

Esityksen ympäristövaikutus

Esitys on täysin YVA-lain mukainen ja ympäristövaikutuksiltaan myönteinen.

11.4 Vätsärin erämaa osana Natura 2000 -verkostoa

11.4.1 Luontotyytit ja lajit, joiden perusteella alue on otettu Natura 2000 -verkostoon

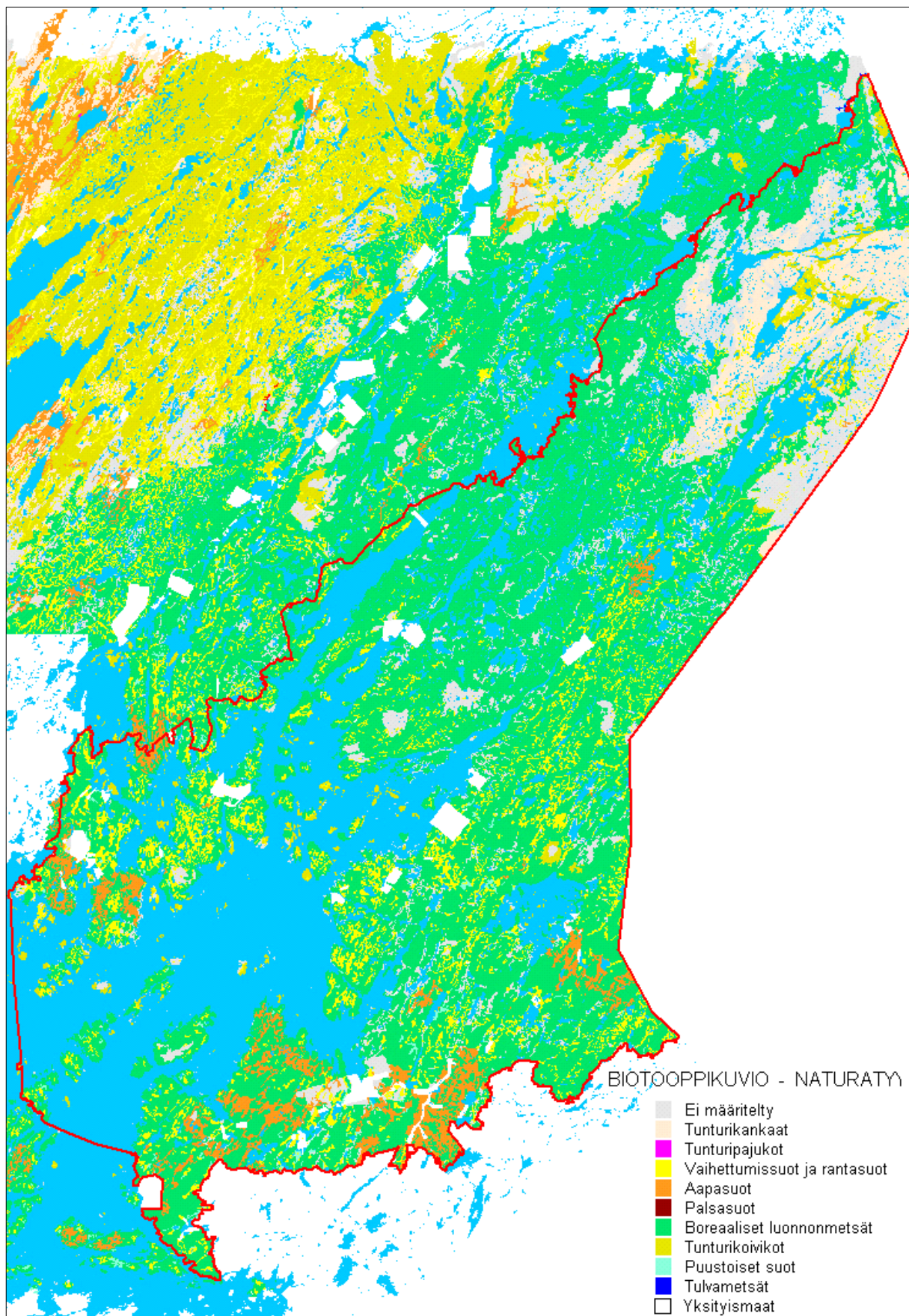
Vätsärin erämaa-alue kuuluu Natura 2000 -verkoston Suomen ehdotukseen, josta valtioneuvosto teki päätöksen 20.8.1998. Vätsärin erämaa -nimisen Natura-alueen pinta-ala on 157 368 ha. Alue on ehdotettu otettavaksi Natura 2000 -verkostoon SCI-alueena sen sisältämien luontodirektiivin (92/43/ETY) liitteiden I ja II määrittämien suojeltavien luontotyyppien ja lajien perusteella. Vätsärin erämaa -nimellä olevaa Natura-aluetta koskevassa tietolomakkeessa on ilmoitettu luontodirektiivin liitteen I mukaisesti 11 luontotyyppiä, joista peittävyydeltään yleisimmät ovat boreaaliset luonnonmetsät (35 %), karut kirkasvetiset järvet (25 %), aapasuot (10 %), alpiiniset ja boreaaliset tunturikankaat (10 %), puustoiset suot (5 %) sekä kasvipeitteiset silikaattikalliot (5 %). Lisäksi luontotyypeistä esiintyy tunturikoivikkoja, tunturipajukkoja sekä humuspitoisia järviä ja lampia. Vähäisessä määrin esiintyy myös tunturijokia ja -puroja sekä tulvametsiä. Alueella esiintyvistä luontotyypeistä EU:n erityisen tärkeiksi määrittelemiä luontotyyppejä ovat boreaaliset luonnonmetsät, aapasuot, puustoiset suot sekä tulvametsät.

Luontokartoitusprojektissa vuosina 1996–2000 inventoitiin kaikki Ylä-Lapin luonnonsuojelu- ja erämaa-alueet sekä muut metsätalousalueen ulkopuolella olevat alueet. Kartoituksessa käytettiin uutta biotooppi-inventointiohjetta (Eeronheimo 1996). Kartoituksen tuloksena syntyneeseen paikkatietojärjestelmään on tähän mennessä määriteltä ja johdettu 11 Natura 2000 -luontotyyppiä (taulukko 2 ja kuva 18). Natura-luontotyyppiluokitusta työstetään vuoden 2002 aikana, joten tiedot eivät ole vielä aivan lopullisia.

Taulukko 2. Vätsärin erämaa-alueella luontokartoitustiedon perusteella esiintyvät Natura 2000 -luontotyytit. Sarake Peittävyys % = Natura-tietolomakkeessa ilmoitetut luontotyytit, peittävyys %. * = suoyhdistymiin kuulumattomat.

Luontotyyppi	Ha	%	Peittävyys %
Boreaaliset luonnonmetsät	69 413	45	35
Vaihtumissuot ja rantasuot*	10 081	6	-
Tunturikankaat	5 984	4	10
Aapasuot	4 579	3	10
Tunturikoivikot	2 462	2	4
Puustoiset suot*	528	0	5
Tulvametsät	3	0	0
Määritellyt Natura 2000 -luontotyytit yht.	93 050	60	
Määrittelemättä / ei Natura-luontotyyppiä	14 078	9	
Tunturipajukot			3
Silikaattikalliot			5
Vedet	49 200	31	
Humuspitoiset lammet ja järvet			3
Karut kirkasvetiset järvet			25
Yhteensä	156 328		
Yksityismaat	2 373		

Luontodirektiivin liitteen II eläinlajeista alueella esiintyvät tietolomakkeen mukaan ahma ja saukko. Luontodirektiivin lajit on rauhoitettu luonnonsuojelulain nojalla.

Kuva 18. Vätsärin erämaan ja lähiympäristön maa-alueiden Natura 2000 -luontotyyppit luontokartoitusaineiston perusteella. © Metsähallitus, Ylä-Lapin luonnonhoitoalue 1996.

Vätsärin erämaa-alueen Natura 2000 -tietolomakkeessa on alueella ilmoitettu esiintyväksi 22 EU:n lintudirektiivin liitteeseen I kuuluvaa lintulajia (taulukko 3). Näistä kolme on Suomen uhanalaisluokituksen mukaan uhanalaisia.

Taulukko 3. Direktiivin 79/409/ETY liitteeseen I kuuluvat lintulajit Vätsärin erämaan Natura-alueella. Pysyvä = on alueella ympäri vuoden. Pesivä = pesii ja kasvattaa poikasensa alueella tai käyttää aluetta lisääntymisalueena. Talvehtiva = talvehtii alueella. Levähtävä = pesimisalueen ulkopuolinen alue, jota käytetään muutto-, vaellus- tai sulkasatoaikana. C = yleinen, R = harvinainen, V = hyvin harvinainen, P = esiintyy alueella, mutta populaation kokoa ei voida arvioida.

Laji	Latinalainen nimi	Pysyvä	Populaatio		
			Pesivä	Muuttava Talvehtiva	Levähtävä
Ampuhaukka	<i>Falco columbarius</i>		R		
Helmipöllö	<i>Aegolius funereus</i>	R			
Hiiripöllö	<i>Surnia ulula</i>	R			
Huuhkaja	<i>Bubo bubo</i>	V			
Kaakkuri	<i>Gavia stellata</i>		R		
Kapustarinta	<i>Pluvialis apricaria</i>		C		
Kuikka	<i>Gavia arctica</i>		C		
Kurki	<i>Grus grus</i>		V		
Lapintiira	<i>Sterna paradisaea</i>		R		
Laulujoutsen	<i>Cygnus cygnus</i>		R		
Liro	<i>Tringa glareola</i>		C		
Metso	<i>Tetrao urogallus</i>	C			
Palokärki	<i>Dryocopus martius</i>	V			
Pohjantikka	<i>Picoides tridactylus</i>	R			
Sinisuohaukka	<i>Circus cyaneus</i>		R		
Suokukko	<i>Philomachus pugnax</i>		R		
Suopöllö	<i>Asio flammeus</i>				
Uhanalainen laji			1–5P		
Uhanalainen laji			R		
Uhanalainen laji			R		
Uivelo	<i>Mergus albellus</i>	1–5P			
Vesipääsky	<i>Phalaropus lobatus</i>				

Natura-esityksen jälkeen Vätsärin alueelta on valmistunut linnustoselvitys (Osmonen 2002), joka täydentää ja tarkentaa Natura-lintudirektiivin liitteen tietoja. Selvityksen perusteella alueella esiintyy 24 lintudirektiivin lajia (taulukko 4).

Taulukko 4. Vätsärin erämaa-alueen pesimälinnuston lintudirektiivin lajit Vätsärin linnustoselvityksen perusteella (Osmonen 2002). Uhanalaisuusluokat: EN = erittäin uhanalainen, VU = vaarantunut, NT = silmälläpidettävä.

Laji	Latinalainen nimi	Uhanalaisuus
Ampuhaukka	<i>Falco columbarius</i>	VU
Hiiripöllö	<i>Surnia ulula</i>	-
Huuhkaja	<i>Bubo bubo</i>	-
Kaakkuri	<i>Gavia stellata</i>	NT
Kalasääski	<i>Pandion haliaetus</i>	NT
Keräkurmitsa	<i>Charadrius morinellus</i>	NT
Kotka	<i>Aquila chrysaetos</i>	VU
Kuikka	<i>Gavia arctica</i>	-
Kurki	<i>Grus grus</i>	-
Lapintiira	<i>Sterna paradisaea</i>	-
Laulujoutsen	<i>Cygnus cygnus</i>	-
Liro	<i>Tringa glareola</i>	-
Metso	<i>Tetrao urogallus</i>	NT
Palokärki	<i>Dryocopus martius</i>	-
Pohjantikka	<i>Picoides tridactylus</i>	NT
Punakuiri	<i>Limosa lapponica</i>	NT
Pyy	<i>Tetrastes bonasia</i>	-
Sinirinta	<i>Luscinia svecica</i>	-
Suokukko	<i>Philomachus pugnax</i>	NT
Teeri	<i>Tetrao tetrix</i>	NT
Uhanalainen laji, 2 kpl		EN
Uivelo	<i>Mergus albellus</i>	-
Vesipääsky	<i>Phalaropus lobatus</i>	-

11.4.2 Suunnitelman vaikutukset

Valtioneuvoston päätös Suomen Natura 2000 -suojelualueverkostoehdotuksen hyväksymisestä merkitsee, että luonnonsuojelulain (1096/1996) 65. ja 66. §:ssä säädetyt oikeusvaikutukset ovat tulleet alueilla noudatettaviksi. Joten mikäli tietty hanke tai suunnitelma joko yksinään taikka tarkasteltuna yhdessä muiden hankkeiden tai suunnitelmien kanssa todennäköisesti merkityksellisesti heikentää Natura-alueen luonnonarvoja, on hankkeen toteuttajan arvioitava vaikutukset (LsL 65 §). Viranomaisen ei saa myöntää lupaa eikä hyväksyä suunnitelmaa, jos vaikutusten arviointi- ja lausuntomenettely osoittavat, että hanke tai suunnitelma merkityksellisesti heikentää Natura-alueen luonnonarvoja (LsL 66 §). Edellä mainittu luonnonsuojelulain tarkoittama merkittävän heikentämisen kynnys ja sen kohdistaminen nimenomaan alueen Natura 2000 -verkostoon liittämisen perusteena oleviin luonnonarvoihin mahdollistaa yleensä alueen tavanomaisen käyttämisen, ellei esimerkiksi luonnonsuojelulakiin perustuvasta toteuttamisesta yksittäistapauksissa muuta johdu.

Natura 2000 -alueiden suojelu ja käyttö luontodirektiivin 92/43/ETY 6. artiklan säännöksissä todetaan, että luontotyyppin osalta suojelun taso on suotuisa, kun

- sen luontainen levinneisyys sekä alueet, joilla sitä esiintyy, ovat vakaat tai laajenemassa
- erityinen rakenne ja erityiset toiminnot, jotka ovat tarpeen sen säilyttämiseksi pitkällä aikavälillä, ovat olemassa ja säilyvät todennäköisesti ennakoitavissa olevassa tulevaisuudessa
- alueelle luonteenomaisen lajien suojelun taso on suotuisa.

Valtioneuvoston päätöksessä (Vn 20.8.1998) on kunkin Natura-alueen kohdalla yksilöity suojelun toteuttamistapa mainitsemalla laki, jonka säännöksiä noudattamalla turvataan ne luonnonarvot, joiden perusteella alue on esitetty Natura 2000 -verkostoon. Vätsärin erämaa-alueen toteuttamiskeinona on erämaalaki (62/1991). Alueen käyttö ja hoito määräytyvät erämaalain sekä hoito- ja käyttösuunnitelman perusteella. Erämaalaissa on määritelty tavoitteita, jotka ohjaavat alueen käyttöä. EU:n luontodirektiivin luontotyyppien ja lajeja koskevat säädökset ovat voimassa Vätsärin erämaa-alueella. Erämaalain tavoitteita toteuttavalla hoito- ja käyttösuunnitelmalla ei vaaranneta alueen luontotyyppien ja lajien suotuisan suojelun tasoa.

Kalavesien hoito ja kalastus

Suunnitelman kohdassa Kalavesien hoito ja kalastus esitetyt toimenpiteet kohdistuvat seuraaviin Natura 2000 -tietolomakkeiden luontotyyppien: karut kirkasvetiset järvet sekä humuspitoiset lammet ja järvet.

Erämaan millekään päävaluma-alueelle ei saa istuttaa sille vieraita kalalajeja tai -kantoja, jollei säännöstelypäätöksissä ole annettu siihen lupaa. Erämaan kalakantojen geneettinen puhtaus ei näin ollen tule uhatuksi ainakaan uusien istutusten takia eikä erämaahan tule vieraita kalalajeja. Luonnontilaisina säilytettävien vesien arvo kalavesinä tulee ilmeisesti kasvamaan.

Suunnitelmassa esitetyt toimenpiteet eivät vaaranna Natura 2000 -verkoston luontotyyppien tai lajien suotuisan suojelun tasoa.

Riista ja sen hoito sekä metsästys

Suunnitelman kohdassa Riista ja sen hoito sekä metsästys esitetyt toimenpiteet kohdistuvat kaikkiin alueella esiintyviin Natura-luontotyyppien. Lisäksi esitetyt toimenpiteet vaikuttavat direktiivin 79/409/ETY liitteen I lintulajeista lähinnä metsoon.

Erämaalaki ei säätele riistanhoitoa eikä metsästystä. Suunnitelma ei näin ollen sisällä muita kuin joitakin riistanhoitoon ja metsästyksen ohjaukseen liittyviä periaatteita sekä Metsähallituksen lupamyyntiä ohjaavia esityksiä. Metsähallitus myy rajoitetusti ja kiintiöidysti metsästyslupia ulkopuolisille. Lupien määrä tarkistetaan vuosittain kestävän käytön periaatteita noudattaen.

Metsähallitus osallistuu erämaan metso- ja riekkokantojen säännölliseen seurantaan. Metsähallitus perustaa kolme riistakolmiota erämaa-alueelle. Riistakolmioiden perustamisen tarkoituksena on selvittää entistä perusteellisemmin kantojen vaihteluita ja niihin vaikuttavia tekijöitä yhdessä RKTL:n kanssa.

Metsähallituksen luontokartoitus ja siihen liittyvä paikkatietojärjestelmä antavat hyvät mahdollisuudet tutkia myös elinympäristöjen vaikutusta lajiston kannanvaihteluun.

Suunnitelmassa esitetyt toimenpiteet riistasta ja sen hoidosta sekä metsästyksestä eivät vaaranna Natura 2000 -verkoston luontotyyppien tai lajien suotuisan suojelun tasoa.

Keräily

Suunnitelma ei sisällä keräilyyn kohdistuvia esityksiä eikä suosituksia. Siten suunnitelmalla ei ole suoria vaikutuksia niihin luontotyyppien tai lajeihin, joiden perusteella alue on otettu Natura 2000 -verkostoon.

Porotalous

Erämaalaki tukee porotaloutta. Erämaalain tarkoituksena on muiden tehtävien ohella luontaiselinkeinojen ja saamelaiskulttuurin turvaaminen. Lisäksi erämaalaki antaa mahdollisuuden poronhoidon tarvitsemien käyttöoikeuksien luovuttamiseen. Erämaalaki ei kuitenkaan sisällä poronhoitoa yksityiskohtaisesti ohjaavia säädöksiä. Ne ovat poronhoitolaissa (858/1990). Poronhoidon ohjaus ei kuulu Metsähallitukselle.

Erämaat on tarkoitettu porolaitumiksi, mutta erämaalaki säättää laidunten käytöstä vain tavoitteellisella tasolla. ”Luontaiselinkeinojen turvaamisella” tarkoitetaan myös, että laidunten kunto tulee säilyttää hyvänä pitkällä tähtäimellä. Kyseessä on kestävä käytön periaate. Porotalouden vaikutukset laitumiin ovat hyväksyttäviä niin kauan, kuin laiduntaminen on kestävä. Viime vuosina on havaittu, että laidunnus omalta osaltaan on heikentänyt mm. koivun uudistumista. Vaikka suunnitelmassa ei ole esityksiä poronhoidon ohjauksesta, on tarkoituksenmukaista yhdessä paliskuntien kanssa etsiä keinoja laidunten tilan parantamiseksi.

Porotalouden vaikutukset kohdistuvat laiduntamisen kautta kaikkiin alueella esiintyviin Natura 2000 -luontotyyppisiin. Suunnitelmassa ei ole esityksiä poronhoidon ohjauksesta, joten suunnitelmalla ei ole vaikutuksia Natura-luontotyyppien ja lajien suotuisan suojelun tasoon.

Puusto sekä sen hoito ja käyttö

Luonnonmukaisesti hoidettavat metsät

Natura-tietolomakkeessa on arvioitu boreaalista luonnonmetsää olevan Vätsärin erämaa-alueella 35 % Natura-alueen pinta-alasta. Luontokartoitustiedon perusteella Vätsärin erämaassa on boreaalista luonnonmetsää noin 45 % alueen pinta-alasta (taulukko 2 ja kuva 18).

Boreaalisiin luonnonmetsiin on luettu metsät, joiden latvuspeittävyys on yli 10 % (FAO:n määritelmä). 1920–30-luvuilla syntyneet metsänrajamänniköt, aukeat, taimikot ja nuoret metsät eivät täytä boreaalisen luonnonmetsän määritelmää. Sellaiset metsät, joissa metsää on käsitelty 1950-luvun jälkeen nykyisin metsienkäsittelymenetelmin tai tehty metsänviljelyä tai taimikonhoitotöitä, eivät myöskään kuulu boreaaliseen luonnonmetsään. Boreaalisen luonnonmetsän määritelmä sallii vanhat poimintahakkuut tai pienimuotoisen kotitarvepuun oton. Edellisen perusteella voidaan todeta, että Vätsärin erämaan luonnonmukaisesti hoidettavien alueiden metsät täyttävät pääosin boreaalisen luonnonmetsän määritelmän.

Boreaalista luonnonmetsää on Vätsärin erämaa-alueella 69 413 ha. Luonnonmukaisesti hoidettavan alueen pinta-ala on 9 900 ha. Se on noin 6 % koko erämaa-alueen pinta-alasta ja noin 14 % Vätsärin erämaa-alueen boreaalisten luonnonmetsien pinta-alasta. Metsien hoidon ja käytön ulkopuolelle jää noin 60 000 ha Vätsärin erämaa-alueen boreaalista luonnonmetsistä. Metsämaata luonnonmukaisesti hoidettavalla alueella on 5 700 ha, joka on 13 % erämaa-alueen metsämaan pinta-alasta. Luontokartoitustiedon (Sihvo 2001) perusteella Vätsärin erämaan metsämaalla on mäntyä yhteensä 2 576 500 m³ (taulukko 5).

Taulukko 5. Vätsärin erämaa-alueen puuston tilavuus puulajeittain ja pääryhmittäin (m³) luontokartoitustiedon perusteella.

Puulaji	Metsämaa	Kitumaa	Joutomaa	Yhteensä
Mänty	2 576 500	911 500	10 600	3 498 600
Kuusi	-	-	-	-
Rauduskoivu	5 400	-	-	5 400
Hieskoivu	84 500	41 500	600	126 600
Tunturikoivu	100	15 800	1 000	16 900
Haapa	2 800	1 300	-	4 100
Muu	-	-	-	-
Yhteensä	2 669 300	970 100	12 200	3 651 600

Suunnitelmassa esitetään erämaalain mukainen luonnonmukaisesti hoidettavien metsäalueiden raja- ja hakkuukierto tällä alueella. Hakkuuesitys perustuu erämaakomitean esitykseen ja sen pohjalta laadittuun erämaalakiin sekä lain perusteluihin. Lain mukaan ”erämaa-alueiden metsät säilytetään luonnontilaisina tai niissä harjoitetaan luonnonmukaista metsänhoitoa”. Hakkuuesitys kohdistuu alueelle, joka on hakattu 1920-luvun lopussa.

16.–17.9.2002 ympäristöministeriön ja Metsähallituksen edustajat tekivät Vätsärin erämaan luonnonmukaisesti hoidettaville alueille maastotarkastuksen. Tarkastuksessa käytiin läpi alueita, joita suunnitelmassa on esitetty käsiteltäviksi ensimmäisellä 15-vuotiskaudella. Tarkastuksessa käytiin läpi Kirakkaniemen aluetta. Toinen ensimmäisellä 15-vuotiskaudella käsiteltäväksi suunniteltu alue on Majavaselässä.

Käsiteltäviksi valittavat kuviot ja valintaperiaatteet tarkentuivat maastotarkastuksessa. Käsiteltävät kuviot tarkentuvat edelleen korjuun suunnittelun yhteydessä. Käsitelyyn valittavat kuviot ovat tasarakenteisia ja melko puhtaita runsaspuustoisia männiköitä. Lahopuuta sekä lehtipuustoa näillä kuvioilla on vähän. Kuviot, joilla puuston rakenteessa on jo luontaista vaihtelua ja joilla boreaalisen luonnonmetsän muitakin tunnusmerkkejä on merkittävästi, jätetään käsittelyn ulkopuolelle ainakin ensimmäisellä 15-vuotiskaudella.

Ensimmäisen 15-vuotiskauden aikana on suunnitelmassa esitetty hakattavaksi puuta vuosittain noin 3 000 m³ eli yhteensä noin 45 000 m³. Keskimääräinen hakkuupoistuma hehtaarilla on arviolta 30–50 m³. Hakattavaksi pinta-alaksi tulee näin ollen ensimmäisellä 15-vuotiskaudella 900–1 500 ha.

Hakkuun yhteydessä maassa oleva puusto sekä valtaosa pystyssä olevasta kuolleesta puustosta jätetään metsään. Hakkuualueille jätetään myös vanhoja aihkeja, koivuja, raitoja, leppiä ja haapoja maisemapuiksi sekä turvaamaan luonnon monimuotoisuuden säilyminen. Pystyyn jätettävä puusto sekä maapuut muodostavat alueen lahopuujatkumon. Hakkuilla sekä niihin liittyvillä kulotuksella ja pystymetsän poltolla on tarkoitus lisätä luonnon monimuotoisuutta – mm. nuoria ikäluokkia, koivua ja muita lehtipuita sekä kuloalueiden lajistoa. Hakkuun tavoitteena on siten myös ennallistaa metsää kehittymään boreaaliseksi luonnonmetsäksi. Natura 2000 -luontotyyppioppaassa todetaan, että hyvin vanhan, järeän metsän, johon luontaisestikin pian syntyisi aukkoja ja lahopuuta, kehitystä voidaan nopeuttaa mm. polttamalla. Ennallistamiskelpoisuutta lisää kohteen läheisyys johonkin edustavaan luonnontilaiseen tai sen kaltaiseen vanhaan metsään.

Ennen leimikoiden suunnittelua alueille tehdään luontoarvojen kartoitukset. Kartoituksissa selvitetään alueiden luonnonarvot sekä uhanalaisten eliölajien mahdolliset esiintymät.

Kotitarvepuun otto ja puun myynti yksityisille

Suunnitelman esitys on, että Metsähallitus osoittaa hakkuupaikan mahdollisimman lähelle kämppää tai muuta käyttöpaikkaa, jotta ihmisen jäljet keskittyvät kämppien ympärille ja muut alueet säilyvät erämaisina. Kotitarvepuun otto kohdistetaan ensisijaisesti eläviin pystymäntyihin. Esityksellä pyritään säästämään alueen koivikoita, jotka pääosin tuhoutuivat 1960-luvun tunturimittarituhossa eivätkä ole sen jälkeen uudistuneet. Natura-tietolomakkeessa luontodirektiivin tunturikoivikko-luontotyyppiä on alueella 4 %. Ylä-Lapin luontokartoitusaineiston perusteella Vätsärin erämaassa on tunturikoivikkoa 2 462 ha eli 2 % pinta-alasta (kuva 18, s. 111).

Vätsärin erämaa-alue kuuluu kokonaisuudessaan koltta-alueeseen, jossa koltilla on joitakin erityisoikeuksia mm. kotitarvepuun oton suhteen. Kolttalain (253/1995) mukaan

Koltta-alueella asuvalla koltalla on tällä alueella sijaitsevilla valtion maa- ja vesialueilla ilman eri korvausta oikeus käyttää omaa polttopuutarvetta varten valtion metsissä olevaa maapuuta ja kuivaa puuta, ei kuitenkaan rakennuspuuksi kelpaavaa puuta; sekä saada välttämättömiin tarpeisiin metsähallintoviranomaisen osoituksen mukaan määrätyiltä paikoilta rakennus-, poltto- ja muuta kotitarvepuuta.

Johtopäätös

Johtopäätöksenä edellä esitetyn perusteella voidaan todeta, että suunnitelman esitykset Vätsärin erämaa-alueen luonnonmukaisesti hoidettavien metsien puuston hoidosta ja käytöstä sekä kotitarvepuun otosta eivät vaaranna boreaalisen luonnonmetsän eivätkä muiden Natura-luontotyyppien tai lajien suotuisan suojelun tasoa.

Kaivostoiminta

Vätsärin erämaan hoito- ja käyttösuunnitelma ei vaikuta kaivoskivennäisten etsintään eikä kaivostoimintaan, joten suunnitelmalla ei ole vaikutuksia niihin Natura-luontotyyppeihin ja lajeihin, joiden perusteella alue on otettu Natura 2000 -verkostoon. Erämaalain mukaan kaivospiirin perustaminen edellyttää valtioneuvoston lupaa. Näin ollen jos erämaa-alueelta joskus löydetään jotakin kannattavasti kaivettavaa, hanke ja sen vaikutukset niihin luontotyyppeihin tai lajeihin, joiden perusteella alue on otettu Natura 2000 -verkostoon, tullaan käsittelemään valtioneuvostossa.

Maa-ainesten otto

Suunnitelman esityksessä Metsähallitus voi edelleen myydä maa-aineksia erämaan sisällä tapahtuvan vähäisen rakentamisen tarpeisiin.

Kolttalain (253/1995) mukaan ”koltta-alueella asuvalla koltalla on tällä alueella sijaitsevilla valtion maa- ja vesialueilla ilman eri korvausta oikeus saada välttämättömiin tarpeisiin metsähallintoviranomaisen osoituksen mukaan määrätyiltä paikoilta rakennus- ja muuta kotitarvetta varten soraa ja täytemaata”.

Suunnitelma ei muuta vallitsevaa käytäntöä eikä sillä ole vaikutuksia niihin Natura-luontotyyppeihin ja lajeihin, joiden perusteella alue on otettu Natura 2000 -verkostoon.

Virkistyskäyttö ja matkailu

Metsähallitus noudattaa virkistyskäytön – lähinnä retkeilyn – kehittämisessä varovaisuutta ja välttää rakentamista erämaan kolmos- ja nelosvyöhykkeellä, jotka ovat alueen erämaisimpia osia. Esitys on tehty erämaaluonteen säilyttämiseksi sekä saamelaiskulttuurin ja luontaiselinkeinojen turvaamiseksi. Esitys ei kuitenkaan estä esimerkiksi poronhoidossa tarpeellisten rakenteiden tekemistä, vaan esitys ohjaa Metsähallituksen omaa toimintaa. Esitys jättää kuitenkin mahdollisuuden virkistyskäytön kehittämiseen 1. ja 2. vyöhykkeellä, eivätkä 3. ja 4. vyöhykettä ole ehdottomasti poissuljettuja.

Suunnitelman esityksessä autio- ja varaustupien käyttötarkoitus ei muutu. Merkityt kelkkaurat sekä veneily- ja melontareitit säilyvät. Tavoitteena on, että vanhat reitit säilyvät. Vaikutukset Natura 2000 -luontotyyppisiin kohdistuvat lähinnä moottorikelkkailun kautta (ks. Liikenne ja liikkuminen).

Suunnitelman esityksillä virkistyskäytön ohjaamisesta sekä suunnitellulla vyöhykejaolla turvataan alueen Natura 2000 -luontotyyppien ja lajien suotuisan suojelun taso.

Liikenne ja liikkuminen

Metsähallituksen tarkoituksena ei ole lisätä maastoliikennettä erämaassa. Metsähallitus ei perusta erämaahan maastoliikennelain mukaisia moottorikelkkailureittejä. Erämaassa jo olemassa olevat moottorikelkkaurat säilytetään. Metsähallitus myöntää kesäaikaisia maastoliikennelupia olemassa oleville kulku-urille erämaa-alueelle vain poikkeuksellisesti ja painavista syistä.

Paikkakuntalaisilla on maksuton oikeus liikkua kelkalla vapaasti valtion hallinnoimilla alueilla. Tähän ”vapaaseen” oikeuteen suunnitelmassa ei puututa. Talviaikaisen maastoliikenteen ohjaus tapahtuu merkittyjen moottorikelkkaurien avulla. Ura maastossa on keskimäärin 3 m leveä. Pintalallisesti sen vaikutus luontokartoitustiedon perusteella Natura 2000 -luontotyyppisiin Vätsärin erämaa-alueella on seuraava: vaihettumissuot ja rantasuot 1 ha, aapasuot 0,9 ha, boreaaliset luonnonmetsät 1,6 ha sekä puustoiset suot 0,1 ha. Moottorikelkkauran vaikutus kohdistuu siis yhteensä 3,6 ha:n alalle (0,004 %) Vätsärin erämaan Natura 2000 -luontotyypeistä. Lisäksi kelkkauran vaikutus vesistöihin ja niihin luontotyyppisiin, jotka eivät ole Natura 2000 -luontotyyppisiä, on 21,4 ha.

Suunnitelmassa ei ole esitetty muutoksia talviajan maastoliikennelupien myöntämiseen. Maastoliikenteen ohjauksella haittavaikutuksia on saatu minimoiduksi. Moottorikelkkaurat eivät vaaranna niiden luontotyyppien ja lajien suotuisan suojelun tasoa, joiden perusteella alue on otettu Natura 2000 -verkostoon.

Käyttöoikeuksien vuokraus ja luovutus

Erämaalaissa säilytettiin mahdollisuus luovuttaa käyttöoikeuksia luontaiselinkeinojen tarkoituksiin. Suunnitelman esityksessä Metsähallitus luovuttaa käyttöoikeuksia poronhoidon tarpeisiin erämaa-alueella sijaitseville paliskunnille. Esitys säilyttää nykyisen käytännön.

Erämaan ykkösvyöhykkeelle Metsähallitus voi luovuttaa käyttöoikeuksia kalastustarkoitukseen hakijalle, joka täyttää luontaiselinkeinojen rahoituslain (45/2000) asettamat edellytykset. Esitys säilyttää suurin piirtein nykytilan.

Ammattimaiseen kalastukseen Metsähallitus voi vuokrata kalastuksen tukikohdan paikan Hiiriniemen kalakentältä tai erityisen painavista syistä muualta erämaan ykkösvyöhykkeeltä. Esityksellä on haluttu jättää mahdollisuus ammattikalastajille tukikohta-alueen saantiin. Käyttöoikeussopimukset tehdään määräajaksi. Mikäli tukikohdan käyttötarkoitus muuttuu erämaalain vastaiseksi, Metsähallitus voi purkaa sopimuksen. Suunnitelman esitys tarkoittaa sitä, että uusien tukikohta-alueiden lukumäärä ei kasva tai se kasvaa erittäin vähän.

Kolttalain (253/1995) mukaan koltta-alueella asuvilla koltilla on ilman eri korvausta oikeus sijoittaa Metsähallituksen luvalla poro-, metsästys- ja kalapirttejä, kalakellareita ja varastosuojia tarvittaville paikoille. Lisäksi koltta-alueella asuvalla koltilla on oikeus tällä alueella sijaitsevilla valtiolla maa- ja vesialueilla ilman eri korvausta pitää venevalkamia ja kalastusvälineiden kuivatuspaikkoja ilman erityistä lupaa.

Suunnitelman esityksillä ei ole vaikutuksia Natura 2000 -luontotyyppien tai lajien suotuisan suojelun tasoon.

Luonnonsuojelu

Metsähallitus laatii yhteistyössä tutkijoiden kanssa suunnitelman alueen kotkien ja tunturihaukkojen suojelemiseksi. Käytännössä Metsähallitus valvoo pesiä ja tarkastaa pesinnän onnistumisen vuosittain sekä tarvittaessa turvaa pesinnän. Suunnitelman esityksessä Metsähallitus kartoittaa direktiivilajeihin kuuluvan kaakkurin esiintymisen erämaa-alueella. Suunnitelman luonnoksen valmistumisen jälkeen alueelle on tehty linnustoselvitys (Osmonen 2002), jossa on selvitetty useiden muidenkin lintudirektiivilajien esiintyminen erämaa-alueella. Valvonnalla ja kartoituksilla pyritään säilyttämään ja parantamaan direktiivilajien suotuisan suojelun tasoa.

Metsähallitus on tämän hoito- ja käyttösuunnitelmaluonnoksen valmistumisen jälkeen valmistellut hanketta, jossa kartoitetaan jokihelmisimpukan esiintymistä ja populaatioiden tilaa Pohjoiskalotin koillisosassa. Hankkeelle on haettu Barents Interreg III A Kolarctic -rahoitusta. Suomen osalta Vätsäri on tärkeä alue hankkeessa.

Tehokas metsäpalojen torjunta viime vuosikymmeninä on estänyt nuorten ikäluokkien syntymistä ja koivun uudistumista. Suunnitelmassa esitetyillä kulotuksilla ja pystymetsien poltolla voidaan ikä- ja puulajirakenteeltaan yksipuolista metsäaluetta monipuolistaa; toimenpiteet turvaavat omalta osaltaan alueen suotuisan suojelun tasoa.

Metsähallitus seuraa alueen luonnon tilaa ja sen muutoksia sekä riistakantojen kehitystä ja kokoaa tietoa alueella esiintyvistä uhanalaisista lajeista. Seurannoilla sekä suunnitelman esityksellä luonnonmukaisesti hoidettavien metsien, virkistyskäytön, liikenteen ja liikkumisen sekä muiden toimintojen tarkistuksilla vähintään 10–15 vuoden välein turvataan alueen suotuisan suojelun tason säilyminen.

Yhteenveto

Suunnitelman esitykset eivät vaaranna niitä luontotyyppejä ja lajeja, joiden perusteella alue on liitetty Suomen Natura 2000 -suojelualueverkoston Suomen ehdotukseen. Lisäksi suunnitelma turvaa Natura-verkoston luontotyyppien ja lajien säilymistä jatkossakin muun muassa maastoliikenteen ohjauksella, asianmukaisella opastus- ja palveluvarustuksella, alueen luonnontilan seurannalla sekä valvonnalla.

Yhteenvetona voidaan todeta Vätsärin hoito- ja käyttösuunnitelman edistävän Vätsärin erämaa-alueen ja samalla nimellä olevan Natura-alueen luonnonarvojen säilymistä. Suunnitelma on siten tärkeä osa Natura 2000 -verkoston toteutumista.

22.10.2007

YM15/5741/2001

Metsähallitus

METSÄHALLITUS

- 6. 11. 2007

4384/623/2003

Viite Metsähallituksen kirjeet ympäristöministeriölle Dnro 1238/40/99/3.12.2001 ja 4384/623/2003/
Hänvisning 20.3.2007

Asia Vätsärin erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelman
Ärende vahvistaminen

Asian valmistelu

Metsähallitus on 3.12.2001 lähettänyt ympäristöministeriölle Vätsärin erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelman vahvistettavaksi erämaalain (62/1991) 7 §:n nojalla. Tämän jälkeen Metsähallitus on täydentänyt suunnitelmaa arvioinnilla suunnitelman vaikutuksista Vätsärin erämaan Natura 2000 -alueen luonnonarvoille (luku 11.4 Vätsärin erämaa osana Natura 2000 -verkostoa). Metsähallituksen pyynnöstä Saamelaiskäräjät toimitti 16.6.2006 arvion hoito- ja käyttösuunnitelman vaikutuksista saamelaisten kulttuuriin. Koska Ylä-Lapin luonnonvarasuunnitelman tarkistamisen yhteydessä vuosina 2005-2006 päätettiin luopua Ylä-Lapin erämaa-alueiden hakkuista, Metsähallitus on laatinut 20.3.2007 päivitysliitteen Vätsärin erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelmaan myös tältä osin. Samalla suunnitelmaa on tarkistettu uuden Vironiemen huolto- ja valvontatuvan sekä Interreg-Tacis -hankkeena suunnitellun Piilolan erämaapolun rakentamisen osalta. Muilta osin Metsähallitus ei ole muuttanut suunnitelmaa.

Ympäristöministeriö on erämaalakia koskevan hallituksen esityksen perustelut huomioon ottaen pyytänyt Vätsärin erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelmasta eri ministeriöiden ja keskusvirastojen sekä Paliskuntain yhdistyksen ja Saamelaiskäräjien lausunnot. Saaduissa lausunnoissa suunnitelmaa pidetään pääsääntöisesti hyvänä lähtökohtana Vätsärin erämaa-alueen hoidolle ja käytölle. Saamelaiskäräjät sen sijaan esittää, että ministeriö jättäisi vahvistamatta hoito- ja käyttösuunnitelman, koska se Saamelaiskäräjien mukaan rajoittaa lakia alemmanasteisena säännöksenä saamelaisille perusoikeutena turvatus kulttuurin ja siihen kuuluvien elinkeinojen harjoittamisen.

Merkittävään osaan edellä todetuissa lausunnoissa esitettyihin asioihin on tullut toivottuja muutoksia Vätsärin hoito- ja käyttösuunnitelman täydennyksissä ja viimeisessä päivityksessä. Tosin ns. Piilolan erämaapolun rakentaminen on herättänyt ristiriitaisia näkemyksiä ja Inarin kunta on esittänyt uuden lausunto- ja kuulemismenettelyn järjestämistä hoito- ja käyt-

tösuunnitelman korjatusta versiosta. Lisäksi kunta katsoo, että Metsähallituksen erämaa-alueiden hoito- ja käyttösuunnitelmien käsittelyn hitaus heikentää Inarin kuntalaisten oikeusturvaa oman asuin ympäristön ja luonnonvarojen hyödyntämisessä. Ympäristöministeriö lähettää aikaisemmin saamansa lausunnot Metsähallitukselle tiedoksi ja soveltuvien osin huomioon otettavaksi Vätsärin erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelmaa toteutettaessa.

Saamelaiskäräjien hallitus on 7.6.2006 käsitellyt arvion Vätsärin erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelman vaikutuksista saamelaisten kulttuuriin ja se on toimitettu Metsähallitukselle sisällytettäväksi hoito- ja käyttösuunnitelman liitteeksi. Yhteenvedona Vätsärin erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelmasta Saamelaiskäräjät toteaa, että "se sisältää suunnittelukäytännön ja suunnitelman sisällön osalta useita kohtia, jotka ovat sekä erämaalain säännösten ja tavoitteiden vastaisia että ristiriitaisia suhteessa saamelaisoikeuksien turvaamisen kanssa. Hoito- ja käyttösuunnitelma heikentää osaltaan lain ja kansainvälisten sopimusten vastaisesti saamelaisten kulttuuriin kuuluvien elinkeinojen, erityisesti poronhoidon harjoittamisen edellytyksiä tilanteesta, jolloin erämaalaki tuli voimaan....Saamelaiskäräjät, saamelaisten virallisena edustajana, vastustaa suunnitelman vahvistamista tässä muodossa myös siitä syystä, että suunnitelmassa ei ole edes voitu ottaa huomioon Metsähallituslain mukaista saamelaisten kulttuurin turvaamisvelvoitetta eikä yhdenvertaisuuslain mahdollisuutta saamelaisten positiiviseen erityiskohteluun."

Ympäristöministeriö on 2.10.2003 ja 20.6.2007 järjestänyt Saamelaiskäräjien kanssa saamelaiskäräjälain 9 §:n mukaiset neuvottelut, joissa on käsitelty muun muassa Vätsärin erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelmaa ja sen vahvistamista.

Suunnittelun keskeiset tavoitteet ja perusteet

Metsähallitus on laatinut Vätsärin erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelman ja sen tarkistukset kuullen paikallisia ja alueellisia intressiryhmiä sekä alueen käyttäjiä. Paikallisen väestön, poronhoitajien ja luontais talouden harjoittajien oikeuksia ja heidän toimintojensa periaatteita on myös tarkasteltu. Valmistelussa suunnitelmaa on muokattu siten, että se turvaa Vätsärin erämaaluonteen säilymistä sekä saamelaiskulttuurin ja luontaiselinkeinojen harjoittamista. Niille kilpailevia maankäyttömuotoja on rajoitettu. Erämaan ydinosa säilyy lähes pelkästään luontaiselinkeinojen käytössä. Metsien jättäminen kokonaan metsätalouden ulkopuolelle vaikuttaa niinikään Vätsärin erämaisyyden ja luonnontilan säilymiseen ja kehittymiseen.

Erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelmassa tehdään keskeiset hoidon ja käytön linjaukset ja sovitaan yleiset toimintaperiaatteet. Suunnitelmassa ei pääsääntöisesti päätetä käytännön operatiivisista toiminnoista; esimerkiksi toimintojen ajoittamisesta, yksittäisten käyttöoikeussopimusten tekemisestä, rakennelmien tarkasta sijainnista ja lupien määrästä jne. Monet toimenpiteet vaativat tapauskohtaista harkintaa ja yksityiskohtaisempaa suunnittelua sekä niiden pohjalta tehtäviä päätöksiä. Suunnitelman lähtökohtana on ekologisesti, sosiaalisesti ja taloudellisesti kestävä tilanteen säilyttäminen tai parantaminen niiltä osin kuin erämaalaki antaa siihen mahdollisuuksia.

Erämaalain eduskuntakäsittelyn yhteydessä perustuslakivaliokunta lausui hoito- ja käyttösuunnitelmasta, ettei siinä olisi alueen käyttäjiä koskevia määräyksiä, vaan se koskisi pelkästään suunniteltuja viranomais toimia. Valiokunta katsoi, että suunnitelma ei estä paikallista väestöä harjoittamasta metsästystä, kalastusta ja poronhoitoa eikä muutenkaan niihin rinnastettavaa perinteistä alueen käyttömuotoa (PeVL 6/1990 vp s.1).

Vätsärin erämaa-alue kuuluu lähes kokonaan kolttalain (259/1995) 2 §:n mukaiseen kolt-tasaamelaisten kotiseutualueeseen, jossa kolt-tasaamelaisilla on kyseisen lain turvaama ase-

ma ja oikeudet. Lisäksi erämaa-alueella on porotalouden ja luontaiselinkeinojen ra-
hoituslain (45/2000) mukaisia tukikohta-alueita ja poronhoitolain (848/1990) mukaisia
kämppejä ja muita rakenteita. Lisäksi erämaa-alue tarjoaa marjastus-, kalastus- ja metsästys-
mahdollisuuksia sekä sitä kautta toimeentulollisää muiden ammattien harjoittajille. Moni-
muotoinen luontaiselinkeinojen harjoittaminen on kokonaisuutena osa paikallista kulttuuria.

Erityisesti matkailun ja ulkopaikkakuntalaisten virkistyskäytön osalta Metsähallitus on nou-
dattanut pidättäytymistä linjaa. Nykyiset reitit ja rakenteet säilytetään, mutta uutta palveluva-
rustusta ei ole juurikaan tarkoitus lisätä tulevan kymmenen vuoden aikana. Suunnitelmassa
esitetään yhden uuden moottorikelkkaurayhteyden viitoittamista Ivalon-Sevettijärven kelk-
kauralta Inarin-Sevettijärven kelkkauralle. Ulkopaikkakuntalaisille ei myöskään ilman eri-
tyistä syytä myönnetä kesäaikaisia maastoliikennelupia. Kaikki maksullinen toiminta on
pienimuotoista ja luvanvaraista. Kohdentamalla erämaa-alueen hoidon ja käytön toimenpi-
teitä suunnitelmassa määritellyille 1. ja 2. vyöhykkeille Inarijärven tuntumaan sekä keskit-
tämällä motorisoitu liikkuminen tietyille reiteille edistetään erämaalain tavoitteita.

Suunnittelu osana Natura 2000 -verkoston toteuttamista

Vätsärin erämaa-alue kuuluu Suomen Natura 2000 -verkostoon. Luonnonsuojelulain
(1096/1996) 65 ja 66 §:ssä säädetty oikeusvaikutukset ovat alueella voimassa. Mikäli hanke
tai suunnitelma joko yksistään taikka tarkasteltuna yhdessä muiden hankkeiden tai suunni-
telmien kanssa todennäköisesti merkittävästi heikentää Natura-alueen luonnonarvoja, on
hankkeen toteuttajan arvioitava vaikutukset (LsL 65 §). Viranomaisella ei saa myöntää lupaa
eikä hyväksyä suunnitelmaa, jos vaikutusten arviointi- ja lausunnot osoittavat, että
hanke tai suunnitelma merkittävästi heikentää Natura-alueen luonnonarvoja (LsL 66 §).

Em. luonnonsuojelulain tarkoittama merkittävän heikentämisen kynnys ja sen kohdistami-
nen nimenomaan alueen Natura-verkostoon liittämisen perustana oleviin luonnonarvoihin
mahdollistaa yleensä alueen tavanomaisen käyttämisen, ellei esimerkiksi luonnonsuojelula-
kiin perustuvasta toteuttamisesta yksittäistapauksessa muuta johdu. Nyt vahvistettavana ole-
va Natura-alueen toteuttamiskeinona on erämaalaki. Erämaalaisissa on määritelty tavoitteita,
jotka ohjaavat alueen käyttöä eikä Natura-päätös tuo tähän asiaan käytännössä muutosta.
Tämä on todettu myös valtioneuvoston päätöksessä 20.8.1998 Suomen Natura 2000 –
verkostoehdotuksen hyväksymisestä esimerkiksi kalastuksen, metsästyksen ja muiden luon-
taiselinkeinojen osalta.

Metsähallitus on liittänyt Vätsärin erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelmaan yksityiskoh-
taisemman ympäristövaikutusten arvioinnin sekä arvion suunnitelman vaikutuksista erä-
maan luonnonarvoille. Niiden perusteella ympäristöministeriö katsoo, että hoito- ja käyttö-
suunnitelma ei aiheuta sellaisia vaikutuksia, jotka merkittävästi heikentäisivät Vätsärin erä-
maan Natura 2000 -alueen luonnonarvoja. Suunnitelman voidaan arvioida edistävän luon-
nonarvojen säilymistä ja se on tärkeä osa Natura 2000 -verkoston toteuttamista.

Vahvistaminen ja jatkotoimet

Erämaalain tavoitteista; alueiden erämaaluonteen säilyttämisestä, saamelaiskulttuurin ja
luontaiselinkeinojen turvaamisesta sekä luonnon monipuolisen käytön ja sen edellytyksen
kehittämisestä on huolehdittava erämaa-alueen hoidosta ja käytöstä päätettäessä. Vätsärin
erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelma selvitysosineen on monipuolinen asiakirja, joka
antaa hyvän perustan erämaa-alueen hoidon ja käytön järjestämiselle. Suunnitelma edistää
nykylainsäädännön sallimissa rajoissa myös ympäristöhaittojen ennaltaehkäisemistä ja saa-
melaiskulttuurin harjoittamisen edellytyksiä Vätsärin erämaa-alueella.

LIITE 1. 4(5)

Ympäristöministeriö katsoo, että Vätsärin erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelman vahvistaminen on erämaalain tavoitteiden mukaista ja edistää lain toimeenpanoa. Siksi ympäristöministeriö vahvistaa Vätsärin erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelman jäljempänä mainituin poikkeuksin ja huomautuksin sellaisena kuin se ilmenee ja koostuu Metsähallituksen viitekirjeiden (1238/40/99/ 3.12.2001 ja 4384/623/2003/ 20.3.2007) liitteistä.

Erämaa-alueen puustoa ja sen hoitoa sekä käyttöä koskevan hoito- ja käyttösuunnitelman luvun (4.6.) kohtaa 4.6.2 ympäristöministeriö ei vahvista sellaisenaan, vaan tekstin korvaa hoito- ja käyttösuunnitelman päivitysliitteen Metsätalous –luku ja sitä koskeva uusi esitys. Suunnitelman Virkistyskäyttöä ja luontomatkailua koskevan luvun (4.10) kohdan 4.10.2 esityksessä nro 4 todetaan: "Metsähallituksella on omassa käytössään – ensisijassa valvonta- ja huoltotukikohtina, toissijaisesti Metsähallituksen vieraiden tai asiakkaiden käytössä - Viironniemen, Äälisjärven ja Rajapään kämpät. Näiden kämppien käyttötarkoitus säilytetään entisenä." Maininta Metsähallituksen vieraiden ja asiakkaiden käytöstä on yksilöimätön ja puutteellisesti perusteltu, joten ympäristöministeriö jättää sen vahvistamatta ja edellyttää, että ao. kämppien käyttötarkoituksen tulee liittyä valvonta- ja huoltotehtäviin. Jos kämppien käyttötarkoitusta halutaan muuttaa tai laajentaa edellä mainitusta, on siitä tehtävä erillinen suunnitelma ja esitys ympäristöministeriön vahvistettavaksi.

Virkistyskäyttöä ja luontomatkailua koskevan luvun (4.10) esitys nro 5 mahdollistaa myös esitysten 2-5 tarkistamisen noin 10 vuoden kuluttua tai tarvittaessa aikaisemminkin. Esitystä nro 6 koskevassa selostuksessa ympäristövaikutusluvussa (11.3.10.) sivulla 107 todetaan, että Metsähallitukselle mahdollisesti siirtyvät kämpät voidaan muuttaa myös viralliseksi autiotuvaksi. Toimenpide-esityksessä tätä ei mainita, joten käyttötarkoituksen muutosta ei voida tehdä ilman suunnitelman muuttamista tai tarkistamista tältä osin. Ministeriö toteaa, että tällöinkin tarkistetut suunnitelmat tai esimerkiksi mahdollinen uusi rakentaminen (vrt. kohta 1., "Metsähallitus välttää kaikkea rakentamista erämaan 3. ja 4. vyöhykkeillä." ja luku 11.3.10 sivu 105) edellyttävät tarkempaa suunnitelmaa ja ympäristöministeriön vahvistamista tullakseen osaksi lainvoimaista Vätsärin erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelmaa.

Maastoliikennettä koskevan luvun (5.7.) esitykseen nro 5 liittyen ministeriö toteaa, että moottorikelkkaurien ja muiden reittien rakentamisesta tai poistamisesta osallistavaa suunnittelua hyväksi käyttäen on niinikään tarvittaessa laadittava uusi suunnitelma ja alistettava se ympäristöministeriön vahvistettavaksi. Tämä huomautus koskee yleisemminkin suunnitelman luvussa 10. selostettua erämaan käyttöä ohjaavaa pysyvää, paikallisesti ohjattua prosessia ja siinä mahdollisesti tehtäviä suunnitelman muutoksia tai tarkennuksia. Lisäksi voidaan todeta, että maastoliikenteen sekä luonnonvarojen käytön ohjauksessa ja valvonnassa on kokonaisuutena merkittäviä haasteita, joita ei voida ratkaista pelkästään erämaalain mukaisella hoito- ja käyttösuunnitelmalla. Ohjauksen ja valvonnan merkitystä korostaa, että hoito- ja käyttösuunnitelmassa ei esitetä maastoliikennelupien myöntämiskäytäntöön muutoksia eikä lupien myöntämisedellytyksiä yksilöidä kovin tarkasti.

Kaivostoimintaa koskevasta luvusta (4.8, Kaivostoimintaa ohjaavia säädöksiä –kohta) ympäristöministeriö toteaa, että erämaalaki asettaa mahdollisen kaivostoiminnan aloittamisen erityisen harkinnan piiriin, koska kaivostoiminnalta edellytetään valtioneuvoston lupaa. Luvan myöntämisen edellytyksiä harkittaessa otetaan huomioon myös muut kuin taloudellisesti merkittävät seikat. Koska Vätsärin erämaa-alue kuuluu myös Natura 2000 –verkostoon, on kaivoslain (503/1965) 71 §:n mukaan kaivoslain mukaista lupa-asiaa ratkaistaessa ja muuta viranomaispäätöstä tehtäessä sekä muutoin kaivoslain mukaista toimenpidettä suoritettaessa noudatettava luonnonsuojelulain Natura 2000 -alueita koskevia säännöksiä.

Käyttöoikeuksien vuokrausta ja luovutusta koskevan luvun (11.3.12) periaatteet ja esitykset edistävät erämaalain tarkoitusta. Ympäristöministeriö toteaa kuitenkin, että käyttöoikeusso-

pimusten teossa olisi tarpeen pyrkiä mahdollisimman yhdenmukaiseen menettelyyn eri erämaa-alueilla.

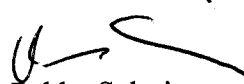
Ympäristöministeriö painottaa Vätsärin erämaa-alueen hoidon ja käytön toimeenpanossa erilaisten alueen käyttömuotojen valvontaa ja vaikutusten arviointia sekä niiden pohjalta tehtävien toimenpiteiden merkitystä muun muassa Saamelaiskäräjien arviossaan esittämien haittatekijöiden vähentämiseksi. Ympäristöministeriö voi perustellusta syystä hyväksyä mahdolliset muutkin erämaalain tarkoitusta edistävät hoito- ja käyttösuunnitelman muutosesitykset, jos lainsäädännölliset tai alueiden hallintaan ja käyttöön liittyvät perusteet muuttuvat muista kuin erämaalaista johtuvista syistä, taikka tapahtunut kehitys muutoin antaa aihetta suunnitelman tarkistamiseen.

Ympäristöministeri

Kimmo Tiilikainen

Luonnonsuojeluvalvoja

Pekka Salminen

TIEDOKSI:

Lapin ympäristökeskus
Inarin kunta
Saamelaiskäräjät
Muddusjärven, Näätämon, Paatsjoen ja Vätsärin paliskunnat
Lapin luonnonsuojelupiiri
Kolttien luottamusmies

LIITTEENÄ valitusosoitus

Suunnitelman päivitysliite

Vätsärin erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelma on valmistunut ja lähetetty ympäristöministeriön vahvistettavaksi vuonna 2001 (suunnitelmaluonnoksen päiväys 24.1.2001). Tämän jälkeen suunnitelmaan liitettäväksi on laadittu Natura-täydennys vuonna 2002. Vuonna 2004 Metsähallitus pyysi saamelaiskäräjiltä arvion suunnitelman vaikutuksista saamelaiskulttuuriin. Ennen arvion tekemistä suunnitelma käännettiin saamenkielelle. Saamelaiskäräjät toimitti pyydetyn arvion vuonna 2006. Vuosina 2005–2006 Ylä-Lapin luonnonvarasuunnitelma päivitettiin. Tässä päivityksessä tehtiin päätöksiä, jotka vaikuttavat myös Vätsärin erämaan käyttöön.

Edellä mainituista seikoista johtuen suunnitteluprosessi on ollut pitkä, ja suunnitelmaan on tarpeen tehdä seuraavat muutokset ja lisäykset.

Metsätalous

[Hoito- ja käyttösuunnitelmassa luku 4.6 Puusto ja sen hoito sekä käyttö]

Ylä-Lapin luonnonvarasuunnitelman tarkistamisen yhteydessä päätettiin, että Ylä-Lapin erämaa-alueiden hakkuista luovutaan.

Uusi esitys metsätalouden osalta:

Vätsärin erämaa-alueelta ei hakata eikä myydä puuta metsäteollisuuden tarpeisiin. Kotitarvepuuta voidaan myydä suunnitelman esitysten mukaisesti alueen asukkaille ja mökkiläisille. Vätsärin erämaa-alueelta voidaan osoittaa alueita kolttalain mukaiseen puunottoon. Polttopuiden otossa noudatetaan suunnitelman linjauksia. Mahdolliset metsien ennallistamistoimet (mm. palojatkumo) ovat mahdollisia erikseen laadittavan toimenpidesuunnitelman mukaisesti.

Vironiemen huolto- ja valvontatuvan rakentaminen

[Hoito- ja käyttösuunnitelmassa luku 4.10 Virkistyskäyttö ja luontomatkailu]

Nykyinen Metsähallituksen työkäytössä oleva kämpä on homevaurioinen. Metsähallituksen tarkoituksena on purkaa vanha kämpä ja rakentaa tilalle uusi kauemmaksi rannasta. Kämpä palvelisi Pohjois-Inarin palvelurakenteiden huoltoa, erävalvontaa ja luonnonsuojelun seurantatehtäviä. Kämpää käytettäisiin vain Metsähallituksen työtehtävissä ja viranomaistehtävissä.

Uusi muotoiluesitys kämpän osalta on:

Metsähallitus rakentaa Vironiemen huolto- ja valvontatuvan tilalle uuden tuvan rakennusluvan mukaisesti. Entinen tupa puretaan. Uusi tupa on tarkoitettu käytettäväksi vain Metsähallitukselle kuuluvissa työtehtävissä ja viranomaistehtävissä.

Piilolan erämaapolun rakentaminen

[Hoito- ja käyttösuunnitelmassa lukuun 4.10 Virkistyskäyttö ja luontomatkailu]

Käynnissä on parivuotinen (6.3.2006–30.10.2007) Interreg–Takis-hanke Inari–Pasvik-laakson luonnonsuojelun ja luontomatkailun tukemiseksi. Hankkeessa ovat mukana Suomen, Norjan ja Venäjän ympäristöviranomaiset, kunnat ja matkailuyrittäjät.

Eräs hankkeen konkreettinen tavoite on merkitä ja rakentaa erämaapolku Suomen Kessistä Nammijärven Piilolan kautta rajan yli Norjan Paatsjokilaaksoon. Tämä polku on Suomen puolella jo olemassa Nammijärvelle saakka vanhana talojen välisenä polkuna. Uutta polkua tulisi vain välille Nammijärvi – valtakunnan raja. Tarkoituksena on rakentaa polku erämaahan hyvin sopival- la tavalla niukasti ja luonnonmukaisesti. Uutta palveluvarustusta polun varteen tulisi yksi tuli- paikka, jossa olisi asianmukainen polttopuu- ja jätehuolto. Sen sijaintipaikkana olisi Kaitajärven– Nuottamajärven seutu. Polku sijoittuisi vyöhykkeelle 3. (Vätsärin erämaan hoito- ja käyttö- suunnitelman luonnoksessa 24.1.2001 on varattu käytävä tälle yhteydelle.)

Myös ympäristöministeriössä vahvistettavana olevassa Pohjois-Lapin maakuntakaavassa (Lapin liitto hyväksynyt 19.5.2006) ulkoilureitti on linjattu kartalle.

Esitys:

Metsähallitus voi merkitä ja rakentaa erämaapolun tarpeellisine rakennelmineen välille Kessijärvi–Nammijärvi – Piilolan rajanylityspaikka.

Ympäristöministeriön vahvistuskirjeen huomautukset ja suunnitelmaan niiden perusteella sisällytetyt muutokset

LUKU 4.6 Puusto ja sen hoito sekä käyttö

Ympäristöministeriö: Erämaa-alueen puustoa ja sen hoitoa sekä käyttöä koskevan hoito- ja käyttösuunnitelman luvun (4.6) kohtaa 4.6.2 ympäristöministeriö ei vahvista sellaisenaan, vaan tekstin korvaa hoito- ja käyttösuunnitelman päivitysliitteen Metsätalous-luku ja sitä koskeva uusi esitys.

Päivitysliite:

Metsätalous

[Hoito- ja käyttösuunnitelmassa luku 4.6 Puusto ja sen hoito sekä käyttö]

Ylä-Lapin luonnonvarasuunnitelman tarkistamisen yhteydessä päätettiin, että Ylä-Lapin erämaa-alueiden hakkuista luovutaan.

Päivitysliitteen esitys metsätalouden osalta:

Vätsärin erämaa-alueelta ei hakata eikä myydä puuta metsäteollisuuden tarpeisiin. Kotitarvepuuta voidaan myydä suunnitelman esitysten mukaisesti alueen asukkaille ja mökkiläisille. Vätsärin erämaa-alueelta voidaan osoittaa alueita kolttalain mukaiseen puunottoon. Polttopuiden otossa noudatetaan suunnitelman linjauksia. Mahdolliset metsien ennallistamistoimet (mm. palojatkumo) ovat mahdollisia erikseen laadittavan toimenpidesuunnitelman mukaisesti.

Metsähallituksen lisäys suunnitelman vahvistamisen jälkeen:

Ympäristöministeriö vahvisti päivitysliitteen mukaisen esityksen.

LUKU 4.10 Virkistyskäyttö ja luontomatkailu

Ympäristöministeriö: Suunnitelman virkistyskäyttöä ja luontomatkailua koskevan luvun (4.10) kohdan 4.10.2 esityksessä no 4 todetaan: ”Metsähallituksella on omassa käytössään – ensi sijassa valvonta- ja huoltotukikohtina, toissijaisesti Metsähallituksen vieraiden tai asiakkaiden käytössä – Vironiemen, Äälsjärven ja Rajapään kämpät. Näiden kämppien käyttötarkoitus säilytetään entisenä.” Maininta Metsähallituksen vieraiden ja asiakkaiden käytöstä on yksilöimätön ja puutteellisesti perusteltu, joten ympäristöministeriö jättää sen vahvistamatta ja edellyttää, että ao. kämppien käyttötarkoituksen tulee liittyä valvonta- ja huoltotehtäviin. Jos kämppien käyttötarkoitusta halutaan muuttaa tai laajentaa edellä mainitusta, on siitä tehtävä erillinen suunnitelma ja esitys ympäristöministeriön vahvistettavaksi.

Ympäristöministeriö: Virkistyskäyttöä ja luontomatkailua koskevan luvun (4.10) esitys no 5 mahdollistaa myös esitysten 2–4 tarkistamisen noin 10 vuoden kuluttua tai tarvittaessa aikaisemminkin. Esitystä no 6 koskevassa selostuksessa ympäristövaikutusluvussa (11.3.10) sivulla 107 todetaan, että Metsähallitukselle mahdollisesti siirtyvät kämpät voidaan muuttaa myös viralliseksi autiotuvaksi. Toimenpide-esityksessä tätä ei mainita, joten käyttötarkoituksen muutosta ei voida tehdä ilman suunnitelman muuttamista tai tarkistamista tältä osin. Ministeriö toteaa, että tällöinkin

tarkistetut suunnitelmat tai esimerkiksi mahdollinen uusi rakentaminen (vrt. kohta 1: ”Metsähallitus välttää kaikkea rakentamista erämaan 3. ja 4. vyöhykkeillä.” ja luku 11.3.10 sivu 105) edellyttävät tarkempaa suunnitelmaa ja ympäristöministeriön vahvistamista tullakseen osaksi lainvoimaista Vätsärin erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelmaa.

Päivitysliite:

Vironiemen huolto- ja valvontatuvan rakentaminen

[Hoito- ja käyttösuunnitelmassa luku 4.10 Virkistyskäyttö ja luontomatkailu]

Nykyinen Metsähallituksen työkäytössä oleva kämpä on homevaurioinen. Metsähallituksen tarkoituksena on purkaa vanha kämpä ja rakentaa tilalle uusi kauemmaksi rannasta. Kämpä palvelisi Pohjois-Inarin palvelurakenteiden huolto- ja valvontaa ja luonnonsuojelun seurantatehtäviä. Kämpää käytettäisiin vain Metsähallituksen työtehtävissä ja viranomaistehtävissä.

Päivitysliitteen esitys kämpän osalta on:

Metsähallitus rakentaa Vironiemen huolto- ja valvontatuvan tilalle uuden tuvan rakennusluvan mukaisesti. Entinen tupa puretaan. Uusi tupa on tarkoitettu käytettäväksi vain Metsähallitukselle kuuluvissa työtehtävissä ja viranomaistehtävissä.

Metsähallituksen lisäys suunnitelman vahvistamisen jälkeen:

Ympäristöministeriö vahvisti päivitysliitteen esityksen Vironiemen tuvan rakentamisesta. Mikäli kämppien käyttötarkoitusta muutetaan tai uusia rakennetaan erämaan 3. ja 4. vyöhykkeelle, tehdään niistä tarkemmat suunnitelmat esityksineen ja lähetetään ympäristöministeriöön vahvistettaviksi. Rajapään kämpä on Metsähallituksen valvonta- ja huoltotukikohtana, lukittuna talvikauden ja asiakaskäytössä avoimena autiotupana kesäkauden 1.6.–30.9. Äälsjärven kämpä on vain Metsähallituksen työkäytössä lukittuna huolto- ja valvontatukikohtana.

LUKU 5 Maastoliikenne

Ympäristöministeriö: Maastoliikennettä koskevan luvun (5.7) esitykseen no 5 liittyen ministeriö toteaa, että moottorikelkkaurien ja muiden reittien rakentamisesta tai poistamisesta osallistavaa suunnittelua hyväksi käyttäen on niin ikään tarvittaessa laadittava uusi suunnitelma ja alistettava se ympäristöministeriön vahvistettavaksi. Tämä huomautus koskee yleisemminkin suunnitelman luvussa 10 selostettua erämaan käyttöä ohjaavaa pysyvää, paikallisesti ohjattua prosessia ja siinä mahdollisesti tehtäviä suunnitelman muutoksia tai tarkennuksia. Lisäksi voidaan todeta, että maastoliikenteen sekä luonnonvarojen käytön ohjauksessa ja valvonnassa on kokonaisuutena merkittäviä haasteita, joita ei voida ratkaista pelkästään erämaalain mukaisella hoito- ja käyttösuunnitelmalla. Ohjauksen ja valvonnan merkitystä korostaa se, että hoito- ja käyttösuunnitelmassa ei esitetä maastoliikennelupien myöntämiskäytäntöön muutoksia eikä lupien myöntämisedellytyksiä yksilöidä kovin tarkasti.

LIITE 3. 3(3)

Päivitysliitteen esitys:

Metsähallitus voi merkitä ja rakentaa erämaapolun tarpeellisine rakennelmineen välille Kessijärvi–Nammijärvi – Piilolan rajanylityspaikka.

Metsähallituksen lisäys suunnitelman vahvistamisen jälkeen:

Ympäristöministeriö vahvisti päivitysliitteen esityksen Piilolan polun rakentamisesta. Mikäli Vätsärin erämaa-alueelle suunnitellaan uusia moottorikelkkauria ja muita uusia reittejä tai poistetaan vanhoja, laaditaan uusi suunnitelma ja alistetaan se ympäristöministeriön vahvistettavaksi.

LUKU 4.8 Kaivostoiminta

Ympäristöministeriö: Kaivostoimintaa koskevasta luvusta (4.8 Kaivostoimintaa ohjaavia säädöksiä -kohta) ympäristöministeriö toteaa, että erämaalaki asettaa mahdollisen kaivostoiminnan aloittamisen erityisen harkinnan piiriin, koska kaivostoiminnalta edellytetään valtioneuvoston lupaa. Luvan myöntämisen edellytyksiä harkittaessa otetaan huomioon myös muut kuin taloudellisesti merkittävät seikat. Koska Vätsärin erämaa-alue kuuluu myös Natura 2000 -verkostoon, on kaivoslain (503/1965) 71 §:n mukaan kaivoslain mukaista lupa-asiaa ratkaistaessa ja muuta viranomaispäätöstä tehtäessä sekä muutoin kaivoslain mukaista toimenpidettä suoritettaessa noudatettava luonnonsuojelulain Natura 2000 -alueita koskevia säännöksiä.

Saamelaiskäräjien arvio suunnitelman vaikutuksista saamelaiskulttuuriin

S Á M E D I G G I
S Ä M I T I G G E
S Ä Ä ' M T E ' Ğ Ğ
SAAMELAISKÄRÄJÄT

Metsähallitus, erämaasuunnittelu
PL 36, 99801 Ivalo

Dnro 387/D.a.6

Asia: Saamelaiskäräjien arvio Vätsärin
erämaan hoito- ja käyttösuunnitelman
vaikutuksista saamelaisten kulttuuriin

Saamelaiskäräjien hallitus on kokouksessaan 7.6.2006 käsitellyt asiakohdassa tarkoitetun arvion ja lausuu siitä seuraavaa.

1. Lähtökohdat

Saamelaiset ovat Suomessa alkuperäiskansa, jolla on oma kieli ja kulttuuri. Perustuslaki turvaa saamelaisille alkuperäiskansana oikeuden ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan (PL 17.3 §) näitä seikkoja koskevan itsehallinnon perustalta saamelaisten kotiseutualueella siten kuin laissa säädetään (PL 121.4 §). Perustuslain kulttuuri-käsite sisältää myös saamelaisten kulttuurin aineellisena perustana olevan perinteisen maankäytön kuten poronhoidon, kalastuksen ja metsästyksen harjoittamisen. Perustuslain tarkoituksena on turvata pysyvästi saamelaisten asema alkuperäiskansana lainsäädännön, hallinnon ja taloudellisten toimenpiteiden avulla. Julkisella vallalla on perustuslain (PL 22 §) mukainen velvollisuus huolehtia saamelaisten perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutumisesta.

Vätsärin erämaa-alue kuuluu kokonaisuudessaan saamelaisten kotiseutualueeseen. Lisäksi alue kuuluu lähes kokonaan kolttalain (259/1995) 2 §:n mukaiseen koltta-alueeseen, jossa kolttsaamelaisilla on kyseisen lain turvaama asema ja oikeudet.

Saamelaisten kulttuuriin kuuluvien elinkeinojen harjoittamista suojaa lisäksi saamelaisten osalta YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan ihmisoikeussopimuksen 27 artikla, joka on Suomessa voimassa laintasoisesti. Artiklan määräys edellyttää YK:n ihmisoikeuskomitean tulkinnan mukaan, että taloudelliset toimenpiteet suunnitellaan ja sopeutetaan siten, että saamelaisten elinkeinojen kuten poronhoidon taloudellinen kannattavuus säilyy. (Länsman ja muut v. Suomi, valitus no 511/1992)

Vuoden 2005 alussa voimaan tullessa metsähallituslaissa Metsähallituksen yhteiskunnallisena velvoitteena saamelaisten kotiseutualueella on sovittava hallinnassaan olevien luonnonvarojen hoito, käyttö ja suojelu siten, että saamelaisten kulttuurin harjoittamisen edellytykset turvataan (4.2 §). Säännös toteuttaa perustuslakia

saamelaisten alkuperäiskansan kulttuurin harjoittamisen osalta (PL 17.3 §) Tähän perustuslakiin perustuvaan tehtävään viitaten eduskunnan perustuslakivaliokunta totesi esitystä koskevassa lausunnossaan (PeVL 38/2004 vp), että saamelaisten kulttuuriin kuuluvat perinteisten elinkeinojen kuten poronhoito, kalastus ja metsästys lisäksi myös niiden nykyaikaiset soveltamismuodot.

Arvion lähtökohtana on, että poronhoito, metsästys ja kalastus muodostavat saamelaisten kulttuurin keskeisen materiaalisen perustan. Tämä oikeudellinen lähtökohta on velvoittava suhteessa erämaasuunnittelun käytäntöihin sekä hoito- ja käyttösuunnitelman sisältöön. Tarkastelukohteena on tämän velvoitteen toteutuminen Metsähallituksen tavassa tulkita ja noudattaa tai jättää noudattamatta lakia Vätsärin erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelmassa. Tarkastelu edellyttää osin laajennetun näkökulman huomioon ottamista, jossa myös Metsähallituksen yleisiä toimintaperiaatteita ja –linjauksia on käsiteltävä siinä määrin kuin ne määrittelevät ja ohjaavat erämaasuunnittelua. Näihin toimintalinjauksiin, tulkintoihin ja arvoihin sisältyy seikkoja, jotka voivat olla ristiriidassa saamelaisten oikeuksien kanssa tai johtaa toimintamalleihin, jotka eivät tue tai haittaavat saamelaiskulttuurin materiaalisten edellytysten toteutumista.

Erämaalain (62/1991) päätavoitteet ovat 1) alueen erämaisyyden säilyttäminen 2) saamelaiskulttuurin turvaaminen 3) luontaiselinkeinojen turvaaminen ja 4) alueen monipuolisen käytön ja sen edellytysten turvaaminen. Hallituksen esityksen mukaan (HE 42/1990) erämaalain soveltamisen edellytyksenä on se, että *toiminnot turvaavat poronhoidon ja luontaiselinkeinojen harjoittamisen mahdollisuudet vähintään samalla tasolla kuin ne olivat lain voimaan tullessa*. Saman tapainen lähtökohta on YK:n KP-sopimuksen 27 artiklan määräyksellä, joka edellyttää saamelaisten kulttuurimuotoon kuuluvan elinkeinon taloudellisen kannattavuuden säilymistä saamelaisten ryhmän jäsenille.

Eräänä keinona näihin tavoitteisiin pääsemiseksi on saamelaisten osalta vuonna 2004 voimaan tullut yhdenvertaisuuslaki (21/2004), joka koskee 2 §:n 1 kohdan mukaan itsenäisen ammatin tai elinkeinon harjoittamisedellytyksiä ja elinkeinon tukemista. Laki, joka koskee myös Metsähallitusta, pyrkii tosiasiallisen yhdenvertaisuuden saavuttamiseen tarvittaessa *positiivisen erityiskohtelun* keinoin kuten lain 7.2 §:stä ilmenee.

Metsähallituksen erämaasuunnittelun perusvikana on se, että suunnittelu on lähtökohdiltaan ekologis-ekonomista ja epäjuridista. Suunnittelussa on lukuisia sidosryhmiä, joiden poliittinen painoarvo – eikä oikeudellisesti asiaan vaikuttavat seikat – määrää pitkälle suunnitelman oikeudellisetkin lähtökohdat ja lainsäädännön tulkinnan. Tavallisesti matkailun lisääntyminen katsotaan suunnitelmassa väistämättömäksi ja matkailun tieltä voidaan syrjäyttää yleisoikeusperustaiset, saamelaisille kulttuurisina perusoikeuksina turvatut perinteiset elinkeinot kuten poronhoito, kalastus ja metsästys. Jos kaikkea asiaan vaikuttavaa lainsäädäntöä tai oikeuskäytäntöä ei ole alun perinkään ole ollut mukana suunnitelmaluonnoksessa, katsotaan riittäväksi, että puuttuvat säännökset tai oikeuskäytäntö otetaan suunnitelmaan jälkikäteen ilman, että lisäys millään tavalla muuten vaikuttaisi suunnitelman sisältöön. Tältä perustalta on erämaasuunnitelmiin rakennettu keskeiset käsitteet kuten erämaalakiin perustumaton ja matkaluun liittyvä vyöhykejaotus, maastoliikennelakiin perustumaton

maastoliikenneura, metsähallituslakiin ja erämaalakiin perustumaton käsite luontomatkailun kehittäminen, maastoliikennelain kanssa ristiriidassa oleva virkistyskäyttö-käsite ja lakiin perustumaton paikallisen väestön ”oikeus” maastoliikennelupaan.

Näihin lähtökohtiin liittyen tarkastellaan seuraavassa, missä määrin saamelaisten mahdollisuudet oman kulttuurinsa harjoittamiseen ovat heikentyneet erämaalain säätämisen jälkeen ja missä määrin Vätsärin hoito- ja käyttösuunnitelma heikentää näitä mahdollisuuksia.

2. Metsähallitusta koskevat muutokset erämaalain säätämisen jälkeen

Otsikko liittyy Metsähallituksen luonteessa, toimintaperiaatteissa ja toimintatavassa tapahtuneisiin muutoksiin erämaalain säätämisen jälkeen. Oltuaan lain (264/1991) mukaan ”valtion laitos” Metsähallitus muuttui lailla (1169/1993) valtion liikelaitokseksi vuonna 1993. Tällöin siitä muodostettiin liiketoimintayksikköpohjainen tiimiorganisaatio. Yhtiön eri tulosalueilla ja tytäryhtiöillä on oma maan kattava organisaatio ja ne ovat tulosvastuulliset. Samalla Metsähallitus-konsernin toiminta määriteltiin *monihyödyketuotannoksi*, jonka kulmakiviä ovat mm. metsätalous ja virkistyspalveluiden tuottaminen. Virkistyspalveluilla tarkoitetaan sekä yhteiskunnallisia palveluja yleisen virkistyskäytön edistämiseksi että maksullisia luontopalveluja ja luontomatkailun edistämistä.

Villi Pohjola –niminen tulosalue, sittemmin tytäryhtiöksi eriytetty, harjoittaa luontomatkailuun perustuvaa liiketoimintaa kilpaillen muiden luontomatkailua järjestävien yritysten ja paikallisten luontopalveluiden tuottajien kanssa erämaa-alueista. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, ettei Metsähallitus ole täysin neutraali toimija, vaan se ajaa samalla omia liiketaloudellisia etujaan, vaikka Ylä-Lapin luonnonhoitoalueen tulostavoitteita onkin mukautettu enemmän paikallisia olosuhteita vastaaviksi. Ollakseen kilpailutilanteessa neutraali, Metsähallitus muun muassa jakaa osan valtion yleisistä kalastus- ja metsästysluvista matkailuyrittäjien myytäväksi. Loput Metsähallitus myy itse väittämänsä omistajanhallinnan osana kenelle tahansa. Näin näiden saamelaisille perusoikeutena turvattujen elinkeinojen harjoittamisedellytysten toteutuminen jää kokonaan viranomaisvalvonnan ulottumattomiin arvioitaviksi liitetetaloudellisista lähtökohdista.

Metsähallituslain uudistuksen voimaan tultua vuoden 2005 alussa Metsähallitus ei enää myy metsästyslupia matkailuyrittäjien kautta. Lisäksi Metsähallituksen Ylä-Lapin luonnonhoitoalue on lakkautettu, mikä on lakkauttanut saamelaisten kotiseutualueella aluejohtajalle aikaisemmin kuuluneen tehtävän sovittaa yhteen Metsähallituksen toiminnat ja saamelaisten perinteisten elinkeinojen harjoittaminen. Toimivallan siirtyminen saamelaisten kotiseutualueelta Rovaniemelle ja Tikkurilaan poistaa ratkaisuisista sen vastuun ja asiantuntemuksen, joka aikaisemmin oli Ylä-Lapin luonnonhoitoalueella toimivalla aluejohtajalla.

3. Vätsärin hoito- ja käyttösuunnitelma

Virkistyskäyttö ja luontomatkailu

Erämaasuunnittelun kannalta Metsähallituksen liikelaitosluonne on merkinnyt mm. sitä, että *virkistyskäytöstä* on tullut uusi suunnittelun peruslohko, jolla on keskeinen asema

LIITE 4. 4(13)

Metsähallituksen toiminnassa, ja jonka luonnonkäytölliset tarpeet pyritään turvaamaan. Virkistyskäyttöä ei ole mainittu erämaalain tavoitteissa, joissa mainitaan alueen monipuolisen käytön turvaaminen.

Virkistyskäyttö on Metsähallituksen oma perustelematon tulkinta erämaalaista.

Toinen Metsähallituksen erämaa-alueisiin liittämä käsite on *luontomatkailu*. Erämaa-alueiden hoito- ja käyttösuunnitelmissa yleensä vaihtelevasti perusteltujen käsitteiden sijasta Vätsärin suunnitelmassa on ensinnä todettu, että käsitteet virkistyskäyttö ja luontomatkailu eivät perustu erämaalakiin, minkä lisäksi käsitteet on suunnitelmassa kuvattu selkeästi. *Luontomatkailulla* tarkoitetaan liiketoimintaa, jossa kohdealueen ulkopuolelta tulevat ihmiset ostavat opastus- ja ohjelmapalveluja luonnossa matkailuyrittäjiltä. Saamelaiskäräjien kritiikin jälkeen luontomatkailu-käsite korvattiin lopullisessa suunnitelmassa neutraalimmalla käsitteellä virkistyskäyttö, joka ei sisällä välttämättä lainkaan yhteyttä liiketoimintaan (11.3.10 s. 104). Mainittu muutos heikentää aikaisempaa vähemmän saamelaisten kulttuuriharjoittamisen edellytyksiä.

Luonnon virkistyskäyttö, tarkoittaa erämaassa sekä lähinnä jokamiehen oikeudella tapahtuvaa paikallisten tai muualta tulleiden retkeilyä. *Virkistyskäytön muotoina* Vätsärin hoito- ja käyttösuunnitelma ilmoittaa patikoinnin/vaelluksen, melonnan, soudun, purjehduksen, virkistyskalastuksen, virkistysmetsästyksen ja virkistyskeräilyn. Osana virkistyskäyttöä luontoon pääsemiseksi on suunnitelmassa lisäksi mainittu – osittain virheellisesti - moottorivoimalla kuten autolla, moottorikelkalla, moottoriveneellä tai lentokoneella tapahtuva liikkuminen (4.10.1. Tausta s. 59)

Lähinnä jokamiehen oikeuteen perustuvana virkistyskäytön muotona ei voida pitää esimerkiksi liikkumista luonnossa moottorikelkalla, joka on maastoliikennelain (1710/1995) alaista, maanomistajan luvan varaista toimintaa sekä paikallisen väestön että muulta tulevien osalta, mistä tarkemmin jäljempänä (luvussa Maastoliikenne). Maastoliikenne, jota erityislakina säätelee maastoliikennelaki, ei oikeudellisestikaan voine olla virkistyskäyttöä, koska maastoliikennelain 1 §:n tarkoituksena on muun ohella *ehkäistä haittoja, joita yleiselle virkistyskäytölle aiheutuu moottorikäyttöisten ajoneuvojen käyttämisestä maastossa*.

Moottorivoimalla tapahtuva virkistyskäyttö kilpailee merkittävällä tavalla muutenkin taloudellisen kannattavuuden äärirajoilla toimivan poronhoidon kanssa viimeisistä erämaisista alueista, eivätkä niiden edut ole välttämättä yhteen sovitettavissa. Saamelaisporomiesten ansiotaso on pysyvästi alle EU-Suomen köyhyysrajan eli alle puolet väestön keskimääräisestä tulotasosta (KM 2001:14 s. 103). Vätsärin alueen tilattomat koltasaamelaiset ja inarinsaamelaiset eivät voi saada tulonlisää tilansakaan tuotosta kuten alueen suomalaisväestö.

Vätsärin erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelmassa *todetaan, että luonnon monipuolisen käytön edistäminen (po kehittäminen) tarkoittaa perustelujen mukaan lähinnä virkistyskäyttöä (s.14)*. Osittain tätä kehitystä silmällä pitäen erämaa-alue on mm. vyöhykkeistetty, millä järjestelyllä ei ole virkistyskäytön osalta erämaalakiin nojautuvaa perustaa.

Erämaasuunnitelmassa esitetyt maastoliikenteeseen perustuvan virkistyskäytön toimintalinjaukset tulevat kärjistämään poronhoidon ja virkistyskäytön välisiä konflikteja entisestään. On selvää, että laajamittainen motorisoitu virkistyskäyttö tai koiravaljakkotoiminta eivät ole myöskään alueen erämaisyyden säilyttämisen tavoitteen mukaista toimintaa.

Erämaasuunnittelussa vallalla oleva ideologia, jonka mukaisesti kaikkien edut pyritään turvaamaan erämaa-alueella, johtaa virheelliseen politiikkaan pinta-alaltaan suhteellisen suppeilla erämaa-alueilla, joilla vallitsee kilpailu eri luonnonkäyttömuotojen kesken. Saamelaisten oman kulttuurin kannalta tämä merkitsee sitä, että saamelaisten luonnonkäytölliset erityistarpeet (alkuperäiskansana) alistetaan yleisten luonnonkäyttötarpeiden, kuten virkistyskäytön, alaisiksi. Lisääntyvä virkistyskäyttö yhdessä muun paikallisen väestön luonnonkäytön kanssa sekä mahdollisten muiden luonnonkäyttömuotojen kanssa kaventaa merkittävästi saamelaisten oman kulttuurin harjoittamisen mahdollisuuksia erämaa-alueella. Kyse on silloin siitä, että poronhoidon, kalastuksen ja metsästyksen ja sitä kautta saamelaiskulttuurin harjoittamisen mahdollisuuksia tietoisesti heikennetään. Tämä on esimerkki kansalaisten yhdenvertaisen kohtelun noudattamatta jättämisestä.

Saamelaisten kulttuuriset oikeudet alkuperäiskansana *tuli suunnitelman valmistelussa ottaa erikseen huomioon lain kuten KP-sopimuksen 27 artikla mukaan*. Tänä vuonna voimaan tullut yhdenvertaisuuslaki (21/2004), joka perustuu EU:n neuvoston kahteen direktiiviin on entisestään selkiyttänyt asiaa. Myös Metsähallitus on laatinut lain 4 §:n mukaisen yhdenvertaisuussuunnitelman. Eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunta lausui mietinnössään (7/2003 vp) myös saamelaisten asemasta yhdenvertaisuussuunnitelmassa seuraavaa: ”Erityistä huomiota tulee kiinnittää saamelasten asemaan alkuperäiskansana ja saamelaiskulttuurin tärkeimmän aineellisen perustan eli poronhoidon turvaamiseen. Viranomaisten tulee suunnitelmallisesti edistää saamelaisten mahdollisuuksia harjoittaa poronhoitoa ja hankkia sillä toimeentulonsa.”

Kaiken kaikkiaan kyse ei ole ainoastaan poronhoidon tarpeista vaan samalla myös alueen luonnontilaisuuden tasosta ja erämaisyydestä. Lisääntyvä virkistyskäyttö – varsinkin kun se useimmiten tarkoittaa lisääntyntä motorisoitua tai koiravaljakolla liikkumista alueella – merkitsee sitä, että myös erämaa-alueen luonnontila ja erämaisuus kärsivät. Metsähallitus tulkitsee erämaalakia väärin sovittaessaan motorisoidun virkistyskäytön erämaiden kyseenalaistamattomaksi käyttömuodoksi. Tämä koskee niin paikallisten kuin ulkopaiikkakuntalaistenkin vapaa-ajan käyttöä.

Vyöhykejako, rakentaminen ja luovutukset

Vyöhykejaotus neljään eri vyöhykkeeseen lähtee suunnitelmassa siitä, että kaikkia tavoitteita – kuten erämaaluonnon säilyttämistä, saamelaiskulttuurin turvaamista, rakentamista, metsänhakkuita ja alueiden virkistyskäyttöä – on vaikea saavuttaa koko alueella, joten alue jaetaan vyöhykkeisiin, joissa painotetaan eri toimintoja ja etuuksia (s. 17 – 20).

Vyöhykejako tarkoittaa saamelaiskäräjien mielestä, että nykyinen tilanne, jossa saamelaisten perinteisten elinkeinojen taloudellisesti kannattava harjoittaminen jatkuvasti heikkenee muun maankäytön vuoksi, laillistettaisiin Vätsärin erämaa-alueen tietyillä vyöhykkeillä. Metsähallitus toteaa saamelaiskäräjien aikaisemman kritiikin johdosta, että suunnitelma ohjaa nimenomaan Metsähallitusta ja sen toimintaa, joten on selvä, että metsätalous ja virkistyskäyttö ovat suunnitelman olennaisimpia osia, kun taas

erämaalaissa tai sen perusteluissa ei ole minkäänlaista mainintaa saamelaisten perusoikeuksista ja ihmisoikeuksista (s. 101).

Metsähallituksen oman rakentamisen tulee korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisun mukaan perustua lainvoimaiseen hoito- ja käyttösuunnitelmaan (KHO 23.2.2004 T 354). Vyöhykejako ei rakentamisen sijoittumisen osalta täytä tätä kriteeriä, koska metsähallitus voisi rakentaa esimerkiksi virkistyskäyttöä varten mille tahansa vyöhykkeelle koko Vätsärin erämaa-alueella. Ei ole vielä tiedossa onko Vätsärin erämaa-alueella ollut erämaan hoito- ja käyttösuunnitelmaan perustumatonta rakentamista erämaalain voimassaolon aikaan. Käyttöoikeuksien luovutusta ja vuokrausta sekä rakentamista muuhun kuin kolttalain mukaiseen tarkoitukseen ei tule sallia erämaa-alueella.

Poronhoidon tarpeet

Erämaasuunnitelmassa ei suhtauduta riittävän vakavasti poronhoidon maankäytöllisiin erityistarpeisiin, jotka ovat *porolaidunten laajuus, yhtenäisyys, kunto sekä laidunrauha*. Saamelaisen poronhoidon näkökulmasta nämä kriteerit tulisikin lisätä erämaan tilaa ja käytön ohjausta koskeviksi lähtökohdiksi (11.3.5 s. 97). Poronhoitoa ei voida harjoittaa kestävästi, ellei sille turvata näitä maankäytöllisiä erityistarpeita riittävän hyvin. Jäkäläpeitteen seuranta ja poroluvun sopeuttaminen sen puitteisiin eivät riitä arviointimenetelminä. Sitä paitsi ne johtavat ja ovat johtaneet poronhoitoon, joka ei ole taloudellisesti, sosiaalisesti eikä kulttuurisesti kestävä.

Kestävän kehityksen kansallisesta kokonaisarviosta (2003 s. 99) ilmenee, että saamelaiskäräjät on laatinut ympäristöministeriön kanssa saamelaisten kestävän kehityksen ohjelman ja hyväksynyt sen (28.3.1998). Kansallisen kokonaisarvion mukaan saamelaisalueen *ekologisesti kestävän kehityksen toteutumisessa* on saamelaisista riippumattomia uhkia. Muun ohella teollinen metsänkäyttö vähentää alueen kestävän poronhoidon edellytyksiä. Samoin maastoliikenteen lisääntyminen on aiheuttanut ongelmia. Matkailun toteuttaminen saamelaisalueella tapahtuu suurimmaksi osaksi ulkopuolisten matkailuyrittäjien ehdoilla. Saamelaisalueen kestävä ekologinen kehitys olisikin mahdollista toteuttaa parantamalla saamelaisten vaikutusmahdollisuuksia ja ottamalla huomioon heidän perinteisen luonnon tietämyksensä.

Taloudellisesti kestävän kehityksen toteutuminen pohjautuu kansallisen kokonaisarvion mukaan (s. 100) saamelaisten mahdollisuuksiin harjoittaa perinteisiä elinkeinojaan. Saamelaisten näkökulmasta taloudellisesti kestävän poronhoidon harjoittamista vaikeuttaa poronhoidon rinnastaminen karjatalouteen velvollisuuksien, mutta ei tukitason osalta, mikä suosii suuria porokarjapaliskuntia. Porolaitumet pienenevät jatkuvasti ja laidunkierron järjestäminen vaikeutuu, vaikka se paliskuntien suuren koon mukaan olisi muuten mahdollista. Saamelaiset eivät koe olevansa taloudellisesti turvatussa asemassa harjoittaessaan perinteisiä elinkeinojaan.

Sosiaalisesti kestävän kehityksen osalta (s. 100) saamelaiskulttuurin sidonnaisuus luontoon, elinkeinoihin ja saamelaisiin yhteisöihin tekee kulttuurista paikkasidonnaisen. Saamelaisille tulisikin turvata kotiseutualueella sellainen asema yhteiskuntajärjestelmässä, työllisyydessä ja palveluissa, että he voisivat niin halutessaan pysyä omalla alueellaan. Saamelaista kulttuuria ja

perinteistä tietämystä ei kuinkaan vielä välitetä sukupolvelta toiselle esimerkiksi koulujärjestelmässä. Saamelaisen taloudellisen tilanteen huononeminen on johtanut myös saamelaisyhteisössä esiintyvän pahoinvoinnin lisääntymiseen.

Saamelainen kulttuuri sisältää kaikki ekologisesti, taloudellisesti ja sosiaalisesti kestävän kehityksen ulottuvuudet (s. 100). *Kehitys ei ole saamelaisten osalta kulttuurisesti kestävää* jos yksikin näistä muista kestävän kehityksen elementeistä ei toteudu. Saamelainen kulttuuri ja siihen liittyvä perinteinen elämäntapa elävätkin jatkuvan uhan alaisena.

Tutkimukset Suomesta ja naapurimaista osoittavat, että poronhoidon edellyttämät erämaiset alueet ovat vähentyneet merkittävästi viime vuosikymmeninä. Laidunalueiden pienenemisen ja pirstoutumisen haittavaikutusta korostaa se seikka, että porot karttavat rakennettuja alueita tai kohteita (Nellemann 1997, Nellemann & Vistnes 1999, Prestbakmo 1991, Särkelä 1988). Tämä merkitsee sitä, että olemassa olevat laitumet eivät tule tehokkaasti käytetyiksi ja laidunnuspaine kohdistuu tiettyihin alueisiin voimakkaampana kuin olisi suotuisaa. Erämaasuunnitelmassa edellytetään että poronhoito mukautuu automaattisesti kaikkiin alueelle suunniteltuihin muihin luonnonkäyttömuotoihin. Erämaiden lisääntyneen käyttöpaineen ja pienentyneen kokonaispinta-alan vuoksi poronhoidon sopeutumismahdollisuudet ovat käyneet niukoiksi. Ympäristön suunnittelussa kiinnitetään tavallisesti huomiota laidunten kuluneisuusasteeseen. Samanaikaisesti pitäisi kuitenkin arvioida laidunpinta-alan hävikin ja laidunrauhan menetyksen määrää ja osuutta tähän. Poronhoito on erämaa-alueen ympäröivien kylien tärkein työllistäjä ja saamelaiskulttuurin tärkein aineellinen perusta. Se on lisäksi matkailun tärkeä imagotekijä. Sen vuoksi poronhoidon luonnonperustaan (laitumien riittävyys ja kuntoon) on erämaasuunnitelmassa kohdistettava enemmän positiivisia toimia.

Vätsärin erämaa- alueesta tulee kevättalvella rauhoittaa alue, missä kantavat porot voivat olla rauhassa maastoliikenteeltä. Huhtikuun 15. päivästä lähtien lumien sulamiseen saakka maastoliikennettä ei saa sallia alueella: Surnujärven länsipuoli – Äälisjärven kämppä – Pienempi Rovijärvi – Tuulisjärvi ja siitä keinoa pitkin Pakanaojelle – valtakunnan raja. Samalla tulevat suojatuiksi alueella olevat maakotkareviirit.

Maastoliikenne

Erämaasuunnitelma lähtee liikkeelle siitä, että olemassa oleva tilanne on hyvä ja pyrkii vahvistamaan olemassa olevat käyttötavat. Olemassa olevat maastoliikennekäytännöt eivät kuitenkaan ole kestävän käytön mukaisia. Erämaasuunnitelmassa vältetään ottamasta kantaa siihen mikä on elinkeinollisesti perustellun ja vapaa-ajan käytön maastoliikenteen raja. Sallimalla pitkäaikaisia maastoliikennelupia ilman rajoituksia paikalliselle väestölle maastoliikenteen volyymi pysyy olosuhteet huomioon ottaen liian korkeana. Lisäksi on huomattavaa, että valvonnan puuttuessa edes paperille kirjatut käyttöperiaatteet eivät toteudu.

Maastoliikennelakiin liittyvässä - ja paljon toistetussa - eduskunnan lausumassa *maastoliikennelupien myöntämisen edellytyksenä paikalliselle väestölle on, ettei se aiheuta vahinkoa ja haittaa mm. luonnolle ja muulle ympäristölle sekä luontaiselinkeinoille*. Kuten suunnitelmastakin käy ilmi Metsähallitus on – sivuuttaen näiltä osin eduskunnan tahdon lainsäätäjänä - antanut paikalliselle väestölle talviaikaan Vätsärin erämaa-alueelle pitkäaikaisia

LIITE 4. 8(13)

koko kunnan alueen käsittäviä maastoliikennelupia automaattisesti ilman vahingon ja haitan selvittämisestä ja ilman ajallisia ja alueellisia rajoituksia (s. 67 ja 91). (Myöskään metsähallitusasetuksen (1525/1993) 9 § 9 kohdan mukainen paikallisen väestön ”oikeus” käyttää Metsähallituksen hallinnassa olevia alueita maastoliikenteeseen (s.67) ei perustunut lakiin, joten on epäselvää millä perusteella säännöstä ylipäätään on voitu soveltaa perustuslaki huomioon ottaen.)

Metsähallituksen käytäntö antaa matkailuyrittäjille eräänlaisia ”safarilupia” tietyn moottorikelkkamäärän käyttöön luontomatkailutoiminnassa on puhdasta liiketoimintaa. Näiltä osin maastoliikennelain toteutuminen erämaa-alueella on kokonaan viranomaistoiminnan valvonnan ulkopuolella.

Poronhoidon ja luonnontilan parantamisen kannalta niin kesä- kuin talviaikaisen maastoliikenteen haittoihin Vätsärin erämaa-alueella olisi suhtauduttava suuremmalla vakavuudella ja niihin olisi voitava esittää rajoituksia. Maastoliikenteen salliminen nykymuodossaan heikentää alueen erämaisyyttä, luonnontilaa ja poronhoidon sekä muiden luontaiselinkeinojen harjoittamismahdollisuutta ja sitä kautta saamelaiskulttuurin materiaalista perustaa. Tässä suhteessa Vätsärin erämaa-alueen suunnitelma on sekä erämaalain säännösten ja tavoitteiden vastainen että ristiriidassa saamelaisten oikeuksien turvaamisen kanssa.

Edellä mainitun Surnujärveltä lähtevän rauhoitusalueen muodostaminen tarkoittaa samalla, että alueelle, jolla ei ole edes Metsähallituksen uria, ei myönnetä kulkulupia kuten tähän saakka (s.67)

Koiravaljakot ja metsästyskoirat

Saamelaiskäräjien lausunnoissa korostetaan koiravaljakoiden käytön ja koirien avulla tapahtuvan metsästyksen vahingollisuutta poronhoidolle. Koirat aiheuttavat vahinkoa talvella hajottamalla tokkia ja laukottamalla poroja. Syksyllä metsästyskoirat häiritsevät poroja parittelu- eli rykimäaikana, mikä heikentää vasatuottoa. Erityisen vahingollista on naarasporojen juoksuttaminen kevättalvella porojen kantama-aikana, koska se aiheuttaa keskenmenoja ja vasahävikkiä. Koirien haukunta valjakkojen liikkeelle lähtiessä kantaa tunturimaastossa kauas pelästyttää poroja ja lisäten siten haittavaikutusta. Jos poroja ollaan kuljettamassa ja siinä yhteydessä törmätään koiravaljakkoon tai muihin koiriin, ei tämä poronhoitotyö onnistu lainkaan. Lisäksi jotkut koirat ovat myös raadelleet poroja. Vätsärin erämaan alueella harjoitetussa karhunpyynnissä käytetään suuria koiria, jotka lähtien kaulassa liikkuvat itsenäisesti laajoilla alueilla. Poromiesten käsityksen mukaan nämä koirat ovat aiheuttaneet poroille vahinkoja, joskin näyttö sellaisesta voi perustua vain sattumaan.

Koiravaljakkotoiminta saamelaisten kotiseutualueen poronhoitoa ajatellen ei täytä yleiskäyttöoikeudelle asetettua haitattomuusedellytystä. Joka tapauksessa Metsähallituksella on mahdollisuus puuttua kaupallisiin koiravaljakkosafareihin, jolle ei ole mitään velvollisuutta myöntää lupaa. Myös muiden kuin paikkakuntalaisen lupametsästys koiran avulla on täysin Metsähallituksen vallassa. Muiden kuin porokoirien salliminen alueella on ilmeinen epäkohta erämaasuunnitelmassa ja osaltaan heikentää saamelaiskulttuurin harjoittamisen edellytyksiä.

Lentoliikenne

Lentoliikenne lentokoneella ja helikopterilla liittyy vapaa-ajanharrastuksena erityisesti kalastukseen ja metsästykseseen. Metsähallitus ei ole puuttunut esityksissään eikä suosituksissaan helikopteriliikenteeseen, joka on laskeutumisen osalta luvanvaraista toimintaa. Vapaa-ajantoimintaan kuuluvasta helikopteriliikenteestä tulisi saamelaiskäräjien mielestä sopia paliskuntien kanssa ja pyrkiä rajoittamaan sitä sen sijaan, että suunnitelma vaikenee asiasta (s.67) Lisäksi tulisi tarkastella keinoja millä lentokoneen käyttöön perustuvaan talviaikaiseen vapaa-ajankalastuksen voitaisiin puuttua.

Maastourat

Maastoliikennelaki ei tunne metsähallituksen maastouria, jotka paitsi ohjaavat myös yleensä edistävät maastoliikennettä ilman korvausta saamelaisten elinkeinoille kuten poronhoidolle. Ivalo- Severtijärvi-reitin yhdysura Inari –Severtijärven reitille Nitsijärven itäpuolelle (s. 68) kulkee kuitenkin tien läheisyydessä ja järviä pitkin, joten sn viitoittaminen on tässä vaiheessa perusteltua.

Kalastus

Inarinsaamelaisille ja kolttasaamelaisille on kalastuksella ollut ja on edelleenkin erityinen merkitys. Suunnitelmassa todetaan aivan oikein, että 1990-luvun lopun lainsäädäntömuutosten seurauksena kalastuskuntien asema on voimistunut kalastusalueiden hallinnossa, mikä puolestaan on suhteellisesti heikentänyt erityisesti kolttasaamelaisten asemaa, joilla ei ole edustajaa Inarin kalastusalueessa. Sama koskee saamelaiskäräjien mielestä monia inarinsaamelaisia. Vaikka saamelaisten heikko asema todetaankin maanomistuksen perustalle rakentuvassa kalastushallinnossa, ei suunnitelmassa ole tehty esityksiä eikä suosituksia (s. 23) tilanteen korjaamiseksi, jotta saamelaisten perusoikeudet ja ihmisoikeudet toteutuisivat paremmin kulttuuriinsa kuuluvien elinkeinojen osalta. Samanaikaisesti Metsähallitus aikoo jatkaa lain kanssa ristiriitaista maastoliikennekäytäntöään, joka on edellytyksenä talvisen virkistyskalastuksen säilymiselle ja lisääntymiselle erämaajärvillä (s.67-68).

Metsästys

Edellä koirien ja lentoliikenteen yhteydessä on jo todettu metsästyksen haitoista saamelaisporonhoidolle ja muille saamelaiselinkeinoille. Metsähallitus myy ulkokuntalaisille metsästyslupia osana väittämänsä maanomistajan oikeutta (s. 95). Tässä asetelmassa saamelaisten kulttuurimuotoon kuuluvan metsästyksen toteutuminen on lähinnä Metsähallituksen liiketoiminnan este.

Paikallinen väestö

Paikallinen käyttäjäkunta on varsin heterogeenistä niin etnisesti, kulttuurisesti, ammatillisesti kuin elämäntavallisestikin. Paikallisen väestön käsite, joka sisältää erilaisia ryhmiä ranskalaisista koiratarhanomistajista perinteisiä elinkeinojaan harjoittaviin saamelaisiin, aiheuttaa eniten haittaa ja vahinkoa saamelaisväestölle ja poronhoidolle, joiden edut poikkeavat eniten tai ovat ristiriidassa muun käyttäjäkunnan etujen kanssa. Käsitettä käytettäessä eri ryhmien eriävät tarpeet häivytetään ja niiden huomioon ottaminen väistetään.

LIITE 4. 10(13)

Erämaasuunnittelun lähtökohta, joka ei tunnusta käyttäjien erilaisia lähtökohtia ja erilaisia tarpeita ei voi olla niin laajasti hyväksytty kuin sen esitetään olevan.

Suunnittelun ongelmat lainsäädännön osalta

Toisaalta suunnitelmassa todetaan aivan oikein, että erityislainsäädäntömme ei vielä turvaa saamelaisten perusoikeuksien toteutumista, koska erityislainsäädännössä on puutteita (s.13). Samassa suunnitelmassa kuitenkin otetaan esille se myös lain soveltamiseen liittyvä seikka, että erämaalaissa tai sen perusteluissa ei ole minkäänlaista mainintaa saamelaisten perusoikeuksista ja ihmisoikeuksista, joko siitä syystä, ”että niitä ei haluttu mukaan” tai että ne ovat tulleet ajankohtaisiksi vasta erämaalain säätämisen jälkeen (s. 101) Tämänäyttöinen heikkous suunnitelman oikeudellisessa perustassa on johtanut vääriin painotuksiin saamelaiskulttuurin ja –elinkeinojen sekä muun maankäytön ja rakentamisen välillä.

Metsähallitus korostaa etnistä neutraalisuuttaan luontaiselinkeinojen harjoittamisessa (s.15). Samassa yhteydessä on suunnitelmassa jäänyt huomaamatta, että porotalouden ja luontaiselinkeinojen rahoituslaki (45/2000) tekee jo lain tavoitteissa eron sekä saamelaiselinkeinojen ja laissa säädettyjen muiden luontaiselinkeinojen välillä että saamelaisten ja muiden luontaiselinkeinonharjoittajien välillä. Lain tavoitteet edellyttävät sen mukaisissa toimenpiteissä kiinnitettäväksi erityistä huomiota saamelaisten mahdollisuuksiin ylläpitää ja kehittää kulttuurimuotoonsa kuuluvia elinkeinoja saamelaisten kotiseutualueella. Saamelaisten positiivisen erityiskohtelun mahdollisuus perustuu lisäksi yhdenvertaisuuslakiin kuten edellä on todettu. Yhdenvertaisuuslain lähtökohtana on puolestaan se, että positiivinen erityiskohtelu – kuten saamelaisten osalta – on tietyissä tapauksissa lain sallimaa.

KP-sopimuksen 27 artikla on puolestaan ymmärretty virheellisesti suunnitelman yhteensovittamistehtävänä siten, että perinteinen elinkeino ei vaarannu (s. 14). Tämä laintasoinen määräys, joka koskee saamelaisten poronhoidon, kalastuksen ja metsästyksen harjoittamista edellyttää, että taloudelliset toimenpiteet suunnitellaan ja sopeutetaan siten, että saamelaisten elinkeinojen taloudellinen kannattavuus säilyy.

Paikallisille asukkaille Inarissa annettavia maastoliikennelupia on perusteltu Metsähallitusasetuksen (1525/1993) määräyksellä (samoin kuin ulkokuntalaisten metsästyslupien liittäminen paikallisiin opastus- ja huoltopalveluihin (s. 28). Samaan asetukseen ei ole suunnitelmassa kuitenkaan viitattu niiltä osin kun asetus koskee saamelaiskulttuurin aseman turvaamista Metsähallituksen hallinnassa olevien luonnonvarojen hoidon, käytön ja suojelun yhteensovittamisessa).

Suunnittelukäytännön ongelmat

Metsähallitus on käyttänyt erämaasuunnitelman teossa laajaa osallistavaa käytäntöä, mikä on merkinnyt sitä, että ”kaikki, jotka katsovat itsensä osapuoliksi” ovat voineet lausua mielipiteensä. Suunnitelma on laadittu demokraattisella päätöksellä vieden läpi ne asiat, joita enemmistö on kannattanut. Saamelaisten osuus Inarin väkiluvusta on vajaa kolmannes. On selvää, että enemmistodemokratiassa heidän näkemyksensä ei kuulu. Suunnittelussa korostetaan, että sillä on laaja paikallinen hyväksyntä. Tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, että sillä olisi Saamelaiskäräjien, kolttahallinnon tai alueen paliskuntien hyväksyntää.

Metsähallituksen lakisäätteisiin velvollisuuksiin kuuluu uuden metsähallituslain 4 § 2 momentin perustelujen mukaan nimenomaan neuvottelut saamelaiskäräjien kanssa. Muu osallistava käytäntö suunnittelussa on lähinnä politiikkaa, jolla ei tulisi olla nykyisen kaltaista merkitystä suunnitelmaa laadittaessa.

Yleisessä suunnittelukäytännössä on ongelmallisinta ollut se, että osallistavasta käytännöstä huolimatta Metsähallituksella on ollut hyvin hallitseva asema suunnittelussa (Heikkilä 2000, Heikkilä 2003, Raitio 2000). Erämaasuunnittelun keskeisistä peruslähtökohdista ei ole voitu päästä yksimielisyyteen suunnitteluprosessin aikana, kuten monipuolisen käytön periaatteesta, sen vaikutuksista saamelaisten luonnon käytölle, alueen käytön priorisoinnista tai eri käyttömuotojen välisistä sekä käytön ja suojelun välisistä ristiriidoista erämaalain tavoitteissa. Nämä seikat ovat erittäin keskeisiä erämaasuunnitelman tavoitteiden toteutumisen kannalta, eikä niitä ole tarkasteltu myöskään itse hoito- ja käyttösuunnitelmassa, vaan suunnitelma lähtökohtineen on usein esitelty varsin ongelmattomana mallina. Käytännössä eri luonnonkäyttömuotojen välillä vallitsee keskenään varsin ristiriitaisiakin tarpeita ja etuja, joiden erittely, käsittely ja ratkaiseminen on Vätsärin erämaasuunnitelmassa jäänyt kesken.

Saamelaiskäräjät toteaa lisäksi, ettei suunnitelmia tulisi laatia ennen kuin taustalla olevat perustavat maa- ja vesioikeuskysymykset on ratkaistu. Oikeuskanslerin esityksestä oikeusministeriölle on ”omaisuuden suoja” koskevana kysymyksenä selvitettävänä ”mahdollinen saamelaisten omistusoikeus” sekä yksityisoikeudelliselta kannalta että ILO:n alkuperäiskansasopimuksen määräysten kannalta. (OKa K 9/1999 vp s. 45) Eduskunnan perustuslakivaliokunta on saamelaisten kotiseutualueen valtionmaata koskevassa lausunnossaan (29/2004 vp) todennut, että tutkimuksen mukaan valtion omistusoikeus on kyseenalainen (Kaisa Korpijaakko-Labba), kun taas lapinkylän osakkailla on ollut omistusoikeus veromaihinnsa kuten kalavesiin, pyyntipaikkoihin ja laidunmaihiin (Juhani Wirilander). Oikeusministeriössä on keväällä 2006 määrä valmistua julkisoikeudelliselta perustalta lainsäädännöllinen luonnos, jonka tarkoitus on täyttää ILO:n alkuperäiskansasopimuksen 169 vaatimukset saamelaisten maahan, veteen, luonnonvaroihin ja perinteisiin elinkeinoihin kohdistuvien oikeuksien osalta.

YK:n ihmisoikeuskomitea, joka tulkitsee KP-sopimuksen noudattamista, on Suomea koskevissa loppupäätelmissään vuonna 2004 (17) pahoitellut sitä, että se ei ole saanut selvää vastausta saamelaisten oikeuksista alkuperäiskansana (perustuslain 17 § 3 momentti) yleissopimuksen 1 artiklan osalta. Komitea toisti huolestuneisuutensa epäonnistumisesta ratkaista kysymys saamelaisten maanomistuksesta ja niistä monista julkisista ja yksityisistä maankäyttötavoista, jotka vaikuttavat saamelaisten elinkeinoihin – erityisesti poronhoitoon – vaarantaen näin heidän kansallisen kulttuurinsa ja elämäntapansa ja täten heidän identiteettinsä.

Ihmisoikeuskomitean suosituksen 17 kohdan mukaan:

Sopimusvaltion olisi saamen kansaan liittyen nopeasti ryhdyttävä päättäväisiin toimiin saadakseen aikaan soveliaan ratkaisun maa-oikeuskiistassa ottaen riittäväällä tavalla huomioon tarpeen säilyttää saamelaisten identiteetti yleissopimuksen 27 artiklan mukaisesti. Tällä välillä sopimusvaltiota pyydetään

LIITE 4. 12(13)

pidättäytymästä kaikista toimista, jotka saattaisivat vaikuttaa kielteisellä tavalla ennakkolta saamelaisten maa- ja metsätalouden kysymysten ratkaisemiseen.

Lisäksi (19) sopimusvaltion olisi toimitettava yhden vuoden kuluessa tiedot komitean erikseen luettelemien suositusten (kuten 17 kohdan) toteutumisesta.

4. Yhteenveto

Vätsälin erämaan hoito- ja käyttösuunnitelma on valmistunut Metsähallituksessa aikana, jolloin uusi Metsähallitusta koskeva laki ja eräät muut edellä mainitut lait eivät vielä olleet voimassa, joten suunnitelma ei perustu voimassa olevaan lakiin.

Yleisenä arviona Vätsälin erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelmasta voidaan todeta, että se sisältää suunnittelukäytännön ja suunnitelman sisällön osalta useita kohtia, jotka ovat sekä erämaailain säännösten ja tavoitteiden vastaisia että ristiriitaisia suhteessa saamelaisoikeuksien turvaamisen kanssa. Hoito- ja käyttösuunnitelma heikentää lain ja kansainvälisten sopimusten vastaisesti saamelaisten kulttuuriin kuuluvien elinkeinojen erityisesti poronhoidon harjoittamisen edellytyksiä tilanteesta, jolloin erämaalaki tuli voimaan. Metsähallitus pyrkii kyllä retoriikan tasolla tunnustamaan saamelaisten erityisoikeudet, mutta ei ryhdy riittäviin toimenpiteisiin niiden täytäntöön panemiseksi.

Saamelaiskäräjät, saamelaisten virallisena edustajana, vastustaa suunnitelman vahvistamista tässä muodossa myös siitä syystä, että suunnitelmassa ei ole edes voitu ottaa huomioon Metsähallituslain mukaista saamelaisten kulttuurin turvaamisvelvoitetta eikä yhdenvertaisuuslain mahdollisuutta saamelaisten positiiviseen erityiskohteluun.

I varapuheenjohtaja

Anne Nuorgam

Lakiasihteeri

Heikki J. Hyvärinen

Lähteet

Eduskunnan perustuslakivaliokunnan lausunto 29/2004 vp hallituksen esityksestä laeiksi Pallas-Yllästunturin kansallispuistosta... (HE 169/2003 vp)

Eduskunnan perustuslakivaliokunnan lausunto 38/2004 vp hallituksen esityksestä laiksi Metsähallituksesta (HE 154/2004 vp)

Eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan mietintö 7/2003 vp

Heikkilä, Lydia (2000) Luontaiselinkeinot ja Metsähallituksen toiminta Ylä-Lapissa. Ylä-Lapin luonnonvarasuunnitelmaan liittyvä tutkimus. Metsähallitus. Rovaniemi. Moniste.

Heikkilä, Lydia (2003) Ympäristöuhka vai perustuslaillinen oikeus? – Poronhoitoa koskeva puhe ympäristöhallinnan kontekstissa. Suopajärvi & Valkonen (toim.) Pohjoinen luontosuhde. Elämäntapa ja luonnon politisoituminen. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B 43. Lapin yliopistopaino. Rovaniemi.

Ihmisoikeuskomitean loppupäätelmät 18.10. – 5.11. 2004 Suomen viidennen määräaikaissäätöraportin johdosta.

Kestävän kehityksen kansallinen kokonaisarvio. Suomen ympäristö 623. Ympäristöministeriö. Helsinki 2003

Koli, Antti (2002) Kala tuntee veden värähtelyt. Erälehti 5/2002

Nellemann, Christian (1997) Utbygging og forstyrrelse sett i relasjon til tap av beitearealer for reinen. Reindriftens fagråd.

Prestbakmo, Hans & Skjenneberg, Svein (1991) Inngrep i reinbeiteland: Følger for rein og reindrift. Reindriftsadministrasjonen. Småskrift nr.2. Alta.

Raitio, Kaisa (2003) Ristiriidat ja valta saamelaisalueen maankäytössä ja suunnittelussa. Pro Gradu –tutkielma, Ympäristönsuojelutiede, Limnologian ja ympäristönsuojelun laitos, Helsingin yliopisto.

Särkelä, Matti (1988) Matkailun vaikutus poron alueelliseen jakautumiseen ja laidunten kulumiseen Saariselällä. Pro gradu –työ, Limnologian ja ympäristönsuojelun laitos. Helsingin yliopisto.

Vistnes, Ingunn & Nellemann, Christian (1999) Tap av kalvningsland – som følge av forstyrrelse fra hyttefelt og kraftlinjer. Reindriftnytt Nr.2. Alta.

Valtioneuvoston oikeuskanslerin kertomus oikeuskanslerin virkatoimista ja lain noudattamista koskevista havainnoista. Annettu vuodelta 1998. Helsinki 1999.

Vuodesta 2006 alkaen ilmestyneet Metsähallituksen C-sarjan julkaisut

- No 1 Metsähallitus 2006: Kurjenrahkan kansallispuiston hoito- ja käyttösuunnitelma. 68 s.
- No 2 Metsähallitus 2006: Syötteen kansallispuiston hoito- ja käyttösuunnitelma. 61 s.
- No 3 Metsähallitus 2006: Parikkalan Siikalahden hoito- ja käyttösuunnitelma. 169 s.
- No 4 Metsähallitus 2006: Koitajoen Natura-alueen hoito- ja käyttösuunnitelma. 77 s.
- No 5 Metsähallitus 2006: Mietoistenlahden hoito- ja käyttösuunnitelma. 92 s.
- No 6 Metsähallitus 2006: Levanevan hoito- ja käyttösuunnitelma. 66 s. (verkkojulkaisu)
- No 7 Metsähallitus 2006: Joutsenaavan–Kaita-aavan hoito- ja käyttösuunnitelma. 48 s. (verkkojulkaisu)
- No 8 Metsähallitus 2006: Luiron soiden hoito- ja käyttösuunnitelma. 54 s. (verkkojulkaisu)
- No 9 Metsähallitus 2006: Näätävuoman–Sotkavuoman hoito- ja käyttösuunnitelma. 48 s. (verkkojulkaisu)
- No 10 Metsähallitus 2006: Teuravuoman–Kivijärvenvuoman hoito- ja käyttösuunnitelma. 50 s. (verkkojulkaisu)
- No 11 Metsähallitus 2006: Viiankiaavan hoito- ja käyttösuunnitelma. 51 s. (verkkojulkaisu)
- No 12 Metsähallitus 2006: Hossan retkeilyalueen hoito- ja käyttösuunnitelma. 58 s.
- No 13 Metsähallitus 2006: Omenajärven Natura 2000 -alueen hoito- ja käyttösuunnitelma. 64 s. (verkkojulkaisu)
- No 14 Metsähallitus 2006: Koskeljärven Natura 2000 -alueen hoito- ja käyttösuunnitelma. 79 s.
- No 15 Metsähallitus 2006: Haukisuon–Härkäsuon–Kukkonevan Natura 2000 -alueen hoito- ja käyttösuunnitelma. 63 s. (verkkojulkaisu)
- No 16 Metsähallitus 2007: Olvassuon Natura 2000 -alueen hoito- ja käyttösuunnitelma. 71 s.
- No 17 Metsähallitus 2007: Litokairan Natura 2000 -alueen hoito- ja käyttösuunnitelma. 81 s.
- No 18 Metsähallitus 2007: Iso Tilansuo–Housusuon Natura 2000 -alueen hoito- ja käyttösuunnitelma. 41 s.
- No 19 Metsähallitus 2006: Nuuksion kansallispuiston hoito- ja käyttösuunnitelma. 123 s.
- No 20 Metsähallitus 2007: Salamajärven suojelualuekokonaisuuden hoito- ja käyttösuunnitelma 2006–2015. 131 s.
- No 21 Metsähallitus 2007: Älänteen Natura 2000 -alueen hoito- ja käyttösuunnitelma. 60 s. (verkkojulkaisu)
- No 22 Metsähallitus 2007: Venenevan–Pelson Natura 2000 -alueen hoito- ja käyttösuunnitelma. 50 s. (verkkojulkaisu)
- No 23 Metsähallitus 2007: Kermajärven rantojensuojeluohjelma-alueen hoito- ja käyttösuunnitelma. 35 s. (verkkojulkaisu)

- No 24 Metsähallitus 2007: Siikavaaran hoito- ja käyttösuunnitelma. 50 s. (verkkojulkaisu)
- No 25 Metsähallitus 2007: Jämäsvaaran virkistysmetsän hoito- ja käyttösuunnitelma. 47 s. (verkkojulkaisu)
- No 26 Metsähallitus 2007: Oukkulanlahden Natura 2000 -alueen hoito- ja käyttösuunnitelma. 71 s. (verkkojulkaisu)
- No 27 Metsähallitus 2007: Otajärven Natura 2000 -alueen hoito- ja käyttösuunnitelma. 84 s.
- No 28 Metsähallitus 2007: Kansanneva–Kurkineva–Muurainsuon, Kinkerisaarennevan ja Itämäki–Eteläjoen hoito- ja käyttösuunnitelma 2006–2015. 45 s. (verkkojulkaisu)
- No 29 Metsähallitus 2007: Medvastön–Stormossenin alueen hoito- ja käyttösuunnitelma. 81 s.
- No 30 Metsähallitus 2007: Pyhä–Luoston kansallispuiston hoito- ja käyttösuunnitelma. 129 s.
- No 31 Metsähallitus 2007: Petkeljärvi–Putkelanharjun ja Puohtiinsuon Natura 2000 -alueiden hoito- ja käyttösuunnitelma. 101 s.
- No 32 Metsähallitus 2007: Hiidenportin kansallispuiston hoito- ja käyttösuunnitelma. 61 s.
- No 33 Hokkanen, M. & Kanerva, T. 2007: Saltfjärdenin luonnonhoidon ja rakenteiden toimenpidesuunnitelma. 33 s. (verkkojulkaisu)
- No 34 Pirkanmaan ympäristökeskus & Metsähallitus 2007: Ekojärven Natura 2000 -alueen hoito- ja käyttösuunnitelma. 68 s. (verkkojulkaisu)
- No 35 Metsähallitus 2008: Viklinrimmen Natura 2000 -alueen hoito- ja käyttösuunnitelma. 49 s. (verkkojulkaisu)
- No 36 Metsähallitus 2008: Pallas–Yllästunturin kansallispuiston hoito- ja käyttösuunnitelma. 198 s.
- No 37 Metsähallitus 2008: Rokuan kansallispuiston ja valtion omistamien Natura-alueiden hoito- ja käyttösuunnitelma. 60 s.
- No 38 Metsähallitus 2008: Ystävyyden puiston hoito- ja käyttösuunnitelma. 143 s. (verkkojulkaisu)
- No 39 Metsähallitus 2008: Käsivarren erämaa-alueen hoito- ja käyttösuunnitelma. 134 s.
- No 40 Metsähallitus 2008: Giehtaruohittasa meahcceguovllu dikšun- ja geavahanplána. 134 s.

ISSN 1796-2943
ISBN 978-952-446-608-0 (pdf)

Julkaisu on luettavissa osoitteessa:

www.metsa.fi/hks